

2024

AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK YILLIK RAPORU

tihek.gov.tr

AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK 2024 YILI RAPORU

Adres: Mithatpaşa Cad. No: 52, 06650 Kızılay/ANKARA

Tel: +90 312 422 78 00

Faks: +90 312 422 78 99

www.tihek.gov.tr

baskanlik@tihek.gov.tr

© Raporda yayımlanan yazı, konu ve diğer verilerin her hakkı saklıdır, kaynak gösterilmeden hiçbir ortamda alıntı yapılamaz ve para ile satılamaz.

Ankara
2026

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
TAKDİM	vii
BAŞLANGIÇ	1
1.1. Yasal Dayanak	3
1.2. Yöntem ve Kısıtlar	3
TÜRKİYE'DE AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK: 2024 YILI	5
2.1. Cinsiyet	14
2.2. Engellilik	29
2.3. Irk, Etnik Köken, Renk ve Dil	64
2.4. Din, İnanç ve Mezhep	83
2.5. Yaş	102
2.6. Servet	115
2.7. Sağlık Durumu	124
2.8. Medeni Hâl	139
2.9. Felsefi ve Siyasi Görüş	142
2.10. Doğum	145
GENEL DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER	149
KAYNAKÇA	165

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIDS	: Kazanılmış Bağışıklık Yetersizliği Sendromu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BTK	: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ÇŞİDB	: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ECRI	: Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
EHİS	: Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
GRETA	: İnsan Ticaretine Karşı Eylem Uzmanlar Grubu
GSB	: Gençlik ve Spor Bakanlığı
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
HSK	: Hakimler ve Savcılar Kurulu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü

İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHEP	: İnsan Hakları Eylem Planı
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KEFEK	: Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NEET	: Ne eğitimde ne istihdamda yer alan
NESAM	: Nefret Suçları ve Ayrımcılıkla Mücadele Portalı
ÖSYM	: Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı
para.	: paragraf
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	: sayfa
S	: Sayı
SKA	: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SODAM	: Sosyal Dayanışma Merkezi
SOGEP	: Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TRSM	: Toplum Ruh Sağlığı Merkezi

TSEK	: Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UÖM	: Ulusal Önleme Mekanizması
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
YHT	: Yüksek Hızlı Tren
YİMER	: Yabancılar İletişim Merkezi
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

TAKDİM

Prof. Dr. Fahrettin ALTUN
Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Başkanı

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı hem uluslararası insan hakları düzeninin hem de ulusal hukuk sistemimizin temel dayanakları arasında yer almaktadır. İnsan onurunu merkeze alan uluslararası belgeler, hakların hiçbir ayırım yapılmaksızın korunmasını temel bir ilke olarak benimsemiş; Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen temel metinler başta olmak üzere birçok sözleşme ile bu ilkeyi güvence altına almıştır.

Zamanla çeşitlenen ayrımcılık türleri ve derinleşen eşitsizlikler, ayrımcılıkla mücadelenin ulusal ölçekte güçlü ve sürdürülebilir kurumsal yapılar eliyle yürütülmesini kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bu doğrultuda, uluslararası insan hakları standartlarının yerel düzeyde etkili biçimde uygulanmasını sağlayacak ve koruyucu/denetleyici mekanizmalar aracılığıyla somut güvence oluşturacak kurumsal yapılanmalar ön plana çıkmıştır. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak insan haklarının korunması ve eşitliğin güçlendirilmesi amacıyla eşitlik kurumları tesis edilmiştir.

Eşitlik kurumları; ayrımcılık mağdurlarına etkili başvuru ve destek imkânı sunan, ayrımcılık alanındaki gelişmeleri izleyip raporlayan, önleyici politikalar geliştiren ve eşitlik bilincinin güçlendirilmesi yoluyla toplumsal eşitliğin yaygınlaştırılmasına katkı sağlayan kurumsal mekanizmalar olarak konumlanmaktadır.

Ulusal düzeyde, Anayasamız ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu başta olmak üzere ilgili mevzuat, eşitlik ilkesini ve ayrımcılık yasağını açık

hükümlerle düzenleyerek güçlü bir normatif çerçeve ortaya koymuştur. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik kurumsal kapasite ise 1990'lı yıllardan itibaren sürekli güçlendirilmiş; yapısal reformlar, yasal düzenlemeler ve etkin politikalarla desteklenmiştir.

Ülkemizde eşitlik kurumu olarak ihdas edilen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumumuz eşitlik anlayışının güçlendirilmesi ve ayrımcılıkla etkin mücadele edilmesi amacıyla çalışmalarını kararlılıkla sürdürmektedir. Bu anlayış doğrultusunda hazırlanan Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2024 Raporu, 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun 9'uncu maddesinden kaynaklanan raporlama yetkisi çerçevesinde kaleme alınmıştır.

Bu Rapor, hak ve özgürlüklerin temel güvencesi olan ayrımcılık yasağına ilişkin olarak 2024 yılı itibarıyla ülkemizde öne çıkan sorun alanlarını bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, 6701 sayılı Kanun'da düzenlenen ayrımcılık temelleri çerçevesinde tespit edilen sorunlara yönelik somut ve uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmektedir.

Katılımcı paydaşlık ve çoğulculuk ilkeleri doğrultusunda hazırlanan söz konusu rapor; kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili diğer aktörlerin katkılarıyla şekillenmiştir. Bu kapsamda, ayrımcılık yasağı alanında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri paydaşlardan talep edilmiş, elde edilen görüş ve değerlendirmeler sistematik biçimde analiz edilerek rapora yansıtılmıştır.

Eşitlik kurumu olarak Kurumumuzun yönlendirici ve politika geliştirici rolünü pekiştiren bu Raporun güçlü bir referans kaynağı oluşturacağına, eşitlik ilkesinin kurumsal ve toplumsal düzeyde daha sağlam bir zemine oturtulmasına katkı sağlayacağına ve ayrımcılıkla mücadelede etkinliğin artırılmasına önemli bir ivme kazandıracağına inanıyorum.

Bu vesileyle, sürece katkısı sunan tüm paydaşlara ve emeği geçen Kurum personelimize teşekkür ediyor; çalışmanın ülkemizde insan hakları ve eşitlik standartlarının daha da güçlendirilmesine anlamlı katkılar sağlamasını temenni ediyorum.

BAŞLANGIÇ

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) tarafından hazırlanan Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2024 Raporu (Rapor); Türkiye’de ayrımcılıkla mücadelenin mevcut durumunun tespiti, ayrımcılıkla mücadele alanında yaşanan olumlu gelişmeler ile sorunların ortaya konulması ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesi amacını taşımaktadır. Rapor’un referans çerçevesine, ayrımcılık yasağı ve eşitlik odağında dikkate alınması gereken öncelikli sorun alanları dâhil edilmiştir. Bu açıdan Rapor gerek sorun alanlarının tespitini gerek bu sorun alanlarına yönelik çözüm önerilerini içeren bir çerçeve sunmaktadır.

1.1. Yasal Dayanak

6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu’nun “Kurumun görevleri” başlıklı 9’uncu maddesinin birinci fıkrasının (k) bendi “Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulmak üzere, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, işkence ve kötü muameleyle mücadele ve ayrımcılıkla mücadele alanlarında yıllık raporlar hazırlamak” ve Paris Prensiplerinin 3’üncü maddesi de ulusal insan hakları kurumlarına ilişkin olarak “Hükümete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar.” hükmünü ihtiva etmekte olup TİHEK tarafından bu raporlama, söz konusu kurumsal görevin ifası kapsamında yapılmaktadır.

1.2. Yöntem ve Kısıtlar

Rapor’da yer alan ve değerlendirmeye esas teşkil eden veriler, paydaşlarımızın sunmuş olduğu kaynaklardan edinilmiştir. Bu kapsamda TİHEK’in çalışmaları esnasında ilgili paydaşlardan edinilen bilgi ve belgeler, kamu kurum ve kuruluşlarından resmi yazıyla edinilen bilgi ve belgeler, ulusal ve uluslararası nitelikteki sivil toplum kuruluşlarının (STK) çalışmalarından edinilen çıktılar ile üyesi olduğumuz uluslararası kuruluşların raporları ve değerlendirmeleri, raporlama sürecinin referanslarını oluşturmuştur. Söz konusu bilgi ve belgelerin yanı sıra basın ve medya kuruluşlarından edinilen bilgiler de referans olarak kabul edilmiştir.

Rapor’da yer alan değerlendirmelere esas teşkil etmek üzere ilgili kamu kurumlarından, konuyla ilgili çalışmalar yapan STK’lardan ve insan hakları alanında çalışmalar yürüten insan hakları merkezlerinden, kendi görev ve/ya çalışma alanlarındaki mevcut ve muhtemel ayrımcılık ve eşitlik sorunlarına ilişkin değerlendirmeleri ve bu sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri ile ilgili bilgi, belgeler ve istatistikler talep edilmiştir. Bununla birlikte gerek merkezlerden gerek STK’lardan çok sınırlı geri dönüşler yapılması Rapor’un kısıtlarından birisini oluşturmaktadır.

Türkiye’de ayrımcılıkla mücadele alanına ve stratejilerine bir perspektif sunma amacı taşıyan bu Rapor’da, ülkemizde 2024 yılı içerisinde bu alanda yaşanan gelişmeler yakından takip edilmiştir. Rapor’da, ayrımcılıkla mücadele konusunda yaşanan gelişmelere ve sorun alanlarına yönelik tespitlerde ve önerilerde bulunmaktadır.

TÜRKİYE'DE AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE EŞİTLİK: 2024 YILI

Temeli “*insan onuru*” kavramına dayanan eşitlik ilkesi; 1982 Anayasası’nın 10’uncu maddesinde düzenlenmiş olup Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde eşitlik ilkesine uygun hareket etmek zorundadırlar. Bununla birlikte eşitlik ilkesi, çok sayıda ulusal ve uluslararası metinde düzenleme altına alınan “*evrensel bir ilke*” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, bazen yan yana ve bazen de aynı şeyi ifade etmek üzere kullanılabilen kavramlardır. Anayasa’nın 10’uncu maddesi “*ayrımcılık yasağı*” biçiminde düzenlenmemiş olsa bile eşitlik ilkesinin, anayasal bağlamda her durumda dayanılacak normatif bir değer taşıması nedeniyle ayrımcılık yasağının da etkili bir şekilde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle eşitlik ilkesi somut bir ölçü norm olarak ayrımcılık yasağını da içermektedir.¹ Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, “*aynı ve benzer durumdaki kişiler için aynı muamelede bulunmayı, aynı durum ve koşullar altında olmayanlar için ise farklı muamelede bulunmayı*” ifade etmektedir. Gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde (AİHS) gerekse Anayasa’nın 10’uncu maddesinde ayrımcılığın tanımının yapılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ayrımcılığı; “*objektif ve makul bir neden olmaksızın, aynı durumdaki kişilere farklı muamelede bulunmak*” olarak tanımlamaktadır.²

Farklı muamelenin objektif ve makul bir nedene dayanması hususu ise AİHM tarafından belirli kriterler çerçevesinde ele alınmaktadır. AİHM’e göre farklı muamele, nesnel ve makul bir gerekçeye dayanmadığı takdirde ayrımcı olarak kabul edilmekte olup başka bir ifadeyle, farklı muamele meşru bir amaç taşıyor veya kullanılan araçlarla bu amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi kurulamıyorsa ayrımcılık teşkil etmektedir. Bu durumda AİHM, söz konusu meşruluğun varlığını ilk olarak demokratik siyasal toplumlarda geçerli olan ilkeleri göz önüne alarak tedbirin amacı ile etkileri arasındaki ilişkiler bağlamında değerlendirmektedir. Ayrıca AİHM, bir hakkın kullanılmasının ardındaki muamele farklılığında amacın meşru olmasının yanında gerçekleştirilmek istenen amaç ile kullanılan araçlar arasında makul bir ölçülülük ilişkisi bulunmasını da dikkate almaktadır.

Anayasa Mahkemesi (AYM), Anayasa’nın 10’uncu maddesinde yer alan eşitlik ilkesinin AİHS’in 14’üncü maddesinde güvence altına alınan ayrımcılık yasağını da kapsayan daha geniş bir anlam ifade ettiğini belirtmektedir.³ Bununla birlikte AYM kararlarında; nesnel ve makul bir şekilde haklılaştırılamayan, diğer bir ifadeyle meşru bir amaca dayanmayan ya da seçilen araç ile hedeflenen amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunmayan farklı muameleler, Anayasa’nın 10’uncu maddesinin amaçları bağlamında ayrımcı karakterli olarak kabul edilmektedir.⁴ Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, ulusal mevzuatımızda en ayrıntılı haliyle 6701 sayılı Kanun’un 3’üncü maddesi düzenlenmiştir. 6701 sayılı Kanun’un 3’üncü maddesinde;

1 Anayasa Mahkemesi (AYM), Tuğba Arslan, B. No: 2014/256, 25/6/2014, para. 108.

2 AİHM, Willis/Birleşik Krallık, B. No: 36042/97, 11/6/2002, para. 48; AİHM, Okpiz/Almanya, B. No: 59140/00, 15/2/2006, para. 33.- AİHM, Fabris/Fransa, B. No: 16574/10, 7/2/2013, para. 56.

3 AYM, Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş. [GK], B. No: 2015/6728, 1/2/2018, para. 78.

4 AYM, Nuriye Arpa, B. No: 2018/18505, 16/6/2021, para. 58.

“(1) Herkes, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşittir.

(2) Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır.

(3) Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

(4) Ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri, yetki alanları içerisinde bulunan konular bakımından ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.”

Hükmü yer almakta olup, mezkûr hüküm gereği yalnızca kamu kurum ve kuruluşlarının değil, tüm gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri de ayrımcılık yasağına uymakla yükümlüdürler.

2024 yılı; ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin sağlanması amacıyla “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028)”, “2030 Engelsiz Vizyon Belgesi”, “Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı”, “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı (2023-2030)”, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030)” ile “I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)”, “Yaşlanma Vizyon Belgesi” ile “Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)” belgelerinin hayata geçirildiği ve bu politika belgelerinde ilgili kurum ve kuruluşlara verilen görevlerin yerine getirilmeye çalışıldığı bir yıl olmuştur.

2024 yılında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesine ilişkin çeşitli hak arama mekanizmaları tarafından şikâyetler ve başvurular alınmış, incelemeler yapılmış ve sonuçlandırılmıştır. Bu kapsamda verilen kararlar şu şekildedir:

2024 yılında uluslararası hak arama mekanizmalarından biri olan AİHM tarafından ayrımcılık yasağına ilişkin 14’üncü madde kapsamında verilen ihlal kararı sayısı 27’dir. Bunların 11’i Rusya Federasyonu, 5’i Moldova, 3’ü Ukrayna, 2’si Gürcistan, 2’si Letonya, 1’i Çekya, 1’i Fransa, 1’i Romanya ve 1’i İsviçre aleyhine verilmiştir.⁵ Türkiye aleyhine son 5 yıl içerisinde yalnızca 2022 ve 2023 yıllarında ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine dair birer karar verilmiş olup 2020, 2021 ve 2024 yıllarında ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine ilişkin karar verilmemiştir.⁶

2024 yılı, AYM’ye bireysel başvurunun kabulünün 12’nci yılı olup bu süre içerisinde yapılan toplam bireysel başvuru sayısı 650.453’tür.⁷ AYM’ye 2024 yılında yapılan bireysel başvuru sayısı ise 70.699’dur.⁸ AYM, bireysel başvuru almaya başladığı 2012 yılından 2024 yılının

5 AİHM, “Violations by Article and by State”, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2024-eng>, (E.T. 01/06/2025), s. 2.

6 AİHM, “Violations by Article and by State”, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2024-eng>, (E.T. 01/06/2025), s. 2.

7 AYM, Yıllık Rapor 2024, Ankara, Mart 2025, s.216.

8 AYM, Yıllık Rapor 2024, s.216-217.

sonuna kadar ayrımcılık yasağının ihlal edildiği yönünde 140 karar⁹ vermiş olup bu sayı, Mahkeme tarafından verilen 79.251¹⁰ ihlal kararının %0,17'sine tekabül etmektedir¹¹.

BAŞVURU KONUSU HAKLAR	BAŞVURU SAYISI
Makul sürede yargılanma hakkı	56.443
Adil yargılanma hakkı	6.828
Mülkiyet hakkı	5.623
İfade özgürlüğü	4.432
Özel hayatın ve aile hayatının korunması hakkı	1.706
Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı	1.486
Kötü muamele yasağı	1.103
Kişî hürriyeti ve güvenliği hakkı	834
Yaşam hakkı	277
Maddi ve manevi varlığın korunması hakkı	153
Ayrımcılık Yasağı	140
Örgütlenme özgürlüğü	89
Suç ve cezaların kanuniliği ilkesi	53
Eğitim hakkı	44
Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı	18
Din ve vicdan özgürlüğü	12
Bireysel başvuru hakkı	3
Hükmün denetlenmesini talep etme hakkı	1

Tablo 1: AYM Tarafından 2012 Yılından 2024 Yılına Sonuna Kadar Verilen İhlal Kararlarının Hak ve Özgürlüklere Göre Dağılımı¹²

Ülkemizde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla oluşturulan ulusal hak arama mekanizmalarından biri de yasama faaliyeti altında anayasal bir denetim mekanizması işlevi gören Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'dur.¹³ 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu ile görev ve yetkileri belirlenen Komisyon, insan hakları ihlali iddialarını başvuru üzerine veya resen harekete geçerek inceleme yetkisini haizdir. Bu kapsamda 2024 yılı içerisinde TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna gelen dilekçe sayısı 4.458 adet olmakla birlikte bazı başvurularda birden fazla

9 AYM, Yıllık Rapor 2024, s.125.

10 AYM tarafından hazırlanan 2024 Yıllık Raporunda bir başvuruda birden fazla hak veya özgürlüğün ihlal edildiğine karar verilebildiği, ayrımcılık yasağına ve etkili başvuru hakkına dair ihlaller diğer hak ve özgürlüklerle bağlantılı olarak verildiğinden bunlara ilişkin verilerin tablodaki hak ve özgürlükler içerisine dâhil edildiği ifade edilmiştir. Bkz. s.224.

11 AYM, Yıllık Rapor 2024 s. 224.

12 AYM, Yıllık Rapor 2024, s. 224.

13 TIHEK, Ulusal Hak Arama Mekanizmaları Rehberi, Ankara, 2023, s.11.

ihlal iddiasına yer verildiği için Komisyon'a ulaşan dilekçelerde 4.912 hak ihlali iddiası yer almıştır.¹⁴

2024 yılında Kamu Denetçiliği Kurumuna (KDK) doğrudan "*Her türlü ayrımcılığın önlenmesi*" konusunda gelen başvuru sayısı 5, "*Engelliler aleyhine ayrımcılık*" konusunda gelen başvuru sayısı 34 ve "*Cinsiyet ayrımcılığı*" konusunda gelen başvuru sayısı 4 olarak tespit edilmiştir.¹⁵

13/4/2005 tarihli ve 25785 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in "*Dürüstlük ve tarafsızlık*" başlıklı 9'uncu maddesi uyarınca kamu görevlileri; tüm eylem ve işlemlerinde yasallık, adalet, eşitlik ve dürüstlük ilkeleri doğrultusunda hareket ederler, görevlerini yerine getirirken ve hizmetlerden yararlandırımda dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, cinsiyet ve benzeri sebeplerle ayırım yapamazlar, insan hak ve özgürlüklerine aykırı veya kısıtlayıcı muamelede ve fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalarda bulunamazlar. Bu kapsamda kamu görevlilerinin uymaları gereken etik davranış ilkelerini belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından 2014-2024 yılları arasında "*Dürüstlük ve tarafsızlık*" ilkesine aykırılık gerekçesiyle 76 ihlal kararı verilmiştir.

İHLAL EDİLEN İLKELER	İHLAL SAYISI
Saygınlık ve güven (Yönetmelik ¹⁶ , Madde-10)	77
Dürüstlük ve tarafsızlık (Yönetmelik, Madde-9)	76
Savurganlıktan kaçınma (Yönetmelik, Madde-17)	25
Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı (Yönetmelik, Madde-16)	21
Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması (Yönetmelik, Madde-14)	17
Yöneticilerin hesap verme sorumluluğu (Yönetmelik, Madde-20)	15
Çıkar çatışmasından kaçınma (Yönetmelik, Madde-13)	13
Hizmet standartlarına uyma (Yönetmelik, Madde-7)	12
Amaç ve misyona bağlılık (Yönetmelik, Madde-8)	8
Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci (Yönetmelik, Madde-5)	8
Nezaket ve saygı (Yönetmelik, Madde-11)	7
Halka hizmet bilinci (Yönetmelik, Madde-6)	6
Hediye alma ve menfaat sağlama yasağı (Yönetmelik, Madde-15)	4
Bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan (Yönetmelik, Madde-18)	2
Bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık (Yönetmelik, Madde-19)	2

14 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun 16/4/2025 tarihli ve Z-59244875-130.04-[284]/1613303 sayılı cevabi yazısı.

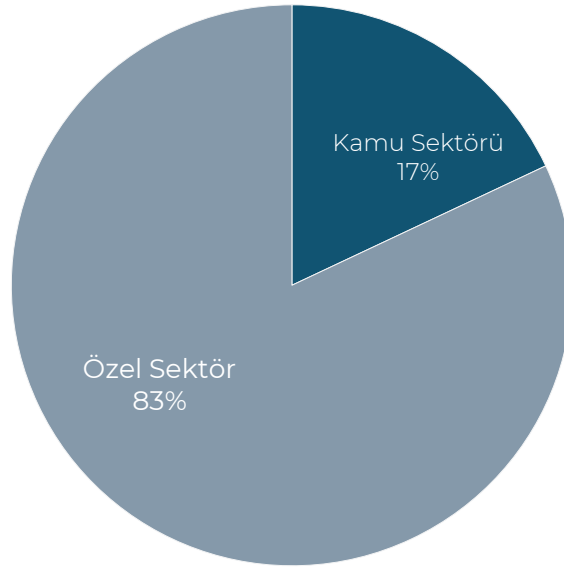
15 KDK, 2024 Yıllık Raporu, Ankara, Ocak 2025, s.87-88.

16 Tablodaki Yönetmelik ifadesi ile 13/4/2005 tarihli ve 25785 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik kast olunmaktadır.

Eski kamu görevlileri ile ilişkiler (Yönetmelik, Madde-21)	1
Yetkili makamlara bildirim (Yönetmelik, Madde-12)	0
Mal bildiriminde bulunma (Yönetmelik, Madde-22)	0
İLKELERİN İHLAL EDİLME SAYISI	294
TOPLAM İHLAL KARARI SAYISI	110

Tablo 2: Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Etik İhlal Kararları¹⁷

Mobbinge mücadele kapsamında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına (ÇSGB) bağlı kurulan ALO 170 hattı aracılığıyla 1/1/2024-31/12/2024 döneminde toplam 10.332 adet mobbing başvurusu yapılmış olup 2023 yılına kıyasla yapılan başvuru sayısı %17 oranında artış göstermiştir.¹⁸ Çağrıların %83'ü özel sektör çalışanlarından (8.598), %17'si ise kamu sektörü çalışanlarından (1.734) gelmiştir.¹⁹ 2023 yılında yapılan çağrıların %82'sinin özel sektör çalışanlarına ait olduğu²⁰ düşünüldüğünde, özel sektör çalışanlarınca yapılan mobbing başvurularında az da olsa bir artış olduğu görülmektedir.

Grafik 1: ÇSGB'nin Verilerine Göre Mobbing Başvurularının Sektörel Bazlı Dağılımı²¹

TİHEK, 6701 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi uyarınca "Ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine incelemek, araştırmak, karara bağlamak ve sonuçlarını takip etmek" ile yetkili kılınmıştır. Başvurular hakkında yapılan inceleme sonucunda verilecek karar türleri, 24/11/2017 tarihli ve 30250 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul

¹⁷ Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Faaliyet Raporu 2024, Ankara, Şubat 2025, s. 30.

¹⁸ Bir önceki yıl 8.845 başvuru yapılmıştır. ÇSGB'nin 08/05/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

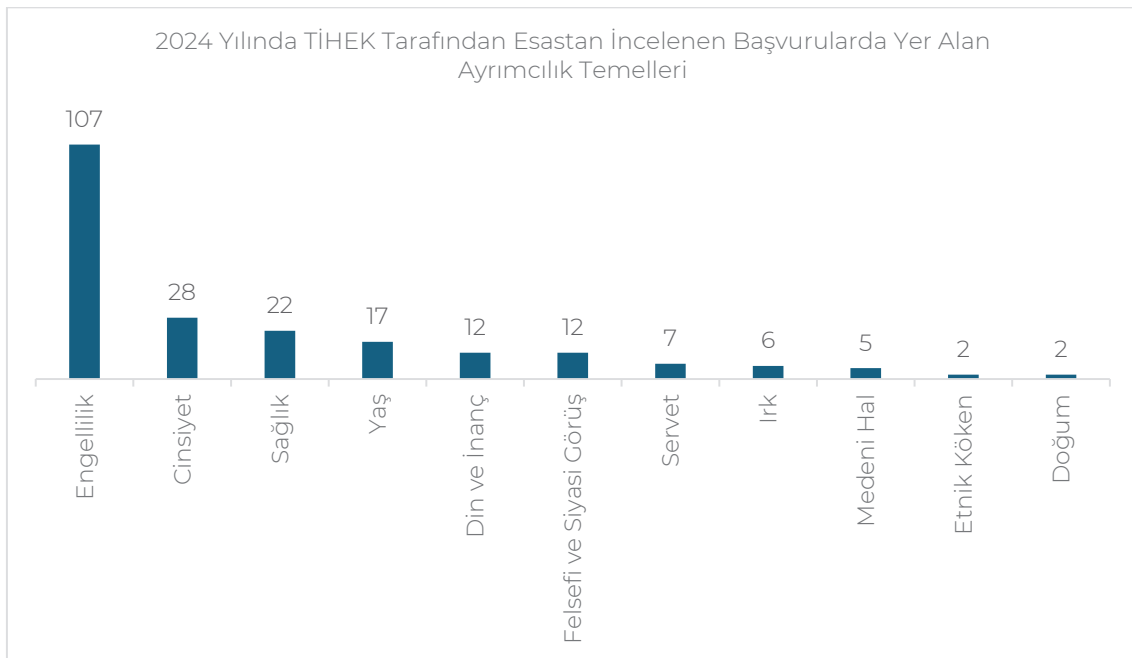
¹⁹ ÇSGB'nin 08/05/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

²⁰ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu, Ankara, 2025, s.21.

²¹ ÇSGB'nin 08/05/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in "İnceleme ve Araştırma Sonucunda Verilecek Kararlar" başlıklı 8'inci bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre Kurumun karar organı olan Kurul tarafından; "incelenemezlik kararı, gerekçeli kabul edilmezlik kararı, gönderme kararı, ihlal kararı, idari yaptırım kararı, uzlaşma kararı, ret kararı (ihlal olmadığı), karar verilmesine yer olmadığına dair karar" verilebilmektedir.

2024 yılı içerisinde TİHEK'e toplam 2.837 başvuru yapılmıştır. Bu başvurular Kurumun üç temel görevi çerçevesinde kategorilere ayrılarak ilgili birimlerce incelenmiştir. Bu kapsamda, ayrımcılıkla mücadele görevi çerçevesinde 2024 yılı içerisinde toplam 693 başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların 487'si, 6701 sayılı Kanun'da yer verilen temellere dayanmadığı ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te yer verilen başvuru şartlarını taşımadığı gerekçesiyle reddedilmiş olup 2024 yılında esas incelemesi için havale edilen başvuru sayısı 206 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu başvuruların dayandığı temellere aşağıdaki grafikte yer verilmiştir

Grafik 2: TİHEK, 2024 Yılı Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Gelen Başvuruların Ayrımcılık Temellerine Göre Dağılımı²²

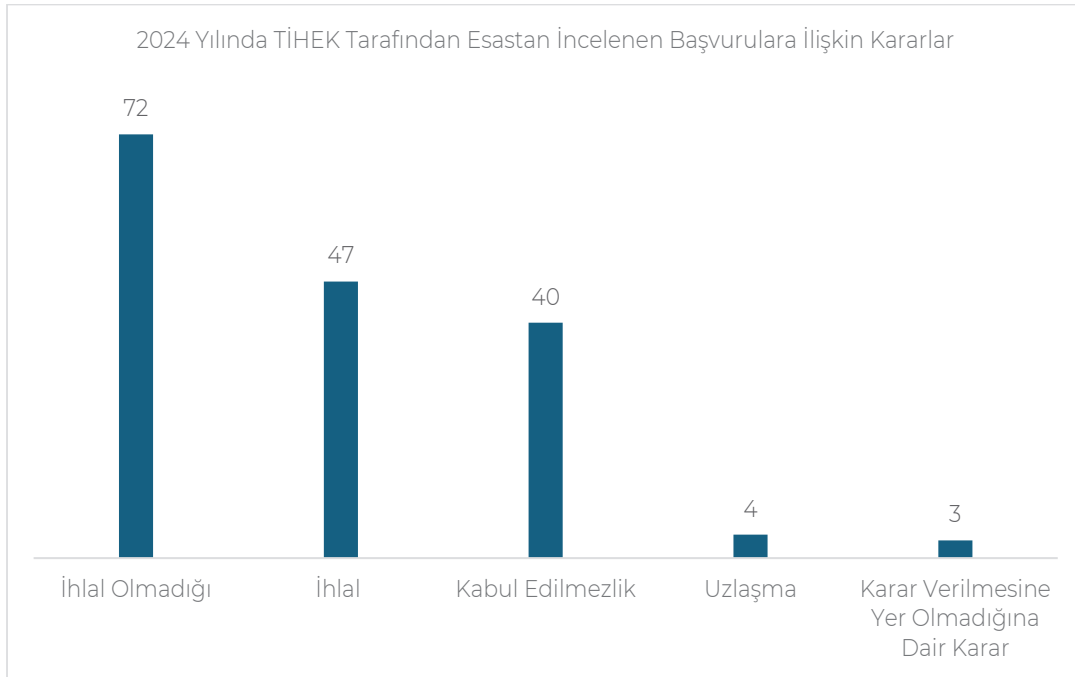
Kuruma, 2024 yılı içerisinde 6701 sayılı Kanun'da belirtilen ayrımcılık temelleri arasında en çok "engellilik" temelinde ayrımcılık yapıldığı iddiasıyla başvuru yapılmış; onu "cinsiyet" temelinde ayrımcılık iddiasını içeren başvurular izlemiştir.

TİHEK'in resen inceleme ve araştırma yetkisi de bulunmaktadır. Ayrımcılıkla mücadele görevi kapsamında, 2024 yılı içerisinde resen inceleme kararı alınan dosyalardan; 7'si hakkında ihlal, 3'ü hakkında ise ihlal olmadığı kararı verilmiştir. 2024 yılı içerisinde resen inceleme süreci devam eden 12 derdest dosya bulunmaktadır. Ayrımcılıkla mücadele görevi bağlamında

22 TİHEK, İdare Faaliyet Raporu 2024 Yılı, s.42.

başlatılan resen inceleme süreci neticesinde verilen ihlal kararları eğitim, hizmet sunumu ve işyerinde yıldırma konularına ilişkindir.

TİHEK, yapılan başvuru veya resen inceleme kapsamında esastan yaptığı inceleme ve araştırma sonucunda kabul edilmezlik kararı, ihlal kararı, uzlaşma kararı, ihlal olmadığı yönünde karar ve karar verilmesine yer olmadığına dair karar vermektedir. Başvuru ve araştırma sonucunda ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kanaatine varılması halinde 'ihlal kararı', aksi halde ise 'ihlal olmadığı kararı' verilmektedir. Başvuru konusu talebin ilgili tarafça yerine getirilmesi veya başvuru konusunun çözüme kavuşturulması halinde 'uzlaşma kararı', başvurunun esastan incelemesi sırasında ön inceleme şartlarını taşımadığının anlaşılması halinde 'kabul edilmezlik kararı', başvuranın başvurusundan vazgeçmesi, başvuran gerçek kişi ise ölümü veya tüzel kişi ise tüzel kişiliğinin sona ermesi, inceleme ve araştırma devam ederken başvuru konusu hakkında dava açılması üzerine inceleme ve araştırmasını sonlandırması hâlinde ise 'karar verilmesine yer olmadığına' dair karar verilmektedir. Bu çerçevede 2024 yılında verilen kararların karar türlerine göre dağılımı aşağıdaki grafiğe yansıtılmıştır. 2024 yılı, Kurum tarihinde ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kapsamında en çok ihlal kararı verilen yıl olmuştur.

Grafik 3: TİHEK, 2024 Yılı Ayrımcılık Yasağı Kapsamında Verilen Kararların Karar Türlerine Göre Dağılımı

6701 sayılı Kanunun 3'üncü maddesinin 2'inci fıkrasında; Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır' hükmü yer almakta olup aşağıda 2024 yılında ayrımcılıkla mücadele kapsamında 6701 sayılı Kanunda sayılan ayrımcılık temellerinin her biri tek tek değerlendirilmektedir.

2.1. Cinsiyet

Kişilerin cinsiyetleri nedeniyle hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla farklı muameleye maruz bırakılmaları cinsiyet temelinde ayrımcılık teşkil etmektedir. Bununla birlikte kişilerin farklı muameleye bağlı tutulmaları konusunda haklı nedenlerin varlığı halinde yasa önünde eşitlik ilkesine aykırılıktan söz edilemez. Bundan dolayı yaradılış ve işlevsel özelliklerin zorunlu kıldığı kimi ayrımlar haklı bir nedene dayandığı ölçüde eşitliği bozmadığı halde yalnızca cinsiyete dayalı ayrımlar eşitlik ilkesine açık bir aykırılık oluşturmaktadır.²³

Cinsiyet temelinde doğrudan ve/ya dolaylı ayrımcılık ile yapısal eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla hazırlanan strateji belgeleri ve ulusal eylem planları gibi üst politika belgeleri, kadın erkek fırsat eşitliği anlayışını merkezine alan bütüncül politika ve uygulama programlarının hayata geçirilmesinde etkin stratejik müdahale araçları olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda ASHB tarafından kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımalarının güçlendirilmesi; hak, fırsat ve imkânlardan eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması; kadın erkek fırsat eşitliğinin tüm ana plan ve politikalara yansıtılması amacıyla 2018-2023 yıllarını kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanmış ve tamamlanmıştır. Bu sürecin devamı olarak, 2024-2028 yıllarını kapsayan yeni Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, ilgili tüm kurum ve kuruluşların görüş ve önerileri alınarak katılımcı bir yaklaşımla hazırlanmıştır.²⁴ Gerek 2018-2023 gerekse 2024-2028 yıllarını kapsayan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planlarında ekonomi temel politika eksenleri arasında kabul edilmiştir.²⁵ Bu kapsamda güçlü, sürdürülebilir, dengeli ve kapsayıcı kalkınma için kadının iş gücüne aktif bir biçimde katılması ve üretimde söz sahibi olmasının anahtar bir role sahip olduğu,²⁶ kadınların ekonomik olarak güçlenmesinin bireysel olarak kadınlar üzerinde yarattığı değer kadar, aile ve toplum üzerinde de olumlu etkileri olduğu ve bu nedenlerle kadınlar için işgücünde eşit fırsatların teşvik edilmesinin daha eşitlikçi ve refahı yüksek bir toplum inşasında önemli olduğu vurgulanmıştır.²⁷ Bu durum karşısında kadın erkek fırsat eşitliğinin hayata geçirilebilmesi için istihdam alanında dönüştürücü eşitliğin sağlanması, kadınların işgücü piyasasına katılımalarının artırılması, işgücü piyasasındaki konumlarının iyileştirilmesi, çalışma hayatındaki iş ve aile yaşamını uyumlaştırmaya yönelik düzenlemelerin ve ayrımcılık karşıtı uygulamaların hayata geçirilmesini sağlamaya yönelik tedbirlerin alınması gerekliliği açıktır.²⁸

Nitekim Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre 2023 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun istihdam oranının %48,3 olduğu ve bu oranın kadınlarda %31,3, erkeklerde

23 AYM, E. 2010/119, K. 2011/165, 8/12/2011.

24 T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 119.

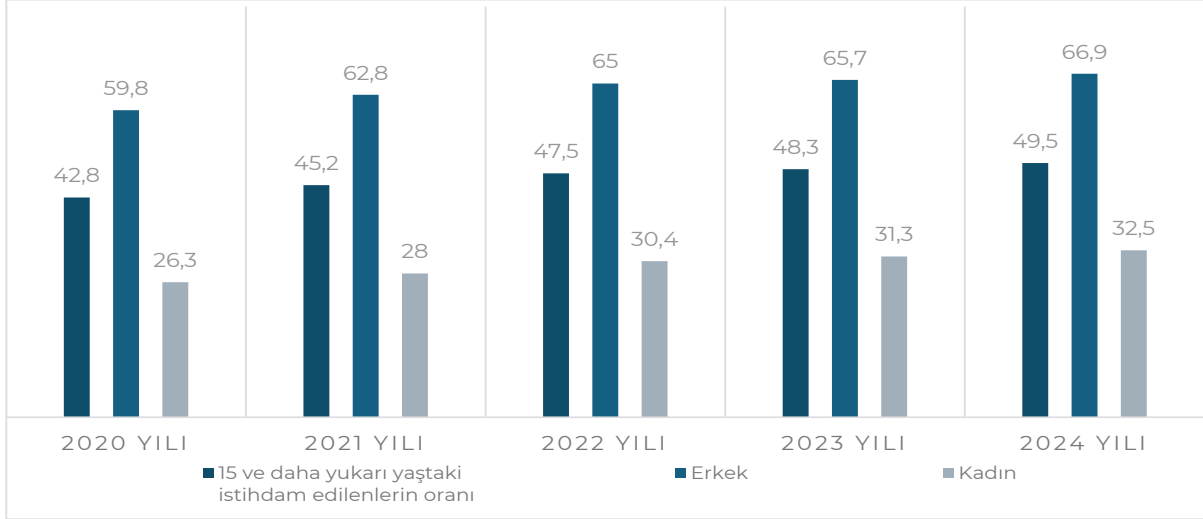
25 ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), Ankara, 2018, s. 20.; ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2028), Ankara, 2024, s. 12.

26 ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), s. 71.

27 ASHB, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2028), s. 103.

28 TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun (KEFEK), 28/4/2025 tarihli ve Z.90603329-103.07-1621613 sayılı cevabı yazısı.

ise %65,7 olduğu görülmektedir. 2024 yılında istihdam oranı 1,2 puan artarak %49,5 olmuş; bu oran kadınlarda %32,5 iken erkeklerde %66,9 olarak gerçekleşmiştir.²⁹ 2020 yılında kadınlar açısından bu oran %26,3 seviyesindeyken; 2021 yılında %28 olarak, 2022 yılında %30,4 olarak, 2023 yılında %31,3 olarak ve 2024 yılında ise %32,5 olarak gerçekleşmiş³⁰ ise de kadınların istihdam oranlarının halen düşük kaldığı anlaşılmaktadır.

Grafik 4: Son 5 Yıl Hanehalkı İşgücü Araştırması Sonuçlarına Göre Kadın İstihdam Oranları³¹

Her ne kadar kadınların istihdam oranı erkeklere göre düşük kalmaktaysa da kadınların iş gücüne katılımında olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki kadın nüfusun iş gücüne katılım oranı son yıllarda düzenli olarak artmaya devam etmiş ve 2024 yılında %36,8³² oranı ile en yüksek düzeye ulaşmıştır.

Yıllar	Kadının İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)
2019	34,4
2020	30,9
2021	32,8
2022	35,1
2023	35,8
2024	36,8

Tablo 3: 15 ve Daha Yukarı Yaştaki Kadın Nüfusun Son 5 Yılda İş Gücüne Katılma Oranı³³

29 TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2024-54059>, (E.T. 22/5/2025).

30 TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024”.

31 TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024”.

32 TÜİK, “İşgücü İstatistikleri 2024”.

33 TÜİK, “Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2022”, s.105, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf, (E.T. 22/5/2025); TÜİK, “İşgücü İstatistikleri 2023”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521>, (E.T. 22/5/2025); TÜİK, “İşgücü İstatistikleri 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2024-54059> (E.T. 22/5/2025).

Kadınların çalışma hayatına katılımında olumlu gelişmelerin yaşandığına ilişkin diğer bir gösterge kamu sektöründeki kadın istihdamıdır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerine göre kamuda istihdam edilen kadın oranı 2010 yılında %34,16 iken bu oran 2024 yılında %43,46'ya ulaşmıştır.³⁴ Bununla birlikte, kamu sektöründe kadın yönetici oranlarında da artış gözlemlenmektedir. Örneğin; kadın Bakan Yardımcısı oranı 2023 yılında %7,69 iken 2024 yılında %8,82'ye; kadın Genel Müdür oranı 2023 yılında %12,93 iken 2024 yılında %13,92'ye; kadın Genel Müdür Yardımcısı oranı 2023 yılında %12,55 iken 2024 yılında %15,40'a çıkmıştır.³⁵

Yıl	Kamuda İstihdam Edilen Kadın Oranı (%)
2010	34,16
2011	35,40
2012	35,92
2013	36,83
2014	36,48
2015	38,08
2016	38,66
2017	39,19
2018	39,52
2019	39,13
2020	40,10
2021	40,59
2022	41,68
2023	42,66
2024	43,46

Tablo 4: Kadınların Kamu Sektöründe Çalışma Yaşamına Katılımına İlişkin Oranlar³⁶

34 T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-12398592-622.01-37019 sayılı cevabi yazısı.

35 T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-12398592-622.01-37019 sayılı cevabi yazısı.

36 T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-12398592-622.01-37019 sayılı cevabi yazısı.

Yıl- Ünvan Grubu	Bakan Yardımcısı	Genel Müdür	Genel Müdür Yardımcısı	Başkan	Başkan Yardımcısı	Bölge Müdürü ve Yardımcısı	Daire Başkanı	Kariyer Uzmanı/ Uzman Yardımcısı
2020	12,77	7,46	11,82	0,00	4,42	6,11	15,77	41,86
2021	12,96	8,33	8,77	4,44	4,55	5,00	15,58	38,89
2022	16,92	8,81	10,06	4,44	6,96	6,31	16,45	40,99
2023	7,69	12,93	12,55	2,17	8,33	6,20	18,00	42,83
2024	8,82	13,92	15,40	0,00	5,22	6,33	19,13	42,62

Tablo 5: Kamuda Son 5 Yıldaki Kadın Yönetici ve Kariyer Uzman/Uzman Yardımcısı Yüzde Oranları³⁷

Kadınların karar alma pozisyonlarındaki temsili açısından bakıldığında; 2024 yılı itibarıyla 17 Bakandan sadece 1'i kadındır.³⁸ 2024 yılı sonunda 593 milletvekili içinde kadın milletvekili sayısı 118 olmuştur.³⁹ Tüm bu veriler göz önüne alındığında kadınların karar alma mekanizmalarına her düzeyde etkin katılımlarının yeterli düzeyde olduğu henüz söylenememektedir. Ancak kadın erkek fırsat eşitliğinin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için gerek kadınların gerek erkeklerin politika üretim aşamasından bu politikaların uygulanmasına kadar her alanda eşit temsilin ve katılımının bir gereklilik olduğu ve bu durumun gerçekleştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

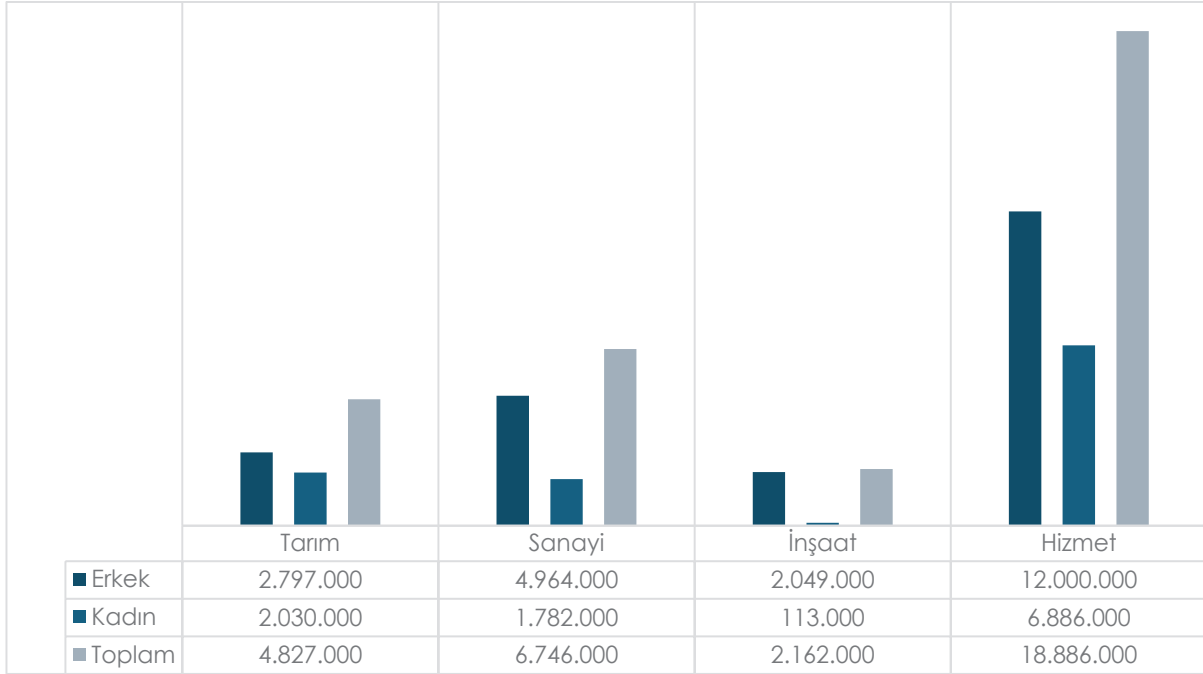
Kadınların işgücüne katılımı yıllar içinde artış göstermiş olsa da bazı meslek ve sektörlerde kadınlar ile erkekler arasındaki istihdam farkı hâlen belirginliğini korumaktadır. TÜİK verilerine göre; 2024 yılında tarım sektöründe 4.827.000 kişi istihdam edilirken bunların 2.030.000'i kadın, sanayi sektöründe 6.746.000 kişi istihdam edilirken bunların 1.782.000'i kadın, inşaat sektöründe 2.162.000 kişi istihdam edilirken bunların 113.000'i kadın ve hizmet sektöründe 18.886.000 kişi istihdam edilirken bunların 6.886.000'i 886 bini kadındır.⁴⁰ TÜİK veriler 2024 yılında özellikle inşaat ve sanayi sektöründe kadın ve erkek istihdamı arasındaki farkın oldukça fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

³⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-12398592-622.01-37019 sayılı cevabi yazısı.

³⁸ T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Cumhurbaşkanlığı Kabinesi", <https://www.tccb.gov.tr/kabine/>, (E.T. 22/5/2025).

³⁹ TÜİK, "İstatistiklerde Kadın, 2024". <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadin-2024-54076>, (E.T. 22/5/2025).

⁴⁰ TÜİK, "İşgücü İstatistikleri, 2024".

Grafik 5: Sektöre Göre İstihdam Edilenler, 15+ Yaş, (Bin kişi), 2024⁴¹

Bu şekilde bazı mesleklerde ve sektörlerde kadın ile erkek çalışanların istihdam sayılarındaki ve oranlarındaki farkın fazla olmasında kişilerin bireysel tercihlerinin dışında medeni durum, iş ile aile yaşamının uyumlaştırılamaması, kadınlara uygun iş ya da meslek anlayışı, çalışma koşullarındaki zorluklar veya ücret eşitsizliği gibi birçok faktörün etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Kadınların istihdama katılım oranının artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi ve istihdama katılımının sürdürülmesi için kadınların ve kız çocuklarının eğitim hayatına katılımı ve mesleki gerekliliklere uygun eğitim alması, kadın girişimciliğinin ve kooperatifçiliğinin artırılması, karar alma mekanizmalarında daha fazla kadının yer almasının temini, kreş yardımı, esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması ve iş ile aile yaşamının uyumlaştırılmasını sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede kadın istihdamını artıran ve kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı politika ve uygulamalara sahip firmalara “*kadın istihdamına duyarlı kurum sertifikası vb.*” isimlerde işyeri belgesinin düzenlenebileceği, vergi indirimleri ve istisnalarının gündeme gelebileceği, kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı etki analizlerinin yapılmasının zorunlu hale getirilebileceği, özel sektörde uygulanan iş güvenceli esnek çalışma modellerinin geliştirilebileceği ve kamuda da yaygınlaştırılabileceği, ihtiyaç temelli kırsal veriler üretilerek ekonomik programların yanında, sosyal alanlar ve istihdama yönelik programların da yaygınlaştırılabileceği hususlarını çözüm önerileri arasında saymak mümkündür.⁴² Nitekim önceki yıllarda olduğu gibi 2024 yılında da istihdam alanında kadın

41 TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2024”.

42 TBMM KEFEK’in, 28/4/2025 tarihli ve Z.90603329-103.07-1621613 sayılı cevabi yazısı.

erkek fırsat eşitliğinin sağlanması için ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen çalışmalar ve projeler etkin bir şekilde sürdürülmektedir.

ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğüne; iş gücü piyasasının yapısal sorunlarını çözmek, orta ve uzun vadede büyümenin istihdama katkısını artırmak amacıyla çalışma hayatının tüm paydaşlarının katkılarıyla Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) uygulanmıştır. 2014-2023 dönemi Ulusal İstihdam Stratejisi'nin uygulama döneminin sona ermesi üzerine ihtiyaçlar ve geleceğe ilişkin beklentiler dikkate alınarak 2024-2028 dönemine ilişkin Ulusal İstihdam Stratejisi'nin ise hazırlık çalışmalarına başlandığı bildirilmiştir.⁴³ Ardından 1 Şubat 2025 tarihinde yürürlüğe giren Ulusal İstihdam Stratejisinin (2025-2028) Kapsayıcı İstihdamın Geliştirilmesi Temel Politika Alanı altında kadınlar, gençler, engelliler, yaşlılar, ne eğitimde ne istihdamda olan kişiler ve uluslararası iş gücü göçü kapsamında yer alan kişilerin istihdamlarının geliştirilmesi amacıyla politika ve tedbirlere yer verildiği, eylem planında kadınların kayıtlı istihdamının artırılması, iş gücüne katılım oranlarının yükseltilmesi ve çalışma hayatında kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla oluşturulan tedbir maddelerinin hayata geçirilmesine yönelik olarak ilgili kurum ve kuruluşlarla çalışmalar yürütüldüğü belirtilmiştir.⁴⁴

ÇSGB tarafından 2020-2023 döneminde yürütülmeye başlanan “Cinsiyet Eşitliği Odağında Geleceğin İnsana Yakışır İşleri Yaklaşımının Desteklenmesi Projesi”nin hizmet bileşeni faaliyetleri 30 Kasım 2023 tarihi itibarıyla sona ererken hibe bileşenine ilişkin faaliyetler devam etmekte olup bu kapsamda Türkiye'nin farklı illerinden toplam 33 projeye hibe verilmiştir.⁴⁵ “Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı İstihdam Politikalarının Desteklenmesi Projesi” (2019-2024), “Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi (WOMEN-UP)” ve 18-29 yaş aralığında olup ne eğitimde ne istihdamda yer alan (NEET) kadınların sorunlarının ve ihtiyaçlarının görünür kılınmasına zemin hazırlanması ve bu sorunlara yönelik çözüm mekanizmaları kurulması amacıyla “Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi” gibi ayrımcılıkla mücadeleye yönelik çeşitli politikalar içeren proje çalışmalarına 2024 yılında da devam edilmiştir.⁴⁶

ÇSGB tarafından yürütülen projeler ile kadın istihdamının artırılması, bakımı yükümlülüklerinin dengelenmesi ve kadınların istihdamda kalmalarının sağlanması amacı ile farkındalık artırıcı faaliyetler düzenlenmesinin ve hibe ödemeleri yapılmasının olumlu bir uygulama örneği teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Bu faaliyetler dışında istihdamın artırılmasına yönelik olarak Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından işbaşı eğitim programlarının ve mesleki eğitim kurslarının düzenlenmesi de kadınların istihdama girmesinde ve güçlendirilmesinde etkili bir uygulamadır.⁴⁷ 2024 yılı içinde aktif iş gücü programları kapsamında mesleki eğitim kursları/işbaşı eğitim programlarından 83.511 kişinin yararlandığı belirtilmiştir.

43 ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

44 ÇSGB'nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

45 ÇSGB'nin 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara, 2024, s. 89-91.

46 ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

47 ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

İŞKUR tarafından Türkiye Yüzyılı vizyonu doğrultusunda; kadınların her alanda eşit temsilini sağlamak ve Yüzyılın Kadın İstihdamını gerçekleştirmek amacıyla 9 Şubat 2024 tarihinde İş Pozitif programı başlatılmıştır. İş Pozitif, Türkiye’de kadın istihdamına yönelik mesleki eğitim, teşvik ve hibe gibi destekler veren kamu kurumları, yetişmiş insan kaynağına sahip sivil toplum kuruluşları, üretim kapasitesine sahip kadın kooperatifleri ve istihdam sağlayan özel sektör kuruluşlarının bir araya gelerek kayıtlı “kadın istihdamının” artırılmasını sağlayacak bir iş birliği programıdır.⁴⁸ İş Pozitif kapsamında ilgili tüm kurumların sunduğu hizmetlere ilişkin bilgilere tek noktadan erişim sağlanması amacıyla “<https://ispozitif.iskur.gov.tr/>” adresinden ulaşılabilen bir portal oluşturulmuştur. İş Pozitif Programı kapsamında 2024 yılı içinde 824.124 kadının istihdama dâhil edildiği bildirilmiştir.⁴⁹

Kadınlar, gençler, engelliler, uzun süreli işsizler, eski hükümlüler, madde bağımlılığı tedavisi görenler gibi özel politika gerektiren gruplara yönelik yoğunlaştırılmış bir iş ve meslek danışmanlığı programı olan “İş Kulüpleri”nde de katılımcılara iş gücü piyasası ile ilgili bilgiler ve iş arama kanalları gibi konularda teorik ve pratik bilgiler verilmektedir. 2017 yılında faaliyete başlayan İş Kulüpleri hâlihazırda 81 ilde ve 112 birimde faaliyet göstermektedir.⁵⁰ 2024 yılında 61.480 kişiye İş Kulüplerinde, yöntem ve motivasyon desteği vermeyi hedefleyen yoğunlaştırılmış bir iş ve meslek danışmanlığı hizmeti sunulduğu belirtilmiştir.⁵¹

Çalışma hayatında kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasında ve kadınların istihdama katılmasında önemli bir diğer adım ise kadın girişimciliğinin desteklenmesidir. Bu kapsamda kadın girişimciler; yeni iş kurmak, işlerini büyütmek ve geliştirmek istediklerinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) desteklerinden yararlanabilmektedir. KOSGEB’in kişilere işletmesini kurmadan önce alması gerekli olan girişimcilik eğitimlerini verdiği belirtilmiştir. KOSGEB tarafından 2024 yılında 7.034 kadın girişimciye toplam 178.000.000 TL girişimcilik desteği sağlandığı, böylece 2024 yılında girişimcilik destekleri kapsamında toplam destek miktarının %30’unun kadınlara sağlandığı belirtilmiştir.⁵²

Ayrıca sanayi ve teknoloji alanında kadınların etkililiğinin ve kadın girişimciliğinin artırılması amacıyla T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve Tasarım Merkezleri ile Teknoparklarda, kadınların ve gençlerin istihdam edildikleri işletmelerin birçok destek, teşvik ve muafiyetten yararlandıkları özel alanlar olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda Bakanlık tarafından Teknoparklar ile Ar-Ge ve Tasarım Merkezlerinde her yıl düzenli olarak performans endeksi çalışmaları yapıldığı ve söz konusu endeks çalışmalarında kadın istihdamına yönelik göstergelere de yer verilerek kadın istihdamının artırılmasının ayrıca teşvik edildiği bilgisi paylaşılmıştır. Bu bağlamda bir önceki yıla göre kadın personel ve girişimci sayısının⁵³ arttığı gözlemlenmiş olup 2024 yılı içinde Ar-Ge

48 İŞKUR, 2024 Faaliyet Raporu, Ankara, 2025, s. 56.

49 ÇSGB’nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

50 İŞKUR, 2024 Faaliyet Raporu, s. 73.

51 ÇSGB’nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

52 T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 30/4/2025 tarihli ve E-87532055-602.05-6845688 sayılı cevabi yazısı.

53 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu, s. 27.

Merkezlerindeki 86.495 personelin 23.998'inin, Tasarım Merkezlerindeki 8.266 personelin 3.533'ünün, Teknoparklardaki 117.511 personelin 31.068'inin kadınlardan oluştuğu ve 2024 yılı sonu itibarıyla Teknoparklardaki aktif firmalar içinde kadın girişimciler tarafından kurulan firma sayısının 1.338 olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴ 2024 yılında istihdamda kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması için kayda değer çalışmalarda bulunulduğu ve yoğun çabalar gösterilerek olumlu sonuçlar alındığı değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) lisans mezunu olanlar arasında bilim ve teknoloji alanında çalışan kadın oranı ile erkek oranı arasındaki dengenin sağlanması için bu alanlarda çalışan kadınların kariyer gelişimine destek sağlanması, iş ve özel hayat arasında denge kurulması, kamu spotlarında kız çocuklarına rol model olabilecek mühendis, bilim insanı olan kadınlara yer verilmesi, kadın girişimcilerin görünürlüğünün artırılması hususlarını çözüm önerileri arasında değerlendirmek mümkündür.⁵⁵

Kadınların toplumsal hayatın her yönüne katılımlarının artırılmasına yönelik çabaların olumlu etkilediği alanlardan biri de spordur. 2002 yılında 66.356 olan kadın lisanslı sporcu sayısı, 2023 yılında 6.389.265'e, 2024 yılında ise 7.161.396'ya yükselmiştir.⁵⁶ Yıllara göre lisanslı kadın sporcu sayısı 2020 ve 2022 yılları haricinde düzenli olarak artış göstermiştir. 2020 ve 2022 yıllarındaki farklılığın ise COVID-19 salgınından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

YIL	KADIN	ERKEK	TOPLAM
2002	66.356	211.690	278.046
2003	98.590	306.493	405.083
2004	156.897	450.996	607.893
2005	251.664	666.154	917.818
2006	311.053	811.989	1.123.042
2007	352.060	910.831	1.262.891
2008	406.731	1.062.621	1.469.352
2009	449.046	1.172.303	1.621.349
2010	492.465	1.272.292	1.764.757
2011	706.068	2.318.400	3.024.468
2012	831.901	2.636.607	3.468.508
2013	1.415.854	3.378.163	4.794.017
2014	1.644.468	3.897.197	5.541.665
2015	1.744.734	4.254.930	5.995.664
2016	2.154.540	4.692.692	6.847.232
2017	2.765.747	5.400.172	8.165.919

54 T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 30/4/2025 tarihli ve E-87532055-602.05-6845688 sayılı cevabi yazısı.

55 TBMM KEFEK'in, 28/4/2025 tarihli ve Z.90603329-103.07-1621613 sayılı cevabi yazısı.

56 GSB'nin 28/2/2024 tarihli ve E-21481263-604.01.03-7061580 sayılı cevabi yazısı.

2018	2.933.197	5.427.105	8.360.302
2019	3.419.844	6.005.897	9.425.741
2020	3.060.740	5.393.371	8.454.111
2021	6.473.229	4.440.677	10.913.906
2022	5.442.132	7.870.710	13.312.842
2023	6.389.265	8.935.743	15.325.008
2024	7.161.396	9.766.275	16.927.671

Tablo 6: 2002-2024 Yılları İtibarıyla Lisanslı Sporcu Sayıları⁵⁷

YIL	KADIN	ERKEK	TOPLAM
2002	46.510	159.445	205.955
2003	37.701	117.122	154.823
2004	64.191	172.923	237.114
2005	104.397	245.583	349.980
2006	66.188	181.583	247.726
2007	56.651	152.785	209.436
2008	72.083	182.954	255.037
2009	85.726	226.942	312.668
2010	72.542	195.316	267.858
2011	236.264	1.124.405	1.360.669
2012	297.829	1.269.027	1.566.856
2013	765.931	1.776.369	2.542.300
2014	937.790	2.191.753	3.129.543
2015	846.103	2.267.363	3.113.466
2016	1.129.034	2.498.160	3.627.194
2017	1.573.838	2.942.148	4.515.986
2018	1.639.817	2.786.215	4.426.032
2019	1.795.133	2.811.467	4.606.600
2020	1.438.385	2.185.606	3.623.991
2021	926.385	1.225.821	2.152.206
2022	2.652.675	3.608.662	6.260.937
2023	3.331.981	4.350.633	7.682.614
2024	3.984.668	4.959.029	8.943.697

Tablo 7: 2002-2024 Yılları İtibarıyla Faal Sporcu Sayısı⁵⁸

57 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

58 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

2002 yılında 46.510 olan kadın faal sporcu sayısı, 2022 itibarıyla kayda değer bir artışla 2.652.675'e ulaşmış; 2024 yılında ise 3.984.668'e yükselerek yalnızca iki yıl içinde 1.000.000'dan fazla artış göstermiştir.

YIL	KADIN	ERKEK	TOPLAM
2018	17.362	27.752	45.114
2019	15.278	25.524	40.802
2020	13.859	24.816	38.675
2021	26.578	54.234	80.812
2022	28.046	53.209	81.255
2023	24.627	50.732	75.359
2024	23.944	34.169	58.113

Tablo 8: 2018-2023 Yılları Arasındaki Hakem Sayısı⁵⁹

Kadınların iş gücüne katılımlarını belirlemede etkin faktörlerden biri de eğitimidir. Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre; iş gücüne katılma oranı eğitim durumuna göre incelendiğinde kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe iş gücüne daha fazla katıldıkları görülmüştür. 2024 yılında okuryazar olmayan kadınların iş gücüne katılma oranı %13,8, lise altı eğitilmiş kadınların iş gücüne katılma oranı %26,8, lise mezunu kadınların iş gücüne katılma oranı %37,4, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların iş gücüne katılma oranı %45,0 iken yükseköğretim mezunu kadınların iş gücüne katılma oranı %68,9 olarak belirlenmiştir.⁶⁰

Kadın erkek fark etmeksizin bireylerin okuma yazma programlarının yanı sıra tüm kademelerde, her türlü mesleki ve beceri eğitim imkânları dâhil kaliteli eğitime erişimi için fırsat eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından paylaşılan verilere göre 2024 yılında ülkedeki okuryazarlık oranı %97,4'e ulaşmış durumdadır.⁶¹

Yıl	Erkek Nüfus	Okuryazar Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Okuryazar Kadın Nüfus	Okuryazarlık Oranı (%)
1935	6.213.276	1.823.309	6.649.478	652.340	19,25
1970	14.798.036	10.404.541	14.475.325	6.050.984	56,21
2000	30.245.445	28.384.266	29.613.798	23.875.115	87,32
2022	38.282.365	37.627.374	38.310.996	36.345.885	97,59
2023	38.626.583	38.119.670	38.651.681	36.896.783	97,60
2024	38.956.529	38.447.080	39.024.644	37.319.179	97,80

Tablo 9: Cinsiyete Göre Okuryazarlık Durumu (6 Yaş ve Üzeri)⁶²

59 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

60 TÜİK, "İstatistiklerle Kadın, 2024".

61 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

62 TÜİK, "Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2024", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2024-53937>, (E.T. 12/6/2025).

Tablo 9'da yer alan verilerin de gösterdiği gibi yürütülen strateji ve politikalar sonucunda ülke genelindeki kadınlar ve erkekler arasındaki okuryazar sayısı artmaktadır.

Eğitim Öğretim Yılı	İlköğretim			Ortaöğretim			Yükseköğretim		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
2002-2003	87,34	94,49	90,98	45,16	55,72	50,57	13,53	15,73	14,65
2003-2004	86,89	93,41	90,21	48,5	58,01	53,37	13,93	16,62	15,31
2004-2005	86,63	92,58	89,66	50,51	59,05	54,87	15,1	18,03	16,6
2005-2006	87,16	92,29	89,77	51,95	61,13	56,63	17,41	20,22	18,85
2006-2007	87,93	92,25	90,13	52,16	60,71	56,51	18,66	21,56	20,14
2007-2008	96,14	98,53	97,37	55,81	61,17	58,56	19,69	22,37	21,06
2008-2009	95,97	96,99	96,49	56,3	60,63	58,52	25,92	29,4	27,69
2009-2010	97,84	98,47	98,17	62,21	67,55	64,95	29,55	31,24	30,42
2010-2011	98,22	98,59	98,41	63,86	68,17	66,07	32,65	33,44	33,06
2011-2012	98,56	98,77	98,67	66,14	68,53	67,37	35,42	35,59	35,51
2012-2013	98,71	98,88	98,8	69,31	70,77	70,06	38,61	38,4	38,5
2013-2014	99,23	99,39	99,31	76,05	77,22	76,65	40,93	38,90	39,89
2014-2015	97,12	97,08	97,1	79,26	79,46	79,37	41,1	37,95	39,49
2015-2016	96,54	96,34	96,44	80,24	79,36	79,79	42,62	39,21	40,87
2016-2017	96,63	96,39	96,51	82,38	82,69	82,54	43,90	39,62	41,71
2017-2018	96,25	95,99	96,12	83,39	83,77	83,58	47,36	43,99	45,64
2018-2019	96,18	95,92	96,05	83,88	84,51	84,20	46,37	41,93	44,10
2019-2020	97,79	97,60	97,69	84,85	85,16	85,01	46,32	40,56	43,37
2020-2021	93,81	94,04	93,93	87,79	88,05	87,93	48,46	40,53	44,41
2021-2022	94,25	94,43	94,34	89,29	90,03	89,67	49,20	40,31	44,66
2022-2023	95,25	95,32	95,29	91,57	91,82	91,70	51,19	41,06	46,02

Tablo 10: Okullaşma Net Oranları (2002-2023)⁶³

Son yirmi yılda ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde net okullaşma oranlarına bakıldığında 2002-2003 Eğitim Öğretim Yılında ortaöğretimde kadınlarda %45,16; erkeklerde %55,72 olan okullaşma oranı, 2022-2023 Eğitim Öğretim Yılında kadınlarda %91,57'ye erkeklerde %91,82'e yükselmiştir. Yükseköğretimdeki okullaşma oranı diğer kademelerdeki okullaşma oranına nazaran daha düşük kalmaktaysa da 2002-2003 Eğitim Öğretim Yılında yükseköğretimde kadınlarda %13,53; erkeklerde %15,73 olan okullaşma oranı, 2022-2023 Eğitim Öğretim Yılında kadınlarda %51,19'a erkeklerde %41,06'ya yükselmiştir. Dolayısıyla erkek ve kadınların ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerindeki okullaşma oranlarında kayda değer bir artış olduğu değerlendirilmektedir.

63 MEB, 2003'ten 2023'e Millî Eğitim Raporu, Ankara, 2024, s. 27.

Ayrıca örgün eğitime devam edemeyenler, eğitimlerine uzaktan eğitim ile açık öğretim okullarında devam edebilmektedir. 2022-2023 Eğitim Öğretim Yılında açık lisedeki toplam öğrenci sayısının 2.009.480 olduğu belirtilmiştir. 2002-2003 Eğitim Öğretim Yılında açık lisede 187.396 kız öğrenci, 365.645 erkek öğrenci varken 2022-2023 Eğitim Öğretim Yılında açık lisedeki kız öğrenci sayısı 934.276 olurken, erkek öğrenci sayısı 1.075.204 olmuştur.⁶⁴ Bu durum karşısında son yirmi yılda açık lisedeki erkek öğrenci sayısının yaklaşık 3 katına çıkarken, açık lisedeki kız öğrenci sayısının yaklaşık 5 katına çıktığı tespit edilmiştir.

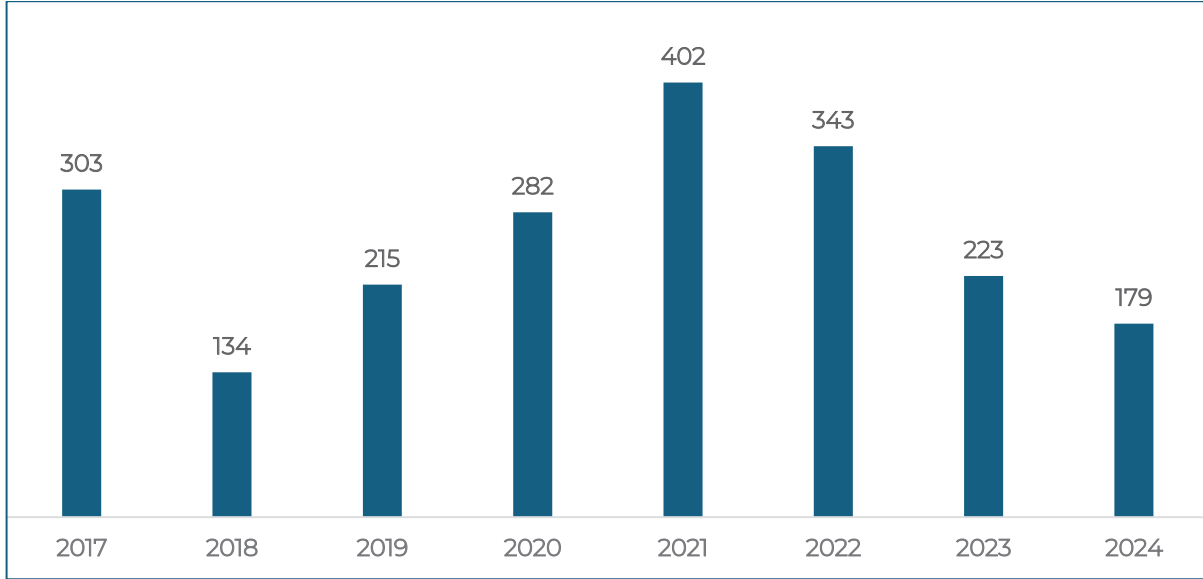
Eğitim Öğretim Yılı	Açık Öğretim Hariç Öğrenci Sayısı			Açık Lise		
	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam
2002-2003	1.045.504	1.425.057	2.470.561	187.396	365.645	553.041
2003-2004	1.156.388	1.542.522	2.698.860	130.001	185.531	315.532
2004-2005	1.176.332	1.548.344	2.724.676	129.471	185.302	314.773
2005-2006	1.266.580	1.662.855	2.929.435	135.933	192.886	328.819
2006-2007	1.321.686	1.711.135	3.032.821	147.842	206.054	353.896
2007-2008	1.313.078	1.598.098	2.911.176	143.006	191.140	334.146
2008-2009	1.537.710	1.791.412	3.329.122	219.513	288.529	508.042
2009-2010	1.668.909	1.970.192	3.639.101	268.689	332.349	601.038
2010-2011	1.808.127	2.162.270	3.970.397	354.312	423.901	778.213
2011-2012	1.796.753	2.019.265	3.816.018	433.105	507.163	940.268
2012-2013	1.890.314	2.090.900	3.981.214	461.895	552.514	1.014.409
2013-2014	1.975.439	2.137.745	4.113.184	585.257	721.737	1.306.994
2014-2015	2.055.565	2.165.072	4.220.637	646.578	823.856	1.470.434
2015-2016	2.094.763	2.176.745	4.271.508	665.738	870.397	1.536.135
2016-2017	2.071.136	2.223.896	4.295.032	652.812	902.126	1.554.938
2017-2018	2.121.699	2.172.107	4.293.806	582.549	813.072	1.395.621
2018-2019	2.053.200	2.206.457	4.259.657	582.322	807.615	1.389.937
2019-2020	2.053.008	2.216.477	4.269.485	592.526	768.641	1.361.167
2020-2021	2.330.774	2.535.497	4.866.271	671.827	780.504	1.452.331
2021-2022	2.364.331	2.613.013	4.977.344	720.281	845.974	1.566.255
2022-2023	2.295.352	2.484.849	4.780.201	934.276	1.075.204	2.009.480
2023-2024	2.296.590	2.424.741	4.721.331	517.581	557.969	1.075.550

Tablo 11: Ortaöğretim Öğrenci Sayıları (Resmi ve Özel Kurumlar) (2002-2024)⁶⁵

64 MEB, 2003'ten 2023'e Millî Eğitim Raporu, s. 19.

65 MEB, "Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2023-2024", <https://istatistik.meb.gov.tr/OgrenciSayisi/EgitimKademelerineGore>, (E.T. 22/5/2025).

Bu bölümde değinilmesi gereken bir başka husus ise insan hakları ihlallerinin en ağır görünümünden biri olan insan ticareti suçudur. İnsan ticareti suçu ilk ortaya çıktığı dönemlerden bugüne kadar mağdurların gerek profili gerekse sayısı bakımından değişkenlik arz etse de genellikle mağdurların kadınlar ve çocuklar olduğu görülmektedir.⁶⁶ 2021 yılında 402 olan insan ticareti mağduru sayısı azalarak 2022 yılında 343'e 2023 yılında 223'e 2024 yılında ise 179'a gerilemiştir.⁶⁷

Grafik 5: Yıllara Göre İnsan Ticareti Mağdur Sayısı⁶⁸

Kadınların sağlık hizmetlerinden tam, eşit ve en yüksek standartlarda faydalanmalarının kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması bakımından taşıdığı önemden dolayı cinsiyet temelinde ayrımcılık konusunda dikkat çekilmesi gereken bir husus da kadın sağlığıdır. Dünya'da ve Türkiye'de sık görülen kanserlerden; meme, serviks (rahim ağzı) ve kolorektal (kalın bağırsak) kanser taramaları Ulusal Kanser Tarama Programı kapsamında yürütülmektedir. Ulusal Kanser Tarama Standartlarına göre; meme kanseri taraması, 40-69 yaş arasındaki kadınlara yılda bir klinik meme muayenesi, iki yılda bir mamografi çekilmesi yöntemiyle ücretsiz olarak yapılmaktadır. Serviks kanseri taraması; 30-65 yaş arası kadınlara beş yılda bir HPV-DNA ve PAP Smear testi ile ücretsiz olarak yapılmaktadır.⁶⁹ T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından 2024 yıl sonu itibarıyla Kanser Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezleri (KETEM) ile 48 mobil araç da dâhil olmak üzere 423 merkezle hizmet vermeye devam etmiştir. 2024 yıl sonu itibarıyla meme kanseri tarama oranı %44,3 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yıl sonu itibarıyla serviks kanseri tarama oranı %89,4, kolon kanseri tarama oranı %30,4 olarak gerçekleşmiştir.⁷⁰

66 T.C. İçişleri Bakanlığı, 2019 Türkiye İnsan Ticareti ile Mücadele Yıllık Raporu, Ankara, Ağustos 2020, s. 63.

67 T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, "İnsan Ticareti ile Mücadele", <https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-ile-mucadele-istatistik>, (E.T. 22/5/2025).

68 T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, "İnsan Ticareti ile Mücadele". <https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-ile-mucadele-istatistik>, (E.T. 22/5/2025).

69 T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2025, s. 72.

70 T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024 Yılı Faaliyet Raporu, s. 118.

Cinsiyet temelinde ayrımcılık yasağına ilişkin olarak 2024 yılı içinde AİHM ve AYM tarafından karara bağlanan bir başvurunun bulunmadığı tespit edilmiş olmakla birlikte Kurumumuz tarafından 2024 yılında cinsiyet temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine yönelik verilen kararlar mevcuttur. Bu kapsamda turizm ve konaklama sektörü gibi alanlar ile ebeveynlik izni gibi konularda erkeklerin de cinsiyet temelinde ayrımcılığa maruz kaldığı bilinmektedir. Erkeklerin cinsiyetlerinden dolayı ayrımcı muameleye maruz kalmalarının önüne geçilebilmesi için ilgili sektörlerde farkındalık artırıcı çalışmaların yürütülmesi önemlidir. Halka açık sunulan hizmetler kapsamında haklı ve makul bir gerekçe olmaksızın erkeklerle tek başlarına hizmet sunulmaktan imtina edilmesi gibi durumlara ilişkin Kurumumuza yapılan çeşitli başvurular bulunmaktadır.

Buna göre 8/2/2024 tarihli ve 2024/114 sayılı Karar'a konu başvuruda başvuran ve arkadaşlarının erkek olmaları sebebiyle restoran rezervasyonu taleplerinin reddedilmesi iddiası,⁷¹ 14/3/2024 tarihli ve 2024/308 sayılı Karar'a konu başvuruda erkeklerden oluşan bir grubun konser rezervasyon talebinin reddedildiği iddiası,⁷² 18/7/2024 tarihli ve 2024/664 sayılı Karar'a konu başvuruda başvuranın otelde konaklamak amacıyla yaptığı rezervasyonun tek erkek konaklayamayacağı gerekçesiyle iptal edildiği iddiası,⁷³ 18/7/2024 tarihli ve 2024/668 sayılı Karar'a konu başvuruda başvuranın muhatap şirket tarafından işletilen otele ilişkin rezervasyon talebinin erkek müşterilerin tek başlarına konaklatılmaması gerekçesi ile reddedildiği iddiası,⁷⁴ 25/9/2024 tarihli ve 2024/1000 sayılı Karar'a konu başvuruda başvuranın erkek arkadaşı ile konaklamak istediği otelde rezervasyon yaptırılmadığı iddiası,⁷⁵ 25/9/2024 tarihli ve 2024/1010 sayılı Karar'a konu başvuruda başvuranın bir internet sitesi üzerinden bilet aldığı konsere kadın/erkek dengesinin bozulacağı ileri sürülerek erkek olduğu için alınmadığı iddiası,⁷⁶ 30/12/2024 tarihli ve 2024/1301 sayılı Karar'a konu başvuruda başvuranın otelde konaklama amacıyla yaptığı rezervasyonun iki erkek konaklanamayacağı gerekçesiyle kabul edilmediği iddiası,⁷⁷ 30/12/2024 tarihli ve 2024/1303 sayılı Karar'a konu başvuruda başvuranın arkadaşıyla birlikte otelde konaklamak amacıyla yaptığı rezervasyonun iki erkeğin tek konaklayamayacağı gerekçesiyle iptal edildiği yönündeki iddialar⁷⁸ değerlendirmeye alınmış; yapılan inceleme ve araştırma neticesinde söz konusu uygulamaların cinsiyet temelinde farklı muamele teşkil ettiği kanaatine varılarak ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilmiştir.

71 TİHEK, B. No: 2023/1138, K. No: 2024/114, 8/2/2024; <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/3yakg0.pdf>, (E.T.16/6/2025).

72 TİHEK, B. No: 2023/1082, K. No: 2024/308, 14/3/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/qildb7.pdf>, (E.T.16/6/2025).

73 TİHEK, B. No: 2023/2531, K. No: 2024/664, 18/7/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/d3kjt看.pdf>, (E.T.16/6/2025).

74 TİHEK, B. No: 2023/2431, K. No: 2024/668, 18/7/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/opemkg.pdf>, (E.T.16/6/2025).

75 TİHEK, B. No: 2023/591, K. No: 2024/1000, 25/9/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/3duuk8.pdf>, (E.T.16/6/2025).

76 TİHEK, B. No: 2024/306, K. No: 2024/1010, 25/9/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/3goxpx.pdf>, (E.T.16/6/2025).

77 TİHEK, B. No: 2024/1023, K. No: 2024/1301, 30/12/2024.

78 TİHEK, B. No: 2024/1408, K. No: 2024/1303, 30/12/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/ubjdjp.pdf>, (E.T.16/6/2025).

TİHEK tarafından yürütülen ulusal önleme mekanizması (UÖM) görevi kapsamında gerçekleştirilen ziyaretlerde de kişilerin cinsiyet temelinde ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığı izlenmektedir. Kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldığı yerlere ziyaretler gerçekleştirilirken cinsiyete duyarlı uygulamaların olup olmadığı incelenmektedir. Ayrıca bu ziyaretlerde mevcut kural ve uygulamalar, kadın erkek fırsat eşitliği çerçevesinde değerlendirilmektedir. Engelli, hamile, emziren ve çocuğuyla kalan kadınların durumuna özellikle dikkat edilmektedir. Ziyaretler sonrasında ayrımcılık yasağına aykırı bir durumun tespit edilmesi halinde ilgili kurum ve kuruluşlara ayrımcı uygulamanın kaldırılması ve eşitliğin sağlanması yönünde tavsiyelerde bulunulmakta ve tavsiyelerin icrası izlenmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen izleme ziyaretlerinde:

- Komutanlıkta sürekli olarak en az bir kadın personel bulundurulmasının temin edilmesi,⁷⁹
- Komutanlıkta görev yapan kadın personel sayısının artırılması,⁸⁰
- Nezarethane odalarının girişine, odaların hangi cinsiyet grubuna tahsis edildiğini gösteren uygun tabela ya da işaretlerin asılması,⁸¹
- Bölgenin nemli iklim koşulları, buna bağlı olarak çamaşır kurutmanın zorluğu dikkate alınarak kadın mahpusların giysilerinin kurutma işlemlerinin sağlanması için kurutma makinası temin edilmesi,⁸²
- Eş görüşme odalarının temizliğinin düzenli aralıklarla yapılması, ayrıca su basması sonucu kullanılamaz hale gelen odanın tamirat işlemlerinin yapılarak kullanıma hazır hale getirilmesi,⁸³
- Kurumun kadın açık ceza infaz kurumu olması sebebiyle belirli süre aralıklarla kadın hastalıkları uzmanının ziyaret gerçekleştirmesi için çalışmaların başlatılması,⁸⁴
- Kadın mahpusların kuaför ihtiyaçlarını giderebilmeleri için gerekli imkânların sağlanması,⁸⁵

tavsiyelerine yer verilmiştir.

Sonuç olarak, 2024 yılında kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması için kamu kurum ve kuruluşları tarafından özenli ve yoğun çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir.

2023 yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporunda “657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’na eklenen Ek 43. madde kapsamında ebeveynlere tanınan çocukları mecburi ilköğretim çağına gelene kadar kısmi zamanlı çalışma imkânının uygulamaya geçirilebilmesi

79 TİHEK, Of İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/3

80 TİHEK, Aydın Kuşadası Sahil Güvenlik Karakol Komutanlığı Göçmen Bekleme Alanı Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/56.

81 TİHEK, Ankara Anafartalar Şehit Kâmil Arslan Polis Merkezi Amirliği Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/53.

82 TİHEK, Ünye M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/9.

83 TİHEK, İzmir 1 No.lu F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/26.

84 TİHEK, Elmadag Kadın Açık Ceza İnfaz Kurumu Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/47.

85 TİHEK, Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/74.

için uygulama yönetmeliğinin en kısa zamanda çıkarılması” şeklinde yer verilen tavsiye kapsamında söz konusu Yönetmelik henüz çıkarılmamıştır. Bu nedenle 2024 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu’nda da söz konusu tavsiyenin yinelenmesi gerektiği; söz konusu mevzuat düzenlemesinin hayata geçirilmesinin kadınlar açısından iş ve aile yaşamının uyumlaştırılabilmesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Keza 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporunda yer alan “Kadınların istihdama katılım oranının artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi ve istihdama katılımının sürdürülmesi için kadınların ve kız çocuklarının eğitim hayatına katılımının ve mesleki gerekliliklere uygun eğitim almasının sağlanması, kadın girişimciliğinin ve kooperatifçiliğinin artırılması, kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almasının temini, kreş yardımı, esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması ve iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasını sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi” şeklinde ifade edilen tavsiyelere, ihtiyacın devamlılığına ve kamuoyu nezdinde konunun önemine vurgu yapmak amacıyla 2024 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu’nda da yer verilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

2.2. Engellilik

Birleşmiş Milletlere (BM) bağlı hükümetler arası uluslararası bir kuruluş olan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre dünyada 1,3 milyarın üzerinde kişi, yani küresel nüfusun %16’sı engellidir. Bu sayı, kısmen nüfusun yaşlanması ve bulaşıcı olmayan hastalıkların yaygınlığının artması nedeniyle artmaktadır.⁸⁶

Engellilerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından ötürü çoklu ayrımcılık ve hak ihlallerine toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha fazla maruz kaldığı bilinmektedir.⁸⁷ Sunul(a)mayan kamu ve özel sektör hizmetleri, fiziksel ve dijital erişilebilirliğin sağlanmaması, damgalama, ayrımcı dil ve söylem, mobbing, istihdamda ayrımcılık engelliler için başlıca sorun alanlarıdır. Engelli kadınlara ve kız çocuklarına yönelik eğitimde fırsat eşitliği, ekonomik olanaklar, sosyal etkileşim ve adalet, yasa önünde eşitlik ile siyasete katılım, sağlık hizmetleri alanlarında ayrımcılık türleri çoğalmakta ve kesişimsel ayrımcılıklar meydana gelmektedir.⁸⁸

BM tarafından ilan edilen ve 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) arasında yer alan toplam 17 amaçtan 5’inin engellilerin güçlendirilmesiyle doğrudan ilişkili olması⁸⁹, engellilik konusuna özel bir önem atfedildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, engelliliğe dair hak temelli ve kapsayıcı bir anlayışın toplumun tüm kesimlerinde karşılık bulabilmesi için farkındalık çalışmalarının süreklilik arz etmesi gerekmektedir.

86 DSÖ, Disability, https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1 (E.T. 2/5/2025).

87 TIHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu, Ankara, 2023 s. 33.

88 BM Engelli Hakları Komitesi, Engelli Kadınlar ve Kız Çocukları Üzerine Genel Yorum No: 3, CRPD/C/GC/3, 2016.

89 Bu hedefler şu şekildedir: “Hedef 4: Nitelikli Eğitim”, “Hedef 8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme”, “Hedef 10: Eşitsizliklerin Azaltılması”, “Hedef 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar”, “Hedef 17: Amaçlar İçin Ortaklıklar”, Bkz: <https://sdgs.un.org/goals>, (E.T. 2/5/2025).

Ülkemizde, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının politika, program ve hizmetlerine ilişkin tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerinde engellilik konusunu hak temelli bir yaklaşımla ele alması; engelliler açısından bu politikaların etkinliğini ve verimliliğini ölçen değerlendirmeler yapması; yeterli bütçe tahsisinde bulunması ve engelliliğe ilişkin ayrıştırılmış veri sağlaması, engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele bakımından büyük önem taşımaktadır.

Engellilerin insan hak ve özgürlükleri gerek uluslararası sözleşmelerle gerek Anayasa ve ilgili kanunlarla güvence altına alınmış olup haklarının gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirler de üst düzey politika belgeleriyle belirlenmiştir. Ancak; engellilerin hala çeşitli ön yargı ve kalıp yargılara bağlı olarak; haklara erişim ve hakları kullanma konusunda diğer bireylerle eşit koşullara sahip olmadığı ve ayrımcılığa uğradığı görülmektedir. Bunun temel nedeni; toplum içerisinde engellileri edilgen, yardıma muhtaç ve işlevsiz olarak gören geleneksel yaklaşımın etkilerinin devam etmesidir. Geleneksel yaklaşım kurumsal yaklaşımları da etkileyerek engelliliğe bağlı farklılaşan ihtiyaçları gözetken ana akım politikaların oluşturulmasında; bunun için gerekli bütçenin tahsis edilmesinde, mevcut durumu ortaya koymak ve politikaların etkilerini değerlendirmek üzere engellilik bazında ayrıştırılmış verilerin sağlanmasında sorunlar yaratmaktadır. Engellilerin tüm bu sorunların çözüm sürecine katılımı önem taşımakla birlikte; engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları bu sürece etkili bir şekilde dahil olamamaktadır.⁹⁰

3 Aralık 2021 Dünya Engelliler Günü'nde Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından ilan edilerek kamuoyuna duyurulan “2030 Engelsiz Vizyon Belgesi”nde⁹¹ de “ (...) engelliliğin bir ‘kader veya trajedi olarak görüldüğü’ anlayışın yerini, engelliliği insan çeşitliliğinin bir parçası olarak gören ve engelli bireylerin engelli olmalarından dolayı maruz kaldıkları durumları, insan hakkı ihlali olarak değerlendiren anlayışa bıraktığı”, “engelliliğin bir insan hakları meselesi olduğu, engellilerin çabası ve talepleri ile birlikte küresel olarak kabul edilen bir yaklaşım haline geldiği (...)” hususlarına dikkat çekilmektedir. “Engelli bireylerin kendi kapasitelerini gerçekleştirebildikleri içermeci bir toplum olma” vizyonunu ortaya koyan Belge’nin üçer yıllık eylem planları ile uygulanması ve uygulanmasının izlenmesi öngörülmüştür. 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi’nin 2023-2025 yılları arasındaki uygulama aracı olan “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı”⁹² oluşturulmuştur.

Engelsiz Vizyon Belgesi’nin ilk uygulama aracı olan Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı’nda (2023-2025) engellilerin ayrımcılığa karşı yasal olarak korunması hedefiyle; engelliliğe dayalı ayrımcılık içeren hükümlerin ayıklanması amacıyla mevzuatın taranmasına, hukuki ehliyeteye sahip olup olmadığına bakılmaksızın şikâyet mekanizmaları ve prosedürlerinin erişilebilir hale getirilmesi amacıyla yasal ve idari tedbirlerin alınmasına, makul uyumlaştırmaların sağlanmasına yönelik yasal ve idari tedbirlerin alınmasına yönelik faaliyetler belirlenmiştir.

90 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

91 ASHB, 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi, https://aile.gov.tr/media/135666/2030_engelsiz_vizyon_belgesi_.pdf, (E.T.15/5/2024).

92 ASHB, Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025, https://aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf, (E.T.15/5/2024).

Bu faaliyetler sorumlu kurumlarca hayata geçirilmeye devam etmektedir. Engelli haklarının korunması ve güçlendirilmesine ilişkin konularda üst düzeyde etkili iş birliği ve güçlü koordinasyonu sağlamak üzere faaliyetlerini yürüten Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu'nun 2024 Yılı I. Toplantısı 21 Mayıs 2024 tarihinde "*Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nın I. Yıllık Değerlendirmesi*" ve "*Kamu Kurumlarının İnternet Erişilebilirliği*" ana gündemleriyle; 2024 yılı II. Toplantısı ise 26 Aralık 2024 tarihinde "*Ekonomik Güvence Alt Çalışma Grubu Raporunun Sunumu ve İstisare Edilmesi*" ve "*Geçmiş Kurul Kararlarının Sonuçlarının İstisare Edilmesi*" ana gündemleriyle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Mahinur ÖZDEMİR GÖKTAŞ'ın başkanlığında, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile engellilik alanında faaliyet gösteren temsil gücü haiz iki Konfederasyon'un üst düzey temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.⁹³ Söz konusu toplantıya Kurumumuz tarafından da katılım sağlanmıştır.⁹⁴

Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nın (2023-2025) uygulanmasının izlenmesinden sorumlu olan Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu'nun izleme faaliyetleri Kurul bünyesinde oluşturulan çalışma gruplarının temsilcileri tarafından kurumlarının sorumlu olduğu faaliyetlere ilişkin veri ve bilgilerin internet tabanlı modüle girilmesi ile sağlanmaktadır.⁹⁵

Otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan bireylerin haklarının korunması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesine katkı sağlamak, otizmlili bireyler ve ailelerine yönelik hizmetleri bütüncül bir bakış açısıyla sunmak amacıyla oluşturulan Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı (2023-2030)⁹⁶ ise sorumlu kurumlarca hayata geçirilmeye devam etmektedir. Eylem Planı'nın izlenmesi amacıyla; Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinasyonunda 81 İl İzleme Komisyonları ve Yürütme Kurulu kurulmuştur. Eylem Planı'nın izleme, raporlama ve değerlendirme sürecine ilişkin çalışma usul ve esasları belirlenmiş olup İl Vali Yardımcısının başkanlığındaki İl İzleme Komisyonları çalışmalarını bu usul ve esaslar çerçevesinde yürütmektedir. Bu kapsamda; 29 Kasım 2024 tarihinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürü başkanlığında Yürütme Kurulu toplanmış ve sürece ilişkin gelişmeler paylaşılmış ve değerlendirilmiştir. İl İzleme Komisyonlarının ilettiği bilgiler doğrultusunda Eylem Planı'nın izleme ve raporlama süreci devam etmektedir.⁹⁷

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı (2023-2030) kapsamında, bir yıl içinde hayata geçirilecek kısa vadeli faaliyetler, 1-3 yıllık orta vadeli hedefler, 3-6 yıllık uzun vadeli hedefler ve 7 yıla yayılan sürekli amaçlar yer almaktadır. 2 Nisan 2023 tarihinde ilan edilen Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı'nın "*Resmi bakım kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi*" konulu 4.4. No.lu eylem alanı kapsamında öngörülen "*İhtisaslaşmış otizm bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin çalışma usul ve esaslarına yönelik yönetmelik yayınlanacaktır.*"

93 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

94 TIHEK, <https://www.tihek.gov.tr/kurul-uyemiz-dilek-erturk-engelli-haklari-izleme-ve-degerlendirme-kurulu-2024-yili-ii-toplantisina-katilim-sagladi/>, (E.T.16/6/2025).

95 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

96 ASHB, Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı 2023-2030, https://aile.gov.tr/media/134582/otizm_eylem_plani.pdf, (E.T.15/5/2025).

97 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

şeklindeki faaliyetin 2 yıl içinde tamamlanması öngörülmüştür.⁹⁸ İstanbul Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğüne 2/11/2023 tarihinde gerçekleştirilen takip ziyareti neticesinde hazırlanan ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulunun 18/7/2024 tarihli ve 2024/686 sayılı kararıyla kabul edilen Raporda da ihtisaslaşmış otizm bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin çalışma usul ve esaslarına yönelik yönetmeliğin yayımlanması faaliyeti için Eylem Planı'nda öngörülen sürenin 2 yıl olduğu ve halihazırda engelli bakım merkezlerine ilişkin olarak yürürlükte olan yönetmelikler ile anılan faaliyet kapsamında yürürlüğe konulması öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların tekemmül ettirilmesinin yerinde olacağına işaret edilerek ASHB'ye tavsiyede bulunulmuştur.⁹⁹ İlgili Eylem Planı, 2 Nisan 2023 tarihinde Dünya Otizm Farkındalık Günü'nde ilan edilmiş olup söz konusu yönetmeliğe ilişkin çalışmaların halihazırda tamamlanmadığı görülmektedir.

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin (EHİS) giriş kısmında engelliliğin zaman içinde gelişen bir kavram olduğu kabul edilmiş, "*engelliler*" kavramının ise diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri kapsadığı belirtilmiştir. ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'nde yer verilen ve 2011 yılında yapılan Nüfus ve Konut Araştırması'nda engellilik, "*görme, duyma, konuşma, yaşlılarına göre öğrenme/basit dört işlem yapma, hatırlama/dikkatini toplama alanlarıyla hareket güçlüğü (yürüme, taşıma, tutma ve merdiven inip çıkma) alanlarında*" tanımlanmış ve engelli nüfusuna ilişkin oranlar bu alanların en az birinde çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirten kişilerden en az bir engelli olanlar dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, 3 yaş ve üzerindeki Türkiye nüfusunun %6,9'u (4.876.000 kişi); "*görme, duyma, konuşma, yaşlılarına göre öğrenme/basit dört işlem yapma, hatırlama/dikkatini toplama alanlarıyla hareket güçlüğü (yürüme, taşıma, tutma ve merdiven inip çıkma) alanlarından en az birinde*" çok zorlandığını veya hiç yapamadığını belirtmiştir.¹⁰⁰ Diğer yandan ASHB bünyesinde kamu kurum ve kuruluşlarındaki engelli sağlık kurulu raporlarını esas alarak oluşturulan "Ulusal Engelli Veri Sistemi"nde 2024 yılsonu itibarıyla ülkemizde 4.249.769 engelli bulunmakta olup bunların % 42'sinin kadın, % 57'sinin erkek olduğu ifade edilmiştir.¹⁰¹ Bununla birlikte Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'nde söz konusu sistemde yer alan verilerin engelli sağlık kurulu raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için Devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamadığı bilgisi yer almaktadır.¹⁰² Dolayısıyla ülkemizde yaşayan engellilere yönelik kapsamlı bir veri haritasının bulunmadığı görülmektedir.

98 ASHB, Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı 2023-2030, https://aile.gov.tr/media/134582/otizm_eylem_plani.pdf, (E.T.15/5/2025), s. 38-39.

99 TİHEK, İstanbul Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Takip Ziyareti Raporu, Rapor No:2024/38, s.15.

100 ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Mart 2023, www.aile.gov.tr/media/134536/eyhgm_istatistik_bulteni_mart_23.pdf.

101 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

102 ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Mart 2023, www.aile.gov.tr/media/134536/eyhgm_istatistik_bulteni_mart_23.pdf.

BM Engelli Hakları Komitesi 2019 yılında yayımladığı Türkiye'ye ilişkin Nihai Gözlem Raporu'nda *"Komite ayrıca, engellilerin durumu ve haklarından yararlanma konusunda karşılaştığı engelleri tanımlayan ve yaş, cinsiyet, coğrafi konum ve diğer kriterlere göre ayrıştırılmış veri olmamasından endişe duymaktadır."* değerlendirmesinde bulunarak aynı soruna dikkat çekmiştir.¹⁰³ TİHEK'in Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu'nda EHİS'in 31'inci maddesine atıfla ülkemizdeki mevcut engelli sayısı, bu kişilerin engel türleri, cinsiyetleri ve yaşadıkları bölgelere göre dağılımlarını içeren verilerin Sözleşme'de belirtildiği şekilde güncellenmesi ve kesişimsel ayrımcılığa uğraması muhtemel engelli kız çocukları ve engelli göçmenler gibi kesimlere ilişkin ayrıca bilgi elde edilmesi tavsiye edilmiştir.

Bu alanda politika geliştiren kurumların gerekli politikaları formüle etmeleri ve geliştirmeleri açısından yol gösterici nitelikte olması nedeniyle engellilere ilişkin ayrıştırılmış istatistikî veriler ve araştırmalar dâhil olmak üzere uygun bilgilerin toplanması, büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde engellilik alanındaki veri yetersizliği, engellilerin haklarının gerçekleştirilme ve hizmetlerden yararlanma düzeylerinin değerlendirilmesine imkân vermemektedir.¹⁰⁴ Dolayısıyla engellilerin toplam Türkiye nüfusu içindeki oranları, engel türleri, yaşadıkları bölgelere göre dağılımı ile kesişimsel ayrımcılık bakımından risk altında olan kesimler bakımından ayrıştırılmış veri ihtiyacının varlığının devam ettiği değerlendirilmektedir.

EHİS'in *"Bağımsız yaşayabilme ve topluma dâhil olma"* başlıklı 19'uncu maddesine göre; engellilerin kişisel destek dâhil olmak üzere toplum içinde yaşamak ve topluma dâhil olmak için ihtiyaç duydukları konut içi, kurum içi ve diğer toplumsal destek hizmetlerine erişimleri sağlanmalıdır. Engelli Hakları Komitesinin Türkiye'ye ilişkin Nihai Gözlem Raporu'nda engellilerin bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma ilkesi kapsamında evde bakım yardımının engellinin bakımını üstlenen kişi yerine kendisine verilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Evde bakıma ilişkin olarak Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nda engellilerin ailelerinin yanında bakımını sağlayacak yeni nesil bakım modellerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaların yapılacağı ve bağımsız yaşamı destekleyici modeller ile iyi uygulama örneklerinin inceleneceği ifade edilmiştir.¹⁰⁵

Bu kapsamda ülkemizde engellilere yönelik sağlanan hizmetlerden biri bakım yardımıdır. 27/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun ek 7'nci maddesi ile Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik kapsamında engellilerin bakımının aile yanında sağlanması ve yaşadıkları çevrede desteklenmesi amacıyla ağır/tam bağımlı durumdaki engelliye bakım veren aile üyesine/ yakınına yardım ödenmeye başlanmıştır.¹⁰⁶ Bakım ihtiyacı olan engellilerin kendi tercihleri doğrultusunda ailelerinin yanında yaşamlarını sürdürebilmeleri ve aile bütünlüğünün korunabilmesi amacıyla 2006 yılında *"evde bakım yardımı"* başlatılmıştır. Bu yardım kapsamında her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle

103 BM Engelli Hakları Komitesi, Türkiye'ye ilişkin Nihai Gözlem Raporu, 2019, s. 14, para. 62.

104 ASHB, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)".

105 ASHB, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)", Eylem Alanı 1.2.

106 İlgili Yönetmelik 26/5/2023 tarihli ve 32202 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Evde Bakım Yardımı Yönetmeliği ile değiştirilmiştir.

hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgarî ücretin aylık net tutarının 2/3'ünden daha az olan engellilere bakım veren aile üyeleri/yakınlarına aylık ödeme yapılmaktadır. Engellilerin kendi tercihleri doğrultusunda sosyal çevrelerinden ayrılmadan bakım desteği alabilmelerini sağlamak amacıyla 2006 yılından itibaren ASHB tarafından sunulan evde bakım yardımının başvuru şekline, değerlendirilmesine, ödemesine ve diğer hususlarına ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla Evde Bakım Yardımı Yönetmeliği 26/05/2023 tarihli ve 32202 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Engellilerin yaşadığı ortamdan ayrılmak zorunda kalmadan, ailesi ve yakınlarıyla aynı ortamda yaşayarak toplumla bütünleşmesi amacıyla yürütülen evde bakım yardımıyla ağır/tam bağımlı durumdaki engelliye bakım veren aile üyesi/yakınına aylık 9.077,96 TL (2024 yılı ikinci altı ay) ödeme yapılmaktadır. Bu doğrultuda; 2024 yılı sonu itibarıyla 542.619 kişi evde bakım yardımından yararlanmaktadır.¹⁰⁷

Öte yandan toplum temelli bakım hizmetlerini geliştirmek amacıyla Evde Bakım Yardımı ve Sosyal Uyum Yardımı (SUY) hizmetlerinden faydalanan engellilerin kendi sosyal çevrelerinde bakım hizmeti alabilmelerinin desteklenmesi ve ailelerin güçlendirilmesi hedeflenerek 2023 Nisan ile 2024 Aralık ayları arasında Evde Bakıma Destek Pilot Uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda pilot olarak belirlenen üç ilde (Adana, Ankara, İzmir) farklı branşlardan (hemşire, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, bakım personeli) görevlendirilen 30 personel ile uygulamadan yararlanması öngörülen engellilerin bakım ihtiyacını tespit etmek üzere anket uygulanarak bireysel bakım planları hazırlanmıştır. Evde Bakıma Destek Pilot Uygulaması ile engellilere bakım desteği ile birlikte engellilere ve ailelerine yönelik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri de sunulmuştur. Pilot uygulama 2024 Aralık ayı itibarıyla tamamlanmıştır.¹⁰⁸

Engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri; fiziksel, zihinsel veya ruhsal bir engeli nedeniyle bakıma muhtaç olan ve bakıma muhtaçlığı sosyal inceleme raporu ile tespit edilen bireylerin bakımları için yerleştirildikleri yatılı ve/veya gündüzlü hizmet veren; resmî kurum/kuruluşlar¹⁰⁹ veya gerçek kişi ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından açılan ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından denetlenen özel bakım merkezleridir.¹¹⁰ Ülkemizde aile yanında bakımı mümkün olmayan engellilere ASHB'ye bağlı engelli bakım merkezlerinde bakım, rehabilitasyon ve aile danışma hizmetleri ücretsiz olarak sunulmaktadır. 2022 yılında sayısı 107 olan bakım, rehabilitasyon ve aile danışmanlığı merkezi sayısı 2023 yılında 106'ya düşmüş olup 2024 yılında bakım, rehabilitasyon ve aile danışmanlığı merkezi sayısında herhangi bir değişiklik gözlemlenmemiştir. Öte yandan ASHB verilerine göre; ASHB'ye bağlı rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinde 2022 yılı sonu itibarıyla 7.387, 2023 yıl sonu itibarıyla 7.003, 2024 yılı Aralık ayı itibarıyla ise 7.076 engelliye bakım hizmeti sunulmuştur.¹¹¹

107 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2024 Yılı Faaliyet Raporu, s. 110, Ankara, 2025, https://www.aile.gov.tr/media/197323/faaliyet-raporu-2024_son_28-02-2025.pdf (E.T.14/5/2025).

108 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2024 Yılı Faaliyet Raporu, s. 117, Ankara, 2025, https://www.aile.gov.tr/media/197323/faaliyet-raporu-2024_son_28-02-2025.pdf (E.T.14/5/2025).

109 Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği, Madde 4.

110 Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği.

111 ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "ASHB İstatistik Bülteni Aralık 2024".

Diğer taraftan ASHB verilerine göre; 2022 yılında 305 özel engelli bakım merkezinde 26.766 engelliye, 2023 yılında 312 özel engelli bakım merkezinde 28.876 engelliye, 2024 yılında ise 322 özel engelli bakım merkezinde 30.453 engelliye bakım hizmeti sunulmuştur.¹¹² Bu kapsamda 2024 yılında ASHB'ye bağlı rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin sayısının ve bu merkezlerden yararlanan engelli sayısının 2022 yılına kıyasla azaldığı, son iki yılda bu konuda bir iyileşme sağlanamadığı, özel engelli bakım merkezlerinin sayısında ise küçük bir artışın olduğu görülmektedir.

Öte yandan engellilere bakım veren aile bireylerinin, gün içerisinde kendilerine de vakit ayırıp sosyal hayat katılmalarını ve engellilerin ailesi yanında çevresinden ayrılmadan bakımını sağlamak amacıyla, tam veya yarı zamanlı olarak, engellilerin öz bakım ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra toplumsal hayata katılımlarını sağlamak üzere eğitsel, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler yürütülmek üzere gündüzlü bakım merkezleri oluşturulmuştur. Bu merkezlerde engellilerin yanı sıra ailelerine de rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunulmakta olup 2024 yılı aralık ayı itibarıyla 137 gündüzlü bakım merkezi faaliyetlerine devam etmektedir.¹¹³ Ancak gündüzlü bakım hizmetinden 2002 yılında 2.065 engelli yararlanmakta iken bu sayı 2024 yılı sonunda 1.929 olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁴ Gündüzlü bakım merkezlerinin sunduğu hizmetin engelliler ve aileleri için önemi dikkate alındığında bu merkezlerin ve bu merkezlerden yararlanan engellilerin sayısının düzenli olarak artırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Ayrıca bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalmaktayken haklarında hafif ve orta derecede engelleri bulunduğu rapor düzenlenenler için engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri dışında, engelli bireylerin toplumsal yaşamda daha aktif olması amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından geliştirilen evde bakım ve rehabilitasyon odaklı hizmet modeli çerçevesinde faaliyet yürüten “umut evleri” de bulunmakta olup¹¹⁵ 2024 yılında 594 engelliye umutevlerinde bakım ve rehabilitasyon hizmeti sağlanmıştır.¹¹⁶

Engellilere ilişkin kapsamlı veri haritasının yokluğu, ülke düzeyinde engellilere sunulan yatılı ve gündüzlü engelli bakım ve rehabilitasyon merkezlerine yönelik ihtiyacın düzeyinin ve coğrafi dağılımının tespit edilerek karşılanmasına imkân vermemektedir. Bu açıdan engellilerin ihtiyaçlarına en uygun şekilde hizmet sağlanabilmesi amacıyla ülkemizde yaşayan engellilerin toplam nüfus içindeki oranları, engel türleri, engellilerin yaşadıkları bölgelere göre dağılımı gibi verilerin varlığı; özellikle ASHB'ye bağlı yatılı ve gündüzlü engelli bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin ülke düzeyindeki dağılımının belirlenebilmesinde büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bir an evvel engellilere yönelik kapsamlı veri haritasının oluşturulması ve bu doğrultuda merkezlerin hizmete uygun şekilde yaygınlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

112 ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “ASHB İstatistik Bülteni Aralık 2024”.

113 ASHB'nin 15/5/2025 tarihli E-72079556-000-16011846 sayılı yazısı.

114 ASHB İstatistik Bülteni, Engelli Bakılan Kişi Sayıları, Aralık 2024, <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/istatistikler/> (E. T. 18/8/2025).

115 Engelli Bireylere Yönelik Umut Evleri Yönergesi.

116 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

Engellilerin sosyal hayata tam manasıyla katılımına yardımcı olan hizmetlerden bir diğeri işitme engelli ve işitme güçlüğü yaşayan kişilerin kamusal alandaki iletişim ihtiyaçlarını görüntülü konuşma desteği ile sağlayabilmelerine yönelik olarak kurulan¹¹⁷ AİLEM Engelsiz Çağrı Merkezi'nde sunulan çeviri desteğidir. Söz konusu hizmet kapsamında 2024 yıl sonu itibarıyla 148.236 aramaya çeviri desteği sağlanmıştır.¹¹⁸

Engellilerin diğer kişilerle eşit bir şekilde çalışma, istihdama erişme ve bu haklarını kullanma konularında yüksek işsizlik oranları, düşük ücret, yönetici pozisyonlarına atanma olasılıklarının diğer kişilere göre düşük olması, çalışma koşullarında makul düzenlemelerin yapılmaması ve çalışma ortamlarının erişilebilir olmaması gibi çeşitli engellerle karşılaştıkları ve ayrımcılığa uğradıkları bilinmektedir.¹¹⁹ Bu nedenle engellilerin, istihdama erişimde ayrımcılığa uğramamaları önem taşımaktadır. Bu durum dikkate alınarak 1/7/2005 tarihli ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un "İstihdam" başlıklı 14'üncü maddesinde istihdama ilişkin hiçbir hususta engelliliğe dayalı ayrımcı uygulamalarda ve çalışan engellilerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, engelinden dolayı diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamayacağı, çalışan veya iş başvurusunda bulunan engellilerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve iş yerlerinde makul düzenlemelerin yapılmasının zorunlu olduğu hükme bağlanmıştır.

Mezkûr hüküm çerçevesinde engellilerin istihdamı özel önlemlerle desteklenmekte olup genel olarak bu önlemler; kota yöntemi, kota/ceza yöntemi, destekli istihdam, sübvans edilen istihdam ve korumalı istihdam olarak sıralanabilir. Ülkemizde engellilerin istihdamına yönelik politikalar geçmişten günümüze kadar temelde kota ve kota/ceza sistemine dayanmaktadır.¹²⁰ Ülkemizde kota yöntemi kapsamında 22/5/2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30'uncu maddesi uyarınca: "İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli; kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli bireyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler." 20/4/1967 tarihli ve 854 sayılı Deniz İş Kanunu'nun 13'üncü maddesine göre ise; "Bu kanunun kapsamına giren işveren veya işveren vekilleri, işyerlerinde İş Kanununun ve bununla ilgili yönetmeliğin bu konuda koyduğu hükümler, esaslar, ölçüler ve şartlara göre engelli ve eski hükümlü gemiadamı çalıştırmak zorundadır."

Engelli ve eski hükümlü çalıştırmayan işveren veya işveren vekiline çalıştırmadığı her engelli ve eski hükümlü için çalıştırmadığı her aybaşına idari para cezası uygulanmaktadır. Tahsil edilen idari para cezaları 4857 sayılı Kanun'un 101'inci maddesi kapsamında; engellilerin kendi işini kurma hibe desteğine yönelik projelerde, korumalı işyeri desteğine yönelik projelerde, engellinin istihdamını sağlayacak destek teknolojileri projelerinde, engellilere yönelik mesleki eğitim ve rehabilitasyon projelerinde, engellinin işe yerleştirilmesi, işe

117 Bkz: ASHB Ailem Engelsiz İletişim Merkezi, <https://ailemtid.aile.gov.tr/auth>, (E.T.27/5/2025).

118 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı

119 BM Engelli Hakları Komitesi, Engellilerin Çalışma ve İstihdam Haklarına İlişkin Genel Yorum No: 8, CRPD/C/GC/8, 2022.

120 ASHB, Herkes için Engelsiz İşyerleri Rehberi, s.1., E.T. 16/10/2025, https://www.aile.tr/media/235459/herkes_icin_engelsiz_isyerleri_rehber.pdf

ve işyerine uyumunun sağlanması ve bu gibi projelerde kullanılmaktadır. Tahsil edilen cezaların kullanımına ilişkin hususlar; Türkiye İş Kurumunun koordinatörlüğünde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü ile İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü, en çok işçi ve işvereni temsil eden üst kuruluşların ve en çok engelliye temsil eden üst kuruluşun birer temsilcisinden oluşan komisyon tarafından karara bağlanmaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşlarının işçi alım süreçleri 9/8/2009 tarihli ve 27314 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İşçi Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik kapsamında Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından yürütülmektedir. Ayrıca İŞKUR tarafından özel sektör işverenlerinin işgücü talepleri alınarak işe yerleştirme hizmeti sunulmaktadır. Bu süreçte kişilere engellilik, eski hükümlülük, cinsiyet vb. sebeplerle ayrımcılık yapılmasını engellemek için çeşitli tedbirler alınmaktadır. Kamu ve özel sektör işçi taleplerinde, işin niteliği gerektirmediği sürece, engelli olmama şartının aranmaması, engel oranına üst sınır getirilmemesi ve engel grupları arasında ayırım yapılmaması hususlarına dikkat edilmektedir.¹²¹

Ayrıca 4857 sayılı Kanun’un 30’uncu maddesi ile düzenlenen ve 2008 yılından itibaren uygulanmakta olan sigorta primi teşviki ile engellilerin istihdamının artırılması amaçlanmaktadır. Engellilere yeni istihdam imkânlarının sağlanması bakımından pozitif ayrımcılık sağlayan bu teşvik kapsamında; özel sektöre ait işyerlerinde çalıştırılan engelli sigortalıların prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hisselerinin tamamı Hazine ve Maliye Bakanlığınca karşılanmaktadır.¹²²

İŞKUR verilerine göre; engelli çalıştırmakla yükümlü iş yeri sayısı ile kamu kurumlarında ve özel sektörde engelli kotasında işçi olarak istihdam edilen bireylerin yıllara göre dağılımları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır:

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
2024	1.428	22.502	23.930
2023	1.433	21.501	22.934
2022	1.443	20.175	21.618
2021	1.440	18.695	20.135
2020	1.167	15.266	16.433
2019	1.320	18.029	19.349
2018	1.352	17.826	19.178

Tablo 12: İşçi Kadrosunda Engelli Çalıştırmakla Yükümlü 50+ İş Yeri Sayısı¹²³

121 ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

122 ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

123 İŞKUR, İstihdamı Zorunlu İstatistikleri, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> (E.T. 21/5/2025).

Engellileri çalıştırmakla yükümlü iş yeri sayısı 2018 yılı itibarıyla kamuda 1.352, özel sektörde 17.826 iken 2024 yılı itibarıyla bu sayı kamuda 1.428'e, özel sektörde ise 22.502'ye ulaşarak özel sektör bakımından önceki yıllara göre artış göstermiştir.

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
2024	22.863	137.281	160.144
2023	22.528	132.692	155.220
2022	21.793	125.361	147.154
2021	20.792	115.662	136.454
2020	17.011	95.617	112.628
2019	16.664	126.238	142.902
2018	16.157	107.373	123.530

Tablo 13: İşçi Kadrosunda Engelli Çalıştırmakla Yükümlü İş Yerlerinde Çalıştırmakla Yükümlü Olunan Engelli Sayısının Yıllara Göre Dağılımı¹²⁴

Yıllar	Kamu	Özel
2024	25.517	128.360
2023	22.449	121.729
2022	21.309	110.160
2021	20.269	103.426
2020	15.375	85.617
2019	15.928	101.377
2018	14.453	97.893

Tablo 14: 50 veya Daha Fazla İşçi Çalıştırılan İş Yerlerinde İşçi Olarak Çalışan Engelli Sayısının Yıllara Göre Dağılımı¹²⁵

23/7/1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 53'üncü maddesine göre; "Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda %3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır." 4/6/1937 tarihli ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun ek 29'uncu maddesine göre bu oran emniyet teşkilatında Emniyet Hizmet Hizmetleri Sınıfı dışındaki kadrolar için %5 olarak uygulanmaktadır.

2011 yılında 657 sayılı Kanun'un "Engelli personel çalıştırma yükümlülüğü" başlıklı 53'üncü maddesinde yapılan değişiklikle engellilerin merkezi sınav ve kura yöntemi ile devlet memuru olmalarına imkân tanınmıştır. Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS) isimli merkezi sınava, ortaöğretim (lise), ön lisans ve lisans mezunu engelliler, kuraya ise ilköğretim ve ortaokul mezunu engelli adaylar başvurabilmektedir. EKPSS'ye katılmak

¹²⁴ İŞKUR, İstihdamı Zorunlu İstatistikleri, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> (E.T. 21/5/2025).

¹²⁵ İŞKUR, İstihdamı Zorunlu İstatistikleri, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> (E.T. 21/5/2025).

isteyen adayların sağlık kurulu raporlarında yetişkinler için en az %40 oranında engelli, çocuklar için en az Hafif Düzeyde ÖGV (40-49) ibareleri olması gerekmektedir.¹²⁶

Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS) kapsamında ÖSYM tarafından adaylar için hazırlanan sorular; engel gruplarına, öğrenim düzeylerine, engellilerin algılama ve öğrenme yeteneklerine göre hazırlanmakta olup ihtiyaç duyan ve belirlenen koşulları sağlayan engelliler için okuyucu, işaretleyici, okuyucu ve işaretleyici desteği ile ek süre desteği sağlanmaktadır.¹²⁷

2018 yılından itibaren kamu kurumlarında engelli kotasında memur olarak istihdam edilen engellilerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de 2024 yılı sonu itibarıyla kamuda çalışan engelli memur sayısı 70.878’e¹²⁸ ulaşmasına rağmen Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 2024 yılına ilişkin paylaşılan kamu sektörü istihdam verileri¹²⁹ baz alındığında söz konusu sayının yine yasal kotanın altında kaldığı görülmüştür. Öte yandan EKPSS ile 2024 yılında toplam 2.296 kişilik kontenjana 2.114 kişi işe yerleştirilmiş; 182 kişilik kontenjan ise boş kalmıştır.¹³⁰ Bununla birlikte yalnızca engelli kotasına uygun sayıda kişinin çalıştırılması dahi engellilerin istihdamının istenen seviyeye ulaşması için elbette yeterli değildir.

Yıllar	Memur Sayısı
2018	51.814
2019	55.196
2020	57.408
2021	62.356
2022	65.662
2023	68.108
2024	70.878

Tablo 15: Kamu Kurumlarında Engelli Kotasında Memur Olarak İstihdam Edilen Engellilerin Yıllara Göre Dağılımı¹³¹

657 sayılı Kanun istihdam alanlarında engellilere engelli kotasının dışında haklar da tanımaktadır. Bu kapsamda örneğin 657 sayılı Kanun’un 100’üncü maddesinin ikinci fıkrasında engel durumu, hizmet gerekleri, iklim ve ulaşım şartları göz önünde bulundurulmak suretiyle günlük çalışmanın başlama ve bitiş saatleri ile öğle dinlenme sürelerinin engelliler için farklı belirlenebileceği düzenlenmiştir. Mezkûr Kanun’un 101’inci maddesinin ikinci fıkrasında

¹²⁶ ASHB, Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi, s.11. https://www.aile.tr/media/131394/engelli_bireyler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf, s.11., E.T. 16/10/2025,

¹²⁷ ASHB, Herkes İçin Engelsiz İşyerleri Rehberi, s.3., https://www.aile.tr/media/235459/herkes_icin_engelsiz_isyerleri_rehber.pdf, E.T. 16/10/2025

¹²⁸ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “ASHB İstatistik Bülteni Aralık 2024”.

¹²⁹ 2024 yılı aralık ayı verilerine göre kamu sektöründe istihdam edilen toplam çalışan sayısı 5.249.928 kişidir. Bkz: “Kamu Sektörü İstihdam Sayıları 2024 4. Çeyrek”, <https://www.sbb.gov.tr/kamu-sektoru-istihdam-sayilari-2024-4-ceyrek/> (E.T.21/5/2025).

¹³⁰ Bkz. ÖSYM “2024 EKPSS Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin Sayısal Veriler”, https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2024/EKPSS/TERCIH/sayisabilgiler_ekpd19022024.pdf (E.T. 28/5/2025).

¹³¹ ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “ASHB İstatistik Bülteni Aralık 2024”.

ise engelli memurlara isteği dışında gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilemeyeceğini hükme bağlanmıştır. Kanun'a ek olarak 25/6/1983 tarihli ve 18088 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Devlet Memurlarının Yer Değiştirme Suretiyle Atanmalarına İlişkin Yönetmelik kapsamında engellilik durumundan kaynaklanan gerekçelere dayalı olarak yer değiştirme talebinde bulunulabilecek haller düzenlenmiştir. Bu kapsamda mezkûr Yönetmelik'in "Engellilik Durumuna Bağlı Yer Değişikliği" başlıklı ek 3'üncü maddesine göre "İlgili mevzuatına göre alınan sağlık kurulu raporunda en az yüzde kırk oranında engelli olduğu belirtilen memurlar ile ağır engelli raporlu eşi veya bakmakla yükümlü olduğu birinci derece kan hısımları bulunan memurlar engellilik durumundan kaynaklanan gerekçelere dayalı olarak yer değiştirme talebinde bulunabilir. Bu kapsamdaki talepler bu Yönetmelikte yer alan kısıtlayıcı hükümlere tabi olmaksızın kurumların kadro imkânları ve teşkilat yapıları dikkate alınarak karşılanır ve bu haktan bir defadan fazla yararlanılamaz. Memurun kendisinin veya birlikte yaşadığı eşi ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarının engellilik durumunun tedavisi sebebiyle yer değişikliğini talep etmesi halinde, yer değiştirme suretiyle atama yapılacak yerin, memurun ve bu fıkra kapsamındaki yakınlarının engellilik durumuna uygun olması esastır. Engellilik durumu devam ettiği sürece kurumlarca isteği dışında memurun yeri değiştirilmez. Engellilik durumu ortadan kalkan memurlar hakkında bu Yönetmelikte yer alan diğer hükümler uygulanır."

Mevzuatta engelli yakını bulunan kamu çalışanlarına da birtakım haklar tanınmıştır. Söz konusu haklar bağlamında kamu çalışanının kanunen bakmakla yükümlü olduğu engelli olan aile üyesinin, bakıma ihtiyacı olduğunun ilgili mevzuatına göre alınmış geçerli engelli sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi kaydıyla, bu durumdaki personele; engelli aile üyesinin günlük bakımı için izin kullanımında gerekli kolaylık sağlanmaktadır. Buna ek olarak hem memurların hem de işçilerin en az %70 oranında engelli veya süregelen hastalığı olan çocuğunun tedavisinde, hastalık raporuna dayalı olarak ve çalışan ebeveynden sadece biri tarafından kullanılması kaydıyla, bir yıl içinde toptan veya bölümler halinde on güne kadar mazeret izni verilmektedir.¹³²

2024 yılında On İkinci Kalkınma Planı esas alınarak sosyal diyalog anlayışıyla ÇSGB koordinasyonunda 2025-2028 dönemi için yeni Ulusal İstihdam Stratejisi hazırlanmıştır.¹³³ Kadınlar, gençler, engelliler, yaşlılar, ne eğitimde ne istihdamda olan kişiler ve uluslararası iş gücü göçü kapsamında yer alan kişilerin istihdamlarının geliştirilmesi amacıyla Strateji dokümanında Kapsayıcı İstihdamın Geliştirilmesi Temel Politika Alanı altında "Engellilerin işgücü piyasasına katılım ve istihdam oranlarının artırılması amacıyla çalışmalar hayata geçirilecektir." politikası çerçevesinde tedbir maddelerine yer verilmiştir. Bahse konu tedbir maddeleri kapsamında engellilerin iş gücüne katılımını desteklemek amacıyla, iş yerlerindeki fiziksel ve sosyal erişilebilirlik konularında farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar teşvik edilmektedir. Stratejide "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023 – 2025)"

¹³² ASHB, Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi, s.16. https://www.aile.tr/media/131394/engelli_bireyler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf, s.11., E.T. 16/10/2025,

¹³³ Söz konusu Strateji Belgesi 1 Şubat 2025 tarihinde 01.02.2025 tarihli ve 32800 sayılı Resmî Gazete'de Cumhurbaşkanlığı Kararı olarak yürürlüğe girmiştir. Bkz. <https://www.csgeb.gov.tr/cgm/dokumanlar/ulusal-istihdam-stratejisi/> (E. T. 16/6/2025).

ile uyumlu ve engellilerin istihdamını destekleyen tedbir maddelerinin hayata geçirilmesine yönelik olarak ilgili kurum ve kuruluşlarla çalışmalar yürütülmektedir.¹³⁴

Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025 kapsamında iş sağlığı ve güvenliği farkındalığı oluşturulması ve engellilere yönelik iş sağlığı ve güvenliği önlemleri konusunda rehberlik çalışmaları devam etmektedir. Eylem Planı'nda İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü sorumluluğunda engelliliğe yol açabilecek önlenabilir iş kazaları konusunda riskli işlerde iş kazalarının önlenmesi amacıyla kamu spotu hazırlanmıştır. Koruyucu ve önleyici yaklaşımla farkındalık oluşturmayı amaçlayan senaryo hazırlanmış, içerik, tasarım ve çekim süreçlerini takiben Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) onayı sonrası ulusal yayın kanallarında paylaşılmıştır. Ayrıca işyerlerinin engelli çalışanlar açısından iyileştirilmesine kılavuzluk etmeyi amaçlayan “*Engelli Çalışanlar İçin İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi*” çalışma hayatındaki gelişmeler doğrultusunda güncellenmiştir. Engelliliğe duyarlı risk değerlendirmesi, engelli çalışanlar için risk ve kontrol tedbirleri, işyeri fiziksel ortamı ve temel ulaşılabilirlik, engelliler için iş ekipmanı tasarımları, iş organizasyonu, acil durum uygulamaları, engellilik türüne göre çalışanların acil durumlardan etkilenmeleri, refakatçi uygulamaları acil durumlarda engelliler için iletişim, tahliye prosedürü ve tatbikat uygulamaları rehber kapsamında yer alan konulardandır.¹³⁵

Engellilerin iş hayatına kazandırılması ve iş bulmalarına yardımcı olunması amacıyla “*Her Engellinin Bir İş Koçu Olacak*” anlayışıyla, “İş Koçluğu” modeli geliştirilmiştir. Engelli iş koçluğu uygulamasının hayata geçirilmesine ilişkin olarak 2018 yılında 8 pilot ilde başlatılan çalışmalara, süreç içerisinde diğer il müdürlüğü ve hizmet merkezleri de dâhil edilmiş olup mevcut durumda, 81 ilde 121 birimde Engelli İş Koçluğu hizmeti sunulmaktadır. Engelli İş Koçluğu, engellilerin istihdama geçişinde, istihdamda iken işe uyumlarının sağlanmasında ve sürdürülebilir bir engelli istihdamı sağlanması konusunda etkin olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu çerçevede, engelli iş koçu olarak görev yapan iş ve meslek danışmanlarına, destekli istihdam modeli kapsamında verilen eğitimlerin yanı sıra işitme engelli vatandaşlarla yapacakları görüşmelerin daha etkin sürdürülmesi amacıyla “1. ve 2. Seviye İşaret Dili Eğitimleri” de verilmektedir. Engelli İş Koçluğu hizmetleri kapsamında engellilere iş arama becerileri ve mülakat teknikleri eğitimi, mesleki yönlendirme, aktif işgücü programlarına yönlendirme, açık işler hakkında bilgi verme, kamu veya özel sektörde işe yerleştirme hizmetleri sunulmaktadır. Bu hizmetlere ilave olarak, engellilerin ihtiyaç ve beklentilerini daha iyi tespit ederek, işgücü piyasasına geçişlerine destek olup istihdamda kalmaları için izleme mekanizmaları oluşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Engellilerin istihdam edilebilirliğini artırmak amacıyla sunulan Engelli İş Koçluğu hizmetleri kapsamında, 2023 yılı içerisinde 152.632 engelliyle toplam 268.429 bireysel görüşme gerçekleştirilmiştir.¹³⁶ 2024 yılında ise hizmetten yararlanan kişi sayısı 172.942'ye yükselmiş; bu kişilerle toplam 305.413 bireysel görüşme yapılmıştır.¹³⁷ Gerçekleştirilen danışmanlık

134 ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

135 ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

136 TIHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu, s. 49.

137 ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

faaliyetlerinin engellilerin işgücü piyasasına etkin şekilde katılımlarını desteklemeye yönelik önemli bir katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

İş gücü piyasasında çalışma imkânı kısıtlı olan zihinsel veya ruhsal engellilerin istihdam edilmeleri amacıyla “*korumalı iş yerleri*” oluşturulmuştur. Korumalı iş yerleri; iş gücü piyasasında çalışma imkânı kısıtlı olan zihinsel veya ruhsal engellilere istihdam ortamları oluşturulması amacıyla teknik ve mali yönden desteklenen iş yerleridir.¹³⁸ Ülkemizde Manisa, Konya, Sakarya, Tekirdağ, Gaziantep, Erzurum, Malatya illerinde olmak üzere toplam 17 işyeri korumalı işyeri statüsü almıştır. 2024 yılında korumalı işyerlerinde çalışan engelli sayısı 133’tür.¹³⁹ Ülkemizdeki engelli sayısı göz önüne alındığında korumalı iş yerlerinin sayısının artırılması ihtiyacını varlığını korumaktadır.

Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yıllık Raporu’nda 24/2/1983 tarihli ve 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu’nun hâkim ve savcı adaylığına atanabilmek için aranan şartların sıralandığı 8’inci maddesinin (g) bendinde yer alan “*alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi engeli bulunmamak*” şartının 24/11/2021 tarihli ve 7343 sayılı Kanun’un 16. maddesiyle kaldırılması olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir. 23/6/2022 tarihli ve 7413 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle söz konusu düzenleme hâkim ve savcı yardımcılığına atanabilmek için aranan şartlar olarak belirlenmiş olup bu kapsamda hâkim yardımcısı olarak atanan Türkiye’nin ilk görme engelli hâkimi görevine başlamıştır.¹⁴⁰

Engelli Hakları Komitesinin Türkiye’ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu’nda 2802 sayılı Kanun’un engellilerin hâkim ve savcı olarak istihdam edilmesini engelleyen 8’inci maddesinin (g) bendinde yer alan “*Hakimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya engelliliği bulunmamak*” hükmünün EHİS ile uyumlu hale getirilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir.¹⁴¹ Bu çerçevede Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı’nda engellilerin hâkimlik ve savcılık gibi bazı mesleklere girişini engelleyen veya zorlaştıran ayrımcı mevzuat hükümlerinin değiştirilmesine ve idari engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir¹⁴²; ancak henüz bir çalışma yapılmamıştır. Bu hususta öngörülen çalışmaların gerçekleştirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Eğitim ve öğretim hakkı, engelliler açısından üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu başlığını oluşturmaktadır. EHİS’in 24’üncü maddesi gereğince Taraf Devletler engellilerin; okul öncesi, ilköğretim, orta ve yükseköğretim, mesleki eğitim, yaşam boyu öğrenim, ders dışı etkinlikler ve sosyal aktiviteler de dâhil olmak üzere her seviyede eğitime içermeci bir sistem vasıtasıyla, ayırım yapılmaksızın ve diğerleriyle eşit şartlar

138 ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Korumalı İşyerleri”, <https://www.aile.gov.tr/ss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/korumali-isyerleri/>, (E.T. 16/5/2025).

139 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

140 Anadolu Ajansı, “Türkiye’nin ilk görme engelli hakimi görevine başladı”, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-ilk-gorme-engelli-hakimi-gorevine-basladi/3324531>.

141 BM, Engelli Hakları Komitesi, Türkiye’ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu, 2019, para. 27-28.

142 ASHB, “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)”, Eylem Alanı 1.1, Faaliyet 1.1.5.

altında erişimlerini sağlamakla yükümlüdür. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 23'üncü maddesinde de Taraf Devletlerin; zihinsel ya da bedensel engelli çocuklar için saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar sağlamayı kabul ettikleri düzenlenmiştir. Saygınlığın güvence altına alınmasının ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılımın sağlanabilmesi şüphesiz engelli çocukların akranları ile eşit bir şekilde eğitim hakkından yararlanabilmesi ile mümkün olacaktır.¹⁴³

Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim almasının engellenemeyeceği, genel eğitim sistemi içinde engellilerin her seviyede eğitim almasını sağlayacak bütünleştirici planlamalara yer verilmesi gerektiği hususu, uluslararası sözleşmelerde ve ulusal mevzuatta teminat altına alınmıştır. Bu doğrultuda, engellilerin akranlarına göre çok daha kısıtlı fırsatlarla karşılaştığı bilinmektedir. Öğrenciler arasındaki farklılıkların eğitim sistemine dâhil edilmesi hem engellilerin özgür bir topluma etkili şekilde katılma becerilerini öğrenmesini hem de engelli olmayan öğrencilerin farklı geçmişlere sahip öğrencilerin deneyimlerinden yararlanmalarını sağlamaktadır. Eğitim sisteminin tam anlamıyla kapsayıcılığının sağlanması ve engellilik temelinde ayrımcılığın ortadan kaldırılması için eğitimde fırsat eşitliği ilkesini desteklemek ve gerekli makul düzenlemelerin yapılmasını sağlamak devletlerin sorumluluğundadır.¹⁴⁴

Birçok çocuk, eğitim hakkından tam olarak yararlanabilme açısından özel eğitime gereksinim duymaktadır. Ülkemizde, bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren engelli öğrencilerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilmiş personel ile özel eğitim hizmeti sunulmaktadır.

2023-2024 Eğitim Öğretim Yılı Özel Eğitim Hizmeti Alan Öğrenci Sayısı			
Okul Türü	Öğrenci Sayısı		
	Toplam	Erkek	Kadın
Özel Eğitim Örgün Eğitim Toplamı	559.725	352.773	206.952
Özel Eğitim Okul öncesi Toplamı	10.668	7.315	3.353
Bünyesinde Anasınıfı Olan Özel Eğitim Okulu	1.251	851	400
Kaynaştırma Eğitimi (Okul öncesi)	1.305	828	477
Özel Eğitim Anaokulu	4.740	3.217	1.523
Özel (Özel) Eğitim Anaokulu	38	30	8
Özel Eğitim İlkokul Toplamı	216.245	137.453	78.792
İlkokul (İşitme Engelliler)	726	439	287

143 TİHEK, B. No: 2021/997, K. No: 2022/385, 14/6/2022, para. 19.

144 UNESCO, The Right to Education for Persons with Disabilities: Overview of the Measures Supporting the Right to Education for Persons with Disabilities Reported on by Member States; Monitoring of the Implementation of the Convention and Recommendation against Discrimination in Education (8th Consultation), 2015, s.7; TİHEK, B. No: 2022/1920, K. No: 2023/586, 31/7/2023, para. 42.

İlkokul (Görme Engelliler)	431	228	203
İlkokul (Bedensel Engelliler)	228	127	101
İlkokul (Hafif Düzeyde Zihinsel Engelliler)	1.066	680	386
Özel Eğitim Uygulama Okulu (I. Kademe)	12.584	8.814	4.170
Özel (Özel) Eğitim İlkokulu	65	46	19
Özel Eğitim Sınıfı (İlkokul)	36.330	24.631	11.699
Kaynaştırma Eğitimi (İlkokul)	164.815	102.888	61.927
Özel Eğitim Ortaokul Toplamı	224.686	141.837	82.849
Ortaokul (İşitme Engelliler)	898	539	359
Ortaokul (Görme Engelliler)	515	289	226
Ortaokul (Bedensel Engelliler)	231	133	98
Ortaokul (Hafif Düzeyde Zihinsel Engelliler)	1.368	877	491
Özel Eğitim Uygulama Okulu (II. Kademe)	11.631	7.826	3.805
Özel (Özel) Eğitim Ortaokulu	51	33	18
Özel Eğitim Sınıfı (Ortaokul)	30.425	19.729	10.696
Kaynaştırma Eğitimi (Ortaokul)	179.503	112.377	62.126
Araştırma ve Geliştirme ve Uygulama Merkezi Ortaokulu-Özel Yetenek	64	34	30
Özel Eğitim Ortaöğretim Toplamı	108.126	66.168	41.958
Özel Eğitim Meslek Lisesi (Bedensel Engelliler)	51	35	16
Özel Eğitim Meslek Lisesi (İşitme Engelliler)	888	551	337
Özel Eğitim Uygulama Okulu (III. Kademe)	12.163	7.761	4.402
Özel Eğitim Meslek Okulu (Görme Engelliler III. Kademe)	31	22	9
Özel Eğitim Meslek Okulu (Zihinsel Engelliler III. Kademe)	13.489	8.549	4.940
Araştırma Geliştirme Eğitim ve Uygulama Merkezi Lisesi-Özel Yetenek	136	77	99
(Özel) Özel Eğitim Meslek Okulu (III. Kademe)	-	-	-
(Özel) Özel Eğitim Uygulama Okulu (III. Kademe)	1	1	-
Kaynaştırma Eğitimi (Ortaöğretim)	81.367	49.172	32.195

Tablo 16: Özel Eğitim Hizmeti Alan Öğrencilerin Engel Türlerine Dağılımını Gösterir Tablo¹⁴⁵

¹⁴⁵ Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2023-2024, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_10/11230736_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2023_2024.pdf, (E.T. 21/5/2025).

Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrenciler içerisinde özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma eğitiminde olanlar karşılaştırıldıklarında; öğrenim gören engelli öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kaynaştırma eğitiminde öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında faaliyet gösteren özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde kayıtlı olan özel gereksinimli birey sayısı 2024 yılı sonu itibarıyla 590.192'dir.¹⁴⁶

Ayrıca zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi nedeniyle en az on iki hafta süreyle örgün eğitim kurumlarından yararlanamayacağı ya da yararlanması durumunda sağlığı açısından risk oluşturacağı Durum Bildirir Sağlık Kurulu Raporu'nda belirtilen öğrencilere velinin yazılı talebi ve Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu ile il veya ilçe özel eğitim hizmetleri kurulunun planlaması doğrultusunda ders yılı içinde evde eğitim hizmeti verilebilmektedir. Sağlık problemleri nedeniyle 11.217 öğrenci evde eğitim hizmetinden yararlanmaktadır.¹⁴⁷

Zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi nedeniyle sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören öğrencilerin eğitimlerini sürdürmeleri için hastaneler bünyesinde il veya ilçe özel eğitim hizmetleri kurulunun teklifi ve Sağlık Bakanlığının uygun görüşü üzerine Valilik Olur'u ile hastane sınıfları açılmaktadır. Sağlık problemleri nedeniyle 572 öğrenci hastanede eğitim hizmeti almaktadır.¹⁴⁸

TİHEK'e özel eğitim kapsamında engellilik temelinde birçok başvuru yapılmaktadır. Bu çerçevede 16/10/2024 tarihli ve 2024/1122 sayılı Kurul Kararı'nda¹⁴⁹ TİHEK, Down sendromlu bir öğrencinin kolaylaştırıcı kişi/gölge öğretmen uygulamasından faydalandırılmaması nedeniyle engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddiasını incelemiştir. Başvuranın çocuğu E.D.O.'nun gölge öğretmen desteğiyle eğitim gördüğü, ancak okul yönetiminin yalnızca OSB tanısı olan öğrencilere bu desteğin sağlanacağı yönünde karar alındığı tespit edilmiştir. Engelliler arasında tanıya dayalı farklı muamelede bulunulmasının haklı bir nedene dayanmadığı sonucuna varılan kararda, MEB ve Çankaya İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü hakkında toplam 50.000 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.

MEB tarafından kolaylaştırıcı kişi uygulaması ilk olarak tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları yoluyla eğitimlerine devam eden OSB tanısı olan öğrencilere yönelik hizmet vermek üzere 4/1/2020 tarihli Makam Oluru ile uygulamaya konulmuştur. Bu uygulama, gelen talepler üzerine tam zamanlı kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencileri okul ortamında desteklemek üzere ailenin teklifi ve bireyselleştirilmiş eğitim programı geliştirme biriminin kararı doğrultusunda kolaylaştırıcı kişinin belirlenmesi ve belirlenecek kolaylaştırıcı kişinin sınıf dışında öğrenciye yardımcı

146 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

147 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

148 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

149 TİHEK, B. No: 2024/430, K. No: 2024/1122, 16/10/2024.

olmak üzere okulda bulunmasına yönelik olarak 20/12/2024 tarihli Makam Oluru ile uygun görülmüş olup uygulanmaya başlanılmıştır.¹⁵⁰

6/11/2024 tarihli ve 2024/1138 sayılı Kurul Kararı'nda¹⁵¹ ise TİHEK, Atipik Otizm tanılı bir çocuğun anaokulu bünyesindeki yaz okulu çocuk kulübüne kaydının yapılmaması ve okul yönetimi tarafından hakkında tutanaklar düzenlenerek yeniden eğitsel değerlendirme talebinde bulunulmasının engellilik temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını incelemiştir. Yapılan değerlendirmede, çocuğun yeniden değerlendirme sürecinde olduğu gerekçesiyle yaz okuluna kabul edilmemesi, kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi kapsamında gerekli yükümlülüklerin yerine getirilmemesi ve eğitim hakkına eşit erişimin sağlanmaması doğrudan ayrımcılık olarak değerlendirilmiş; bu çerçevede Bilecik Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü hakkında 10.000 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁵²

Bu karar doğrultusunda eğitim ortamlarında özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ayrımcı tutumlarla karşılaşmasını önlemek amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kapsamlı çalışmalar yürütülmektedir. Okul yöneticileri ve öğretmenlerin özel eğitim alanına ilişkin bilgi ve becerilerini artırmak için çeşitli kılavuzlar hazırlanmakta ve eğitim seminerleri düzenlenmektedir. Bu eğitimler hem yüz yüze hem de çevrimiçi platformlar üzerinden sunulmaktadır. Öğretmenlere yönelik zengin dijital içerikler (animasyonlar, etkileşimli materyaller, video anlatımlar) geliştirilerek mesleki gelişimleri desteklenmektedir. Toplumsal farkındalığı artırmak için kamu personeli başta olmak üzere yetişkinlere yönelik farkındalık eğitimleri düzenlenmekte, ulaşım hizmetlerinde görevli personele özel bilgilendirme kursları verilmektedir. Ayrımcı uygulamalara maruz kalan öğrenciler ve aileleri çeşitli iletişim kanallarıyla başvuruda bulunabilmekte, yapılan başvurular hızla değerlendirilerek gerekli önlemler alınmaktadır. Ayrıca okullarda olumlu sınıf iklimi oluşturmaya yönelik rehberlik çalışmaları yürütülmekte ve sosyal kabul süreçleri desteklenmektedir.¹⁵³ Söz konusu çalışmalar önemli gelişmeler olarak değerlendirilmekle birlikte engellilerin eğitim ve öğretim hayatındaki ayrımcılıkla mücadele konusunda bireysel farklılıklar, gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmış bireysel eğitim programları, özel gereksinimli öğrencinin engel ihtiyacına uygun öğretim materyalleri ile metodoloji ve teknikler konusunda eğitilmiş uzman öğretmenlerin sağlanması konusundaki ihtiyacın devam ettiği gözlemlenmiş olup özel gereksinimli ve diğer özel politika gerektiren durumdaki kişiler için okulların altyapısına yapılan yatırımların artırılması, öğretim süreçleri ve eleman yetiştirme konularına da yatırım yapılması gerekliliği, engelliler açısından eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması hususlarının önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

150 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

151 TİHEK, B. No: 2024/1242, K. No: 2024/1138, 6/11/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/n8rrho.pdf>, (E.T.16/5/2025).

152 2024 yılında eğitim hakkına erişimde engellilik temelinde ayrımcılık yasağı bağlamında TİHEK Kurulu tarafından verilen diğer ihlal kararları için Bkz.: TİHEK, B. No: 2023/565, 2023/692, K. No: 2024/312, 14/3/2024; TİHEK, B. No: 2023/1077, K. No: 2024/669, 18/7/2024; TİHEK, B. No: 2023/1837, K. No: 2024/751, 16/8/2024; TİHEK, B. No: 2024/1061, K. No: 2024/1214, 3/12/2024.

153 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin eğitim kurumlarına erişimleri de eğitim hakkı bakımından önemli hususlardan biridir. Tekerlekli sandalye kullanan veya yürüme güçlüğü yaşayan özel eğitim öğrenci/ kursiyerlerin; liftli donanım, standartlara uygun seyyar rampa ve ihtiyaç duyulacak diğer teknik özelliklerin bulunduğu okul servis araçları ile eğitime erişimleri sağlanmaktadır. 2024 yılı taşıma hizmeti kapsamında toplam 133.893 özel eğitim öğrencisi taşınmıştır.¹⁵⁴

Engellilerin eğitim hizmetlerine erişiminde özellikle yükseköğrenim düzeyinde barınma hakkına da değinmek gerekmektedir. İnsan Hakları Eylem Planı Hedef 8.4. altında yer alan Faaliyet 8.4.g. "*Engellilik derecesi belli düzeydeki öğrenciler, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlarda ücretsiz barındırılacaktır.*" hedefi ile bağlantılı olarak, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlarda "*Sağlık Kurulu Raporu ile %40 ve üzeri engelli olduğu tespit edilenler*" öncelikli olarak barındırılmaktadır. Bu kapsamda yurt başvurularının değerlendirilmesinde; GSB tarafından öğrencinin ve ailesinin gelir durumu puanı, sosyal durum puanı ve başarı durum puanı toplamaları üzerinden işlem yapılmaktadır. Sağlık Kurulu Raporu ile %40 ve üzeri engelli olduğu tespit edilenler öncelikli olarak yerleştirilmekte olup anne ve baba aylık gelir toplamalarının brüt asgari ücret tutarı ve altında olduğunu belgelendiren engelli öğrenciler ücretsiz barındırılmaktadır.¹⁵⁵ 2024 yılı itibarıyla yurtlarda 1.290 kız ve 1.215 erkek olmak üzere toplam 2.505 engelli öğrenci barınmaktadır. Barınan öğrenci sayısı 2023 yılına göre %1,67 artmış olup engelli öğrenci sayısı %5,18 azalmıştır.¹⁵⁶

Yurtların erişilebilir olması da engelli öğrencilerin toplumsal hayata tam ve etkin biçimde katılabilmesi bakımından en çok dikkat çeken hususlardan biridir. GSB'ye bağlı tüm yurtlarda, engelli öğrencilerin yurt yaşantılarını kolaylaştırmaya ve yurttaki sunulan tüm hizmetlere eşit derecede ulaşabilmelerine yönelik düzenlemeler Yurt Hizmet Kalite Standartları kapsamında gerçekleştirilmektedir.¹⁵⁷

Yurt projelerinde; TS9111 Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Bireyler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklerine göre imalatlar yapılmaktadır. Bu doğrultuda, engelli öğrenciler için zemin katlarda ayrı oda planlanmaktadır. Bina girişlerinde ve kot farkı olan yerlerde yönetmeliğe uygun eğimlerde rampalar, görme engellilerin erişimi için hissedilebilir yüzeyler, engelliler için otopark alanı, engelli araç şarj istasyonları yapılmaktadır. Elektronik olarak ise; engelli öğrenci odasında ve engelli tuvaletlerinde engelli çağrı sistemi yapılmaktadır. Rampa eğiminin yeterli olmadığı yerlerde ve sahnelerde engelli lift asansörü kullanılmaktadır. Asansörlerde engellilere yönelik Braille alfabeli butonlar ve sesli uyarı sistemi kullanılmaktadır.¹⁵⁸

Yükseköğrenim öğrencilerine barınma hizmeti sunan özel kurumların açılması, işletilmesi ve denetlenmesine ilişkin işlemler de GSB tarafından yürütülmektedir. Yükseköğrenim

154 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

155 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

156 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

157 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

158 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

öğrencilerine özel barınma hizmeti sunan kurumlarda (yurt, pansiyon ve apart), Yükseköğrenim Özel Barınma Hizmetleri Yönergesi'nin 26, 31, 32 ve 46'ncı maddeleri ve bentlerinde engelli erişimine dair düzenlemeler yer almaktadır.¹⁵⁹

Kırsal bölgelerde yaşayan gençler, dezavantajlı mahallelerde ikamet eden bireyler ve düşük gelirli ailelerin çocukları, gençlik merkezlerine fiziksel ve ekonomik açıdan erişimde çeşitli güçlükler yaşayabilmektedir. Bu sorunun aşılması amacıyla, gençlik merkezlerine erişimin bulunmadığı, sosyal imkânların sınırlı olduğu bölgelerde hizmetlerin yaygınlaştırılması ve faaliyetlerin yürütülmesi için Ocak 2019 itibarıyla "Genç Ofisler" kurulmaya başlanmıştır. Gençlik merkezlerine bağlı olarak çalışan bu ofisler; okullar, üniversiteler, yurtlar, spor salonları ve ihtiyaç ile talebe göre belirlenen mahallelerde konumlandırılmaktadır. Bu çerçevede, Mersin ilinde açılan Engelsiz Gençlik Merkezi ile Balıkesir ilinde yapımı devam eden ve özel gereksinimli gençlerin faydalanabileceği gençlik merkezine yönelik çalışmalar da dikkat çekmektedir. Söz konusu merkezlerin çalışma usul ve esasları belirlenmiş olup, engelli gençler ile ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde erişilebilir, ulaşılabilir ve kapsayıcı bir yapı oluşturulması hedeflenmektedir. Engelsiz Gençlik Merkezlerinde, farklı engel gruplarına uygun atölye içeriklerinin planlanması da bu hedefin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.¹⁶⁰

Gençlik kampları, farklı sosyal, kültürel ve ekonomik geçmişe sahip gençlerin bir araya geldiği, eğitim ve sosyal gelişim fırsatlarının sunulduğu ortamlardır. Ancak bu çeşitlilik, uygun politikalar ve kapsayıcı yaklaşımlar geliştirilmediği takdirde ayrımcılık ve eşitsizlik risklerini de beraberinde getirebilir. Kamplarda özellikle engelli gençlerin kamp alanlarına fiziksel erişimde yaşadığı sıkıntılar, onları sosyal hayattan izole edebilmekte; kamp programlarının bu gençlerin ihtiyaçlarını yeterince gözetmemesi önemli bir eşitsizlik örneği oluşturmaktadır.¹⁶¹

Busorunların önüne geçilebilmesi için kamp programlarının kapsayıcılık ilkesi doğrultusunda yeniden yapılandırılması büyük önem taşımaktadır. Öncelikle, kamp liderleri ve görevli personelin, ayrımcılık, engelli hakları ve kültürel çeşitlilik gibi konularda düzenli eğitimlerden geçirilmesi gerekir. Kamp etkinlikleri planlanırken her gencin aktif katılımına uygun fırsatlar oluşturulmalı, cinsiyet ya da fiziksel farklılıklardan bağımsız olarak gençlerin eşit düzeyde dahil olabileceği faaliyetler geliştirilmelidir. Engellilerin erişimini kolaylaştıracak altyapı düzenlemeleri yapılmalı; onların özel ihtiyaçlarını karşılayabilecek danışmanlık ve destek hizmetleri sunulmalıdır. Ayrıca, farklılıkların bir zenginlik olduğu anlayışı kampın genel kültürüne entegre edilmeli; gençler arasında empatiyi geliştirecek atölye çalışmaları, ortak projeler ve grup oyunları düzenlenmelidir. Gençlerin rahatça başvuru yapabilecekleri, şikayet ve önerilerini iletebilecekleri güvenli ve erişilebilir bildirim mekanizmaları oluşturulmalı; bu mekanizmaların işlerliği düzenli olarak kontrol edilmelidir. Son olarak, kamplara toplumsal

159 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

160 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

161 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

çeşitliliği temsil eden pozitif rol modeller davet edilerek, gençlerin farklı yaşam hikayeleriyle empati kurması ve ön yargıların azaltılması sağlanmalıdır.¹⁶²

Bu çerçevede, Eğitim Yönetim Sistemi (EYS) kapsamında özel gereksinimli gençlere yönelik 12 farklı spor eğitim programı yürütülmektedir. 2024 yılı itibarıyla, özel sporcular için genel yüzme, jimnastik, tenis, atletizm, voleybol, basketbol, futbol ve masa tenisi gibi 8 branşta eğitim sunulmuş; bu branşlara 929 antrenör başvurmuş, 86'sı görevlendirilmiştir. Özel gereksinimli bireyler için 4 ayrı programda 246 başvuru alınmış, 21 eğitmen atanmıştır. Bu süreçte toplam 4.287 özel sporcu ve 384 özel gereksinimli birey kurslara katılmıştır.¹⁶³

İllere göre incelendiğinde, Kayseri (629), Ankara (585) ve Antalya (469) özel sporcu katılımında öne çıkarken; Malatya (110), Aksaray (72) ve İstanbul (63) özel gereksinimli gençlerin en yoğun katılım gösterdiği iller olmuştur. Ayrıca 2024 yılı boyunca 32 farklı gençlik kampında “Engelsiz Kamp” temasıyla düzenlenen etkinliklere 6.780 engelli genç katılım sağlamıştır. Gençlik yurtlarında engellilerle sosyal etkileşimi teşvik eden dokuz farklı sosyal sorumluluk projesi de uygulanmıştır.¹⁶⁴

Engellilerin spora katılımını artırmak amacıyla “GSB Engelsiz Spor Okulları Projesi” kapsamında 17.979 vatandaş, “Mutlu Çarşambalar Projesi” kapsamında ise 24.380 birey spor ve fiziksel aktivitelere yönlendirilmiştir. 2024 yılı itibarıyla engelli sporcu sayısı 57.340’a, engelli spor kulübü sayısı ise 1.839’a ulaşmıştır.¹⁶⁵

Okul Spor Faaliyetleri kapsamında özel sporcular, bedensel, işitme ve görme engelli öğrenciler çeşitli branşlarda desteklenmiş, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında 4.630 lisanslı sporcu katılımı sağlanmıştır. Paris 2024 Paralimpik Yaz Oyunları’na ise 94 milli sporcu katılmıştır. Bu faaliyetler, engellilerin hem bireysel gelişimlerine hem de toplumsal bütünleşmelerine katkı sağlamaktadır.¹⁶⁶

Engellilerin eğitim ve öğretim alanında olduğu gibi kültürel ve sosyal yaşama da aktif katılımlarının sağlanması için çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, engellilerin sanatsal, kültürel ve sosyal yaşama etkin biçimde katılımını sağlamak amacıyla 2024 yılı boyunca çok yönlü uygulamalar hayata geçirmiştir. Devlet Opera ve Balesi, Devlet Tiyatroları ve Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü gibi birimlerde ücretsiz bilet uygulamaları, erişilebilir gösterimler ve özel ihtiyaçlara duyarlı içerikler geliştirilmiştir. Bu kapsamda engelliler ve refakatçilerine 4.379 ücretsiz bilet tahsis edilmiş, 13.717 engelli tiyatro temsillerine erişim sağlamıştır.¹⁶⁷

Bakanlık bünyesindeki binalarda hissedilebilir yüzey, Braille butonlar, engelli otoparkları, rampalar ve erişilebilir tuvalet gibi düzenlemeler yapılmış, yeni projelere de erişilebilirlik ilkesi entegre edilmiştir. “Erişilebilir Tiyatro”, “Engelsiz Müzekart”, “Kitap+” ve “Konuşan Kitaplık”

162 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

163 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

164 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

165 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

166 GSB Strateji Geliştirme Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

167 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

gibi projelerle görme ve işitme engellilere özel hizmetler sunulmuş; toplamda 12.000'den fazla erişilebilir materyal halk kütüphanelerinde kullanıma açılmıştır. Kitap seslendirme ve Braille basım çalışmaları, Milli Kütüphane ve çeşitli halk kütüphanelerinde gönüllü katılım ile sürdürülmektedir.¹⁶⁸

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı ve müzelerde; Braille kitaplar, işaret dili rehberliği, sanal tur, tekerlekli sandalye hizmeti ve erişilebilir yürüyüş yolları sağlanmıştır. Ayrıca, engelli çocuklara yönelik müze eğitimleri, festivaller ve sosyal etkinlikler düzenlenmiştir.¹⁶⁹

Engelliğe dayalı ayrımcılıkla mücadelede erişilebilirliğin sağlanması, engellilerin engel durumlarının çeşitliliğine ve düzeyine bağlı farklılaşan ihtiyaçları için gerekli tedbirlerin alınarak makul düzenlemelerin yapılması olmazsa olmaz unsurlardandır. Engelliler fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil bilgi ve iletişime ve kamuya açık diğer tesis ve hizmetlere erişimleri olmaksızın içinde bulundukları topluma katılımda eşit fırsatlara sahip olamazlar.¹⁷⁰ Bu bağlamda tüm kamu kurumlarının engelliler için erişilebilir hale getirilmesi elzemdir. Özellikle okul ve hastaneler bakımından bu ihtiyaç daha da belirgindir. Okul ve hastanelerin erişilebilir olmaması, engellilerin eğitim ve sağlık haklarından mahrum kalmalarına yol açabilmektedir.¹⁷¹ Bu ihtiyaç çerçevesinde 5378 sayılı Kanun'un geçici 2'nci maddesinde *"Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir."* hükmüne yer verilmiştir.

TİHEK, UÖM görevi kapsamında kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldıkları ve/ya koruma altına alındıkları tüm merkezlere ziyaretler düzenleyerek bu mekanların engellilerin koşullarına, insan onuruna, kötü muamele yasağına, makul düzenleme ve erişilebilirlik standartlarına uygun olup olmadığı, farklı engelleri bulanan bireylerin farklı bakım ve rehabilitasyon ihtiyaçlarına binaen kişilerin engel durumları dikkate alınarak düzenlemelerin yapılıp yapılmadığı bakımından incelenmektedir. UÖM görevi kapsamında TİHEK, 2024 yılı içerisinde 35 ilde 72 alıkonulma/koruma merkezine ziyaret gerçekleştirmiştir.

UÖM görevi kapsamında Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı İl ve İlçe Emniyet Müdürlüğü nezdinde bulunan ve 2024 yılında ziyaret edilen nezarethanelerin fiziki şartlarının çoğunlukla erişilebilir olmadığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamdaki tespitler genel olarak gözaltında tutulananların kullanımına tahsis edilen tuvalet, lavabo ve banyo bölümlerinin engelli kullanımına uygun olarak tasarlanmadığı, asansör veya engelli rampası da bulunmaması sebebiyle erişilebilirliğin sağlanmadığı, nezarethane girişlerinde rampa, tuvalet ve banyo bölümlerinde tutunma barı bulunmadığı ve acil durum butonunun olmadığı yönünde

168 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2.5.2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

169 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

170 BM Engelli Hakları Komitesi, Erişilebilirlik Üzerine Genel Yorum No: 2, CRPD/C/GC/2, 2014.

171 İstanbul Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezinin 7/5/2024 tarihli ve 2550168 sayılı cevabi yazısı.

olmuştur.¹⁷² Diğer yandan Jandarma Genel Komutanlığı bünyesindeki nezarethanelere yönelik gerçekleştirilen ziyaretlerde de nezarethanelerin fiziki şartlarının çoğunlukla engelli erişimine uygun olmadığı değerlendirilmiştir.¹⁷³

Diğer yandan engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri de yapıları gereği işkence ve kötü muamele riskinin bulunduğu yerler arasında kabul edilmektedir. Bu merkezlerdeki koşullar, kırılabilirlikleri daha da kötüleştirebilmekte ve engellilere yönelik kötü muamele riskini artırabilmektedir. Diğer insanlarla kıyaslandığında alıkonulma mekanlarında tutulan/ koruma altına alınan engellilerin daha büyük risk altında olabileceği gerçeğinden hareketle engellilerin yaşamlarının insan onuruna uygun olması için birtakım özel düzenlemelere ihtiyaç duyulabilmektedir. Engellilerin tutulduğu/alıkonulduğu ve/ya koruma altına alındığı engelli bakım ve rehabilitasyon merkezlerine de habersiz ziyaretler düzenlenerek engellilerin koşulları özel olarak izlenmekte; bu mekanlarda özel politika gerektiren kesimler arasında suistimale mahal vermemek için engellilik temelinde ayrımcılık yasağına ve eşitlik ilkelerine uygun hareket edilip edilmediği yerinde incelenerek raporlanmakta; Kurum tarafından hazırlanan ziyaret raporlarında gidilen merkezlere ilişkin tespit ve değerlendirmelere yer verilmektedir.

Bu kapsamda 2024 yılı içerisinde yapılan ziyaretlerin dördü, engelli rehabilitasyon ve özel bakım merkezine gerçekleştirilmiştir. Anılan görevin icrası kapsamında 18/4/2024 tarihinde Sinop Engelsiz Yaşam Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğüne gerçekleştirilen habersiz ziyaret neticesinde, söz konusu merkezin TSE erişilebilirlik belgesinin bulunmadığı tespit edilmiş; ayrıca ziyaret neticesinde hazırlanan raporda UÖM görevi kapsamında yapılan ziyaretlerde ASHB bünyesinde faaliyet gösteren sosyal hizmet kuruluşlarının erişilebilirlik standartlarına uyumu konusunda sık sık sorunlarla karşılaşıldığı ifade edilmiştir.¹⁷⁴ Diğer yandan 30/7/2024 tarihinde Yozgat Özel Çamlık Bakım Merkezinde gerçekleştirilen izleme ziyareti neticesinde ise alaturka tuvaletlerin olduğu alanlarda tutunma barının bulunmadığı tespit edilmiştir.¹⁷⁵

2024 yılı içerisinde Kurul tarafından kabul edilerek yayımlanan ziyaret raporlarında makul düzenlemelerin yapılması ve erişilebilirliğin sağlanması yönünde çeşitli tavsiyelere yer verilmiştir. Bu kapsamda 2024 yılında gerçekleştirilen ziyaretlerde:

- Merkezdeki tüm tuvaletlerin ve banyoların engelliler için erişilebilir hale getirilmesi,¹⁷⁶

172 TİHEK, Erzurum İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/40, para. 144; TİHEK, Sinop İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/55, para. 62; TİHEK, Kocaeli İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2025/12, para. 165; TİHEK, Ankara Anafartalar Şehit Kâmil Arslan Polis Merkezi Amirliği Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/53, para. 39; TİHEK, İstanbul Beşiktaş İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/59, para. 137, 144, 151, 155, 163, 174, 179; TİHEK, İzmir Karaburun İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2025/9, para. 44, 50.

173 TİHEK, Amasya Merkez İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/32, para. 50; TİHEK, Edirne İl Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/39, para. 47; TİHEK, Mardin Kızıltepe İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/41, para. 49; TİHEK, İstanbul Sarıyer İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/60, para. 77, 81.

174 TİHEK, Sinop Engelsiz Bakım, Yaşam ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğü Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/64.

175 TİHEK, Yozgat Özel Çamlık Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/83.

176 TİHEK, Yozgat Özel Çamlık Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No, s. 14.

- Oda ve koridorlarda bulunan prizlere koruyucu kapak, dolap vb. eşyalarda bulunan köşe ve sivri uçlara köşe koruyucu takılması ile yatak başlıklarının demir yerine daha yumuşak bir malzemeden yapılması,¹⁷⁷
- Merkez binasının erişilebilir olması için gerekli düzenlemelerin yapılması,¹⁷⁸
- Erişilebilirliğe ilişkin mevzuatı düzenleyen Bakanlıklardan biri olan, hizmet verdiği kitle erişilebilirlikle ilgili problemlerin asli muhatabı olan ve aynı zamanda erişilebilirliğe ilişkin denetimleri koordine etme görevi bulunan ASHB'ye, kendi bünyesinde engellilere yönelik hizmet vermekte olan kuruluşlarının erişilebilirlik bağlamındaki problemlerinin giderilmesi için Türkiye genelinde çalışmalarını yoğunlaştırması,¹⁷⁹
- Nezarethanelerin girişin bir alt katında bulunduğu, alt kata yalnızca merdivenlerle erişilebildiği ve asansör veya engelli rampasının bulunmadığı görüldüğünden, engellilerin kullanımına uygun, makul düzenleme yapılması,¹⁸⁰
- Hasta ve/veya engelli mahpusların yerleştirildiği koğuşlardaki odalarda; tuvalet ile tuvaletin içinde bulunduğu odanın yarım duvar, paravan veya benzer bir malzeme ile birbirinden ayrılması,¹⁸¹
- “*Türk Standartları Enstitüsü Engelliler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gerekleri*” başlıklı 9111 standartları uyarınca, bodrum katta konumlandırılan nezarethane odalarına erişim için engellilerin kullanımına uygun asansör ve engelli rampası yapılması,¹⁸²
- Hasta ve engelli mahpuslar başta olmak üzere çalışmayan mahpusların boş zamanlarının değerlendirilmesi için Halk Eğitim Merkezleri ile görüşmeler yapılarak ve içermeci bir şekilde mahpusların talepleri dikkate alınarak uygun kursların belirlenmesi ve hizmet vermesinin sağlanması¹⁸³

tavsiyelerinde bulunulmuştur.

Erişilebilirliğin tamamlayıcı bir unsuru olarak “evrensel tasarım” kavramı ortaya çıkmıştır. EHİS’in “*Tanımlar*” başlıklı 2’nci maddesinde yer alan evrensel tasarım, “*ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilirlik şeklinde tasarlanması*” anlamına gelmekte olup bazı engellilik grupları için ihtiyaç duyulan yardımcı cihazların tasarımı gerekliliğini dışlamayacağı da ifade edilmiştir.

177 TİHEK, Şanlıurfa Özel Yaşam Yolu Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No:2024/52, s.13.

178 TİHEK, İstanbul Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/38, s.15.

179 TİHEK, İstanbul Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Takip Ziyareti Raporu, s.15.

180 TİHEK, İstanbul Sarıyer İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/60, s.10.

181 TİHEK, İstanbul Marmara 8 No.lu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/73, s.19.

182 TİHEK, Amasya Merkez İlçe Jandarma Komutanlığı Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/32, s. 8.

183 TİHEK, Erzurum Açık Ceza İnfaz Kurumu Ziyaret Raporu, Rapor No: 2024/58, s. 18.

5378 sayılı Kanun'un geçici 3'üncü maddesi ile erişilebilirliğin izlenmesi ve denetlenmesi görevi kamu ve engellilere yönelik sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarına verilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan 20/7/2013 tarihli ve 28713 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği ile illerde valilikler bünyesinde kurulan komisyonlar denetimlerine devam etmekte, vatandaşlar tarafından komisyonlara başvuru yapılabilmektedir. 5378 sayılı Kanun'un geçici 2'nci ve geçici 3'üncü maddelerinde belirlenen kamu kullanımına açık tüm binalar (hastane, okul, üniversiteler, AVM'ler gibi), açık alanlar (kaldırım, yaya geçidi, duraklar gibi) ve toplu taşıma araçları (şehir içi otobüs, raylı taşıma araçları gibi) komisyonlar tarafından denetlenmektedir. Komisyonlarca ASHB tarafından 2020 yılında erişilebilirlik ölçütlerine ilişkin örnek çözümlerin plan, kesit, görünüş ve perspektif çizimlerle anlatıldığı Erişilebilirlik Kılavuzu'na göre yürütülen denetimlerde; standartlara uygun olduğu tespit edilen bina, açık alan ve toplu taşıma aracı için "*erişilebilirlik belgesi*" düzenlenmektedir.

Engellilerin toplumsal hayata katılmada ve çeşitli kamu hizmetlerinden yararlanmada erişilebilirliğin sağlanmaması nedeniyle maruz kaldıkları ayrımcılıkla mücadele edebilmek için Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarının etkin bir izleme yapması ve idari para cezalarının etkili bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu çerçevede Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nda erişilebilirlik izleme ve denetiminin güçlendirilmesi için komisyonların mali açıdan güçlendirilmesi hususunda Hazine ve Maliye Bakanlığı, idari para cezalarının etkin uygulanması hususunda da valilikler sorumlu kurum olarak belirtilmiştir.¹⁸⁴

Ulusal düzeyde izleme ve denetleme önceliklerini ve hedeflerini belirleyen 2024 yılı Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Planı 30 Ocak 2024 tarihli ve 2024/1 sayılı Genelge ile yayımlanmıştır. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları tarafından denetimlerde kullanılan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formları güncel imar mevzuatı ve alanın ihtiyaçları doğrultusunda güncellenmiştir. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları tarafından 2024 yılı içerisinde 3.808 bina, 619 açık alan ve 708 toplu taşıma olmak üzere 5.135 denetim yapılmıştır. Bu denetimler sonrasında komisyonlarca; 176 bina, 43 açık alan ve 169 toplu taşıma aracı olmak üzere toplamda 388 erişilebilirlik belgesi düzenlenmiştir. Türkiye genelinde denetime başlandığı tarihten itibaren toplam 62 kuruma ceza kesilmiştir. Belge alan 176 binanın 47'si özel mülkiyete, 129'u ise kamuya aittir. Ayrıca, 2024 yılında belge alan açık alan ve toplu taşıma araçları kamuya aittir.¹⁸⁵

İnternet siteleri ve mobil uygulamaların erişilebilirliği konusunda izleme sisteminin kurulması dâhil internet sayfalarının erişilebilirliğine ilişkin mevzuat hazırlık çalışmaları yürütülmüştür. Erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik olarak mevzuat değişikliklerine ve standartlara görüş oluşturulmuş ve katkı sağlanmıştır. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB) tarafından çalışmaları yapılan Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği revizyonu kapsamında

184 ASHB, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)", Eylem Alanı 7.1. / 7.3.

185 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

“engelsiz parklar”a ilişkin yönetmelik madde metinleri ile mevzuatta erişilebilirlik konusunda düzenlenmesi gerekli diğer hususlara ilişkin hazırlanan taslak ÇŞİDB’ye iletilmiştir.¹⁸⁶

Adalet hizmetlerine eşit erişim de engellilerin toplumsal hayata diğer bireylerle eşit bir biçimde katılmaları konusunda büyük öneme sahiptir. Bu kapsamda Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı’nda, engellilerin ayrımcılığa karşı yasal olarak korunması, engellilerin yasa önünde eşit tanınmasına yönelik bir sistemin oluşturulması, adalet hizmetlerinin engelliler açısından içermeci bir anlayışla güçlendirilmesi ve engellilerin sömürü, şiddet, işkence, aşağılayıcı muamele ve ceza gibi insan onur ve haysiyetini zedeleyici muamelelerden korunması hedeflerinin gerçekleştirilmesinde Adalet Bakanlığı sorumlu Kurum olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda Dördüncü Yargı Reformu Strateji Belgesi ile Adalet Bakanlığı Stratejik Planı’nda (2024-2028) kişilerin ayrımcılığa uğramaması ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde ve özellikle engellilerin adalet hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılmasına ilişkin olarak birçok hedef ve faaliyet öngörülmüştür.¹⁸⁷

Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından, suç mağdurlarının hakları ve kendilerine sunulan hizmetler konusunda bilgilendirilmesini amaçlayan çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda, temel haklara ve belirli suç türlerine ilişkin bilgilerin yer aldığı broşürler (örneğin; adli yardım, katılma, mağdur, uzlaşma, şikâyet, tanık, mağdur çocuk ve tazminat) hazırlanmış ve dijital ortamda “*magdurbilgi.adalet.gov.tr*” internet sitesinde erişime açılmıştır. Söz konusu site sade, anlaşılır ve farklı dillerde erişilebilir olacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca, bu broşürlerin işitme engelliler tarafından da kolayca anlaşılabilmesi amacıyla, içeriklerin Türk İşaret Dili ile anlatıldığı 66 adet video broşür bu sitede dijital olarak sunulmuştur. Buna ek olarak, hem Adli Destek Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının resmi web sitesi hem de mağdurlara yönelik hizmet sağlayan diğer platformlar, engelliler için erişilebilir hâle getirilmiştir.¹⁸⁸

Ayrıca, adliyeye gelen suç mağdurları ile tanık, çocuk, kadın, yaşlı ve engelliler özellikle adli sürece ilk defa temas eden kişiler adliyelerde bulunan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri (ADM) bünyesindeki Bilgilendirme ve Yönlendirme Bürosu personeli tarafından karşılanmaktadır. Adli süreç ve aşamaları konusunda kendilerine bilgi verilmekte, ihtiyaçları doğrultusunda yardımcı olunmaktadır. ADM’lerin sayısı 2024 yılı sonu itibarıyla 81 ilde 171’e ulaşmıştır. Suç mağduru engellilerin kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri için uzman desteği aldığı adli görüşme odalarının sayısı 2024 yılı sonu itibarıyla 81 il, 165 adliyede toplam 174’e ulaşmıştır. Bu kişiler fail ile yüz yüze gelmeden ve örselenmeden uzmanlar aracılığıyla ifade verebilmektedirler.¹⁸⁹

186 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

187 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

188 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

189 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

Engellilerin adalet hizmetlerine erişiminde 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun, 7251 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 17'nci maddesiyle değişik "Ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla veya başka yerde duruşma icrası" başlıklı 149'uncu maddesinin beşinci fıkrasına dayanılarak hazırlanan ve 30/6/2021 tarihli ve 31527 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Hukuk Muhakemelerinde Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşma İcrası Hakkında Yönetmelik'in "e-Duruşma talebinin değerlendirilmesi" başlıklı 9'uncu maddesinin üçüncü fıkrasında yapılan düzenlemelerle; hastalığı, yaşlılığı veya engelliliği sebebiyle mahkemeye bizzat gelmesi durumunda zorluk yaşaması muhtemel olan tüm ilgililerin, öncelikle bulundukları mesken ya da kurumdan, e-Duruşmaya katılmaları öngörülerek adalete erişimlerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalara 2024 yılında da devam edilerek 2024 yılı sonu itibarıyla 5.185 Hukuk Mahkemesine e-Duruşma sistemi kurulmuş olup, uygulamanın başladığı tarihten bugüne kadar 2.619.281 e-Duruşma yapılmıştır.¹⁹⁰

5378 sayılı Kanun'un "Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapılar bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir." hükmünü amir geçici 2'nci maddesine rağmen eski yapıların, bazı adliye binalarının, yolların, alanların engellilerin erişimine uygun biçimde yeniden düzenlenmesinin tamamlanmadığı görülmektedir. 31/12/2024 tarihi itibarıyla engelli erişimine uygun 42 adliye bulunmaktadır. 2024 yılında Erzincan Adliyesi erişilebilirlik sertifikası almıştır.¹⁹¹

Engellilerin adalet hizmetlerine erişimine dair Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu'nun 19/7/2022 tarihli ve 2022/487 sayılı Kurul Kararı'nda; görme engelli başvurana noterde gerçekleştireceği düzenleme şeklindeki işlemlerde talebi olmamasına rağmen tanık bulundurma zorunluluğu getirilmesinin ayrımcılık yasağının ihlali niteliğinde olduğuna ve ilgili işlemi gerçekleştiren noter ile Türkiye Noterler Birliği hakkında 40.000 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁹² 1512 sayılı Noterlik Kanunu'nun 87'nci maddesi uyarınca, okuma ve yazma imkânına sahip olmayan görme engelli vatandaşlarımızın noterliklerde yaptırmak istedikleri düzenleme işlemlerde iki tanık bulundurulması yönündeki mevzuat hükmü karşısında, uygulamada yaşanan sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla okuma yazma imkanına sahip olmayan görme engelli işlem ilgisinin, E-Devlet uygulaması üzerinden düzenleme şeklinde yapılan işlemlerde noterlik işlem belgesinin hazırlanma aşamasında işlem içeriğini dinleyebilmesi ve onaylayabilmesi konusunda Türkiye Noterler Birliği, TÜRKSAT ve Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi arasında başlatılan entegrasyon çalışmaları tamamlanarak belirtilen hizmet 19/1/2024 tarihinde kullanıma

¹⁹⁰ Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü 24/4/2025 tarihli ve E-73640249-045.02[01]-32-2024-324/9532 sayılı cevabi yazısı.

¹⁹¹ Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

¹⁹² TİHEK, B. No: 2022/392, K. No: 2022/487, 19/7/2022.

açılmıştır. 31/12/2024 tarihine kadar görme engelliler için onaylanıp yevmiyesi kesilen işlem sayısı 899'dur.¹⁹³

Yine engellilerin adalet hizmetlerine erişimde yaşadığı ayrımcılığın önlenmesi için kolluk binaları dâhil olmak üzere adalet mekanizması içerisindeki bütün mekânların erişilebilirlik düzeyinin tespitine yönelik çalışma yapılarak erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirileceği belirtilmiştir.¹⁹⁴ Engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadelede söz konusu tedbirlerin ivedi bir şekilde hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişim de engellilerin toplumsal hayata katılımı bakımından incelenmesi gereken alanlardan biridir. Sağlık Bakanlığı, engellilerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak amacıyla çok yönlü uygulamalar yürütmektedir. Bu kapsamda, ülke genelinde 402 hastane engelli sağlık kurulu raporu vermeye yetkilendirilmiştir. Erişkinler ve çocuklar için özel yönetmelikler kapsamında düzenlenen sağlık kurulu raporları, MHRS üzerinden öncelikli randevu sistemiyle desteklenmektedir. Engellilere randevu sistemi diğer bireylerden 2 saat önce açılmakta ve randevu kapasitesinin %20'si engellilere ayrılmaktadır. Ayrıca uzaktan sağlık raporu hizmeti kapsamında, yatağa veya cihaza bağımlı bireyler için görüntülü görüşmeyle yerinde değerlendirme yapılmaktadır. 2024 yılında bu yöntemle 338'i engelli sağlık kurulu raporu olmak üzere toplam 16.563 rapor düzenlenmiştir.¹⁹⁵

Bununla birlikte, sağlık tesislerinde erişilebilirliği artırmaya yönelik birçok fiziki düzenleme yapılmıştır: Rampalar, Braille alfabeli krokiler, sesli yönlendirme sistemleri ve indüksiyon döngü cihazları gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Toplum temelli ruh sağlığı modeli çerçevesinde, bireysel ihtiyaçlara göre bakım planları oluşturularak sosyal ve sağlık hizmetlerinin bütüncül biçimde sunulması hedeflenmiştir. Otizm tarama programı kapsamında 2024 yılında 202 binden fazla çocuk değerlendirilmiş, özel gereksinimli çocuklara yönelik çok disiplinli ruh sağlığı merkezleri kurulmuştur. Ayrıca görme engelliler için üreme sağlığı rehberi hazırlanması ve engellilere ilk yardım eğitimi verilmesi gibi kapsayıcı çalışmalar sürdürülmektedir.¹⁹⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) engellilerin din hizmetlerine erişimi bakımından Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nda sorumlu kurum olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda engellilerin cami hizmetlerinden daha etkin yararlanabilmesi amacıyla cami ve mescitlerde erişilebilirlik çalışmaları sürdürülmektedir. TS 9111 ve TS 12576 standartlarına uygunluk denetlenmekte, fiziki düzenlemeler (rampa, asansör, abdesthane vb.) yapılmakta ve ASHB ile iş birliği içinde "Erişilebilirlik Belgesi" alma süreçleri yürütülmektedir. 2024 yılı itibarıyla 19.029 cami engelli erişimine uygun hâle getirilmiş, 21 camide hutbeler işaret diliyle sunulmuştur. Ayrıca Diyanet TV'deki bazı programlar işaret diliyle yayınlanmakta, sesli yayın arşivleri çevrimiçi erişime açılmaktadır.

193 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

194 ASHB, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)", Eylem Alanı 3.2, Faaliyet Alanı 3.2.3.

195 Sağlık Bakanlığının 22/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

196 Sağlık Bakanlığının 22/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

Engellilere yönelik manevi destek faaliyetleri kapsamında il ve ilçe müftülüklerince 10.790 etkinlik düzenlenmiş, 320.887 kişiye ulaşılmıştır. “Şehirlerin Kalbi Camide Buluşalım” projesiyle 47.394 engelli vatandaş cami programlarına katılmıştır. Bunun yanı sıra engellilere özel dini içerikli yayınlar hazırlanmakta, sosyal medya içerikleri işaret diliyle desteklenmektedir. Bu kapsamda 2024 yılında “Sevgiye Engel Yoktur” ile “İşaret Diliyle Esma-i Hüсна” adlı eserler yayımlanmıştır.¹⁹⁷

Ceza infaz kurumlarında barındırılan engelli hükümlü ve tutukluların bilgiye erişimlerini kolaylaştırmak, kültürel gelişimlerine katkı sunmak ve topluma uyum süreçlerini desteklemek amacıyla çeşitli uygulamalar hayata geçirilmektedir. Bu kapsamda, görme engellilerin bulunduğu ceza infaz kurumlarına hem Braille alfabesiyle yazılmış kitaplar hem de sesli kitaplar gönderilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın resmi yazısı doğrultusunda 5 adet sesli kitap CD’si, görme engelli hükümlü ve tutukluların bulunduğu 41 ceza infaz kurumuna gönderilmiştir.¹⁹⁸

Ayrıca, hükümlü ve tutuklulara yönelik olarak sesli kitap temini konusunda il/ilçe halk kütüphanelerine başvuru yapılabilen, temin edilen sesli kitaplar merkezi yayın sistemi üzerinden hükümlü ve tutuklulara ulaştırılabilmektedir. Bunun yanı sıra, görme engelli hükümlü ve tutukluların Milli Kütüphane “Konuşan Kitaplık” hizmetinden yararlanarak sesli kitap dinleyebilmeleri için kayıt işlemleri kurum müdürlüklerince sağlanmaktadır.¹⁹⁹

İnsan Hakları Eylem Planı’na göre ceza infaz sistemi kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan adımlar arasında Hedef 6.1. altında yer alan Faaliyet 6.1.1. “Özel bakım ve rehabilitasyona ihtiyaç duyan hükümlü ve tutuklular için tasarlanan ‘rehabilitasyon tipi ceza infaz kurumları’ yaygınlaştırılacaktır.” hedefine istinaden sürekli ve kronik hastalığı veya fiziksel engel durumu nedeniyle hayatını yalnız başına idame ettiremeyeceği yönünde sağlık kurulu veya adli tıp kurumu raporu bulunanların rehabilitasyon tipi ceza infaz kurumlarına nakilleri gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda; 150 kapasiteli İstanbul Metris R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, 150 kapasiteli İzmir Menemen R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, 241 kapasiteli Menemen R Tipi Açık Ceza Kurumu ve 150 kapasiteli Elazığ R Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu faaliyet göstermektedir. Ayrıca Van ve Samsun İllerinde de sürekli ve kronik hastalığı veya fiziksel engel durumu nedeniyle hayatını yalnız başına idame ettiremeyen hükümlü ve tutuklulara yönelik Rehabilitasyon (R) Tipi Ceza İnfaz Kurumları açılması planlaması bulunmaktadır.²⁰⁰

Engelliliğe dayalı ayrımcılık yasağının güvence altına alındığı ulusal ve uluslararası düzenlemeler kapsamında engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve ayrımcılık yapılmaması genel ilkeler arasında yer almaktadır. Engellilerin özel ihtiyaçları dikkate alınarak diğer bireylerle eşit şekilde yaşayabilmelerine yönelik kamu kurum ve

197 DİB Strateji Geliştirme Daire Başkanlığının 30/4/2025 tarihli ve E-30339839-402.03-6277388 sayılı cevabi yazısı.

198 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

199 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

200 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

kuruluşları ile devlet organlarının pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu çerçevede 8/2/2024 tarihli ve 2024/118 sayılı Kurul Kararı'nda²⁰¹ TİHEK, %90 oranında görme engelli başvuranın, ikamet ettiği bölgede bulunan caddeye engelli bandı döşenmemesi, trafik lambalarına sesli sinyalizasyon sistemi eklenmemesi ve yaya geçişini engelleyen otobüs durağının uygun şekilde yeniden düzenlenmemesi taleplerinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Başakşehir Belediyesi tarafından karşılanmamasının, engellilik temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını incelemiştir. Her iki belediyenin de erişilebilirlik yükümlülüklerini yerine getirmeyerek başvuruları dezavantajlı konuma soktuğu ve ayrımcılık yasağını ihlal ettiği tespit edilen kararda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Başakşehir Belediyesi hakkında ayrı ayrı 100.000 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.²⁰²

Engellilerin bağımsız yaşayabilmeleri, yaşamın tüm alanlarına etkin bir şekilde katılım sağlayabilmeleri için fiziksel erişilebilirliğin yanında bilgi, iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olmak üzere bilgi ve iletişim olanaklarına erişebilmeleri gerekmektedir. Engellilerin bilgi ve iletişime erişimleri olmaksızın düşünce ve ifade özgürlüğü dâhil olmak üzere çoğu temel hak ve özgürlüklerinin ciddi ölçüde zarar göreceği ve kısıtlanacağı muhakkaktır. Bu bağlamda özellikle kamu kurumları tarafından bilgilendirme/duyuru yapma amacıyla güncel teknolojik imkânlar kullanılırken bunların erişilebilirliği sağlayan biçimde tasarlanmış ve üretilmiş olması gerekmektedir. TİHEK tarafından kamu kurumlarında konuya ilişkin farkındalığın artırılması gerektiği tespit edilerek Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı hazırlık sürecinde kamu kurumlarının web sayfalarının yanında sosyal medya hesapları üzerinden yapılan bilgilendirmelerin de erişilebilir formatlarda sunulması gerektiği tavsiye edilmiştir.²⁰³

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun (BTK) kanuni görev tanımına giren alanlarda yaşanan mevcut ve muhtemel hususlarda engelli kullanıcılar açısından ayrımcılık ve eşitsizlik sorunu oluşturabilecek hususların da değerlendirilmesiyle engelli kullanıcıların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişebilirliklerine ilişkin kapasitelerinin artırılması hedefini de kapsayan ve ilgili tüm kesimlerle de işbirliğini öngören bir anlayış içerisinde BTK bünyesinde 2011 yılından bu yana “*Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Engelsiz Erişim*” amacına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Elektronik haberleşme sektöründen hizmet alan engelli vatandaşların elektronik haberleşme sektöründeki hizmetlerden azami ölçüde faydalanmaları, hizmet ve ürünlere diğer tüketiciler ile eşit şartlarda erişebilmeleri hedefi gözetilerek 21/6/2018 tarihli ve 2018/DK-THD/190 sayılı Kurul Kararı ile “*Sosyal Açıdan Desteklenmesi Gereken Kesimlere Yönelik Tedbirlere İlişkin Usul ve Esaslar*” kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Anılan Usul ve Esaslar çerçevesinde engelliler başta olmak üzere sosyal açıdan desteklenmesi gereken kesimlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişebilirlik imkânlarını geliştirmeye yönelik tedbirler kapsamında belirli imkân, kolaylık ve avantajların hayata geçirilmesi planlanmış ve bu bağlamda işletmecilere belirli yükümlülükler getirilmiştir.

201 TİHEK, B. No: 2022/1766, K. No: 2024/118, 8/2/2024.

202 2024 yılı içinde alınan benzer nitelikli TİHEK Kurul kararları için bkz: TİHEK, B. No: 2022/1912, K. No: 2024/661, 18/7/2024; TİHEK, B. No: 2024/63, K. No: 2024/758, 16/8/2024; TİHEK, B. No: 2023/2763, K. No: 2024/1009, 25/12/2024.

203 ASHB, “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)”, Eylem Alanı 6.1, Faaliyet Alanı 6.1.4.

Söz konusu yükümlölükler arasında; engellilere, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimlerine ve gazilere, ilgili durumlarını gösterir belge ile başvurmaları ve engelli/gazi/shhit yakını olma bilgisinin bu hizmetin sunumu kapsamında işlenmesine dair açık rızalarının alınması halinde, katma değerli hizmetler hariç olmak üzere tüm bireysel faturalı tarife, abonelik paketi ve kampanya seçenekleri için, adlarına kayıtlı, asgari bir (1) adet abonelik için, KDV matrahı esas alınarak diğer abonelere uygulanan fiyatlar üzerinden asgari %25 oranında ek indirim sağlanması şeklinde fiyat avantajını ihtiva eden genel bir hüküm bulunduğu gibi, görüntülü ve yazılı iletişim merkezlerinin hizmete sunulması ekseninde işitme ve konuşma engellilerin yararlanılan elektronik haberleşme hizmetleri ile ilgili işlemlerini gerçekleştirebilmelerinin sağlanması şeklinde de bir düzenleme mevcuttur. Bu kapsamda, 2024 yılının 4. çeyreği itibarıyla asgari %25 indirim hizmetinden yararlanan abone sayısı 1.886.385'tir.²⁰⁴

Engelliler, toplu taşıma araçlarını ve diğer ulaşım imkânlarını kullanırken birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Bu durum, engellilerin sosyal hayata katılımını ve eğitim ve iş imkânlarına erişimini kısıtlamaktadır. Ulaşımında erişilebilirlik, toplumsal hayata katılabilme açısından engelliler için son derece önemli olan diğer bir konu başlığını oluşturmaktadır. Engelsiz ulaşım hizmeti sağlamak için Yüksek Hızlı Trenin (YHT) duruş yaptığı 14 adet gar ve istasyonda engelli ve hareketi kısıtlı yolculara 3 Aralık 2019 Dünya Engelliler Günü'nde yardım hizmeti vermeye başlanmıştır. Bu kapsamda 2024 yılı itibarıyla turuncu masa hizmetine 26 adet YHT gar ve istasyonunda 61 personel ile hizmete devam edilmekte olup, 54.808 yolcuya hizmet verilmiş, 1.246.920 engelli yolcu seyahat etmiştir.²⁰⁵ Geçen yıl seyahat eden engelli yolcu sayısının 54.808 kişi olduğu göz önünde bulundurulduğunda geçen yıla kıyasla, engeli ve hareket kısıtı olan yolculara sunulan yardım hizmetinin daha fazla gar ve istasyona taşınarak bu hizmetten istifade eden yolcu sayısında gözle görülür bir artış olması, engellilere ulaşım hizmetleri konusunda sunulan olumlu bir gelişme olarak kaydedilmektedir.

2024 yılında engelli ve hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin kamu hizmetlerinden daha etkin yararlanabilmesi amacıyla birçok fiziksel ve dijital erişilebilirlik düzenlemesi gerçekleştirilmiştir. Gar ve istasyonlarda kaydırmaz bant, hissedilebilir yüzey, erişilebilir tuvalet, yönlendirme tabelaları, turuncu masa uygulaması gibi düzenlemeler yapılmış; tüm bu çalışmalar ASHB'nin yayımladığı "*Erişilebilirlik Kılavuzu*"na uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) bünyesinde Engelli Erişim Şube Müdürlüğü kurulmuş; T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü (PTT) ise hizmet binalarında erişilebilir rampa, ATM, yardım butonu gibi düzenlemeleri uygulamış ve web sitesini uluslararası erişilebilirlik standartlarına [Web Content Accessibility Guidelines (WCAG)] uygun hale getirmiştir.²⁰⁶

Engellilerin istedikleri şekil ve zamanda karşılanabilir bir maliyetle hareket edebilmelerinin kolaylaştırılmasının gerekliliği göz önünde bulundurularak ulaşım hizmeti sunan

204 BTK Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Daire Başkanlığının 24/4/2025 tarihli ve E-96454180-045.99-21277 sayılı cevabi yazısı.

205 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 15/5/2025 tarihli ve E-44697349-045.02-2726625 sayılı cevabi yazısı.

206 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 15/5/2025 tarihli ve E-44697349-045.02-2726625 sayılı cevabi yazısı.

özel hukuk tüzel kişilerinin de yürüttükleri faaliyetler bakımından bu hizmetlerden yararlanmak üzere başvurmuş kişi aleyhine ayrımcılık yapamayacağı; ayrıca bu hizmetlerin planlanması, sunulması ve denetlenmesinden sorumlu olan kişi ve kurumların farklı engelli gruplarının ihtiyaçlarını dikkate alarak makul düzenlemeleri yapmasını sağlamakla sorumlu tutuldukları hüküm altına alınmıştır. Bu açıdan 8/1/2002 tarihli ve 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kapsamında engelliler için sağlık kurulu raporuyla %40 ve üzerinde engelli olduğunu belgeleyen Türk vatandaşlarının kendileri, ağır engellilerin kendileri ile birlikte birden fazla olmamak üzere birlikte yolculuk ettikleri refakatçilerinin demiryolları ve denizyollarının şehir içi ve şehirlerarası hatlarından, belediyelere, belediyeler tarafından kurulan şirketlere, birlik, müessese ve işletmelere veya belediyeler tarafından yetki verilen özel şahıs ya da şirketlere ait şehiriçi toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanacakları hükme bağlanmıştır. Ayrıca mezkûr Kanun uyarınca belediyeler tarafından yetki verilen özel şahıs ya da şirketlere ait şehiriçi toplu taşıma hizmeti veren her bir ulaşım aracı ile özel deniz ulaşımı aracı için bunların işletmecilerine, ASHB bütçesine bu amaçla konulan ödenekten ilgili belediyeler aracılığıyla her ay gelir desteği ödemesi yapılacağı da düzenlenmiştir.

Toplu taşıma, engelliler için toplumsal yaşama katılımı artıran temel kamu hizmetlerindendir. 4736 sayılı Kanun ve ilgili mevzuatla, engellilerin şehir içi toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz faydalanma hakkı açıkça düzenlenmiştir. Ancak bu hakkın uygulanmasında zaman zaman ihlaller yaşandığı, bazı toplu taşıma sürücülerinin ya da işletmecilerinin keyfi uygulamalara başvurduğu, hatta zaman zaman hak sahiplerini rencide eden tutum ve davranışlarda bulunduğu ifade edilmiştir. Bu doğrultuda vatandaşların hak ihlallerini kolayca iletebilmeleri amacıyla ALO 183, CİMER ve ilgili belediyelerin şikâyet hatları üzerinden başvuru yapılabilmesine imkân sağlandığı; bu bildirimlerin ASHB tarafından takip edilerek değerlendirildiği ve ilgili kurumlarla koordinasyon sağlandığı belirtilmektedir. Ayrıca uygulamada karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik olarak, 4736 sayılı Kanun'un uygulanabilirliğini artırmak amacıyla mevzuat değişikliklerine yönelik çalışmalar yürütüldüğü, bunun yanında ASHB; ilgili Bakanlıklar ve yerel yönetimlerle iş birliği içinde, uygulamanın ülke genelinde tutarlı, eşit ve hak temelli biçimde yürütülmesi için eğitim, bilgi ve bilinçlendirme faaliyetlerine devam edildiği ifade edilmiştir.²⁰⁷

14/3/2024 tarihli ve 2024/315 sayılı Kurul Kararı'nda²⁰⁸ ise TİHEK, Ankara'da özel halk otobüsüne binmek isteyen engelli bir vatandaşın, otobüs şoförü tarafından onur kırıcı ve aşağılayıcı sözler sarf edilerek otobüse alınmamasının engellilik temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını incelemiştir. Başlatılan resen inceleme dosyasında yapılan değerlendirmede, engellinin toplu taşıma hizmetinden faydalanma hakkının keyfi gerekçelerle engellendiği ve doğrudan ayrımcılığa maruz bırakıldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, muhatap hakkında 141.934 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.

207 ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

208 TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2024/315, 14/3/2024

Öte yandan şehirlerarası otobüs hizmetlerinde geçerli olmak üzere en az %40 oranında engelli olduğunu belgeleyen kişiler için uygulanması kararlaştırılan indirimle ilişkin Karayolu Taşıma Yönetmeliği'nin "Ücret tarifeleri" başlıklı 56'ncı maddesinin 11'inci fıkrasında yer alan düzenlemeye göre "Yetki belgesi sahipleri, en az %40 oranında engelli olduğunu belgeleyen kişilere; 20 koltuğa kadar olan taşıtlar için 1 kişiye, 20 koltuktan fazla koltuğa sahip taşıtlar için ise en fazla 2 kişiye, geçerli ücret tarifesi üzerinden bilet ücretinde %40 indirim uygular. Ancak, aynı taşıtla taşınacak engelli yolcu sayısının 20 koltuğa kadar olan taşıtlarda 1'den fazla, 20 koltuktan fazla koltuğa sahip taşıtlarda ise 2'den fazla olması halinde, her fazla engelli yolcu için, geçerli ücret tarifesi üzerinden bilet ücretinde %30 indirim uygulanır. Bu fıkra uymayan yetki belgesi sahiplerine 5 uyarı verilir".

Bu çerçevede Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu'nun 19/4/2024 tarihli ve 2024/404 sayılı Kurul Kararı'nda²⁰⁹ engelli kimlik kartı sahibi başvuranın, şehirlerarası bilet satışlarında engelli indirimi talebinin sistem gerekçesiyle reddedilmesi nedeniyle engellilik temelinde ayrımcılık yasağına maruz kaldığı iddiasını incelemiştir. İnceleme sonucunda, muhatap Şirketin makul düzenleme yükümlülüğünü yerine getirmediği ve çözüm üretici adımlar atmadığı tespit edilmiş; engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilmiş ve muhatap hakkında 40.000 TL idari para cezası uygulanmasına hükmedilmiştir.²¹⁰

14/3/2024 tarihli ve 2024/315 sayılı Kurul Kararı'nda²¹¹ ise TİHEK, Ankara'da özel halk otobüsüne binmek isteyen engelli bir vatandaşa, otobüs şoförü tarafından onur kırıcı ve aşağılayıcı sözler sarf edilerek otobüse alınmamasının engellilik temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını incelemiştir. Başlatılan resen inceleme kapsamında yapılan değerlendirmede, engellinin toplu taşıma hizmetinden faydalanma hakkının keyfi gerekçelerle engellendiği ve doğrudan ayrımcılığa maruz bırakıldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, muhatap hakkında 141.934 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.

6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde faaliyette bulunan KDK, idarenin eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını, gelen şikâyet üzerine, hukuk ve hakkaniyet çerçevesinde, insan haklarına dayalı adalet anlayışıyla incelemekle görevlidir. Bu kapsamda 2024 yılı içerisinde KDK'ya engelli hakları alanında 378 başvuru yapılmış olup "engelliler aleyhine ayrımcılık" iddiasıyla gelen başvuru sayısı ise 34 olarak tespit edilmiştir.²¹²

Ayrımcılıkla mücadele, bir eşitlik kurumu olarak TİHEK'in çalışma alanının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik görevi kapsamında engellilik temelinde ayrımcılığa ilişkin olarak yukarıda özetlenen kararlar haricinde Kurumumuz tarafından 2024 yılı içerisinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini tespit ettiği kararları da bulunmaktadır. Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona

209 TİHEK, B. No: 2023/1049, K. No: 2024/404, 19/4/2024.

210 2024 yılı içinde alınan benzer nitelikli bir başka TİHEK Kurul kararı için Bkz.: TİHEK, B. No: 2024/828, K. No: 2024/999, 25/9/2024.

211 TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2024/315, 14/3/2024

212 KDK'nın 24/4/2025 tarihli ve E-43788562-652-20091 sayılı cevabi yazısı.

erendirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Ayrımcılık yasağı kapsamında sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri bakımından ise yetki alanlarındaki konularda ayrımcılığın tespiti, ortadan kaldırılması ve eşitliğin sağlanması yükümlülükleri bulunmaktadır. 2024 yılı içerisinde Kuruma 6701 sayılı Kanun'da belirtilen ayrımcılık temellerinden 206 başvuru ile en çok “engellilik” temelinde başvuru yapılmıştır.²¹³ Ayrımcılık yasağı kapsamındaki ihlallerin tespiti halinde Kurumun idari yaptırım yetkisi bulunmaktadır. Başvuru sonucunda ihlal tespit edilirse sorumlular hakkında 2024 yılı için 9.441,00 TL'den 141.934,00 TL'ye kadar idari para cezası uygulanabilmektedir.

Bu kapsamda, 8/2/2024 tarihli ve 2024/116 sayılı Kurul Kararı'nda²¹⁴ TİHEK, başvuranın Yükseköğretim Kurumları Sınavı'nda (YKS) engelli ek puanı talebinin, Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından nesnel ve açık kriterlere dayanmaksızın reddedilmesinin, engellilik temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını incelemiştir. Yapılan değerlendirmede, ilgili düzenlemenin ÖSYM Kılavuzu'nda belirsiz şekilde yer aldığı, başvuranın hukuki güvenlik ve belirlilik ilkeleri gözetilmeksizin dezavantajlı bir konuma düşürüldüğü tespit edilmiştir. Bu çerçevede, engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilmiş ve ÖSYM hakkında 20.000 TL idari para cezası uygulanmasına hükmedilmiştir.

16/10/2024 tarihli ve 2024/1121 sayılı Kurul Kararı'nda²¹⁵ TİHEK, Ankara 1 No.lu Barosu'na kayıtlı görme engelli bir avukatın, baro kütüphanesindeki mevcut eserlerden görme engeli nedeniyle yararlanamamasının engellilik temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını incelemiştir. Yapılan değerlendirmede, baronun 2023 yılı öncesinde görme engelli avukatların erişimini sağlamak üzere yürüttüğü kitap tarama hizmetine son verdiği, bu hizmetin sona erdirilmesinin haklı bir nedene dayanmadığı ve muhatabın ayrımcılık yasağını ihlal etmediğini ortaya koyamadığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, engellilik temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar verilmiş; Ankara 1 No'lu Barosu hakkında 141.934 TL idari para cezası uygulanmasına hükmedilmiştir.²¹⁶

6/11/2024 tarihli ve 2024/1142 sayılı Kurul Kararı'nda²¹⁷ TİHEK, başvuranın engelli kimlik kartını ibraz etmesine rağmen gününbirlik alana girişte kendisinden ücret alınması ve söz konusu alanda engelli otoparkının bulunmamasının, engellilik temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını incelemiştir. Yapılan değerlendirmede, Kumburnu Plajı'na girişte engellilerden ücret alınmaması gerektiği halde başvurudan 150 TL giriş ücreti talep edildiği ve alanda erişilebilir otopark hizmetinin sunulmadığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, Mavi Göl Turizm A.Ş. tarafından sunulan hizmetlerin engellilerin erişimine uygun olmadığı ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiği sonucuna varılmış; söz konusu şirket hakkında 141.934 TL idari para

213 Bir başvuruda birden fazla temel bulunabilmektedir.

214 TİHEK, B. No: 2023/953, K. No: 2024/116, 8/2/2024.

215 TİHEK, B. No: 2024/1299, K. No: 2024/1121, 16/10/2024,

216 Benzer bir başvuru hakkında TİHEK Kurulun tarafından verilen ihlal kararı için Bkz.: TİHEK, B. No: 2024/1411, K. No: 2024/1305, 30/12/2024.

217 TİHEK, B. No:2023/2139, K. No: 2024/1142, 6/11/2024,

cezası uygulanmasına karar verilmiştir. Diğer muhatap Muğla Çevre Vakfı Turizm Ticaret A.Ş. yönünden ise ayrımcılık yasağının ihlal edilmediği değerlendirilmiştir.²¹⁸

Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı kapsamında ayrıca engellilere yönelik ayrımcılıkla mücadele alanında önemli bir adım atılarak mevzuatın engelliliğe dayalı ayrımcılık ve eşitlik temelinde gözden geçirilerek engellilere yönelik ayrımcılık içeren mevzuat hükümlerinin tespit edilmesini ve yeniden düzenlenmesini sağlamak üzere ASHB, Adalet Bakanlığı, TİHEK ve KDK temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu kurulması öngörülmüştür.²¹⁹

2023-2025 Engelli Hakları Ulusal Eylem Planının 1.3 başlıklı *“Bağımsız izleme ve denetleme kurumlarına yapılan başvurulara ilişkin verilerin engellilik ve konu temelinde ayrıştırılmış olarak toplanması ve sunulmasına yönelik çalışmaların yapılması”* eylemine yönelik olarak Sorumlu kurumların KDK ve TİHEK olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda TİHEK ve KDK temsilcileri tarafından 28/8/2024 ve 10/10/2024 tarihlerinde iki toplantı gerçekleştirilmiştir.²²⁰

Sonuç olarak, 2024 yılı içerisinde engellilik alanında ayrımcılıkla mücadele konusunda ülke çapında çalışmalar yapılmış olmakla birlikte mevcut durum analiz edildiğinde; engelliliğe dair oluşturulan politika, program ve hizmetlere ilişkin değerlendirme yapılabilmesi için ayrıştırılmış istatistiki veri tutulmasının temel bir gereklilik olduğu açıktır. Nitekim 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu’nda da ülkemizdeki mevcut engelli sayısı, bu kişilerin engel türleri, cinsiyetleri ve yaşadıkları bölgelere göre dağılımlarını içeren verilerin EHİS’de belirtildiği şekilde güncellenmesi ihtiyacına vurgu yapılmıştır. 2024 yılında da engellilerin toplam Türkiye nüfusu içindeki oranları, engel türleri, engellilerin yaşadıkları bölgelere göre dağılımı ile kesişimsel ayrımcılık bakımından risk altında olan kesimler bakımından ayrıştırılmış veri ihtiyacının varlığının devam ettiği değerlendirilmektedir.

Fiziksel erişilebilirlik açısından 2022 ve 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporları’nda yer alan *“tüm kamu binalarının erişilebilir biçimde tasarlanması, inşası ve tadilatı için çalışmalar yürütülmesi”* şeklindeki tavsiyenin bu yıl içerisinde de geçerliliğini koruduğu değerlendirilmiş olup mekânların erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilebilmesi için Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarınca yapılan etkinliklerin artırılması gerektiği yönündeki ihtiyaç TİHEK’in bu konudaki ihlal kararlarında da kendini göstermektedir.

Öte yandan engellilerin dijital erişilebilirliği konusunda özellikle kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları başta olmak üzere ayrımcılık yasağı bakımından sorumluluk altında olan gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri de dâhil olmak üzere 2024 yılında atılan adımlar önemli gelişmeler olarak kaydedilmekle birlikte bu konudaki TİHEK kararları göz önüne alındığında resmi/kurumsal mobil uygulamalar, internet sayfaları ve kurumsal sosyal medya hesapları üzerinden yapılan bilgilendirme/duyuruların,

218 2024 yılı içinde TİHEK Kurulu tarafından engellilik temelinde ayrımcılık yasağı bağlamında verilen diğer ihlal kararları için Bkz.: TİHEK, B. No: 2023/1546, K. No: 2024/480, 8/5/2024; TİHEK, B. No: 2024/162, K. No: 2024/674, 18/7/2024; TİHEK, B. No: 2023/257, K. No: 2024/931, 5/9/2024; TİHEK, B. No: 2023/2763, K. No: 2024/1009, 25/12/2024; TİHEK, B. No: 2024/1101, K. No: 2024/1140, 6/11/2024.

219 ASHB, “Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)”, Eylem Alanı 1.1, Faaliyet 1.1.1.

220 TİHEK, <https://www.tihek.gov.tr/engelli-haklari-ulusal-eylem-plan-2023-2025-kapsaminda-kamu-denetçiligi-kurumu-ile-kurumumuz-arasinda-odak-toplantisi-duzenlendi/>, (E.T.25/5/2025).

güncel teknolojik imkanlar dahilinde erişilebilir formatlarda sunulması gerektiği hususuna kamuoyu nezdinde dikkat çekilmektedir.

Engelli istihdamı bakımından Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nda engellilerin hâkimlik ve savcılık gibi bazı mesleklere girişini engelleyen veya zorlaştıran ayrımcı mevzuat hükümlerinin değiştirilmesine ve idari engellerin kaldırılmasına yönelik yapılması öngörülen çalışmaların 2024 yılında da gerçekleşmediği tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmaların tamamlanmasının engellilerin istihdama eşit bir biçimde erişebilmelerinin önündeki normatif engelleri ortadan kaldıracağı değerlendirilmektedir.

2022 ve 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporları'nda yer alan *“korumalı iş yeri sayısının artırılması yönündeki çalışmaların sürdürülmesi”*, *“istihdamda engellilere yönelik ayrımcı muamelelerin önlenmesi için kota sistemine uyulmayan durumlarda yeterli yaptırımın etkili bir şekilde uygulanması”* şeklinde ifade edilen tavsiyelere 2024 yılı içerisinde de ihtiyaç olduğu kanaatine varıldığından; bu yıl hazırladığımız yıllık raporda da aynı husustaki tavsiyelere yer verilerek ihtiyacın devamlılığına vurgu yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Bunun yanı sıra, TİHEK kararlarında çarpıcı bir biçimde kendini gösteren engellilerin eğitim ve öğretim hayatındaki ayrımcılıkla mücadele konusunda bireysel farklılıklar, gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmış bireysel eğitim programları, özel gereksinimli öğrencinin engel ihtiyacına uygun öğretim materyalleri ile metodoloji ve teknikler konusunda eğitilmiş uzman öğretmenlerin sağlanması konusundaki ihtiyacın devam ettiği gözlemlenmiş olup özel gereksinimli ve diğer özel politika gerektiren durumdaki kişiler için okulların altyapısına yapılan yatırımların artırılması, öğretim süreçleri ve eleman yetiştirme konularına da yatırım yapılması gerekliliği, engelliler açısından eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması hususlarının önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle, kamuoyu nezdinde konunun önemine vurgu yapmak amacıyla 2024 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da söz konusu tavsiyenin yinelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

2.3. Irk, Etnik Köken, Renk ve Dil

Irk, etnik köken, renk ve dil temelinde ayrımcılığın yasaklanması hem ulusal hem de uluslararası belgelerle güvence altına alınmıştır. Uluslararası düzeyde, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Irk Ayrımcılığının Her Türlü Biçiminin Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme özelinde ırk, renk ve etnik köken temelinde ayrımcılığın yasaklandığı düzenlemeler bulunmaktadır. Avrupa Konseyi çerçevesinde ise AİHS ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ırk ayrımcılığını yasaklamaktadır. Türkiye'de ise başta 1982 Anayasası olmak üzere, 6701 sayılı Kanun ile bu tür ayrımcılıklar hukuken yasaklanmıştır.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme'nin 1'inci maddesinde ırk ayrımcılığı: *“siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir*

alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih” şeklinde tanımlanmıştır.²²¹

Demokratik toplumlarda farklılıklar bir tehdit unsuru olarak değil, toplumsal zenginlik olarak değerlendirmekte; demokratik bir toplum, çoğulculuk ve kültürel çeşitliliğe saygı ve kapsayıcılık gibi ilkeler demokratik yaşamın temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla ırk temelinde ayrımcılık, toplumsal barış ve bir arada yaşama kültürü açısından ciddi sonuçlara yol açabilecek bir ayrımcılık biçimi olması nedeniyle özel önemle ele alınması ve kararlılıkla karşı durulması gereken bir konudur.²²² AİHM, ırk ve etnik mensubiyet kavramlarını açıklarken dil, milliyet ve kültürün ırktan ayrılmaz nitelikte olabileceğini kabul etmiştir.²²³ Dil temelinde ayrımcılık yasağı ise ırk veya etnik köken temelleri ile bağlantılı olup bireylerin konuştukları, yazdıkları, kullandıkları dil dolayısıyla ayrımcılığa uğramalarının önüne geçmeyi amaçlamaktadır.²²⁴ AİHM, ırk ve etnik mensubiyet kavramlarını açıklarken, dil, din, milliyet ve kültürün ırktan ayrılmaz olabileceğini kabul ettiği Timishev v. Rusya kararında şu hususları ifade etmiştir: *“Etnik mensubiyet ve ırk, bağlantılı ve örtüşen kavramlardır. Irk kavramı, insanların, cilt rengi veya yüz özellikleri gibi morfolojik niteliklere göre alt türlere biyolojik tasnif düşüncesine dayanırken; etnik mensubiyetin kökeni ortak milliyet, kabile aidiyeti, dini inanç, paylaşılan dil veya kültürel ve geleneksel kökenler ve temeller düşüncesinde yatar.”*²²⁵

İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) İrkçilik, Yabancı Düşmanlığı, Anti Semitizm ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele başlıklı 1 No.lu Genel Politika Tavsiye Kararı’nda, Taraf Devletlere, *“Kamu hizmetleri ile sağlık, eğitim hizmetleri ve sosyal hizmetler gibi kamusal nitelik taşıyan hizmetlerin, toplum üyeleri arasında hiçbir ayırım gözetemeyecek şekilde herkese açık olmasını temin etmek”* tavsiyesinde bulunmuştur.

İrk, etnik köken, renk ve dil temelinde ayrımcılık gündelik yaşamda çeşitli görünümlemlerle karşımıza çıkmaktadır. Bunlara; bir kişinin ırkı nedeniyle makul bir gerekçe olmaksızın özel bir hastane tarafından sunulan sağlık hizmetinden yararlandırılmaması veya hizmetin daha fazla bir ücretle sunulması, kişinin eşinin siyahi olması nedeniyle kendisine evin kiralanmaması hususunda emlak danışmanına ev sahibi tarafından talimat verilmesi, farklı etnik kökene sahip bir işçinin işyerinde fazla mesai yapan arkadaşlarının mesai ücreti alırken kendisine böyle bir ödeme yapılmaması üzerine eşitlik ilkesine aykırılık gerekçesiyle işverene başvuruda bulunması sonrasında kişinin işten çıkarılmasına kadar varan bir mobbing sürecine maruz bırakılması, kişinin Roman olması nedeniyle yaptığı iş başvurusunun reddedilmesi veya daha az bir ücretle çalıştırılması, belediye hizmetlerinin belli bir ırk ve/

221 BM Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, m. 1.

222 Osman Doğru ve Atilla Nalbant, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi, 2. Cilt, Ankara, 2013, s. 610.

223 TİHEK, İrk, Renk ve Etnik Köken Temellerinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:3, 2022, s. 5.

224 TİHEK, Dil Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:8, 2022, s. 3-4.

225 AİHM, Timishev/Rusya, B. No: 55762/00 ve 55974/00, 13/12/2005, para. 55.

ya etnik kökene mensup kişilere yönelik makul ve haklı bir gerekçe olmaksızın fazla ücret tarifiesiyle sunulması gibi örnekler verilebilir.²²⁶

2024 yılı içinde Türkiye’de yerel yönetimler ve mahalli idareler tarafından sunulan birtakım hizmetlere erişimde, özellikle etnik köken ve ırka dayalı eşitsizliklerin görünür hale geldiği bazı örnek vakalar yaşanmıştır. Özellikle ülkemizde bulunan geçici koruma statüsüne sahip Suriyeliler gibi sosyoekonomik açıdan toplumsal dışlanma riski taşıyan grupların barınma, altyapı, temizlik, sosyal yardım ve kültürel etkinliklere erişiminde çeşitli engellerle karşılaştıkları gözlemlenmiştir. Belediyeler tarafından sunulan sosyal desteklerin dağıtımında bu grupların dışlandığı ya da hizmetlere sınırlı şekilde dâhil edildikleri yönündeki şikâyetler, ayrımcılık iddialarını gündeme getirmiştir. Örneğin ülkemizin farklı bölgelerindeki bazı belediyeler tarafından yabancı dildeki ifadelerin yer aldığı tüm tabelalara işlem tesis edilmesi gerekirken yalnızca Arapça tabelalara yönelik işlem tesis edilmesi hususunun yazılı ve görsel medyaya yansımaları üzerine Kurumumuz tarafından 3 Mayıs 2024 tarihinde konuya ilişkin bir basın açıklaması yayımlanarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi misyonu kapsamında konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.²²⁷ Söz konusu basın açıklamasında Arapça dışında farklı dillerdeki tabelalara müdahale edilmezken Arapça tabelaların kaldırılmasına yönelik hususun, nefret söylemiyle ilgili önemli bir boyutunun bulunduğu dikkat çekilmiştir. Bunun yanında toplumsal barışın tesis edilmesi için, yerel yönetimler tarafından icra edilen hizmetlerinin sunumunda, ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yer alan ayrımcılık yasağına uygun hareket edilmesi ve nefret söylemi içeren ifade biçimlerinden kaçınılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

2024 yılı içerisinde ülkemizde bulunan geçici koruma statüsüne sahip yabancı uyruklu kişilere yönelik bazı yerel yönetimler tarafından imar, kanalizasyon, su, nikâh gibi hizmetlerin sunumunda belediyenin sınırları içinde ikamet eden her bireye karşı eşit davranılmadığı, sosyal yardım programlarının askıya alındığı, ücretlendirmelerde farklı fiyat tarifiesi uyguladığı, dil engeli gerekçesiyle belediye hizmetlerine erişimin sınırlandırıldığı iddiaları kamuoyuna yansımıştır.²²⁸ Bir başka somut olayda ise Afyonkarahisar Belediyesinin resmi internet sayfasında ve sosyal medya hesaplarında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için 400 TL olan nikâh ücreti bedeline 25 kat zam yapılarak sığınmacılar için 10 bin TL’ye çıkarıldığı haberi yer almıştır.²²⁹ Konuya ilişkin Kurumumuz tarafından 3 Mayıs 2025 tarihinde bir basın açıklaması yapılmış olup belediyeler tarafından yürütülen hizmetlerin sunumunda eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına uygun hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.²³⁰

226 TİHEK, Irk, Renk ve Etnik Köken Temellerinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:3, 2022, s. 13.

227 TİHEK, Arapça Tabelaların Kaldırılmasına İlişkin Basın Açıklaması, <https://www.tihek.gov.tr/arapca-tabelalarin-kaldirilmasina-iliskin-basin-aciklamasi>, (E.T. 18/6/2025).

228 2024 yılı içerisinde ülkemizde bulunan yabancı uyruklu sığınmacılara/geçici koruma statüsüne sahip kişilere yönelik ayrımcı muamelelerde bulunduğu iddialarına ilişkin farklı yerel yönetimler ve mahalli idareler hakkında Kurumumuz tarafından resen inceleme süreci başlatılmış olup söz konusu hususta verilen Kurul kararlarına önümüzdeki yıl hazırlanacak olan 2025 yıllık raporunda ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

229 Afyonkarahisar Belediyesi, <https://www.afyon.bel.tr/haber/1/11071/haktan-yana-halkimizin-yanindayiz>, (E.T. 18/6/2025).

230 TİHEK, Afyonkarahisar Belediyesi Tarafından Sığınmacılar İçin Uygulanan Nikâh Ücreti Bedelinin Artırılmasına İlişkin Basın Açıklaması, <https://www.tihek.gov.tr/afyonkarahisar-belediyesi-tarafindan-siginmacilar-icin-uygulanan-nikh-ureti-bedelinin-artirilmasina-iliskin-basin-aciklamasi>, (E.T. 18/6/2025).

Kurumumuz 16/10/2024 tarihli ve 2024/1127 sayılı Kurul Kararında 31/3/2024 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerden sonra Uşak Belediye Meclisi kararıyla Uşak'ta evlenmek isteyen yabancı uyruklu kişilere uygulanacak olan nikâh ücret tarifesinin yeniden belirlenerek nikâh ücretinin 705,00 TL'den 15.000,00 TL'ye çıkarılmasının ırk ve etnik köken temellerinde ayrımcı muamele teşkil ettiği iddiasına ilişkin bir inceleme gerçekleştirmiştir. Söz konusu kararın, ilde bulunan yabancılara yönelik aile kurma ve evlenme hakkı kapsamında haklılaştırılmayan, orantısız ve makul bir gerekçeyle dayanmayan farklı bir muamele olduğu sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda resen inceleme konusu olayda evlenme hakkı kapsamında nikâh hizmeti sunumunda ırk ve etnik köken temellerinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kanaatine varılmış olup çoklu ayrımcılığın ağırlaştırıcı etkisi sebebiyle muhatap Belediye hakkında üst sınırdan idari para cezasının uygulanmasına karar verilmiştir.²³¹

Kurumumuz tarafından ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine dair Kurul kararı ile basına yansıyan söz konusu vaka örnekleri dikkate alındığında, Belediyelerin özellikle kendilerine mevzuatla verilen ve tekel niteliğinde oldukları birtakım hizmetlerin sunumunda adil, şeffaf, hesap verilebilir ve sosyal devlet ilkesine uygun hareket etmesi gerektiği, sadece Belediyeler tarafından yürütülen bir hizmetin sunumunda toplumun farklı kesimlerine hizmet sunulmaması veya hizmet sunumunda hukuka aykırı farklı esaslar uygulanmaması ihtiyacını ortaya koymakta; ayrımcılıkla mücadelede yerel yönetimlerin daha aktif bir rol üstlenmesi gereğini ve bu doğrultuda hem merkezi idare hem de denetim mekanizmalarının daha etkin işlemesi gerektiğini göstermektedir.

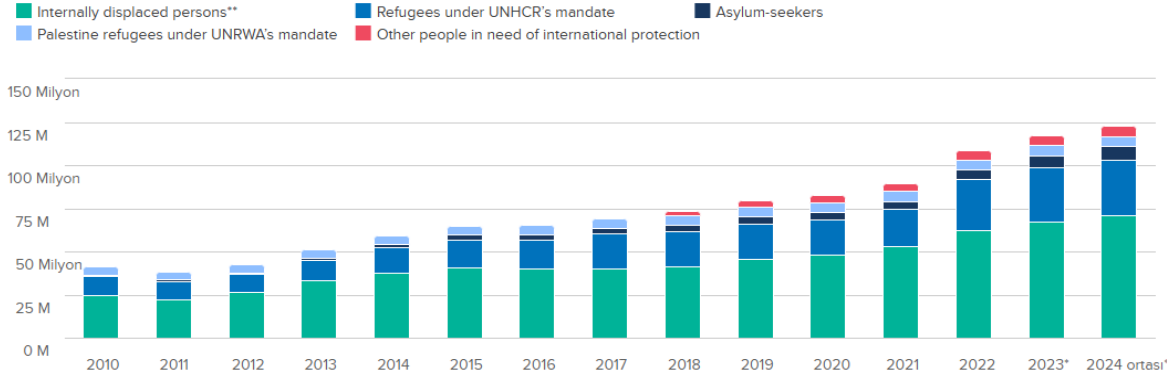
BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) 2024'ün ilk altı ayında zorla yerinden edilmeye ilgili değişiklikleri ve eğilimleri analiz eden ve mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve vatansız kişilerin yanı sıra, bunlara ev sahipliği yapan ülkelere ilişkin önemli istatistikler sunan "2024 Yıl Ortası Eğilimleri" başlıklı Raporu'nda Haziran 2024 sonunda dünya genelinde 122,6 milyon kişinin zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar nedeniyle evlerinden zorla göç ettirildiği yer almaktadır. Bu rakamın, 2024 yılı sonuna kıyasla 5,3 milyondan fazla veya %5'lik bir artışı temsil ettiği belirtilmektedir.²³² Bununla birlikte söz konusu Rapor'da dünya genelinde her 67 kişiden 1'inden fazlasının zorla yerinden edilmiş durumda olduğu ve bunların %87'sinin, düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşadığı da ifade edilmektedir.²³³

231 TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2024/1127, 16/10/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/5cicve.pdf> (20.05.2025).

232 Bu sayı 2023 yılı sonunda 110 milyon olarak kaydedilmiştir.

233 UNHCR BM Mülteci Örgütü, Türkiye, UNHCR: Dünya çapında 122,6 milyondan fazla insan zorla yerinden ediliyor, 25/1/2023, <https://www.unhcr.org/mid-year-trends>, (E.T. 25/5/2025).

People forced to flee | 2010 – mid-2024

* UNRWA'nın Gazze'deki yetkisi altındaki bazı Filistinli mülteciler de iç göçe maruz kalmışlardır. UNRWA, 2024 ortasında Gazze Şeridi'ndeki 1,7 milyon IDP'nin yüzde 70'inin kendi yetkisi altındaki Filistinli mülteciler olduğunu tahmin ediyor. Bu grafikte, UNRWA'nın yetkisi altındaki bu iç göçe maruz kalmış mülteciler yalnızca bir kez, 'UNRWA'nın yetkisi altındaki Filistinli mülteciler' rakamı altında sayılmıştır.

** 2024'ten önceki yıllara ait veriler IDMC'den gelmektedir. 2024 ortası tahmini, IDMC'nin 2023 sonu rakamını (68,3 milyon kişi) temel alarak hesaplanmıştır. Bu yalnızca UNHCR'nin 2024'ün ilk altı ayında iç göçü bildirdiği 37 ülkedeki istatistiklerdeki değişiklikleri yansıtmaktadır (+3,8 milyon). Bu nedenle, yıl ortası tahmininin küresel toplamın altında kalması muhtemeldir.

Tablo 17: Dünya Çapında Zorla Yerinden Edilenlere İlişkin Tablo²³⁴

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre; Türkiye'de 2 milyon 782 bin 733'ü geçici koruma altındaki Suriyeli, 1 milyon 82 bin 83'ü ikamet izni bulunan yabancı ve 178 bin 399'u uluslararası koruma altındaki yabancılar olmak üzere 4 milyon 43 bin 215 yabancı bulunmaktadır.²³⁵

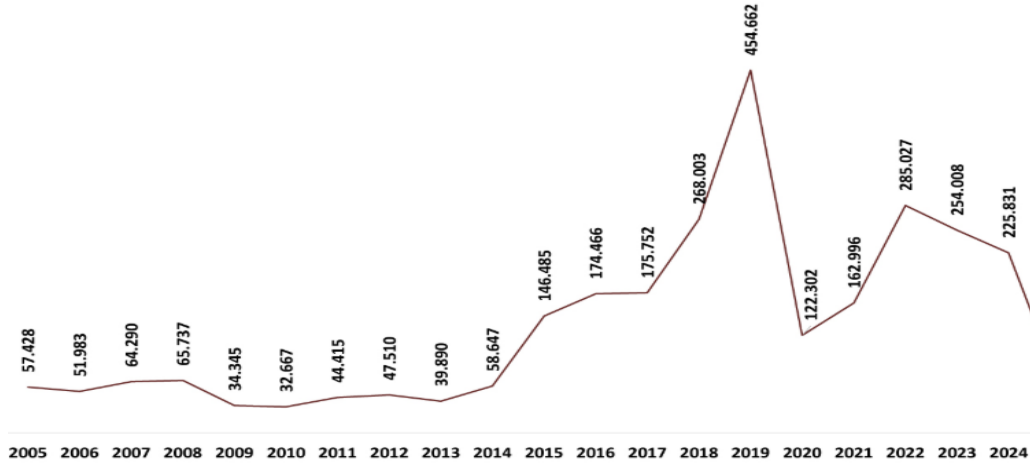
Tablo 18: Türkiye'de Toplam Yabancı Sayılarına İlişkin Tablo²³⁶

234 UNHCR BM Mülteci Örgütü, Türkiye, UNHCR: Dünya çapında 122,6 milyondan fazla insan zorla yerinden ediliyor, 25/1/2023, <https://www.unhcr.org/mid-year-trends>, (E.T. 25/5/2025).

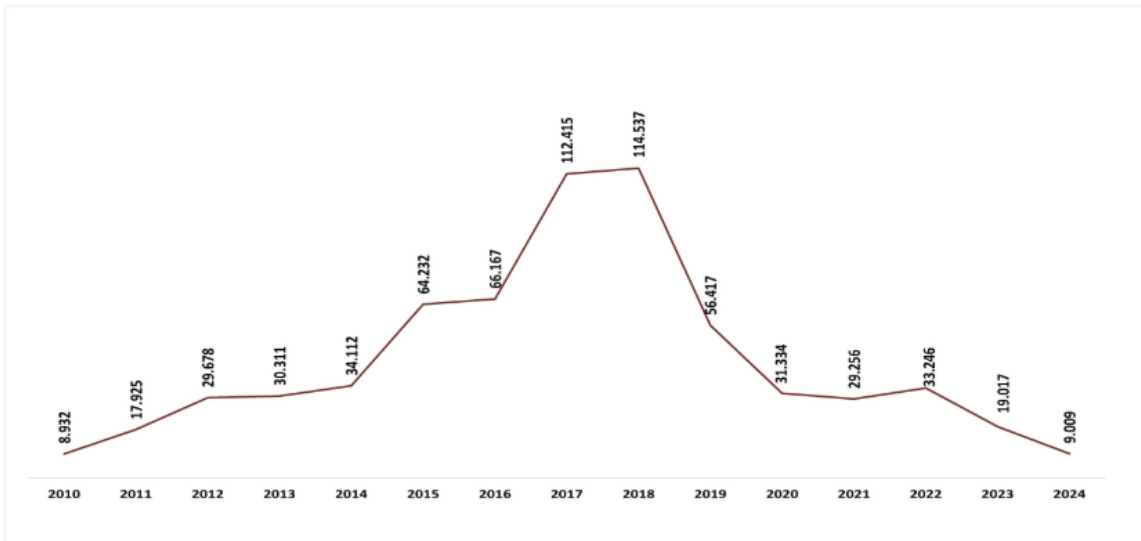
235 T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Düzensiz Göç, <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (E.T. 20/5/2025).

236 Bakınız <https://www.goc.gov.tr/icisleri-bakani-yerlikaya-turkiye-goc-yonetiminde-dunyaya-model-ulke>, (E.T. 25.05.2025)

YILLARA GÖRE YAKALANAN DÜZENLİ GÖÇMEN SAYISI

Grafik 6: Yıllara Göre Düzensiz Göçmen Sayısı (2005-2024)²³⁷

YILLARA GÖRE ULUSLARARASI KORUMA BAŞVURUSU

*2024 Yıl Sonu

Grafik 7: Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu (2010-2024)²³⁸

İstatistiki verilerden de anlaşıldığı üzere ülkemiz yoğun göç hareketlerinin olduğu bir coğrafyada konumlanmıştır. Bu bağlamda yaşanabilecek sorunlardan yetkililerin haberdar olması bir öncelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda acil durum çağrı hizmetlerinin

237 T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, "Düzensiz Göç", <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (E.T. 20/5/2025).

238 T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, "Uluslararası Koruma", <https://goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>, (E.T. 20/5/2025).

geliştirilmesi amacıyla Göç İdaresi Başkanlığı Yabancılar İletişim Merkezi (YİMER 157) engellileri de kapsayacak şekilde hizmet vermeye devam etmektedir. 2003 yılında İnsan Ticareti Mağdurları için Acil İletişim hattı olarak faaliyete başlayan Alo 157, 2014 yılında Göç İdaresi Başkanlığı tarafından devralınarak hizmet ağı genişletilmiş ve 20 Ağustos 2015 tarihi itibarıyla Yabancılar İletişim Merkezi (YİMER) ismiyle hizmet vermeye başlamıştır. 31 Aralık 2023 tarihine kadar 7 dilde (Türkçe, İngilizce, Arapça, Farsça, Rusça, Almanca ve Peştuca) sesli hizmet veren YİMER 157; 01 Ocak 2024 tarihi itibarı ile Peştuca ve Almanca dillerindeki sesli hizmetin sonlandırılması ile 5 dilde (Türkçe, İngilizce, Arapça, Rusça, Farsça) hafta içi 08:00 – 18:00 saatleri arasında bilgi edinme hizmeti ve bununla birlikte 7 gün 24 saat acil durum ve ihbar hattı hizmeti sunmaktadır. YİMER 157’de sesli hizmeti sonlandırılan Almanca ve Peştuca dilleri için ise “webyimer@goc.gov.tr” e-posta adresi aracılığı ile acil durum ve bilgi edinme konusunda yazılı hizmet sunulmaktadır.²³⁹

TİHEK, ulusal önleme mekanizması görevi kapsamında yabancıların alıkonulduğu Göç İdaresi Başkanlığının uhdesinde bulunan geri gönderme merkezlerine düzenli ziyaretler gerçekleştirmektedir. Bu ziyaretlerde alıkonulmuş yabancıların tutulma koşullarının yanı sıra sahip oldukları hukuki güvenceler de incelenmektedir. Bu bağlamda yapılan değerlendirmelerde geri gönderme merkezlerinde yabancılara merkeze ilk gelişlerinden itibaren tutulma sebepleri, tahmini kalış süreleri, hakları ve yükümlülükleri konusunda sistematik ve programa bağlı olarak bilgilendirme yapılması²⁴⁰, sunulan sağlık hizmetlerinde yaşanan aksaklıkların giderilmesi²⁴¹, idari gözetim altında tutulan yabancıların dış dünya ile anlamlı bir temas sürdürebilmesi için telefon altyapılarının güçlendirilmesi²⁴² tavsiyelerinde bulunulmuştur.

İdari gözetim altına alınan yabancılar için üç temel haktan biri olan avukata erişim hakkı; avukatla özel konuşma yapabilme, ikamet, idari gözetim, sınır dışı edilme ile ilgili konularda yasal danışmanlığa erişme hakkını ve kendi kendilerine bir avukat atayacak ve ücretini ödeyecek durumda olmayan yabancıların adli yardıma erişimden faydalanabilmelerini içermelidir.²⁴³ Bu kapsamda yapılan ziyaretlerde avukat görüşme odalarının faal olduğu ve kullanıldığı ancak özgürlüğünden yoksun bırakılan yabancıların avukata erişim haklarına dair yeterince bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiş ve adli yardıma başvuru, idari gözetim kararına itiraz ve uluslararası korumaya başvuru prosedürü konularında bilgilendirici faaliyetlerde bulunmaları için merkezlerin bulunduğu illerdeki baro başkanlıklarına tavsiyelerde bulunulmuştur.²⁴⁴ Ayrıca bazı merkezlerde avukat görüşme odalarının koşullarına ilişkin bazı sorunlar tespit edilmiştir. Ziyaret gerçekleştirilen ve merkezlerinde yabancıların avukatları ile konuşulanları başkalarının duymayacağı özel bir ortamda

239 İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E-22659617-659-10581 sayılı cevabi yazısı.

240 TİHEK, Ağrı Geri Gönderme Merkezi Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/64, para. 123; TİHEK, Şanlıurfa Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/68, para. 163.

241 TİHEK, Ağrı Geri Gönderme Merkezi Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/64, para. 145-151; TİHEK, Şanlıurfa Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/68, para. 181, 188; TİHEK, Ağrı Geri Gönderme Merkezi Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/64, para. 161, 162, 166.

242 TİHEK, Şanlıurfa Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/68, para. 187.

243 AİÖK, Özgürlüklerinden Yoksun Bırakılmış Yasa Dışı Göçmenler için Koruma Önlemleri, para. 82.

244 TİHEK, Ağrı Geri Gönderme Merkezi Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/64, para. 170-172.

görülebilmeye uygun olmadığı tespit edilen merkezlerde avukat görüşme odalarının bu koşullara uygun olarak düzenlenmesi gerektiği tavsiye edilmiştir.²⁴⁵

İrk ayrımcılığı, sosyal dışlama unsuru nedeniyle toplumsal uyumun önündeki belli başlı engellerden biridir. Bu kapsamda yabancı çocukların topluma entegrasyonu²⁴⁶ amacıyla faaliyetler yürütülmesi önem arz etmektedir. Bunun için Göç İdaresi Başkanlığı Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü Uyum Daire Başkanlığı tarafından çocukların korunması, Türk ve yabancı çocuklar arasında karşılıklı uyumu kolaylaştırmak ve sosyal uyumun sağlanması için faaliyetler yürütüldüğü bildirilmiştir.²⁴⁷ Söz konusu faaliyetler kapsamında yabancı çocukların ülkemize uyumunu artırmak, var olan sorunların tespiti ve çözümü için gerekli iş birliklerini tesis etmek amacıyla; çocuklara yönelik olarak toplumsal uyum çalışmaları (sanat, spor, kültür ve sosyal etkinlikler), Türk ve yabancı çocuklar arasında karşılıklı uyumu kolaylaştırmak için okullarda sosyal uyum tır etkinlikleri, özel olarak geliştirilmiş bir çizgi karakter olan MUYU çizgi filmi, resim yarışmaları, tiyatro etkinlikleri, 23 Nisan şenlikleri, dil öğrenimi materyalleri, kırtasiye destekleri vb. gibi çalışmalar gerçekleştirilmektedir.²⁴⁸

Yabancılarla yönelik nefret söylemi kapsamında; yaygın kullanımının aksine nefret söylemi kavramının evrensel bir tanımı bulunmadığını ifade etmek mümkündür. Birçok devlet tarafından nefret söylemine denk düşen ifadelerin veya eylemlerin yasaklanması söz konusu olsa da yasaklanan ifadelerin veya eylemlerin ne olduğunun belirlenmesi hususunda ince ayrımlar olduğu gözlemlenmiştir. BM tarafından hazırlanan Nefret Söylemi Stratejisi ve Eylem Planı belgesinde genellikle belirli bağlamlarda kökleştiği, hoşgörüsüzlük ve nefreti yaydığı, küçük düşürücü ve bölücü olabileceği vurgulanan nefret söylemi kavramı; *“bir kişi ya da gruba kim olduklarına, diğer bir deyişle din, ırk, renk, etnik köken, milliyet, soy, cinsiyet veya diğer kimlik özelliklerine dayalı olarak saldıran ya da aşağılayıcı/ ayrımcı bir dil kullanan her türlü söz, yazı ya da davranış biçimindeki her türlü iletişim”* olarak ele alınmaktadır.²⁴⁹

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisine (Office for Democratic Institutions and Human Rights/ODIHR) göre nefret suçları, *“bir şahsa veya mülküne karşı işlenen herhangi bir suçun kaynağı o kimsenin ırkı, rengi, etnik kökeni ya da uyruğu, dili, dini, cinsiyeti, yaşı, fiziksel veya zihinsel engelleri veyahut buna benzer bir aidiyeti, gerçek veya algılanan bağlantısı, bağlılığı, mensubiyeti, desteği veya üyeliği ise, bu suç nefret suçudur.”*²⁵⁰ AGİT’in geliştirdiği ortak kabul görmüş tanımında ırk, ulusal ya da

245 TİHEK, İstanbul Binkılıç Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/48, para. 81; TİHEK, Şanlıurfa Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/68, para. 177.

246 Göç Terimleri Sözlüğü’ne göre entegrasyon, göçmenlerin gerek birey gerek grup olarak toplumun bir parçası kabul edildiği süreçtir.

247 İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E-22659617-659-10581 sayılı cevabi yazısı.

248 İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E-22659617-659-10581 sayılı cevabi yazısı.

249 BM, Strategy and Plan of Action on Hate Speech, bkz. <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>, (E.T.25/5/2025)

250 OSCE ODIHR, “Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses”, Annual Report for 2006, Warsaw Poland, s. 9.

etnik köken ve din temellerine dayalı olarak hedef seçilen gruplara yönelik gerçekleştirilen eylemlerin nefret suçu teşkil edeceği belirtilmektedir.

BM Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörü, Latince “*xenophobia (zenofobi)*” sözcüğünün günümüzdeki karşılığı olan yabancı düşmanlığı kavramı için “özellikle diğerinin topluma veya ulusa yabancı olduğu veya bu toplumun veya ulusun dışından geldiği algısına dayanan davranış” tanımını önermektedir. Özel raportör, yabancı düşmanlığının “*bireylerin gerçek veya varsayılan coğrafi kökenleri veya değerleri, inançları nedeniyle ve/ya bu kişileri yabancı olarak gösteren uygulamalar nedeniyle kişilerin eşit haklardan mahrum bırakıldığında*” ortaya çıktığını; aynı fiziksel özelliklere hatta ortak soya mensup kişilere karşı da yabancı düşmanlığının zuhur edebileceğini vurgulamaktadır.²⁵¹

İçişleri Bakanlığı verilerine göre nefret ve ayrımcılık suçuna vücut verecek olay sayısı 2024 yılı içerisinde 2 olarak kayda geçmiştir.²⁵²

Yabancılar Karşı Meydana Gelen Nefret Ve Ayrımcılık Suçunda Olay Sayısı Ve Mağdur Şahıs Sayısı 2024		
Tabiyet	Olay Sayısı	Mağdur Şahıs Sayısı
TOPLAM	2	2
Azerbaycan	1	1
Cezayir	1	1

Tablo 19: 2024 Yılında Mağduru Yabancı Uyruklu Olan Nefret ve Ayrımcılık Suçu Olaylarının Sayılarını Gösterir Tablo

Ülkemizde barınan geçici koruma statüsü altında bulunan kişi sayısı, yabancı sayısı ve uluslararası koruma altındaki kişi sayısı göz önünde bulundurulduğunda ve 2024 yılı içerisinde yazılı ve görsel medyaya yansıyan nefret ve ayrımcı uygulamaların sayısının net şekilde tespit edilememekle birlikte toplam iki olaydan fazla olduğu dikkate alındığında yabancılar karşı meydana gelen nefret ve ayrımcılık suçunda olay sayısı ve mağdur şahıs sayısına ilişkin verilerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu tür suçlara ilişkin verilerin düzenli ve detaylı biçimde toplanması hem sorunlu alanların tespit edilmesi hem de etkili önlemlerin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki kolluk birimlerinin iş birliği içerisinde çalışarak, söz konusu verileri tek ve merkezi bir veri ağı üzerinden tutmaları tavsiye edilmektedir.

Yabancılar ve sığınmacılara yönelik şiddet vakalarına ve nefret suçlarına ilişkin 2024 yılına ait sayısal verilerin de bu kapsamda ele alınması gerekmektedir. Aşağıda suç bazında mağdur olunan olay sayısına ilişkin 2024 yılı verileri yer almaktadır.²⁵³

251 Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Buna Bağlı Hoşgörüsüzlüğün Çağdaş Biçimleri Özel Raportörü'nün BM Genel Kuruluna sunduğu rapor, A/HRC/32/50, 2016, para. 26-27.

252 İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E-22659617-659-10581 sayılı cevabi yazısı.

253 İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E-22659617-659-10581 sayılı cevabi yazısı.

Yabancı Uyruklu Kişilerin Karıştığı Şiddet Olay Sayısı ve Mağdur Şahıs Sayıları 2024		
Suç Adı	Olay Sayısı	Mağdur Şahıs Sayısı
Toplam	13.580	17.053
Kasten Yaralama	9.630	12.403
Tehdit	3.292	3.689
Çocuğun Kaçırılması ve Alıkonulması	256	372
Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma	213	302
Kasten Öldürme	115	188
Kasten Öldürmeye Teşebbüs	74	99

Tablo 20: 2024 Yılı İçerisinde Yabancıların Mağdur Oldukları Şiddet Olayları Gösterir Tablo ²⁵⁴

2024 yılında yabancıların mağdur oldukları şiddet olayları sayısına bakıldığında, 2023 yılında toplam mağdur sayısının 20.743²⁵⁵ olduğu göz önüne alınırsa mağdur sayısında azalma olduğu görülmektedir. Gerek yabancılara yönelik şiddet olaylarının gerekse mağdur sayısının azaltılması için şiddeti azaltmaya yönelik çalışmalar yürütülmesi ve alınan tedbirlerin yoğunlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan yurt dışında yaşayan Müslüman ve Türklerin de yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve nefret söylemine maruz kaldığı bilinmektedir. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından hazırlanan raporda; “*Son yıllarda dünya genelinde artış gösteren ayrımcılık, nefret söylemleri ve nefret suçları, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımız ile kardeş toplulukları da olumsuz etkilemektedir. Özellikle inanç kökenli ayrımcılığın hem diasporamızda hem de kardeş topluluklarda öne çıktığı gözlemlenmektedir. Bu alandaki mücadelede karşılaşılan en büyük iki temel engel; istatistiki veri ve bilgi eksikliğidir. Diasporamızın ve kardeş toplulukların inanç, etnik köken ve dil gibi nedenlerle ayrımcılığa uğradığı bilinmekle birlikte; bu vakaların çoğu, polis kayıtları ile resmi ve sivil raporlarda yeterince yer bulamamaktadır. Avrupa ülkelerinin çoğunda antisemitizm, Hristiyan karşıtlığı, yabancı düşmanlığı ve Roman karşıtlığı gibi kategoriler altında veri toplanmasına rağmen bazı ülkelerde Müslüman karşıtlığına dair ayrı bir kategori bulunmaması bu alandaki vakaların genel veriler içerisinde kaybolmasına neden olmaktadır.*” hususlarına yer verilmiştir.²⁵⁶

Nefret söyleminin önlenmesi kapsamında Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından; yurt dışı teşkilatları aracılığıyla özellikle Türk ve İslam Karşıtlığı ele alınarak uluslararası medyada yer alan nefret söyleminin tespiti yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalar, bilgi, belge iletimini daha güvenli hâle getirmek amacıyla 2023 yılının aralık ayı itibarıyla kurulan Enformasyon Yönetim sistemi (EYS) aracılığıyla temin edilmektedir. EYS

²⁵⁴ İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E-22659617-659-10581 sayılı cevabi yazısı.

²⁵⁵ İçişleri Bakanlığının 18/4/2024 tarihli ve E226596176597936 sayılı resmi yazısı.

²⁵⁶ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının 30/4/2025 tarihli ve 37127 sayılı resmi yazısı.

içerisine 2024 yılının Eylül ayı itibarıyla “Nefret Söylemi Haberleri” kategorisi de eklenmiş olup söz konusu alanda günlük haber taramalarında karşılaşılan nefret söylemleri tespit edilmekte ve istatistik oluşturulmaktadır. Bu minvalde EYS’deki “Nefret Söylemi Haberleri” kategorisinde 11/4/2025 tarihi itibarıyla toplamda 171 adet haber bulunmaktadır.²⁵⁷

Nefret söyleminin ve nefret suçunun önlenmesi kapsamında Kurumlarca çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. YTB tarafından Türk diasporasının yaşadığı ayrımcılığa, eşitlik sorunlarına ve nefret suçlarına yönelik “Ayrımcılık ve Nefret Suçları ile Mücadele Ülke Rehberleri”, “Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırı Raporu”, “Yurt Dışı Vatandaşlar Hak ve Özgürlükler Güncesi”, “Nefret Suçları ve Ayrımcılıkla Mücadele Portalı (NESAM)” ve “Ülke İzleme Raporları” gibi çalışmalar yürütülmektedir.²⁵⁸ Bu çalışmalarda, 2023 yılında 28 ülkede 494 nefret söylemi ve nefret suçu vakası kaydedilmiştir. 156 vaka ile Almanya, 57 vaka ile Fransa ve 49 vaka ile Danimarka en fazla vaka kaydedilen ülkeler olmuştur. Öne çıkan vaka türleri ise nefret söylemi/tehdit, camiye saldırı, şahsa saldırı ve Kur’an-ı Kerim’e saldırı olarak gözlemlenmiştir.²⁵⁹ NESAM Portal’ın 2024 yılı istatistiki verileri raporun hazırlandığı tarih itibarıyla henüz kamuoyu ile paylaşılmamış olup bu kapsamda ülke vatandaşlarınca bildirilen kayıtlar dikkate alındığında; 2018-2023 yılları arasında yurt dışındaki Türk vatandaşlarını hedef alan toplam 1.805 vaka bildirildiği kayıt altına alınmıştır.²⁶⁰

Ülke içinde nefret söyleminin önlenmesi amacıyla faaliyet yürüten kurumlardan biri olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ise kanuni görevi gereğince ayrımcılık yasağının ihlali ve nefret söylemi kapsamında medya hizmet sağlayıcılarına yaptırım uygulamaktadır. RTÜK, 2024 yılı içerisinde 3/3/2011 tarihli ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun’un 8’inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan “*İrk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturmaz.*” hükmünü ihlal ettikleri gerekçesiyle medya hizmet sağlayıcılarına 2 kez, (e) bendinde yer alan “*İrk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, özürlülük, siyasî ve felsefî düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez.*” hükmünü ihlal ettikleri gerekçesiyle medya hizmet sağlayıcılarına 3 kez yaptırım uygulamıştır.²⁶¹ 2023 yılı ile kıyaslandığında 2024 yılında uygulanan yaptırım sayılarının büyük ölçüde benzer nitelik taşıdığı görülmektedir. Zira 2023 yılı içerisinde mezkûr Kanun’un 8’inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uyarınca 8 kez yaptırım uygulandığı anlaşılmaktadır.²⁶²

Yaptırım uygulama yetkisinin yanı sıra RTÜK, medya içeriklerinde kadın erkek fırsat eşitliği, ayrımcılıkla mücadele ve nefret söyleminin önlenmesi konularında çeşitli politika ve uygulamaları hayata geçirmektedir. Kurul bünyesinde yürütülen çalışmalar hem

257 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının 29/4/2025 tarihli ve E-65171089-605.02-480088 sayılı cevabi yazısı.

258 YTB’nin 30/4/2025 tarihli ve 37127 sayılı resmi yazısı.

259 YTB’nin 30/4/2025 tarihli ve 37127 sayılı resmi yazısı.

260 NESAM Nefret Suçları Haritası, “Yurt Dışındaki Türk Vatandaşlarını Hedef Alan Saldırı Raporu (2018-2023)”, <https://nesam.ytb.gov.tr/map/12>, (E.T.18/6/2025).

261 Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü’nün 28/4/2025 tarihli ve 37030 sayılı resmi yazısı.

262 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu s.71.

içerik denetimi hem de kamuoyu farkındalığı oluşturma ekseninde şekillenmekte; bu kapsamda farklı kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevrelerle iş birlikleri geliştirilmektedir. Bu çerçevede, RTÜK ev sahipliğinde, Kadın ve Demokrasi Vakfı (KADEM) Ankara Temsilciliği ve Uluslararası Medya Enformasyon Derneği (UMED) iş birliğinde “Televizyon Dizilerinde Kadın” başlıklı bir panel düzenlenmiştir. Nefret söylemiyle mücadele bağlamında, RTÜK öncülüğünde düzenlenen “4. Medya ve İslamofobi Forumu”, “Küresel ve Yerel Boyutlarıyla İslamofobi” temasıyla gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, SETA, Ankara Bilim Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Türk Telekom ve Halkbank gibi kurumların katkılarıyla gerçekleştirilen forumda, medyada İslam karşıtlığını içeren temsillerin önlenmesi, medya etiği bağlamında ele alınmıştır. Forumun, ulusal ve uluslararası medya politikaları açısından önemli bir bilgi ve deneyim paylaşım alanı oluşturduğu değerlendirilmektedir.²⁶³

2024 yılı içinde yabancılara yönelik nefret söylemi konusundaki farkındalığının artırılması amacıyla TRT tarafından dünyanın çeşitli yerlerinde hukuk dışı bir düzen içinde baskı gören, zulme uğrayan insanların ya da savaşlar, afetler, salgın hastalıklar ve yoksulluk gibi sebeplerle vatanlarını terk etmek zorunda kalan sığınmacıların hayatlarını ayrımcılık karşıtı bir dille anlatan, ötekileştirme ve nefret söylemine karşı, kaynakların adil kullanımına dikkat çeken ve içerikleriyle insan haklarını öne çıkaran belgeseller üretilmiş ve ekrana taşınmıştır.²⁶⁴

Ayrımcılık ve nefret suçları ile kabahatlere ilişkin veri tabanı oluşturulması ve istatistiklerin sağlıklı bir şekilde toplanması amacıyla; 6713 sayılı Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması Hakkında Kanunun amir hükümleri doğrultusunda kolluk personeline yönelik (Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı) ihbar, şikâyet ve memnuniyet bildirimlerinin merkezi olarak kaydedildiği, “E-İçişleri Kolluk Gözetim, Şikâyet ve İhbar Sistemi Modülü”ne 10 Mayıs 2021 tarihinde ilave bir sekme eklenerek, o tarihten bu yana Merkezi Kayıt Modülünde ayrımcılık ve nefret suçlarına ilişkin veriler ayrı bir başlık altında izlenmeye başlanmıştır. “E-İçişleri Kolluk Gözetim, Şikâyet ve İhbar Sistemi Modülü”ne açılan başlık altına 01.01.2024-31.12.2024 tarihleri arasında (7) adet başvuruda bulunulmuş, toplamda (7) kolluk personeli hakkında işlem gerçekleştirilmiştir.²⁶⁵

Nefret suçları ve ayrımcılıkla mücadelede en önemli adımlardan birini bu suçlarla mücadele eden kolluk personelinin eğitimi oluşturmaktadır. Bu kapsamda İçişleri Bakanlığı bünyesinde Güvenlik Daire Başkanlığı Güvenlik Eğitim Akademisi (GÜVAK) Şube Müdürlüğünce 2024 yılında “Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Bilgilendirme Semineri”ne 676

263 Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanlığının 18/4/2025 tarihli ve 36717 sayılı resmi yazısı.

264 Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğünün 28/04/2025 tarihli ve 37030 sayılı resmi yazısı.

265 İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E-22659617-659-10581 sayılı cevabi yazısı. İlave Not: Rapor hazırlıkları kapsamında Adalet Bakanlığından “Nefret söyleminin ve nefret suçlarının önlenmesi ve cezalandırılması konularında gerçekleştirmiş olduğunuz çalışmalar, nefret söylemi iddiası içeren derdest veya karara bağlanan davalara ilişkin istatistiki veriler, TCK’nın 122’nci maddesi kapsamında işlenen suçlara ilişkin sayısal veriler, yapılan şikâyet sayısı, savcılıklarca verilen kovuşturmayla yer olmadığı kararlar ve mahkûmiyet kararlarına ilişkin veriler ile farklı ırk, renk, dil, etnik kökene mensup kişilere yönelik işlenen nefret suçlarının sayısı” hakkında bilgi talep edilmiş olup Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü Adalet İstatistiklerini Derleme ve Değerlendirme Daire Başkanlığı tarafından talep edilen hususlar, 28/04/2025 tarihli ve E-15705087-252.02-217319 sayılı yazı ile yanıtlanmış; “Adli Veri Bankası” kapsamındaki ekranlardan 01.01.2024-31.12.2024 tarih aralığına dair elde edilen mevcut veri ile hazırlanan tablolar Kurumumuzla paylaşılmıştır. Ancak tarafımızla paylaşılan veriler, Resmi İstatistik Programı kapsamında yayımlanmadığından dolayı 3. kişi kurum/kuruluşlarla paylaşılması uygun görülmemiş olup rapora işlenmemiştir.

personel katılım sağlamıştır. Merkez ve taşra teşkilatında görev yapan Emniyet Hizmetleri Sınıfı personelin nefret suçları konusunda bilgilendirilmesi ve farkındalık oluşturulması amacıyla, 2024 yılı içerisinde “Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Eğiticilerin Eğitimi”ni 76 personel katılım sağlamıştır, eğitimcilik eğitimi bulunan eğiticiler tarafından 2024 yılı içerisinde 51.281 personele “Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Bilgilendirme Semineri” düzenlenmiştir. “Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Eğiticilerin Eğitimi”, “Yasa Uygulayıcıları İçin Nefret Suçlarına Karşı Bilgilendirme Semineri” düzenlenmektedir. Jandarma Genel Komutanlığınca, nefret ve ayrımcılıkla ilgili altı ayda bir olmak üzere yılda iki kez eğitim verilmektedir. Bu maksatla, 2024 yılında 69.465 personele eğitim verilmiştir. İçişleri Bakanlığı Uzaktan Eğitim Sistemi İçişleri e-Akademi’den sunulmak üzere “Nefret Söylemi ve Ayrımcılıkla Mücadele Eğitimi” hazırlanmış olup eğitim 21 Aralık 2023 tarihinde Bakanlık personelinin erişime açılmıştır. Eğitimde “nefret söylemi, nefret suçu kavramları ile ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi açıklandıktan sonra iç ve dış hukukta nefret söylemi ve ayrımcılık yasağının yeri incelenmiş ve nefret söylemi ile ayrımcılıkla mücadele için tavsiyelere” yer verilmiş, eğitimi 2024 yılında 22.065 personel tamamlamıştır.²⁶⁶

İrkçi nefret söylemleri ırka dayalı ayrımcılığı ve ırkçı nefreti tetikleyen bir araç olarak rol oynayabilmektedir. İrka dayalı ayrımcılık yasağı ve eşit muamele görme ilkesinin nefret suçları ve nefret söylemleri tarafından ihlali, ciddi endişe yaratan pratik ve sembolik bir etkiye sahiptir.²⁶⁷ Bu nedenle nefret söylemi ile mücadele etmek, bireylerin ayrımcılığa uğramaması ve eşit muamele görme haklarının garanti altına alınması açısından büyük önem taşımaktadır.

Etnik köken temelinde Romanlara yönelik gerçekleştirilen faaliyetler ve “*Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi ve Eylem Planı*” da ele alınması gereken konulardandır. “*Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021)*” ve bu belgeye yönelik “*I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)*” ve “*II. Aşama (2019-2021) Eylem Planı*” gerçekleştirilmiştir.²⁶⁸ 21/1/2023 tarihli ve 32080 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2023/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi’nde toplumumuzun ayrılmaz bir parçası olan Roman vatandaşlarımızın kamu hizmetlerinden en iyi şekilde yararlanabilmesi için eğitim, sağlık, istihdam, barınma, sosyal hizmet ve sosyal yardım gibi alanlarda yürütülen çalışmalarla sosyoekonomik refah seviyelerinin yükseltilmesi ve sosyal uyumlarının güçlendirilmesi yolunda önemli politikaların hayata geçirildiği vurgulanmış ve Roman vatandaşlara yönelik çalışmaların devam etmesini temin etmek üzere Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi’nin (2023-2030) ve I. Aşama Eylem Planı’nın (2023-2025)²⁶⁹ yayımlanarak ilgili tüm paydaşlar tarafından uygulamaya konulacağı ifade edilmiştir. 2024 yılı içerisinde anılan eylem planının yürütüldüğü görülmekte; STK temsilcilerinin de katılımı ile stratejinin

266 İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E-22659617-659-10581 sayılı cevabi yazısı.

267 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu, “Nefret Suçu Yasaları: Pratik Kılavuz”, s. 17, <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>, (E.T. 25/5/2025).

268 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu, s. 72.

269 Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030) ve I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)”, 22/1/2023, https://www.aile.gov.tr/media/127013/yeni-roman-strateji-belgesi-_20221222_v19.pdf, (E.T. 11/5/2024).

uygulanmasının kapsamlı bir şekilde izlenmesi ve analiz edilmesi çalışmalarına devam edilmektedir. Mezkûr Eylem Planının izleme ve değerlendirme faaliyetlerinin çalışma usul ve esaslarını düzenlemek için “Roman Vatandaşlara Yönelik Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planları İçin İzleme, Değerlendirme ve Koordinasyon Usul ve Esasları Hakkında Yönerge” hazırlanmış olup söz konusu Yönergedeki “Kurul, bir önceki yıla ait uygulamaları değerlendirmek üzere yılda bir kez olağan toplanır.” düzenlemesi uyarınca Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü işbirliğinde, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi ve I. Aşama Eylem Planı İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı” 30/9/2024 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilmiştir.²⁷⁰ Kurumumuz toplantıda gözlemci statüsü ile yer almıştır.

2023-2030 dönemlerini kapsayan Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi’nin, Romanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde uygulanacağı ve bu Stratejik Plan’da yer alan hedeflerin, 2023-2025 ve 2026-2030 dönemlerini kapsayacak iki eylem planı ile yürütüleceği ifade edilmiştir.²⁷¹ Söz konusu politika belgeleri ile Roman vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve toplumsal bütünlüğün artırılması amaçlanarak eğitim, sağlık, istihdam, barınma, sosyal hizmet ve sosyal yardımlar alanlarında sunulan hizmetlerle Roman vatandaşların sosyoekonomik refah seviyelerinin yükseltilmesi ve sosyal uyumlarının güçlendirilmesi doğrultusunda adımların atılacağı vurgulanmaktadır.²⁷² Bu kapsamda Roman vatandaşların yoğun olarak yaşadığı yerlerde ihtiyaç sahibi vatandaşların toplumsal entegrasyonlarını sağlamak amacıyla, vatandaşların psikososyal, sosyokültürel, mesleki, sanatsal ve kişisel gelişimlerini desteklemeye yönelik faaliyet gösteren ve 2012 yılında başlatılan Sosyal Dayanışma Merkezi (SODAM) Projeleri 2024 yılında da devam etmiştir. Yeni düzenlemelerle birlikte Aile Destek Merkezi (ADEM) ve SODAM yararlanıcılarını sosyal ve psikolojik konular ile iletişim konularında destekleyecek eğitim, seminer ve toplantılara üç ay boyunca katılım sağlayan kursiyerlere aylık 800 TL teşvik desteği verilmektedir.²⁷³

İrk, etnik köken, renk ve dil temelinde ayrımcılık yasağı bakımından eğitim-öğretim hizmetlerine erişimin de üzerinde durmak gerekmektedir. MEB tarafından ülkemizde bulunan tüm yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim-öğretim hizmetlerinden yararlanmalarının hedeflendiği; bu hedef doğrultusunda eğitime erişimin artırılması amacıyla yasal düzenlemeler yapıldığı, 2023-2024 eğitim öğretim yılında okul öncesinden 12’nci sınıfa kadar tüm kademelerde 1.001.518²⁷⁴ yabancı uyruklu öğrencinin eğitime erişiminin sağlandığı belirtilmiştir.

Göç İdaresi Başkanlığının Eylül 2024 yılı verilerine göre ülkemizde bulunan yaklaşık 4.270.933 yabancı uyruklu nüfusun 1.269.956’sını (%29,73) eğitim çağındaki (5-17 yaş) nüfus oluşturmaktadır. Söz konusu nüfusun %78,86’sı eğitim öğretime dâhil edilmiştir. Öğrencilerin

270 ASHB, “Bakan Göktaş Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi ve I. Aşama Eylem Planı İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı’na Katıldı”, 30/9/2024, <https://www.aile.gov.tr/haberler/bakan-goktas-roman-vatandaslara-yonelik-strateji-belgesi-ve-1-asama-eylem-plani-izleme-ve-degerlendirme-kurulu-toplantisi-na-katildi/>, (E.T.18/06/2025)

271 ASHB, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030), I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)”, s. 18.

272 ASHB, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030), I. Aşama Eylem Planı (2023-2025)”, s. 8.

273 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 13/05/2025 tarihli ve 37533 sayılı resmi yazısı.

274 Geçtiğimiz yıl bu sayının 1.006.821 olduğu bildirilmiştir. TIHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu s.73.

961.819'u e-okul sisteminde, 23.664'ü açık okullara ve 16.035'i Mesleki Eğitim Merkezi Sistemine kayıtlıdır. Ayrıca yabancı uyruklu öğrencilerin yaşayabileceği muhtemel ayrımcılık ve eşitsizlik sorunlarını anlayabilmek amacıyla okul dışı çocuklar, devamsız öğrenciler ve okul terki araştırma raporunun hazırlandığı da ifade edilmiştir.²⁷⁵ Yabancı öğrencilerin uyum sürecine katkı sağlamak amacıyla Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından ulusal ve uluslararası proje ve iş birlikleri ile ülkemiz göç politikaları doğrultusunda eğitime erişim ve sosyal uyum çalışmaları yürütüldüğü, örgün eğitim çağındaki çocukların eğitime erişimlerinin sağlanması için çeşitli projeler (Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı, Erken Çocukluk Eğitimi Projesi) uygulandığı, örgün eğitim dışında kalmış bireylerin sosyal uyumunu ve eğitim kurumlarına adaptasyon sürecini kolaylaştırmak için özelleştirilmiş kurs programları ile temel düzeyde Türkçe dil eğitimleri verildiği bildirilmiştir.²⁷⁶

Dil temelinde ayrımcılık; lehçeleri, şiveleri, ağızları aynı zamanda işaret dillerini de içermektedir.²⁷⁷ Öğrencilerin farklı kültürleri tanımalarını sağlamak, ülkemizde var olan yaşayan diller ve lehçeleri gelecek kuşaklara aktarabilmek ve bualanda toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla ortaokul ve imam hatip ortaokullarında 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılı'ndan itibaren "*Yaşayan Diller ve Lehçeler*" dersi, haftada 2 ders saati seçmeli olarak başlanan uygulamaya 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'nda da devam edilmiştir. MEB'e bağlı okullarda 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı'nda bu dersi seçen öğrenci sayısı 30.870 iken²⁷⁸ 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'nda bu dersi seçen öğrenci sayısı 31.299'dur.²⁷⁹ Ayrıca Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi (PIKTES) Projesi kapsamında yabancı uyruklu öğrencilere ana dili yeterliliklerini geliştirmeleri amacıyla verilen dil eğitimlerinden toplam 168.291 öğrencinin faydalandırıldığı belirtilmiştir.²⁸⁰

Yabancıların eğitim ve öğretime erişiminde ele alınması gereken alanlardan biri de uluslararası öğrencilerdir. Türkiye'de 2010'da 25 bin olan uluslararası öğrenci sayısı, 2022'de 260 bine, 2023 yılında ise 301 bine yükselmiş olup 2024 yılında ise 338 bin 161'e ulaşmıştır. Böylece Türkiye, dünyanın 182 farklı ülke ve bölgesinden gelen öğrencilerle uluslararası öğrenci sayısı açısından dünyada ilk 10 ülke arasına girmiştir. Bunlardan yaklaşık 20 bin öğrenciye Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının (YTB) "*Türkiye Bursları*" kapsamında destek sağlanırken geri kalanların çoğunluğu kendi olanakları veya vatandaşı oldukları ülkelerin destekleriyle Türkiye'de okumaktadır.²⁸¹

YÖK'ün kolaylık sağladığı diğer bir konu Filistinli öğrenciler ile ilgilidir. Zira 7/10/2023'te İsrail'in Gazze'ye yönelik soykırım niteliğindeki faaliyetleri sonrasında Türkiye'de öğrenci olan Filistinliler açısından çeşitli zorluklar baş göstermiştir. Bu zorluklar nedeniyle 17/11/2023 tarihli ve 32372 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7788 sayılı Cumhurbaşkan

²⁷⁵ MEB'in 29/04/2025 tarihli ve 36534 sayılı resmi yazısı.

²⁷⁶ MEB'in 29/04/2025 tarihli ve 36534 sayılı resmi yazısı.

²⁷⁷ TİHEK, Dil Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:8, 2022, s. 3-4.

²⁷⁸ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu, s. 73.

²⁷⁹ Bu ders kapsamında yer alan diller. Arnavutça, Boşnakça, Gürcüce, Kiril Alfabeti esaslı Adıgece, Kurmancca, Latin Alfabeti esaslı Adıgece, Lazca, Zazaca, Diğer. MEB'in 29.04.2025 tarihli ve 36534 sayılı resmi yazısı.

²⁸⁰ MEB'in 29/04/2025 tarihli ve 36534 sayılı resmi yazısı.

²⁸¹ Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının 30.04.2025 tarihli ve 37320 sayılı resmi yazısı.

Kararı'nda "2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Döneminde; ailesi veya kendisi Filistin'in Gazze şehrinde ikamet eden ve herhangi bir devlet yükseköğretim kurumunda örgün öğretim programlarına devam eden ön lisans ve lisans öğrencilerinin ödemeleri gereken öğrenim ücreti devlet tarafından karşılanır" maddesine yer verilmiştir.²⁸² Daha sonra 12/12/2023 tarihli ve 32397 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7917 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı²⁸³ ile kapsam, lisansüstü öğrencileri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Böylece zorluklar içindeki Filistinli öğrencilere devlet tarafından sağlanan maddi sosyal yardım ile eğitim hizmetinden yararlanmada kolaylık sağlanmıştır. Ailesi veya kendisi Gazze'de ikamet eden Filistinli ön lisans, lisans, tezli yüksek lisans ve doktora öğrencilerinden 2023-2024 Eğitim-Öğretim Döneminde olduğu gibi 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılında da kayıtlı oldukları vakıf yükseköğretim kurumları tarafından eğitim ücreti talebinde bulunulmaması ve konunun tüm vakıf yükseköğretim kurumlarına duyurulmasına karar verilmiştir.²⁸⁴

Yabancı öğrencilerin barınma hizmetlerine erişimi de incelenmesi gereken alanlardandır. 2024 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığına (GSB) bağlı yurtlarda 181 farklı ülkeden 2.156 erkek ve 2.266 kız olmak üzere toplam 4.422 yabancı uyruklu öğrencinin kayıtlı olarak barındırıldığı ve 2023 yılına kıyasla 2024 yılında barındırılan yabancı öğrenci sayısında %9,65 oranında azalma olduğu belirtilmiştir.²⁸⁵ 2023 yılına kıyasla 2024 yılında Türkiye'de bulunan uluslararası öğrenci sayısının artış göstererek 338 bine yükseldiği dikkate alındığında; bununla bağlantılı olarak 2024 yılında 2023 yılına kıyasla yurtlarda barındırılan yabancı öğrenci sayısında da artış olması beklenirken % 9,65 gibi önemli bir oranda düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda yabancı öğrencilerin barınma hizmetlerine erişimi açısından gerekli tedbirlerin alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Ülkemizde bulunan yabancı uyruklu kişilerin sosyal uyumlarının sağlanması ve temel gereksinimlerinin karşılanması amacıyla AB tarafından finanse edilen sosyal yardım programlarının da ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda ASHB tarafından Sosyal Uyum Yardımı²⁸⁶, Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı²⁸⁷ ve Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim

282 17/11/2023 tarihli ve 32372 sayılı Resmi Gazete, Cumhurbaşkanlığı Kararı, Karar Sayısı: 7788, "2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Yükseköğretim Kurumlarında Cari Hizmet Maliyetlerine Öğrenci Katkısı Olarak Alınacak Katkı Payları ve Öğrenci Ücretlerinin Tespitine Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/11/20231117-2.pdf>, (E.T. 20/5/2025).

283 12/12/2023 tarihli ve 32397 sayılı Resmi Gazete, Cumhurbaşkanlığı Kararı, Karar Sayısı: 7917, "2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Yükseköğretim Kurumlarında Cari Hizmet Maliyetlerine Öğrenci Katkısı Olarak Alınacak Katkı Payları ve Öğrenci Ücretlerinin Tespitine Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/12/20231212-10.pdf>, (E.T. 20/5/2025).

284 YÖK'ün 30/04/2025 tarihli ve 37320 sayılı resmi yazısı.

285 GSB'nin 25/04/2025 tarihli ve 36958 sayılı resmi yazısı.

286 SUY Projesi, Türkiye'de Geçici Koruma, Uluslararası Koruma, Uluslararası Koruma Başvuru Statüsü veya İnsani İkamet İznine sahip olan kamp dışında yaşayan kişilerin temel ihtiyaçlarını onurlu bir şekilde karşılamalarını sağlamak üzere tasarlanmıştır. Bkz. KIZILAYKART Programları- Aylık SUY Projesi İnfografik, Nisan 2024, https://platform.kizilaykart.org/tr/Doc/rapor/SUY_infografik_Nisan_2024.pdf, (E.T. 20/5/2025).

287 T-SUY Projesi, iş gücüne yönlendirilmeleri mümkün olmayan, toplumun özel politika gerektiren kesimlerinin temel ihtiyaçlarını onurlu bir şekilde karşılamalarını sağlamak üzere hazırlanan nakit temelli bir destek projesidir. KIZILAYKART Programları- Aylık T-SUY Projesi İnfografik, Nisan 2024, https://platform.kizilaykart.org/tr/Doc/rapor/T-SUY_%C4%B0nfografik_Nisan_2024.pdf, (E.T. 20/05/2025).

Yardımları²⁸⁸ Programları ile 9 ile başlayan kimlik numarasına sahip olup programlar özelinde belirlenen şartları taşıyan yabancı uyruklu kişilerin desteklendiği belirtilmiştir.²⁸⁹

Ülkemizde bulunan ve kaydı bulunan yabancı uyruklulara yönelik mevzuat gereğince sosyal hizmet sunumu gerçekleştirilmektedir. Kaydı bulunmayan ancak acil sosyal hizmet ihtiyacı olan vakalara ilişkin de ilgili kurumlar ile iş birliğinde vaka yönetim süreci işletilmektedir. Geçici koruma ve uluslararası koruma altındaki yabancı uyrukluların sosyal hizmetlere erişimini arttırmak amacıyla yürütülen “Sosyal Hizmet Merkezlerinin Kapasitesini Güçlendirme Programı” 2024 yılında da devam ettirilmiştir. Program, geçici koruma ve uluslararası koruma altındaki yabancıların yoğun olduğu 29 ilde 71 sosyal hizmet merkezinde yürütülmektedir.²⁹⁰

Kapsayıcı toplum anlayışıyla, yabancı uyruklu engellilerin ve yaşlıların toplumun geri kalanıyla birlikte insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmelerine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda geçici koruma statüsünde olanlar da dahil engellilerin gündüzlü bakım ve rehabilitasyon hizmetlerine erişiminin artırılması amacıyla gündüz hizmet merkezlerinin kapasitelerinin güçlendirilmesine ilişkin faaliyetler yürütülmektedir. Geçici koruma statüsündekilerin yoğun olarak yaşadığı iller öncelikli olmak üzere 5 ildeki engellilere yönelik gündüzlü bakım ve rehabilitasyon merkezlerine personel desteği sağlanmıştır. Bununla birlikte; toplum temelli hizmetlerin geliştirilmesi kapsamında Evde Bakım Yardımı ve Sosyal Uyum Yardımından faydalanan geçici koruma statüsünde olanlar da dâhil bakım ihtiyacı olan engellilere yönelik pilot olarak üç ilde (Adana, Ankara, İzmir) 2023 yılında başlatılan Evde Bakıma Destek Pilot Uygulaması 2024 yılında da devam ettirilmiştir. Uygulama ile bakım desteğinin yanı sıra; engellilere ve ailelerine yönelik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri de sunulmuştur.²⁹¹

Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı, AB tarafından finanse edilen ve MEB ile Türk Kızılay arasında oluşturulan ortaklıkla uygulanan bir yardım programıdır. Programdan; Ulusal Şartlı Eğitim Yardımı Programı'na paralel olarak hanede sosyal güvence kaydı olmayan, okulun açık olduğu dönemlerde mazeretsiz olarak bir ayda 4 günden fazla devamsızlık yapmayan, MEB'de ve geçici eğitim merkezlerinde okuyan Suriyeli ve diğer yabancı çocuklar faydalanabilmektedir. Program kapsamında ana sınıfı ile 8'inci sınıflar arası öğrencilere maddi yardım sağlanmaktadır. Ayrıca 3294 sayılı Kanun'un amacı doğrultusunda her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan yabancı uyruklu kişiler ile Ahıska Türkleri ve Uygur Türkleri gibi devlet tarafından özel statü verilerek toplu olarak ülkemizde iskân ettirilenlerin acil ve temel ihtiyaçları kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) tarafından yardımlar yürütülmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve

288 Y-ŞEY Projesi, okul çağında çocukları olan ve maddi imkânları kısıtlı aileleri, çocuklarını okula düzenli göndermeleri konusunda teşvik etmektedir. KIZILAYKART Programları- Aylık YŞEY Projesi İnfografiği, Mart 2024, https://platform.kizilaykart.org/tr/Doc/rapor/YSEY_infografik_mart_2024.pdf, (E.T. 28/05/2025).

289 ASHB'nin 13/05/2025 tarihli ve 37533 sayılı resmi yazısı.

290 ASHB, 2024 Yılı Faaliyet Raporu, s. 164

291 ASHB'nin 13/05/2025 tarihli ve 37533 sayılı resmi yazısı.

Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan (SYDTF) 2024 yılında Yabancı Yardımları için 15 Milyon TL tutarında ilave kaynak aktarılmıştır.²⁹²

İnsan ticaretinin önlenmesi ve cezalandırılması da ele alınması gereken konulardandır. Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi ve İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik'in 5'inci maddesi uyarınca kurulan İnsan Ticaretiyle Mücadele Koordinasyon Komisyonunun 10/12/2020 tarihli toplantısında alınan 2020/1.2 Karar gereği TİHEK, insan ticaretiyle mücadele alanında yürütülen faaliyetleri incelemek ve raporlamak amacıyla Ulusal Raportörlük Kurumu olarak belirlenmiştir.²⁹³ Bu çerçevede Kurumumuzca 30/07/2024 tarihinde insan ticaretiyle mücadele ulusal raportörlük görev ve yetkisi kapsamında "İnsan Onurunu Korumak: İnsan Ticaretiyle Mücadele" konulu bir panel düzenlenmiştir.²⁹⁴ 30 Temmuz Dünya İnsan Ticaretiyle Mücadele Gününe ilişkin Basın Açıklaması yapılarak toplumsal farkındalığın artırılması hedeflenmiştir.²⁹⁵

TİHEK'in bu alandaki sorumluluğu yalnızca Ulusal Raportörlük ile sınırlı değildir. UÖM görevi kapsamında TİHEK, kişilerin özgürlüğünden mahrum kaldığı ve koruma altına alındıkları yerlerde (örn. Geri Gönderme Merkezleri, Çocuk Evleri Sitesi, Çocuk Eğitimevleri, Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumları, Açık ve Kapalı Kadın Ceza İnfaz Kurumları, Engelli ve Özel Bakım Merkezleri, Huzurevi ve Rehabilitasyon Merkezleri.) koşulların iyileştirilmesi ve işkence ve kötü muamelenin önlenmesi için ziyaretler gerçekleştirmekte ve sorumlu makamlara tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu çerçevede, UÖM olarak 2024 yılı içerisinde 35 ilde 72 alıkonulma/koruma altına alınma mekânına ziyaret gerçekleştirilmiştir.²⁹⁶ Yabancı bireylerin kalmakta olduğu Adana Geri Gönderme Merkezi, Şanlıurfa Geri Gönderme Merkezi, Kütahya Geri Gönderme Merkezi, Çankırı Geri Gönderme Merkezi, Ağrı Geri Gönderme Merkezi, Antalya Geri Gönderme Merkezi olmak üzere toplam 7 ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu merkezlere yapılan habersiz ziyaretler, bu merkezlerde kalan yabancıların temel haklarının korunmasına önemli bir katkı sunmaktadır.

İrk, etnik köken, renk ve dil temeline dayalı ayrımcılık bağlamında ele alınması gereken alanlardan biri de sağlık hizmetlerine erişimdir. Ülkemizde kayıt altına alınmış yabancılara birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık tesislerinde hizmet sunulmaktadır. Birinci basamak sağlık hizmeti için 32 ilde Göçmen Sağlığı Merkezi, 81 ilde Yabancı Uyruklular Polikliniği ve Toplum Sağlığı Merkezlerinden ücretsiz olarak faydalanmaktadır. Bu merkezlerde hizmet sunan personelin çoğunluğunun yabancı dil bildiği belirtilmiştir. Ayrıca Sağlık Bakanlığı uhdesinde yer alan Uluslararası Hasta Destek Birimi Tercümanlık ve Çağrı Merkezi ile yabancı uyruklu hastalar için Arapça, Almanca, Farsça, Fransızca, İngilizce, Rusça dillerinde

292 ASHB, 2024 Yılı Faaliyet Raporu, s. 165.

293 TİHEK, İnsan Ticaretiyle Mücadele Ulusal Raportörlüğü, [https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/insan-ticaretiylemucadeleulusalraportorlugu#:~:text=G%C3%B6%C3%A7men%20Sağlığı](https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/insan-ticaretiylemucadeleulusalraportorlugu#:~:text=G%C3%B6%C3%A7men%20Sağlığı,https://www.tihek.gov.tr/insan-onurunu-korumak--insan-ticaretiyle-mucadele-paneli-duzenleniyor,(E.T. 20/5/2025).), (E.T. 20/5/2025).

294 Bakınız: <https://www.tihek.gov.tr/insan-onurunu-korumak--insan-ticaretiyle-mucadele-paneli-duzenleniyor>, (E.T. 20/5/2025).

295 Bakınız: <https://www.tihek.gov.tr/30-temmuz-dunya-insan-ticaretiyle-mucadele-gunune-iliskin-basin-aciklamasi> (E.T. 20/05/2025).

296 TİHEK UÖM Biriminin 22/05/2025 tarihli ve E-16949670-045-51281 sayılı iç yazısı.

7/24 hizmet sunulmaktadır.²⁹⁷ Bununla birlikte göçmen sağlığı merkezleri dışında sağlık hizmetlerine erişimde dil farklılığından kaynaklanan iletişim zorlukları ile karşılaşıldığı; bu doğrultuda göçmenlerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, eğitim programları düzenlenmesi ve iletişim zorluklarını aşmak için gerektiğinde mevcut tercümanların sayısı arttırılarak efektif bir hizmet almalarının sağlanması gerektiği de ifade edilen hususlar arasındadır.²⁹⁸

Öte yandan Sağlık Bakanlığı tarafından kayıt dışı göçmenlerin de halk sağlığı açısından dikkate alınması gerektiği ve sisteme kayıtlı olmayan göçmenlerin sisteme entegre edilmesinin önemli olduğu; ayrıca göçmenlerin yeterli sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip olmadıklarından mevcut sağlık hizmetlerinden etkili şekilde yararlanamadıkları belirtilerek bu konudaki farkındalık çalışmalarının artırılabilceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte göçmen sağlığı merkezleri dışında sağlık hizmetlerine erişimde dil bariyeri ile karşılaşıldığı; bu doğrultuda göçmenlerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, eğitim programları düzenlenmesi ve dil bariyerini aşmak için gerektiğinde mevcut tercümanların sayısı arttırılarak efektif bir hizmet almalarının sağlanması gerektiği de ifade edilen hususlar arasındadır.²⁹⁹

Yabancıların ve farklı dil konuşan bireylerin adli hizmetlere ve adli yardıma erişimi de ele alınması gereken konulardan biridir. Türkiye Barolar Birliği (TBB) Başkanlığı ve BMMYK yürütücülüğünde 8/2/2018 tarihinde faaliyetlerine başlayan “Türkiye’de Mülteci Sığınmacı ve Geçici Koruma Altındaki Kişilerin Adalet Erişimlerinin Desteklenmesi Projesi” kapsamında adli yardım sisteminin desteklenmekte olduğu bildirilmiştir. 2024 yılında proje uygulama alanı 49 ile çıkarılmıştır. Proje pilot illeri oluşturulmuştur. Rapor dönemi içerisinde 18 Mart 2023, 25 Mart 2023, 19 Haziran 2023, 9 Eylül 2023, 24 Şubat 2024, 9 Mart 2024, 16 Mart 2024 ve 12 Temmuz 2024 tarihlerinde olmak üzere toplam 8 adet eğitim düzenlenmiştir. Bu eğitimlere toplam 24.066 avukat katılmış; bu avukatlardan 13.497’si eğitimleri başarı ile tamamlayarak proje faaliyetlerine katılmaya hak kazanmıştır.³⁰⁰

TBB ve BMMYK iş birliğinde kurulan Tercüme Destek Hattı, 2018 yılından bugüne faaliyetlerini sürdürmekte olup, Arapça, Farsça, Fransızca, Darice tercüman ile hizmet sunmaya devam etmektedir. 2024 yılında tercüme destek hattında verilen hizmetlere ilişkin TBB tarafından sunulan bilgilere göre; tüm dillerde toplam yapılan görüşme sayısı 3.780; tercüme desteği sunulan toplam görüşme süresi 44.400 dakika; tercüme desteği sunulanlardan 1.476’sı Arapça, 1.233’ü Darice, 380’i Farsça, 680’i Fransızca ve 11’i diğer dillerle olan görüşme hizmetleri, Arapça sunulan görüşme süresi, 17.594 dakika, Darice sunulan görüşme süresi 14.756 dakika, Farsça sunulan görüşme süresi 4.971 dakika, Fransızca sunulan görüşme süresi 7.067 dakika ve diğer dillerde sunulan görüşme süresi ise 12 dakika olarak gerçekleşmiştir.³⁰¹

297 Sağlık Bakanlığının 21/05/2025 tarihli ve 37793 sayılı resmi yazısı.

298 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu, s. 77.

299 Sağlık Bakanlığının 21/05/2025 tarihli ve 37793 sayılı resmi yazısı.

300 TBB’nin 30/04/2025 tarihli ve 37084 sayılı resmi yazısı.

301 TBB’nin 30/04/2025 tarihli ve 37084 sayılı resmi yazısı.

Adli hizmetlere erişimde mahkemelerde sunulan tercümanlık hizmetlerinin de incelenmesi gerekmektedir. Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü tarafından 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu kapsamında mütercim-tercümanlık (çevirmenlik) temel uzmanlık alanında 100 Almanca, 79 Arapça, 30 Farsça, 20 Fransızca, 161 İngilizce, 58 Rusça, 1 Arnavutça, 11 Azerice, 1 Belarusça, 10 Bulgarca, 1 Çince, 2 Danca, 1 Ermenice, 2 Fince, 5 Flemenkçe, 2 Gürcüce, 1 Hintçe, 5 Hollandaca, 3 İspanyolca, 2 İsveççe, 4 İtalyanca, 1 Japonca, 5 Kazakça, 2 Kırgızca, 9 Kürtçe, 2 Norveççe, 25 Osmanlıca, 2 Romence, 1 Sırpça, 7 Ukraynaca, 1 Yunanca mütercim-tercüman bilirkişi bulunduğ u bildirilmiştir.³⁰²

Sonuç olarak yukarıda ayrıntılarına yer verilen tüm hususlar birlikte değerlendirildiğinde; ırk, renk, din ve etnik köken temelinde ortaya çıkan farklı muameleler, bireylerin temel hak ve özgürlükleriyle sosyal adalet, toplumsal uyum ve maddi eşitliğin tesisi açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, geçici koruma statüsüne sahip yabancı uyrukluklar, dini azınlıklar ve farklı etnik kimliğ e sahip bireyler açısından çeşitli kamu hizmetlerinden yararlanma süreçlerindeki farklı muamele teşkil edebilecek uygulamalar yalnızca hizmet sunumundaki eşitsizliklere işaret etmekle kalmamakta; aynı zamanda toplumsal algı, aidiyet ve birlikte yaşama kültürü üzerinde de etkili olabilmektedir. Yabancılar a yönelik olumsuz söylemler, ön yargılar ve bazı kalıp yargı yaklaşımlar, toplumsal ilişkilerde kutuplaşmaya zemin hazırlayabilmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkabilecek eşitsizliklerin önüne geçilebilmesi için ayrımcılıkla mücadelede yalnızca hukuki düzenlemelerin varlığının yeterli olmayabileceğ i gerçeğ inden hareketle özellikle 2024 yılı içerisinde meydana gelen birtakım ihlal iddiaları ve Kurumumuzca verilen ihlal kararı tespitleri dikkate alındığında; yerel yönetimlerin kapsayıcı hizmet anlayışını benimsemesi ve medyanın sorumlu bir yaklaşım sergilemesi gerektiğ i değerlendirilmektedir. ırk, renk, etnik köken veya dil temelinde olumsuz/nefret suçuna evrilebilecek söylemlere karşı etkili önleyici mekanizmaların oluşturulması, toplumsal birlikteliğ in güçlenmesine katkı sunacaktır. Yerel yönetimlerin ve mahalli idarelerin çoğ ulculuk ve eşitlik ilkelerini gözet en bir yaklaşımla hareket etmesi, özellikle ö lkemizde ikamet eden yabancı uyruklu kiş ilere yönelik ön yargıların azaltılmasında ve toplumsal uyumun sağ lanmasında önemli bir rol oynayacaktır. Nefret söylemi, nefret suçları ve yabancı düşmanlığ ı ile etkili mücadele yürütüleb ilmesi için; mevcut vakaların kaydına ilişkin veri toplama ve izleme mekanizmalarının geliştirilmesi, olay türü, mağ durun kimliğ i ve bağ lamına göre ayrış tırılmış veri toplanması, alanda uzmanlaş mış STK'larla kurumsal düzeyde iş birliğ i yapılması, nefret suçlarının özel niteliğ ine ilişkin toplum genelinde farkındalık artırıcı çalışmaların planlanması ve uygulanması, öncelikli politika adımları olarak ele alınmalıdır.³⁰³

2.4. Din, İnanç ve Mezhep

Tarihi, geçmişı ve coğ rafi konumu sebebiyle ö lkemiz, farklı dinî inanış lara sahip birçok topluluğ a ev sahipliğ i yapmaktadır. Bu durum, dñnyanın diğ er ö lkelerinde de

³⁰² Adalet Bakanlığ ının 07/05/2025 tarihli ve 37303 sayılı resmi yazısı.

³⁰³ TİHEK, Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığ ı ile Mücadele Bağ lamında Ayrımcılık Yasağ ı İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü, Ankara, 2023, <https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/ipaLAFcz.pdf>, (E.T.18/06/2025).

rastlanabileceği üzere farklı din ve mezheplere mensup kişiler yönünden eğitim, istihdam, sosyal yaşam, kültürel yaşam gibi birçok alanda sorunların ortaya çıkmasına ve bu kişilerin dışlayıcı davranışlara maruz kalmasına neden olabilmektedir. Demokratik toplumlarda farklı din ve inançlara mensup kişiler arasında eşitlik ve bir arada yaşama kültürünün yaygın hâle getirilmesi gereklidir.

Ulusal ve uluslararası hukuk düzenleri açısından ayrımcılığın yasaklandığı temeller arasında din, inanç ve mezhep de yer almaktadır. Nitekim din ve vicdan hürriyeti, birçok uluslararası sözleşmede ve ulusal mevzuatta koruma altına alınmıştır. Bu çerçevede AİHS'nin “*Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü*” başlıklı 9'uncu maddesinde herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olduğu; söz konusu hakkın, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerdiği ifade edilmiştir. Ayrıca din veya inancını açıklama özgürlüğünün sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabileceği belirtilmiştir.

Din ve vicdan özgürlüğü, Anayasa'nın 24'üncü maddesinde koruma altına alınmıştır. Bu doğrultuda herkesin vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahip olduğu vurgulandıktan sonra 14'üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenlerin serbest olduğu; kimsenin ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamayacağı ve suçlanamayacağı belirtilmiştir. Bunun yanında Anayasa'nın 15'inci maddesinde yer alan ve savaş, seferberlik veya olağanüstü hâllerde milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabileceği veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabileceği hükmü; din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya ilişkin öngörülen istisna düzenlemesi gereği uygulanmamaktadır.

Düşünce, din ve vicdan özgürlüğünün çoğulcu demokratik toplumlar açısından önemi, AİHM tarafından şu şekilde ortaya konulmuştur: “9'uncu maddede korunan düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, Sözleşme'deki anlamıyla demokratik toplumun temel taşlarından biridir. Bu özgürlük dinî boyutuyla, inananların kimliklerini ve yaşam biçimlerini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olmanın yanı sıra, aynı zamanda ateistler, agnostikler, septikler ve din karşısında kayıtsız kalanlar için de çok kıymetli bir değerdir. Yüzyıllar süren bir mücadele sonucunda, büyük bir bedelle kazanılan ve demokratik toplumun ayrılmaz bir unsuru olan çoğulculuk da bu özgürlüğe dayanmaktadır.”³⁰⁴ Bu boyutu itibarıyla din ve vicdan özgürlüğünün insan hakları açısından korunmasına ve gözetilmesine yönelik çaba, AYM'nin kararlarına da yansımıştır. 2024 yılında AYM'ye 70.699 adet başvuru yapılmış olup 23/9/2012-31/12/2024 tarihleri arasında verilen 79.251 adet ihlal kararının 12'sini din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin kararlar oluşturmaktadır.³⁰⁵

304 AİHM, Kokkinakis/Yunanistan, B. No: 14307/88, 25/5/1993, para. 31.

305 AYM Başkanlığı, Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012-31/12/2024), <https://www.anayasa.gov.tr/media/9630/bbistatistikler.pdf>, (E.T. 2/5/2025).

Din ve inanç temelinde ayrımcılık açısından problem alanlarından birisi, eğitim konusudur. Kişilerin insan haklarından yararlanması ve ihlal hâllerinde hak arama özgürlüğünü kullanabilmeleri için ön koşul durumunda olan eğitimin; sosyal birlikteliğe katkı sağlamak, bilgiye erişimi mümkün kılmak, psikolojik ve sosyal ihtiyaçların teminine katkı sağlamak gibi birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Nitekim bu denli önemli olan eğitim konusunda eşitliğin korunması hususunda 24/4/1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu'nun 4'üncü maddesinde eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetmeksizin herkese açık olduğu ve eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamayacağı düzenlenmiştir. Keza 14/10/2021 tarihli ve 31628 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği de öğretim programları, ders kitapları ve yardımcı materyallerin hazırlanmasında ve uygulanmasında temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşımı gerektirmektedir. Buna ek olarak MEB; ayrımcılık, nefret söylemleri ve eşitsizlik gibi konuların *"Taslak Ders Kitabı ve Eğitim Araçları ile Bunlara Ait E-İçerik İncelemesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler"*de yer alan yönlendirmeler doğrultusunda Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca ayrıca denetlendiğini belirtmektedir.³⁰⁶

30/3/2012 tarihli ve 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında mevzuatta çeşitli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede 24/6/1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 25'inci maddesinin birinci fıkrası, *"İlköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarından oluşur. Ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimli dersler oluşturulur. Ortaokul ve liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin hayatı, isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulur. Bu okullarda okutulacak diğer seçmeli dersler ile imam-hatip ortaokulları ve diğer ortaokullar için oluşturulacak program seçenekleri Bakanlıkça belirlenir."* şeklinde güncellenmiştir.

Ders kitapları, MEB onayına müteakip öğrencilere ücretsiz olarak verilmektedir. Onay verilmeden önce ise ders kitapları; objektiflik, tarafsızlık, eşitlik ve çoğulculuk gibi ilkeler göz önünde bulundurularak toplumun bütün kesimlerini kapsayacak şekilde hazırlanmaktadır. Nitekim içerik hazırlanırken din, inanç ve mezhep kaynaklı özellik ve davranışlar üzerinden genelleme sonucunu doğuran ifadelerden kaçınılması hususuna dikkat edildiği bilgisi edinilmiştir.³⁰⁷

Eğitim alanında ele alınması gereken konulardan biri de Anayasa'nın 24'üncü maddesi gereğince örgün eğitim kurumlarında ilköğretim 4'üncü sınıftan ortaöğretimin son sınıfına kadar zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersidir. Zorunlu DKAB dersi, daha önce Hasan-Eylem Zengin ve Mansur Yalçın ve Diğerleri davalarıyla AİHM

306 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

307 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

önünde başvuru konusu yapılmıştır. Mahkeme; Hasan-Eylem Zengin kararında, DKAB dersi müfredatının daha nesnel ve çoğulcu olması gerektiğini belirtmiştir.³⁰⁸ Mansur Yalçın ve Diğerleri davasında ise AİHM; DKAB dersi müfredatının esas olarak Türkiye'deki yoğun nüfusun inanış şekline göre düzenlendiği tespitinde bulunarak bunun makul olduğunu ifade etmiş ancak devletin dinî konuların düzenlenmesinde tarafsız olması, DKAB dersi açısından ebeveynlerin dinî veya felsefi inançlarını açıklamak zorunda bırakılmayacağı bir mekanizmanın tesis edilmesi gerektiğine işaret ederek bu yapısal problemin çözümü için gerekli olan mekanizmanın oluşturulma sürecini ülkeye bırakmıştır.³⁰⁹

MEB tarafından AİHM'nin mezkûr kararları doğrultusunda DKAB Öğretim Programının 2018-2019 eğitim öğretim yılında okullarda uygulanması durumunun Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 18 sayılı ve 19/1/2018 tarihli Kurul Kararı ile onaylandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte; DKAB Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) ile DKAB Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) öğretim programlarının “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” kapsamında güncellendiği ve Talim ve Terbiye Kurulu’nun 23/5/2024 tarihli ve 20 sayılı Kararı ile yürürlüğe girdiği paylaşılmıştır.³¹⁰

2024 yılı itibarıyla uygulanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde öğrencilerin anlam ve değer dünyalarının zenginleşmesine, kimlik ve benlik bütünlüğünün korunmasına, millî ve manevi değerleri kazandırmaya katkı sunan yeni derslerin haftalık ders çizelgesine konulduğu; çizelgeye yeni konulan derslerin temeleğitim kademesinde Kültür ve Medeniyet Hayatımıza Yön Verenler, Ahlak ve Yurttaşlık Eğitimi ve ortaöğretim kademesinde ise Kur’an-ı Kerim’in Anlam Dünyası, Klasik Ahlak Metinleri ve Türk Düşünce Tarihi derslerinden oluştuğu belirtilmiştir. Söz konusu derslerin seçimiyle ilgili bir kategori oluşturulmuş olsa da hiçbir öğrencinin herhangi bir dersi seçmeye zorlanmadığı, dolayısıyla buradaki derslerin tamamını “din dersi” olarak görmemek gerektiği ifade edilmiştir.³¹¹ Ayrıca MEB tarafından; Din Ahlak Değer Alanı seçmeli dersleri arasında 2023-2024 eğitim öğretim yılı başından itibaren yer alan Kültür ve Medeniyetimize Yön Verenler, Ahlak ve Vatandaşlık Eğitimi, Türk Düşünce Tarihi ve Klasik Ahlak Metinleri gibi derslerde de Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak bazı konulara yer verildiği belirtilmiştir.³¹² Yenilenen DKAB öğretim programlarında ise herhangi bir dinin veya mezhebin öğretiminin yapılmadığı ve bu derslerde mezhepler üstü bir yaklaşım izlenmesi esası üzerine inşa edildiği bilgisi paylaşılmıştır.³¹³ Din, ahlak ve değerlere ilişkin söz konusu seçimlik derslerin öğretim programına dâhil edilmesi din ve vicdan özgürlüğünden faydalanma bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Hâlihazırda DKAB dersinden muafiyet konusunda ise Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Başkanlığının 23/7/1990 tarihli ve 2317 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayımlanan Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulunun 9/7/1990 tarihli ve 1 sayılı Kararı dikkate alınmaktadır. Buna göre,

308 AİHM, Hasan-Eylem Zengin/Türkiye, B. No: 1448/04, 9/10/2007.

309 AİHM, Mansur Yalçın ve Diğerleri/Türkiye, B. No: 21163/11, 16/9/2014.

310 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

311 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

312 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

313 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

“Millî Eğitim Bakanlığının teklifi üzerine, azınlık okulları dışında kalan ilk ve ortaöğretim okullarımızda öğrenim gören T.C. uyruklu Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup öğrencilerin; bu dinlerden birine mensup olduklarını belgelendirmeleri kaydıyla, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine girmelerinin zorunlu olmadığı, ancak bu derse girmek istedikleri takdirde velilerinden yazılı dilekçe getirmelerinin gerekli olduğu hususunun kabulü”³¹⁴ kararlaştırılmıştır. MEB tarafından ortaöğretim kademesinde eğitimlerine devam eden farklı dinlere mensup öğrencilerin, haftalık ders çizelgesi seçmeli dersler bölümünde yer alan din, ahlak ve değerler kısmındaki derslerden muaf tutulduğu ve bu alandan almaları gereken derslerin yerine insan, toplum ve bilim ile kültür, sanat ve spor alanlarındaki derslerin alınabildiği belirtilmiştir.³¹⁵

Ülkemizde yaşayan farklı inanç gruplarının ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak MEB yayını olan DKAB ders kitaplarında Yahudilik ve Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Sihizm, Şintoizm, Konfüçyanizm, Taoizm gibi dinlerin yanı sıra Sünnilik, Hanefilik, Alevilik-Bektaşilik, Hanbelilik, Şafilik, Malikilik, Eşarilik, Yesevilik, Rifailik, Kadirilik, Mevlevilik, Nakşibendilik olmak üzere pek çok mezhep, dinî yorum, inanç ve düşünce hakkında genel bilgiye yer verilmektedir.³¹⁶

Din temelinde ayrımcılık yapılmamasına ilişkin bir diğer mesele de dinî hizmetlerin yürütülmesine ilişkindir. 2/7/1965 tarihli ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’un 1’inci maddesinde Başkanlığın görev alanı; İslam dininin inançları, ibadet ve ahlakesasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda 2024 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından İslam dini mensuplarına yönelik olarak görev alanı kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin yanında diğer inanç mensuplarına yönelik olarak İslam dininin gerekliliklerini açıklayan bilgilendirme çalışmaları da düzenlenmiş olup bu kapsamda çeşitli yayınların basımı gerçekleştirilmiştir.³¹⁷

Din, inanç ve mezhep temelinde ayrımcılığın önlenmesi konusunda ülkemizdeki ibadethanelerin statüsünün belirlenmesi hususu da oldukça önemlidir. İbadethanelerin tanımlanmasına ilişkin olarak 30/11/1925 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun’un 1’inci maddesinde, *“Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf suretiyle gerek mülk olarak şeyhinin tahtı tasarrufunda gerek suveri aharla tesis edilmiş bulunan bilumum tekkeler ve zaviyeler sahiplerinin diğer şekilde hakkı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kamilen seddedilmiştir. Bunlardan usulü mevzuası dairesinde filhal cami veya mescit olarak istimal edilenler ipka edilir.”* hükmü yer almaktadır. 18/2/1935 tarihli ve 2933 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun’un Tatbik Suretini

314 MEB, Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Kararı, <https://dogm.meb.gov.tr/www/egitim-ve-ogretim-yuksekkurulu-karari/icerik/13>, (E.T. 12/5/2025).

315 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

316 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

317 DİB’nin 29/4/2025 tarihli ve E-30339839-402.03-6277388 sayılı cevabi yazısı.

Gösterir Nizamname'nin 3'üncü maddesinde ise mabetler; *"Her din ibadetine mahsus ve usule muvafık teessüs etmiş olan kapalı mahallerdir."* şeklinde tanımlanmaktadır.

Ülkemizde İslam dininin ibadethane statüsüne dâhil dinî mekânları cami ve mescitlerdir. 15/4/2015 tarihli ve 29327 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği'nin *"Camilerin gruplandırılması"* başlıklı 30'uncu maddesine göre; cami ve mescitler bulundukları yerlerin nüfusu, konumu, cemaatin sayısı vb. nedenlerle gruplandırılmaktadır. 2024 yılı itibarıyla Türkiye'de 90.038 adet cami ve mescit bulunmaktadır.³¹⁸

8/1/2002 tarihli ve 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1'inci maddesinde yer alan indirimli veya muafiyetli kurumlar arasına, 12/4/2002 tarihli ve 2002/4100 sayılı Elektrik Abonesi Bazı Kişi ve Kuruluşların Bakanlar Kurulu Kararı doğrultusunda ibadethaneler de eklenmiş bulunmaktadır. Bu kararda, ülkemizde ibadethaneler; *"cami, mescit, kilise ve sinagog"* şeklinde tahdidi olarak sayılmaktadır. 15/7/2003 tarihli ve 4928 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'un 9' uncu maddesi ile 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu'nda *"cami"* olarak geçen ibareler *"ibadet yeri"* olarak değiştirilmiş olup bu Kanun uyarınca yürürlüğe konulan 14/6/2014 tarihli ve 29030 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin ekinde yer alan *"Uygulama İmar Planı Gösterimleri"*nde tahdidi olarak sayılan ibadet alanları cami, mescit, kilise, şapel ve sinagog/havradır.

Mezkûr mevzuat hükümlerinin incelenmesinden ve en nihayetinde Türk hukukunda *"ibadethane"* kavramından cami, mescit, kilise, şapel, sinagog ve havranın anlaşılması gerektiği, bu kavramların sayma yöntemi ile ilgili mevzuatta yer aldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, belirtilen mevzuat hükümlerinden hareketle, bir mekânın ibadethane olup olmadığı belirtilirken *"belli bir dine bağlılık"*, *"her dinin ibadetine mahsus"*, *"toplumun ibadetine açılmış"* ve *"ücretsiz girilen yer"* gibi kriterlerin dikkate alındığı ancak mabet ve ibadethane statüsü elde edilmesine ilişkin özel bir usulün düzenlenmediği görülmektedir.

30/3/2013 tarihli ve 6446 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Elektrik Piyasası Kanunu'nun geçici 6'ncı maddesinin üçüncü fıkrasında, *"(...)toplumun ibadetine açılmış ve ücretsiz girilen ibadethanelere ilişkin aydınlatma giderleri Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesine konulacak ödenekten karşılanır."* hükmüne yer verilmiştir. DİB'e bağlı 90.000'i aşkın cami ve mescit ile diğer ibadethanelerin aydınlatma giderleri, ilgili elektrik şirketleri tarafından faturalandırılmakta olup bütçe imkânları nispetinde bu giderler için Müftülüklere ödenek gönderilmektedir. İbadethanelere ilişkin aydınlatma giderleri için DİB'nin 2024 yılı bütçesinden 186.057.819,25 TL harcama gerçekleşmiştir.³¹⁹

Kültür ve Turizm Bakanlığının Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kendi mevzuatı içerisinde çalışmalarına devam etmekte olup söz konusu çalışmaların bir kısmının ise

318 DİB'nin 29/4/2025 tarihli ve E-30339839-402.03-6277388 sayılı cevabi yazısı.

319 DİB'nin 29/4/2025 tarihli ve E-30339839-402.03-6277388 sayılı cevabi yazısı.

ihlal kararlarını kapsadığı belirtilmiştir. Başkanlık; AİHM'nin *"İzzettin Doğan ve Diğerleri"* başvurusuyla ilgili olarak 2016 yılında verdiği ihlal kararının gereklerini yerine getirdiğini belirtmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 2024 yılının haziran ayında yaptığı toplantıda ise Türkiye'de Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığının kurulmasını ve Alevilere yönelik diğer yasal düzenlemeleri, söz konusu ihlal kararının gereklerinin yerine getirilmesi olarak değerlendirmiş olup denetimini sonlandırmıştır.³²⁰

Bilindiği üzere 2/3/2021 tarihinde kamuoyuna açıklanan İHEP'nin, 30/4/2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 2021/9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi'ni müteakip başlayan iki yıllık uygulama dönemi 30/4/2023 tarihinde tamamlanmıştır.³²¹ İHEP'nin Hedef 4.3. altında yer alan Faaliyet 4.3.e. *"Gayrimüslim cemaat temsilcileriyle sorunların tespiti ve çözüm önerileri geliştirilebilmesi amacıyla düzenli toplantılar yapılacaktır."* hükmünü içermektedir.³²² Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından söz konusu öneriye ilişkin olarak zaman zaman gayrimüslim cemaat temsilcileri ve bazı vakıf başkanları ile bir araya gelinerek cemaat vakıflarının ihtiyaçları ve sorunları ile ilgili görüşmelerde bulunduğu belirtilmiştir.³²³ Hedef 4.3. altında yer alan Faaliyet 4.3.f.'deki *"Gayrimüslim cemaat vakıfları yönetim kurullarının oluşturulması ve seçimine ilişkin Vakıflar Yönetmeliği'nde düzenleme yapılacaktır."* hükmüne ilişkin olarak ise cemaat vakıflarının yönetim kurullarını seçmesine imkân sağlayan 18/6/2022 tarihli ve 31870 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğü giren *"Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliği"* ile cemaat vakıflarının kendi yönetim kurullarını seçmelerine imkân tanındığı ifade edilmiştir.³²⁴

19/1/2024 tarihli ve 32434 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren *"Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı Danışma Kurulu Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"* ile Alevilik ve Bektaşîlik alanındaki çalışmaların planlanması ve geliştirilmesine yönelik süreçlerde Başkanlığa görüş ve öneride bulunmak üzere oluşturulan Danışma Kurulu'nun çalışma usul ve esasları ile görevleri belirlenmiş olup ayrıca 20/4/2024 tarihli ve 32523 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren *"Cemevlerinin Aydınlatma Giderlerinin Ödenmesine Dair Yönetmelik"* ile Başkanlığa müracaat eden cemevlerinin aydınlatma giderlerinin karşılandığı belirtilmiştir.³²⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan *"Cemevlerinin Desteklenmesine Dair Yönetmelik Taslağı"* ile cemevi ve eklentilerinin bakım onarımının yapılması, yaptırılması ve cemevlerine tefrişat desteğinin sağlanması, dinî hizmetlerin desteklenmesi, eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi, sosyal ve kültürel faaliyetlerin desteklenmesi gibi çeşitli alanlarda iyileştirici çalışmalar da öngörülmektedir.³²⁶ Nitekim ülkemizde 6/2/2023 tarihinde gerçekleşen deprem felaketlerine ilişkin olarak Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı tarafından depremzedelerin mağduriyetlerini

320 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

321 Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 29/4/2025 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı cevabi yazısı.

322 Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 29/4/2025 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı cevabi yazısı.

323 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

324 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

325 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

326 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

gidermek amacıyla depremlerde yıkılan cemevlerinin yeniden inşa edilmesinin planlandığı; dolayısıyla bu kapsamda cemevlerinin bakım, onarım, yol, su ve aydınlatma gibi taleplerinin büyük bir kısmının da karşılandığı belirtilmiştir.³²⁷

Din ve inanç temelinde ayrımcılık konusu ile ilgili değerlendirilmesi gereken başka bir konu, İslamofobi (İslam karşıtlığı/İslam düşmanlığı) ve bununla ilişkili nefret söylemidir. Bu anlamda evrensel düzeyde din ve inanç temelinde ayrımcılık bakımından en yaygın görünümlerden birisi İslamofobidir. Bu yönüyle İslam dinine veya Müslümanlara karşı duyulan haksız ön yargı, ayrımcılık, nefret ve düşmanlık şeklinde tanımlanabilecek İslamofobi ve bunun sonuçlarından biri olarak Müslümanlara yönelik nefret söylemi, ayrımcılıkla mücadele açısından sorun teşkil eden alanlardan birisi olarak dikkat çekmektedir.

İslamofobi konusunda uluslararası düzeyde birtakım tedbirler alınmaktadır. Bu çerçevede, Yeni Zelanda'da 15/3/2019 tarihinde gerçekleşen ve aralarında bir Türk vatandaşı da bulunan 51 kişinin öldürüldüğü Christchurch terör saldırılarından sonra, ülkemizin girişimleri sonucunda İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) bünyesinde kabul edilen ve 2022 yılında BM Genel Kurulunda alınan karar ile 15 Mart, “İslamofobi ile Mücadele Uluslararası Gün” olarak kabul edilmiştir. Ülkemiz, 2024 yılı içerisinde İİT içerisinde İslamofobiyle mücadele bağlamında aktif bir tutum sergilemiştir. Nitekim İİT Genel Sekreterliğinin İslamofobiyle Mücadele Özel Temsilciliğine 2024 yılında Büyükelçi Mehmet PAÇACI atanmıştır. Mevcut mekanizmaların etkin şekilde kullanılmalarına ve işlevselliklerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar da ülkemizde teşvik edilmekte ve desteklenmektedir.³²⁸

TBMM çatısı altında Kanunla kurulmuş özel bir ihtisas komisyonu olan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından, önceki yasama dönemleri ile uyumlu olacak şekilde, ırkçılık ve İslamofobi sorunlarına özgülenmiş bir alt komisyon kurulması kararlaştırılmış olup konu incelemeye alınmıştır. Bu çerçevede, 14 Temmuz 2023 tarihinde kurulan “İslamofobi ve ırkçılık İnceleme Alt Komisyonu”, ırkçılık ve İslamofobinin gündelik hayata dahi sirayet eden bir gerçeklik olmasını ve ayrımcılığın kurumsallaşmasını engellemek için faaliyetlerde bulunmak amacı ile oluşturulmuştur. Alt Komisyon, bu hedefini ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının üst düzey yöneticilerini toplantılarına davet ederek bilgi almak ve gerekli görüldüğü takdirde yerinde incelemelerde bulunarak mağdurları ve yetkilileri dinlemek suretiyle gerçekleştirmektedir.

Alt Komisyon, 2024 yılı içerisinde üç toplantı gerçekleştirmiştir. 8 Şubat 2024 tarihinde yapılan toplantıya; yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları, soydaşlar ve akraba topluluklarının maruz kaldığı ırkçı saldırılar ile İslamofobik saldırılar, eylem ve söylemler ile yurt dışındaki Türk vatandaşlarının ve Müslüman toplulukların mağduru olduğu ayrımcı, ırkçı ve/ya İslam karşıtlığı içeren devlet politikaları ile ilgili olarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı Abdullah EREN ve kurum yetkilileri davet edilerek bilgi alınmıştır.³²⁹ 9 Ekim

327 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

328 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

329 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun 16/4/2025 tarihli ve Z-59244875-130.04-[284]/1613303 sayılı cevabi yazısı.

2024 tarihinde gerçekleştirilen Alt Komisyon toplantısına RTÜK davet edilmiş olup RTÜK Başkan Yardımcısı Deniz GÜLER ve kurum yetkililerinin katılımı ile düzenlenen toplantıda; ülkemizde ve dünyadaki dijitalleşme ile İslamofobik ve ırkçı eylem ile söylemlere dair izlenen eğilimler ve bu eğilimlerin geleneksel ve dijital medyaya yansımaları, Türkiye’de yayınlanan ve yabancılara ve/ya Müslümanlara yönelik ırkçı ve/ya İslamofobik söylemler içeren programlara örnekler, dijital platformlardaki söylemler için çözüm önerileri, ilgili kurumların ırkçı ve/ya İslamofobik söylemlere karşı tutumlara karşı uyguladıkları yaptırımlar ile ülkemizde uygulanan yaptırımların karşılaştırılması hususları tartışılmış olup güven odaklı haberciliğin zedelenmemesi ve İslamofobik söylemlerin azaltılması için etik yayıncılık hizmetlerinin sağlanmasının önceliklendirilmesi gerektiği, yapay zekâ ve büyük veri analitiğinin İslamofobik içerikleri tespit etmek için kullanılabileceği hususları çözüm önerisi olarak sunulmuştur.³³⁰ 21 Kasım 2024 tarihinde gerçekleştirilen Alt Komisyon toplantısına ise İslamofobinin ve ırkçılığın yaygınlaşmasında dezenformasyonun etkisi ve dezenformasyon ile mücadeleye dair çalışmalar hakkında bilgi almak amacıyla Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı davet edilmiş; toplantıya Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkan Yardımcısı Evren BAŞAR katılım sağlamıştır. Toplantıda, İslam dinine ve Müslümanlara yönelik uluslararası medyada yaratılan olumsuz imaja ve algı operasyonlarına karşı sosyal medya platformlarının önleyici ve uyarıcı çalışmalar yapmasına yönelik girişimler yapılması gerekliliği üzerinde durulmuş; ırkçılık ve İslamofobi ile mücadele konusunda ülkemizde bulunan mevzuat incelenerek Anayasa’nın 10’uncu ve 24’üncü maddeleri ile TCK’nin 115, 122, 153 ve 216’ncı maddelerindeki düzenlemelere ek olarak, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun’da sosyal medya sağlayıcılarıyla ilgili düzenlemeler yapılması gerekliliği değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Alt Komisyon, İslamofobik ve ırkçı uygulamalarla alakalı STK ve kanaat önderlerinden bilgi alınmak üzere Fransa’ya bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir.³³¹

Nefret söylemine karşı mücadele konusunun, ülkemizin mensubu olduğu BM, AGİT, AK ve İİT gibi uluslararası ve bölgesel teşkilatlarda ele alınmasına önem verilmektedir. Dolayısıyla bu alanlarda gerçekleştirilen çalışmalara öncülük edilmekte olup katılım ve destek sağlanmaktadır. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere farklı coğrafyalarda Müslümanlara yönelik olarak nefret suçları ve ayrımcı uygulamalar Büyükelçilik ve Başkonsolosluklar aracılığıyla izlenmekte olup tespit edilen vakalar Dışişleri Bakanlığı tarafından periyodik olarak raporlanmaktadır. Söz konusu raporlar 6 aylık periyotlarla uluslararası kuruluşların dikkatine sunulmak üzere ilgili Temsilcilikler ile paylaşılmaktadır.³³²

2023 yılında BM tarafından ülkemizin de öncülüğünde kabul edilen ve Kuran-ı Kerim’eyönelik saldırıları dinî nefret olarak tanımlayan “*Countering religious hatred constituting incitement to discrimination, hostility and violence* (Ayrımcılığa, Düşmanlığa Ve Şiddete Tahrik Eden Dinsel Nefretle Mücadele)” başlıklı 53/1 sayılı Karar’ın uygulanmasının takibine 2024 yılında

330 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun 16/4/2025 tarihli ve Z-59244875-130.04-[284]/1613303 sayılı cevabi yazısı.

331 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun 16/4/2025 tarihli ve Z-59244875-130.04-[284]/1613303 sayılı cevabi yazısı.

332 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

da devam edilmiştir.³³³ Ayrıca ilk defa 14-15/3/2024 tarihlerinde Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Komisyonu eş başkanlığında Strazburg'da düzenlenen “Müslüman Karşıtı Nefretle Mücadele Koordinasyon Toplantısı”na Dışişleri Bakanlığı tarafından katılım sağlanmış olup söz konusu toplantıda ülkemizce atfedilen önem doğrultusunda tutumumuz kayda geçirilerek İslam karşıtlığına yönelik mücadelede atılması gereken adımlara dair somut önerilerde bulunulmuştur.³³⁴

Dışişleri Bakanlığı tarafından 4-5/5/2024 tarihlerinde gerçekleştirilen 15. İslam Zirvesi'nin sonunda ilan edilen Banjul Deklarasyonu'nda ise kültürler ve dinler arası diyalogun İslamofobi ile mücadelede önemli bir yapı oluşturduğu belirtilmiştir.³³⁵ 29-30/8/2024 tarihlerinde gerçekleştirilen İİT 50. Dışişleri Bakanları Konseyi (DBK) toplantısında alınan kararlar uyarınca; Avrupa ve Amerika'daki İİT üyesi ülke gruplarına İslam karşıtlığı içeren fikir ve din temelli nefret ile mücadele edilmesi çağrısı yapılmış, İİT Genel Sekreterinin AGİT ve AK gibi diğer uluslararası örgütler nezdinde İslamofobi hakkındaki farkındalığı artırma için yaptığı girişimler ile İslam İşbirliği Gençlik Forumu'nun (İİGF) Avrupa'da **İslamofobi**yi ve şiddet içeren aşırıcılığı denetlemek ve mücadele etmek için platform kurması takdir edilmiş, üye Devletlere Müslüman dünyasının kültürel değerlerini ve güçlü yanlarını yansıtmak, özellikle İslamofobiye azaltmak ve ortadan kaldırmak amacıyla güncellenen İİT Kültür Stratejisi çerçevesinde eylem planları geliştirme çağrısı yapılmıştır.³³⁶

Öte yandan, İİT Üyesi Ülkeler Parlamento Birliği (İSİPAB) Türk Grubu tarafından İSİPAB 18. Konferansı'nda alınan “Protecting the Rights of Muslim Communities and Minorities in Non-PUIC Member States (İslami İşbirliği Teşkilatı (İİT) Üyesi Olmayan Devletlerdeki Müslüman Toplulukların ve Azınlıkların Haklarının Korunması)” başlıklı ve Res.No.8-PFR/18-CONF sayılı karara uygun olarak, İslamofobik eylemlerin arttığı veya Müslüman toplumun uyumlu yaşamına örnek gösterilebilecek bazı ülkelere ziyaretler düzenlenmiştir.³³⁷ Nitekim İSİPAB üyesi milletvekillerinden müteşekkil Heyet tarafından 21-25/9/2024 tarihlerinde Belçika, 3-8/9/2024 tarihlerinde El Salvador ve en son olarak 23-29/11/2024 tarihlerinde Avustralya'ya gidilerek yerinde incelemeler gerçekleştirilmiştir.³³⁸

2012 yılından bu yana Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Çağrı Merkezi aracılığıyla yabancı düşmanlığı saikli saldırılara maruz kalan vatandaşlarımıza 7 gün 24 saat hizmet verilmektedir.³³⁹ Bununla birlikte İslam düşmanlığı saikli saldırılar ile ayrımcı muameleye maruz kalan vatandaşlarımızın ihtiyaç duyabilecekleri bilgi ve yönlendirmenin sağlanması amacıyla, dış temsilciliklerimizde istihdam edilen sözleşmeli hukuk danışmanları yoluyla

333 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/53/L.23, 7/7/2023, <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/g23/136/45/pdf/g2313645.pdf>, (E. T. 28/5/2023).

334 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

335 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

336 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

337 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

338 Dışişleri Bakanlığı tarafından söz konusu ziyaretlere ilişkin raporun 12-15/5/2025 tarihlerinde olan 19. İSİPAB Konferansı'na sunulacağı belirtilmiştir (Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı).

339 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

hukuki destek sağlanması uygulaması 2024 yılı içinde de sürdürülmüştür.³⁴⁰ Öte yandan, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA) ve çeşitli insan hakları kuruluşlarının raporlarına göre, İslam karşıtlığı içeren vakalara maruz kalan bireylerin yalnızca yaklaşık %20'si ilgili makamlara bildirimde bulunmaktadır.³⁴¹ Bu durum, yalnızca veri kategorilerinin eksikliğinin değil, aynı zamanda mağdurların çeşitli sebeplerle yaşadığı çekingenlik ve bildirimde bulunmaktan kaçınmaları gibi unsurların da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Vatandaşlarımızın İslam ve yabancı düşmanlığı saikli saldırıları bildirme oranlarının artırılması için, Dış Temsilciliklerde sunulan hukuki destek hizmetlerinin daha görünür hâle getirilmesi, bilgilendirici kampanyalarla farkındalıklarının artırılması ve başvuru süreçlerinin kolaylaştırılması önem taşımaktadır.

Dışişleri Bakanlığı tarafından vatandaşlarımız aşırıcı akımların propaganda çalışmalarına karşı dikkatli olmaları konusunda uyarılmış, bununla birlikte vatandaşlara aşırıcı çevrelerin tahrik edici söylemleri karşısında sükûnetlerini korumaları ve haklarını yasal yollardan aramaları telkininde bulunulmuş olup bu yönde kendilerine gerekli hukuki yönlendirme ücretsiz olarak sağlanmıştır.³⁴² İlgili ülke makamları nezdinde, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık içeren hususların ders kitaplarından çıkarılmasına yönelik girişimlerde bulunulmaya ve eğitim sisteminin özellikle genç kuşaklara İslam, Müslümanlar, göç ve göçmen olgusu hakkında doğru bilgi verecek şekilde düzenlenmesinin gerektiği vurgulanmıştır.³⁴³

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından 2022 yılında faaliyete geçirilen Nefret Suçları ve Ayrımcılıkla Mücadele Portalı (NESAM)³⁴⁴ ise; yurt dışındaki vatandaşlarımızın maruz kaldıkları ayrımcılık ve nefret suçlarına ilişkin tutulan kayıtlara, ülkelere göre sahip olunan haklara, ayrımcılıkla mücadele mekanizmaları ve mevzuat bilgisine erişilen bir portaldır.³⁴⁵ Söz konusu portal, özellikle İslamofobi ve din temelli ayrımcılıkla mücadelede vatandaşlarımızın haklarını bilmeleri ve etkin başvuru yollarına erişebilmeleri açısından önemli bir kaynak işlevi görmektedir.

Bunlara ilaveten uluslararası platformlarda düzenlenen etkinlikler sivil toplum kuruluşlarının katılımı da desteklenmekte olup bu vesileyle yurt dışında yaşayan vatandaşların maruz kaldığı ırkçılık ve İslam düşmanlığı temelli saldırılar ile ayrımcı uygulamalar konusunda uluslararası farkındalık oluşturulması amaçlanmaktadır.³⁴⁶ Ayrıca yurt dışında İslamofobiyle mücadele alanında faaliyet gösteren STK'ların bu konudaki kapasitelerinin geliştirilmesini amaçlayan projeler de geliştirilmektedir.³⁴⁷ Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının

340 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

341 Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının 30/4/2025 tarihli ve E-16667306-804.01-319478 sayılı cevabi yazısı.

342 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

343 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

344 <https://nesam.ytb.gov.tr/>, (E. T. 28/5/2023).

345 Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının 30/4/2025 tarihli ve E-16667306-804.01-319478 sayılı cevabi yazısı.

346 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

347 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

karşılaştıkları sorunların ele alınması ve bu sorunlara kalıcı çözüm üretilmesi amacıyla kurumlar arası koordinasyon toplantıları da düzenlenmektedir. İlgili kurumların katılımıyla düzenlenen toplantılarda sorunlar farklı açılardan ele alınmakta olup bu kapsamda sunulan çözüm önerileri değerlendirilmektedir.³⁴⁸

Tüm olumlu gelişmelere rağmen Müslümanların ve İslam dininin şiddet ve aşırılık ile ilişkilendirilmesi; Müslümanların yoğun yaşadığı ülkelerde olumsuz haberlere ve manşetlere konu edilmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde İslamofobinin ve nefret söyleminin³⁴⁹ yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Nitekim Dışişleri Bakanlığı Yabancı Düşmanlığı Modülü verilerine göre 2024 yılı içinde 72'si camilere yönelik olmak üzere toplam 161 adet saldırı rapor edilmiştir.³⁵⁰ Bu kapsamda din, inanç ve mezhep temelinde ayrımcılıkla mücadelede bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi ve yürütülecek çalışmaların çift yönlü olması önem taşımaktadır. Mağdurların ve tanıkların şikâyet ve ihbar mekanizmalarına erişiminin kolaylaştırılması ve bu mekanizmaları etkin şekilde kullanabilmeleri bir yönü oluştururken toplanan verilerin ulusal ve uluslararası raporlarda yer alması suretiyle kamuoyunun bilgilendirilmesi ve farkındalığının artırılması da bir diğer yönü teşkil etmektedir.

Yurt dışında dernek statüsünde kurulan camilere ve Müslümanlara karşı gerçekleştirilen İslamofobi ile bağlantılı saldırılar, ayrımcılığın sebep olduğu kaygı verici hadiselerdir. İslam düşmanlığının Avrupa'da giderek kurumsal ırkçılık boyutuna ulaştığı göz önüne alındığında İslamofobi ile mücadelenin de kurumsallaşması gerektiği açıktır. Bu bağlamda BM bünyesinde uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla ülkelerin ortak katılımıyla İslamofobiye izleme ve belgelendirme görevlerini haiz, efektif bir komisyon oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca İslamofobi ile mücadelede devletler tarafından eylem planlarının hazırlanarak bu planların uygulamaya geçirilmesi için uluslararası girişimlerde bulunulması önem taşımaktadır. Bunların yanı sıra Avrupa'daki hukukçuların, kolluk güçlerinin ve yasal otoritelerin İslamofobi ile mücadele kapsamında insan haklarına duyarlı ve yetişmiş personel tarafından eğitime tabi tutulması konusunda girişimlerde bulunulması da gereklidir.

İslam dininin ve Müslümanların terör ve şiddet ile özdeşleştirilme çabalarının bazı ülkelerin ulusal ve uluslararası politikalarında yer alması ve taşeron örgütler marifetiyle bu çabalara yönelik sistematik propaganda çalışmaları da İslamofobiye tetiklemektedir.³⁵¹ AİHM'nin 16/11/2004 tarihli Norwood/Birleşik Krallık kararında; bir dinî grubun bütün olarak bir şiddet eylemi ile bağdaştırılmasını içeren eylemin AİHS ile güvence altına alınan hoşgörü, toplumsal barış ve ayrımcılık yasağı gibi değerlerle uyum içerisinde olmadığını belirterek başvuranın eyleminin Sözleşme'nin "*Hakların kötüye kullanılması yasağı*" başlıklı 17'nci maddesi dâhilinde bir eylem oluşturduğunu ve bu yüzden başvuranın AİHS'nin "*İfade özgürlüğü*"

348 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

349 Kurumumuz tarafından 27/10/2021 tarihinde düzenlenen "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları" konulu sempozyumun tebliğler kitabı 9/9/2022 tarihinde Kurumumuzun resmî internet sayfasında yayımlanmıştır. TIHEK, "Nefret Söylemi ve Nefret Suçları Sempozyumu Tebliğler Kitabı", <https://www.tihek.gov.tr/nefret-soylemi-ve-nefret-suclari-sempozyumu-tebligler-kitabi/>, (E.T. 15/5/2024).

350 Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

351 Diyanet İşleri Başkanlığının 29/4/2025 tarihli ve E-30339839-402.03-6277388 sayılı cevabi yazısı.

başlıklı 10'uncu maddesi kapsamında koruma talep edemeyeceği kararı verilmiş olup söz konusu başvuru kabul edilemez bulunmuştur.³⁵² Dolayısıyla AİHM verdiği bu kararla İslam düşmanlığının ifade özgürlüğü güvencesinden yararlanamayacağını hükme bağlamıştır.

Yakın zamana kadar mevzuat boşluğundan istifade eden kişiler dijital mecralar üzerinden nefret söylemlerini kolaylıkla dile getirmişlerdir.³⁵³ Ayrıca İslam dinine yönelik nefret söylemlerinin ve internet ortamındaki paylaşımların incelenmesinde, bir dine veya dinin kutsal saydığı değerlere yönelik hakaret veya aşağılama söz konusu olduğunda bunun ifade özgürlüğünün sınırlanması sebebi olarak sayılıp sayılamayacağı veya dinî değerlerin ve hislerin hangi durumlarda korunmasının gerekip gerekmediğine dair tereddütler karşısında AİHM'nin Otto-Preminger Enstitüsü / Avusturya kararında; kamuoyuyla tartışmalı hususları paylaşma ve bundan yola çıkarak ilgili kişilerin bu husustan haberdar olma hakkı ile kişilerin düşünce, vicdan ve din özgürlüklerine doğru düzgün saygı gösterilmesi hakkının birbiriyle çatışmalı olması hâlinde ulusal makamların takdir yetkisi de göz önünde bulundurularak özgürlükler arasında dengeli bir karar verilmesi ve dinî olarak kutsal kabul edilen değerlere karşı uygunsuz saldırıların yaptırıma tabi tutulması gerektiği hükme bağlanmıştır.³⁵⁴

İslam dinine ve Müslümanlara karşı kullanılan ayrımcı söylem ile dinî değerlere hakaret niteliği taşıyan ve nefret suçu oluşturan davranışların ifade özgürlüğü ile bağdaşmadığı özellikle vurgulanmalıdır. Ayrıca bu kapsamda bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ile kitle iletişim araçlarının, yeni nesil medyanın ve sosyal medyanın zorlayıcı gücü dikkate alındığında Avrupa'da Müslümanlara karşı sahip olunan ön yargının, olumsuz algının ve imajın değiştirilmesinde ve dönüştürülmesinde medyanın potansiyel gücünün olumlu yönde kullanılabileceği belirtilmelidir. Bu çerçevede Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT) haber kanalında 1/1/2024-31/12/2024 tarihleri arasında dünya çapında Kur'an-ı Kerim'e, camilere ve din görevlilerine saldırı haberleri, İtalya sokaklarında Nazi selamı haberi, ırkçı söylem ve saldırı haberleri, başörtülü kadınlara hakaret haberleri gibi 376 adet haber yayınına 864 dakika süre ayrılmıştır.³⁵⁵ Bu durum, TRT'nin kamu yayıncısı olma sorumluluğu çerçevesinde İslam karşıtlığına karşı toplumsal farkındalık oluşturma, dinî değerlere saygıyı teşvik etme ve nefret suçlarına dikkat çekme konusundaki duyarlılığını ve bilinçli yayıncılık anlayışını açıkça ortaya koymakta olup medyanın toplumu dönüştürücü ve bilinçlendirici gücünün olumlu bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası alanda din temelinde ayrımcılığın en görünür örnekleri, İsrail'in Filistin'i işgalinde ve Filistinlilere yönelik soykırım girişiminde görülmektedir. İsrail'in 7 Ekim 2023 sonrasında Gazze'de sürdürdüğü saldırılar, başta Müslümanlık olmak üzere, yerel dini kimlikleriyle var olan tüm Filistin halkına yönelen köklü bir nefretin en açık göstergelerinden biri olarak tezahür etmektedir. Kadın, çocuk, yaşlı ayrımı gözetmeksizin sivillerin hedef alınması, dini

352 AİHM, Norwood/Birleşik Krallık (k.k.), B. No: 23131/03, 16/11/2004, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-67632%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-67632%22]), (E.T. 15/5/2024).

353 DİB'nin 29/4/2025 tarihli ve E-30339839-402.03-6277388 sayılı cevabi yazısı.

354 AİHM, Otto-Preminger Enstitüsü/Avusturya, B. No: 13470/87, 20/9/1994, para. 55. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-122484%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-122484%22]), (E. T. 30/5/2025).

355 TRT'nin 28/4/2025 tarihli ve E-74960522-045.02-1822975 sayılı cevabi yazısı.

referanslarla meşrulaştırılan bu saldırıların ayrımcı niteliğini ve sistematik bir yok etme politikasını ortaya koymaktadır.

İsrail yönetiminin, okulları, mabetleri, özellikle de hastaneleri ve sığınma merkezlerini hedef alması ve Filistinlileri açlığa mahkûm etmesi; yalnızca uluslararası hukuk ve insancıl hukuk normlarının ihlali değil, aynı zamanda başta çoğunluğu oluşturan Müslüman Filistinliler olmak üzere tüm Filistinlilerin kutsal ve toplumsal yaşam alanlarının yok edilmesiyle sonuçlanan din temelli ayrımcılığın bir yansımasıdır. Bu saldırılar, küresel ölçekte artış gösteren İslamofobiyle de örtüşmekte ve Müslüman kimliğinin bilinçli biçimde olumsuz, suç unsuru taşıyan bir çerçevede konumlandırılmasına hizmet etmektedir. Gazze’de sivillerin en temel gereksinimlerden mahrum bırakılması, insani yardımların engellenmesi ve toplu cezalandırmaya varan uygulamalar Filistinlilerin inanç, kimlik ve yaşam hakkının hedef alınmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda; Gazze halkı başta Müslümanlık olmak üzere, sahip olduğu dini kimlikleri nedeniyle İsrail tarafından maruz bırakıldıkları ayrımcı ve dışlayıcı politikaların da mağduru durumundadır.

İsrail’in 7 Ekim 2023 tarihinden bu yana Gazze’de artarak devam eden savaş suçu ve soykırım suçu teşkil eden saldırıları nedeniyle bölgede yaşanan temel hak ve özgürlük ihlalleri ile uluslararası silahlı çatışmalar hukuku ihlallerinin araştırılması amacıyla Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu’nun 2/11/2023 tarihli 218 sayılı toplantısında alınan 2023/850 ve 851 sayılı kararlarıyla, *“Uluslararası Hukuk ve İnsancıl Hukuk Bağlamında İsrail’in Filistin’de Gerçekleştirdiği Hak İhlalleri ve Savaş Suçlarının Araştırılması ve Raporlanması Komisyonu”* oluşturulmuştur. Komisyon, raporlama çalışmaları kapsamında ulusal ve uluslararası ölçekte kamu kurum ve kuruluşlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiş, alanında uzman akademisyenlerle bir araya gelmiş ve konuya ilişkin kamuoyu bilgilendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi iş birliğiyle *“İsrail’in Filistin/Gazze Topraklarında Sebep Olduğu İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk İhlalleri Çalıştayı”* ile *“Uluslararası Hukuk ve İnsancıl Hukuk Bağlamında İsrail’in Filistin’de Gerçekleştirdiği Hak İhlalleri ve Savaş Suçları Çalıştayı”* gerçekleştirilmiştir.

Çalışmaların sonunda, Filistin’de yaşanan hak ihlallerini uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk normları ve müktesebatı çerçevesinde objektif biçimde tespit etme ve bölgede yaşanan insan hakları ihlallerini gözler önüne serme amacı ile 2024 yılının Ekim ayında *“Filistin’de İnsan Hakları İhlalleri ve Gazze Soykırımı Raporu”* yayımlanmıştır. Rapor, 26 Kasım 2024 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Numan KURTULMUŞ’un ev sahipliğinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde gerçekleştirilen program ile tanıtılmıştır. Programa milletvekilleri, siyasi partilerin grup başkan vekilleri ve komisyon başkanları, büyükelçiler, diplomatik misyonların çeşitli düzeydeki temsilcileri, kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ile akademisyenler katılmış; programın ardından Raporun hazırlanması sürecinde yer alan akademik heyetteki akademisyenlerin sunumlarıyla *“Gazze Soykırımı: Tespitler ve Öneriler Paneli”* gerçekleştirilmiştir.

Rapor'da, soykırımcı İsrail'e karşı acil önlemlerin alınması, Filistin konusunda küresel bir farkındalığın doğru yöne kanaliz edilebilmesi bakımından sözün ve eylemin sadece Batılı devletleri veya toplumları ikna etmeye hasredilmemesi ve sınır aşan geniş bir müzakere için tüm insanlığı muhatap alacak "küresel bir yuvarlak masa" kurulması, adil bir hafıza oluşturularak soykırım sürecinde bugüne kadar kimin ne yaptığının anlatılması ve bütün bu faaliyetlerin Filistinliler adına değil Filistinlilerle birlikte yapılması önerilmektedir.³⁵⁶

Söz konusu hususlar çerçevesinde; Filistin'de yaşanan işgalin ve soykırımın yalnızca uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukuku çerçevesinde değil, aynı zamanda din temelli ayrımcılığın ve İslamofobik anlayışın tezahürleri olarak da ele alınması gerekmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve bölgesel insan hakları mekanizmaları nezdinde, Filistin halkına yönelik sistematik ihlalleri tespit etmeye, belgelemeye ve failleri hesap verebilir kılmaya yönelik bağımsız ve etkili soruşturma süreçlerinin işletilmesi gerekmektedir. Ayrıca, uluslararası insancıl hukukta güvence altına alınan ayırım gözetmeme ilkesi ile uluslararası insan hakları hukukunda yer alan ayrımcılık yasağı hükümlerinin, dinî kimlik temelinde yürütülen ihlaller açısından uygulanabilirliği güçlendirilmeli ve bu çerçevede etkin bir yaptırım mekanizması tesis edilmelidir.

Din ve inanç açısından ayrımcılıkla mücadele bakımından ele alınması gereken diğer bir konu ise dinî mekânların korunmasıdır. 2024 yılı itibarıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü envanterine göre mülkiyetleri vakıflara ait olan 5.750 adet dinî yapı (cami, türbe, mescid, kilise, havra, sinagog vb.) bulunmaktadır.³⁵⁷ 2024 yılı sonu itibarıyla ise Türkiye'de 11.558 adet korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilmiş dinî yapı bulunmaktadır.³⁵⁸ Bu kapsamda 23/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na göre dinî özellik taşıyan medreseler, kümbetler, türbeler ve kitabeler, camiler, mescitler, musallalar, namazgâhlar, tekke ve zaviyeler, mezarlıklar, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar, külliyele, eski anıt ve duvar kalıntıları gibi pek çok yapı taşınmaz kültür varlığı örneklerinden olup tescil, koordine ve korunması Kültür ve Turizm Bakanlığınca yapılmaktadır.³⁵⁹

2024 yılı itibarıyla Türkiye'de, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu tamamlanan kiliseler; Antalya Hıdrellez (Saint George) Kilisesi, Bursa Santa Maria (Fransız) Kilisesi, Balıkesir Taksiyarhis (Aya Nikola) Kilisesi, Çanakkale Kaleköy Manastırı, Çanakkale Aya Marina Rum Ortodoks Kilisesi, Çanakkale Aya Nikola Kilisesi, Diyarbakır Ermeni Katolik Kilisesi, Diyarbakır Ermeni Protestan Kilisesi, Edirne İtalyan Kilisesi, Edirne Büyük Sinagog, Gaziantep Fevkanî Kilisesi, Gaziantep Şahinbey Havrası, İstanbul Andonyan Ermeni Katolik Manastırı, İstanbul Sina Baldukyasko (Terra Santa) Manastırı, İstanbul Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi, İstanbul Kastoria Sinagogu ve İstanbul Tur-i Sina Manastırı (Ionnes Prodromos Metohion Kilisesi)'dir.³⁶⁰ 6/2/2023 tarihli depremlerden etkilenen

356 TİHEK, Filistin'de İnsan Hakları İhlalleri ve Gazze Soykırımı Raporu, Ankara, Ekim 2024, s. 15. <https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/HA4SVxYn.pdf> (E.T. 3/10/2025).

357 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

358 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

359 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

360 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

Adıyaman Mor Petrus ve Mor Pavlus Kilisesi, Hatay Mar Yuhanna Rum Ortodoks Kilisesi, Hatay Rum Katolik Kilisesi, Hatay Yoğunluk Ermeni Kilisesi, Hatay Süryani Katolik Kilisesi, Hatay Rum Ortodoks Kilisesi ve Kilis Merkez Havra'nın ise onarım ve restorasyonları devam etmektedir.³⁶¹ Dinî yapıların korunması amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler, eşitlik temelinde olumlu gelişmeler olarak kaydedilmekte ve bu faaliyetlerin sürdürülmesi hususundaki çabanın önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Gayrimüslim cemaat vakıflarına ait taşınmazların iadesine ilişkin düzenlemeler ile ilgili süreçler ise 2023 yılında tamamlanmıştır. Bu süreçte toplam 1084 adet taşınmazın iadesi ve 21 adet taşınmazın bedelinin ilgili cemaat vakfına ödenmesi sağlanmıştır.³⁶² Dolayısıyla 2024 yılı içerisinde herhangi bir taşınmaz iadesi yapılmamıştır.³⁶³

Gayrimüslim cemaat vakıflarının taşınırlarına ait restorasyon çalışmaları kapsamında; Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi'ne ait kütüphanenin envanterine kayıtlı 1 adet yazma eserin restorasyonu tamamlanmış olup 25 adet yazma eserin restorasyon çalışmaları da hâlen devam etmektedir.³⁶⁴ Ayrıca Diyarbakır'daki Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi ile Meryem Ana Kilisesi'nde bulunan eserlerin liste ve düzenleme çalışmalarına da destek hizmeti verilmiştir.³⁶⁵

Din, inanç, mezhep temelinde ayrımcılıkla mücadelede bir diğer önemli husus şüphesiz konuyla ilgili suçların etkin soruşturulması ve caydırıcı cezalarla yaptırım altına alınmasıdır. Adalet Bakanlığından alınan güncel verilere göre 31/12/2024 tarihi itibarıyla 12/10/2004 tarihli ve 5237 sayılı TCK'nın 153'üncü maddesinde düzenlenmiş olan "*İbadethanelere ve Mezarlıklara Zarar Verme*" suçundan 163 kişi hakkında mahkûmiyet hükmü; 115'inci maddesinde düzenlenmiş olan "*İnanç, Düşünce ve Kanaat Hürriyetinin Kullanılmasını Engelleme*" suçundan ise 12 kişi hakkında mahkûmiyet hükmü verilmiştir.³⁶⁶

Bilindiği üzere 2/3/2021 tarihinde kamuoyuna açıklanan İnsan Hakları Eylem Planının, 30/4/2021 tarihli ve 31470 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2021/9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi'nin iki yıllık uygulama dönemi 30/4/2023 tarihinde tamamlanmıştır.³⁶⁷ Hedef 4.3. altında yer alan Faaliyet 4.3.c. "*Ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü ve tutuklulara kendi dinî bayramlarında açık görüş ve görüntülü görüşme gibi ilave imkânlar sağlanacaktır.*" hükmünü haiz bulunmaktadır. 17/6/2005 tarihli ve 25848 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'in "*Bayramlarda ve özel günlerde açık görüş*" başlıklı 15'inci maddesinde; "*Hükümlü ve tutuklular, Bakanlıkça uygun görülen; milli bayramlar ve mensubu bulundukları dinin bayramları ile özel günlere mahsus olmak üzere, 9 uncu maddenin birinci ve ikinci*

361 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

362 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

363 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

364 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

365 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

366 Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 28/4/2025 tarihli ve E-15705087-252.02-217319 sayılı cevabi yazısı.

367 Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 29/4/2025 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı cevabi yazısı.

fıkralarında belirtilen kişiler ile açık görüş yapabilir. Ancak; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm olanlar bu madde kapsamında anne, baba, eş, çocuk, torun, büyükanne, büyükbaba ve kardeşleriyle görüşebilirler.” hükmü yer almaktadır. Bu kapsamda, 2024 yılı içerisinde Ramazan Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk’ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, Kurban Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve Yılbaşı münasebetiyle açık görüşler yaptırılmıştır.³⁶⁸ Söz konusu uygulamanın iyi uygulama örneği olduğu değerlendirilmişse de diğer dinlere mensup bireylerin de özel günlerini içerir şekilde uygulanması hususu din ve inanç hürriyetin sağlanması hususunda önemli bir adım olacaktır.

2024 yılında Kurumumuza ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kapsamında yapılan 206 adet başvuru kapsamında din temelinde 12, inanç temelinde 11 ve mezhep temelinde 2 adet başvuru yapılmış olup³⁶⁹ din temelinde ayrımcılık yasağına ilişkin 4 ve, inanç temelinde ayrımcılık yasağına ilişkin olarak 3 adet ihlal kararı verilmiştir.³⁷⁰ Söz konusu başvurulara ilişkin kararlarda; din ve vicdan hürriyetinin demokratik toplumun vazgeçilmez unsurları arasında yer alan ve gerek uluslararası belgeler gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile koruma altına alınan temel bir hak olduğuna ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Buna göre din veya inanca uygunluk ya da din veya inancın gereklerinin uygulanmasının sadece törenleri değil, aynı zamanda beslenme ile ilgili belirli adetleri, belirli kıyafetlerin giyilmesini, başörtüsü takılmasını ve çeşitli ritüelleri de içerebileceği belirtilmiştir. Nitekim 25/9/2024 tarihli ve 2024/1001 sayılı Karara konu başvuruda başvuran; site havuzlarından tesettürlü mayo giyerek faydalanmanın mümkün olmamasının ayrımcılık olduğunu ileri sürmüş olup Kurul tarafından tesettürlü mayo giymenin de din ve inanç hürriyeti kapsamında bir dışa vurum şekli olduğunun kabul edilmesi gerektiği vurgulanmış ve tesettürlü mayo ile havuza girilmesine yönelik izin vermeme şeklindeki uygulamalar bakımından ayrımcılık yasağı ile eşit muamele ilkesinin ihlal edilmediğinin ispat edilemediği ifade edilerek doğrudan ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle ihlal kararı verilmiştir.³⁷¹ Söz konusu karar din ve inanç özgürlüğünün yalnızca ibadetle sınırlı olmadığını, bireylerin inançlarına uygun yaşam tarzlarını sürdürme haklarının da bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

14/3/2024 tarihli ve 2024/310 sayılı Karara konu başvuruda ise başvuran öğrenim gördüğü üniversitede tesettür giyimi nedeniyle din ve inanç temelinde ayrımcılığa maruz kaldığını iddia etmektedir. Muhataplar tarafından başvuranın dinî inancına ve tesettür giyim şekline yönelik gerçekleştirilen konuşmada kullanılan ifadelerin din temelinde ayrımcı bir tutumda olduğu, kişinin onurunu kırıcı, aşağılayıcı ve utandırıcı mahiyette söylemler teşkil ettiğinin değerlendirilmesi nedeniyle din temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği;

368 Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Müdürlüğü’nün 2/5/2025 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02-2025]-4494/84442 sayılı cevabi yazısı.

369 İlgili veriler Kurum içi istatistiklerden elde edilmiştir.

370 Her bir başvuruda birden fazla ayrımcılık temeli ileri sürülebildiği gibi Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulu tarafından birden fazla ayrımcılık temeli ile ilişkili olarak karar verilebilmektedir.

371 TİHEK, B. No: 2023/276, K. No: 2024/1001, 25/9/2024; <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/2t9nq9.pdf>, (E. T. 29/5/2025).

ayrıca başvuranın dinî hassasiyeti dikkate alınmadan yüzünün iki erkek personel tarafından görülmesi kaydıyla kimliğinin tespit edilmesi ve bu durumun anlaşılabilir gerekçesinin ortaya konulamaması çerçevesinde başvuran nezdinde gerçekleşen istenmeyen bu davranışın, din ve inanç temeli ile bağlantılı olarak 6701 sayılı Kanun'da bir ayrımcılık türü olarak sayılan tacizi gerçekleştirdiği değerlendirilerek muhataplar hakkında 120.000'er TL idari para cezası uygulanmıştır.³⁷² Söz konusu Kararda, bireyin günlük yaşamında karşılaştığı uygulamalarla da korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim verilen ihlal kararı ve idari para cezaları, kamu kurum ve kuruluşlarının din temelli ayrımcılıkla mücadele konusunda daha duyarlı ve özenli davranmaları gerektiğini göstermektedir.

Kurumumuz tarafından incelenen bir diğer başvuruda ise; başvuranın Cuma namazına gitmesi nedeniyle iş sözleşmesinin feshedilmesinin din temelinde ayrımcılık yasağının ihlali teşkil ettiği iddiasına ilişkin olarak başvuranın Cuma namazına gitmesi nedeniyle işten çıkarılmasının 6701 sayılı Kanun'un *"İstihdam ve serbest meslek"* başlıklı 6'ncı maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen *"işveren veya işveren tarafından yetkilendirilmiş kişinin, çalışmanın sona ermesi süreçleri de dâhil olmak üzere işle ilgili süreçlerin hiçbirinde ayrımcılık yapamayacağı"* şeklindeki emredici hükme aykırı olduğu ve muhatap Şirketin din temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiği sonucuna varılmış; ihlalin etki ve sonucunun ağırlığı ile ihlal iddiasına muhatap Şirketin ekonomik durumu ve güçlü hukuki konumda bulunması göz önünde bulundurularak 6/11/2024 tarihli ve 2024/1141 sayılı Karar ile ihlal konusu eylemle ilgili muhatap Naturelgaz Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye üst sınırdan idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.³⁷³ 2024/1141 sayılı Karar, çalışma hayatında din özgürlüğünün korunması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bireyin ibadet hakkını kullanması nedeniyle işten çıkarılması, açıkça din temelinde ayrımcılık anlamına gelmekte olup Kurulun, işverenin ayrımcılık yasağını ihlal ettiğini tespit ederek üst sınırdan idari para cezası uygulaması hem caydırıcılık sağlanması açısından hem de çalışanların dinî özgürlüklerinin korunması bakımından oldukça önemlidir. Söz konusu Karar ile işverenlerin din ve inanç temelli haklara saygılı davranma yükümlülüğünün altı çizilmiştir.

İslamofobiye ilişkin olarak ülkemiz tarafından atılan adımlar ve sergilenen kararlı ve aktif duruş oldukça önemlidir. Buna ilişkin olarak sosyal medyanın gücü de kullanılmalıdır. Zira Avrupa'da Müslümanlara karşı giderek artan önyargının ve olumsuz bakışın değiştirilmesinde bilgi teknolojilerinden faydalanmak oldukça gereklidir. Nefret söyleminin önlenmesi konusunda Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından oluşturulan EYS sistemine *"Nefret Söylemi Haberleri"* kategorisi eklenmesi bir iyi uygulama örneği teşkil etmektedir. 2022 ve 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporlarında yer verilen tavsiyelerden biri de İslamofobi eylemlerine dair özellikle Avrupa'da bir veri toplama sisteminin kurulmasına ilişkindir. Rapor'da Avrupa ülkelerinin birçoğunda istatistiki verilerde ve resmi raporlarda antisemitizm, Hristiyan karşıtı suçlar, yabancı düşmanlığı, Roman karşıtlığı gibi kategoriler yer almasına karşın İslamofobinin ayrı bir veri toplama başlığı olmamasının ayrımcılık

372 TİHEK, B. No: 2022/1841, K. No: 2024/310, 14/3/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/ryvj26.pdf>, (E. T. 29/5/2025).

373 TİHEK, B. No: 2024/453, K. No: 2024/1141, 6/11/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/5hksox.pdf>, (E. T. 29/5/2025).

olaylarına ilişkin veri toplanmasını güçleştirdiğinden bahsedilmiş ve uluslararası kuruluşlar veya mahkemelerin resmî web sitelerinde İslamofobiye ilişkin ayrı bölümler açılması tavsiye edilmiştir. Avrupa’da artış gösteren İslamofobi eylemleri karşısında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde düzenli ve kapsamlı bir veri toplama sisteminin oluşturulması, ilgili kurumların raporlarında İslamofobiye özel bölümler açılması ve bu alanda somut çalışmaların ivedilikle başlatılması önem arz etmektedir. Nitekim antisemitizm, Hristiyan karşıtı suçlar, Roman karşıtlığı gibi başlıklara yer verilirken İslamofobinin istatistiksel açıdan ayrı bir kategori olarak ele alınmaması, bu alandaki ayrımcılığın görünürlüğü azaltmaktadır. 2024 yılında da konuya ilişkin herhangi bir çalışma yapılmadığı gözlemlenmiş olup özellikle Avrupa’da artarak devam eden İslamofobik eylemler de göz önüne alındığında, İslamofobiye ilişkin düzenli bir istatistik çalışması yapılması son derece önemli bir hâle gelmiştir.

Bu doğrultuda, Filistin’de yaşanan ihlalleri yalnızca insancıl hukuk ve insan hakları bağlamında değil, aynı zamanda din temelli ayrımcılık ve İslamofobi ekseninde de ele alacak kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle, uluslararası hukuk kuruluşlarının Gazze’de yaşananlar açısından daha etkin bir rol üstlenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca din temelli ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin olarak; uluslararası normların güçlendirilmesi, bağlayıcı hükümlerle desteklenmesi ve bu kapsamda devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlayacak şeffaf denetim mekanizmalarının kurulması, Filistin’de süregelen hak ihlallerinin önlenmesi açısından önemli bir adım olacaktır.

Özellikle Avrupa’da Müslümanlara yönelik artan önyargı ve olumsuz algının kırılmasında bilgi teknolojilerinden yararlanmak kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bu çerçevede kamu yayıncılığı misyonunu yerine getiren TRT’nin İslam karşıtlığına karşı toplumsal farkındalık oluşturma, dinî değerlere yönelik saldırılara karşı kamuoyunu bilgilendirme ve nefret suçlarına karşı bilinç oluşturma yönündeki yayın politikası yalnızca ulusal ölçekte değil, küresel düzeyde de örnek teşkil etmektedir. Bu tür yayıncılık anlayışı, medyanın dönüştürücü gücünün olumlu yönde kullanılabileceğini göstermektedir.

2024 yılı itibarıyla gayrimüslim cemaat vakıflarına ait taşınmazların iadesine ilişkin sürecin büyük ölçüde tamamlanmış olması ve bu kapsamda toplam 1084 adet taşınmazın iadesi ile 21 adet taşınmazın bedelinin ilgili vakıflara ödenmiş olması, uzun süredir devam eden mülkiyetle ilgili sorunların çözümüne yönelik önemli ve somut bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir. Bu gelişme, mülkiyet hakkı ve inanç özgürlüğü bağlamında hukuki güvenliğin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, gayrimüslim cemaatlere ait taşınır kültürel varlıkların korunması ve yaşatılmasına yönelik olarak Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi kütüphanesindeki yazma eserlerin restorasyonuna başlanması ve destekleyici envanter çalışmalarının yürütülmesi de kültürel mirasa verilen önemin somut bir göstergesidir. Bu tür uygulamalar hem toplumsal hafızanın korunmasına hem de inanç topluluklarının kültürel varlıklarına sahip çıkılmasına yönelik yapıcı bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Son olarak İHEP kapsamında, ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü ve tutuklulara Ramazan ve Kurban Bayramları ile birlikte ulusal bayramlar ve yılbaşı vesilesiyle açık

görüş imkânı sağlanması, insan onuruna saygılı ve aile bağlarını güçlendiren önemli bir iyi uygulama örneğidir. Bu uygulamanın daha da kapsayıcı hâle getirilmesi için diğer din ve inançlara mensup bireylerin kendi kutsal günleri ve özel bayramlarında da benzer imkânların sunulması, din ve inanç özgürlüğünün tam anlamıyla güvence altına alınması açısından tavsiye edilmektedir. Bu sayede hem eşitlik ilkesi pekiştirilecek hem de ceza infaz kurumlarında yaşayan bireylerin farklı inanç kimliklerine yönelik saygı ve duyarlılık kurumsal düzeyde güçlendirilecektir.

2.5. Yaş

6701 sayılı Kanun kapsamında korunan bir temel olarak “yaş”, potansiyel bir ayrımcılık mağduru olan kişinin yaşını ifade etmektedir. Yaşa dayalı ayrımcılık, bir kimseye bir hakkın kullanılmasında ya da bir yükümlülüğün yerine getirilmesinde meşru ve makul bir temele dayanmaksızın yaşı sebebiyle farklı muamelede bulunulması sonucu ortaya çıkmaktadır.³⁷⁴ Yaşa dayalı ayrımcılık, ulusal ve uluslararası hukukta görece yeni bir gelişme olduğundan “yaş temeli” insan hakları sözleşmelerinin bir kısmında açıkça yer almamaktadır. Bu durum, demografik yaşlanma sorununun son zamanlarda görünür hale gelmesi ve önem kazanmasıyla açıklanmaktadır. Çocukların bağımsız ve hak sahibi birer birey olarak algılanmalarının yakın dönemlere rastlamış olması, yine yaş ayrımcılığının ulusal ve uluslararası metinlerde yeterince yer bulamama nedenlerinden bir diğeri olarak açıklanabilecektir. Bununla birlikte yaşa dayalı ayrımcılık, insan hakları organlarının içtihatlarında ele alınmaktadır.³⁷⁵ Yaş ayrımcılığına her yaş grubundan insan maruz kalabilmekle birlikte bu ayrımcılık ile en sık karşılaşan gruplar çocuklar, gençler ve yaşlılar olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷⁶

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre 18 yaşına kadar herkes çocuk sayılır. TÜİK istatistikleri uyarınca ülkemiz nüfusunun %25,5’ini çocuklar oluşturmaktadır.³⁷⁷ Çocuğa yönelik yaş ayrımcılığı; çocukların kanun önünde eşit oldukları halde şiddetten korunma, barışçıl toplanma, bilgiye erişim, sağlık, eğitim, sosyalleşme hakkı ve adalet hizmetlerine erişim gibi birçok hakkı kullanmaları yönündeki engeller olarak ortaya çıkmaktadır.³⁷⁸ Çocukluk ile yetişkinlik arasında yer alan gençler de çeşitli biçimlerde ayrımcılığa uğramaktadır. Gençler; eğitime, kaliteli istihdama, sosyal korumaya, medeni ve siyasi haklara tam erişim hususunda zorluklarla karşılaşmaktadır.³⁷⁹

Çocukların hakkayıplarına uğradığı alanlardan ilki istihdamdır. Ülkemizde çeşitli nedenlerden dolayı bazı çocuklar küçük yaştan itibaren çalışmaya zorlanmakta olup çocuk işçiliği,

374 TİHEK, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:9 Yaş Temelinde Ayrımcılık, Ankara, 2022, s. 5.

375 Organization for Security and Co-operation in Europe, Guide on Discrimination Grounds, Polyesteday, Skopje, 2013, s. 41.

376 TİHEK, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:9 Yaş Temelinde Ayrımcılık, s. 5.

377 TÜİK, “İstatistiklerle Çocuk, 2024”, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istcocuk_2024.pdf, (E.T.16/6/2025)

378 TİHEK, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:9 Yaş Temelinde Ayrımcılık, s.10.

379 Gerard Quinn, Israel Doron, Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons The Current Use and Future Potential of the European Social Charter, Council of Europe, Strasbourg, France, 2021, s. 20.

ülkemizde çözülmesi gereken en büyük sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁸⁰ Çocuk işçi; on dört yaşını bitirmiş, on beş yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi olarak tanımlanmaktadır.³⁸¹ Türkiye nüfusunun %20,9'unu 0-14 yaş aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır.³⁸² Sosyal Güvenlik Kurumundan alınan verilere göre, 2024 Aralık ayı itibarıyla 0-14 yaş aralığında 4/1-a zorunlu sigortalı olarak tescil edilen kişi sayısının 3.167 olduğu görülmüştür.³⁸³ Her ne kadar çocuk işçi kapsamında değerlendirilmese de TÜİK tarafından yapılan Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre 2022 yılında Türkiye'de yaşayan 15-17 yaş grubundaki çocukların iş gücüne katılım oranı % 18,7, 2023 yılında % 22,1, 2024 yılında ise %24,9 olarak açıklanmıştır. İş gücüne katılım oranı cinsiyete göre incelendiğinde bu oranın; erkek çocuklar için %35,6, kız çocuklar için %13,7 olduğu görülmüştür.³⁸⁴

ÇSGB tarafından çocuk işçiliği konusunda çalışma yapan kişi, kurum ve kuruluşların yürütecekleri çalışmalara kılavuzluk edebilecek kapsamlı bir kaynak olması amacıyla ilgili tüm kurum ve kuruluşların desteğiyle, çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılması hedefiyle, "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)" hazırlanmış ve uygulanma imkanı bulmuştur.³⁸⁵ Çalışma Programı kapsamında, özellikle küçük ve orta ölçekli iş yerlerindeki çocuk işçiliğinin tespit edilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen saha araştırma faaliyetleri, Bakanlığın ilgili birimleri, MEB, ASHB, Göç İdaresi Başkanlığı ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) başta olmak üzere Valilikler ve Belediyeler ile kurumlar arası iş birliği çerçevesinde yürütülmüştür.³⁸⁶ Bununla birlikte 2024-2025 yılları içerisinde Bakanlık ile UNICEF arasında çocuk hakları ve tedarik zincirleri bağlamında bulunan faaliyetlerin çalışmalarına başlandığı, bu kapsamda eğitici eğitimleri, karşılaştırmalı analizler, iyi uygulama örneklerinin görülmesi için yurt dışı çalışma ziyaretleri faaliyetlerinin hayata geçirildiği belirtilmiştir.³⁸⁷

Türkiye'nin BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin 8.7. hedefi doğrultusunda, zorla çalıştırma, modern kölelik, insan kaçakçılığı ve çocuk işçiliğini yok etmek amacıyla acil ve etkin tedbirler almaya yönelik oluşturulan küresel işbirliğinde yer almak amacıyla çalışmalar yürüttüğü, bu kapsamda ilgili kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, sosyal taraflar, meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcilerinin katılım ve katkılarıyla Ulusal Stratejik Çalıştay gerçekleştirildiği, Çalıştay sonucunda elde edilen çıktılar dikkate alınarak ilgili taraflarla istişare içerisinde ülkemizin Rehber Ülke Yol Haritası oluşturulduğu, Küresel Koordinasyon Grubunda Yol Haritasının sunumunun ardından Türkiye Rehber Ülke statüsü kazandığı anlaşılmaktadır.³⁸⁸ Çocuk işçiliğiyle mücadele

380 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s.71.

381 ÇSGB, 30 Soruda Çocuk ve Genç İşçilere Özel Çalışma Koşulları, 05 Numaralı El Kitabı Serisi, s.4.

382 TÜİK, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2024", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2024-53783>, (E.T.16/6/2025).

383 ÇSGB'nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

384 TÜİK, "İstatistiklerle Çocuk, 2024".

385 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu, s.72.

386 ÇSGB'nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

387 ÇSGB'nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

388 ÇSGB'nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

sürecinde edinilen tecrübelerin çeşitli platformlarda paylaşılmasının ve küresel düzeydeki çocuk işçiliği ile mücadele hareketinin desteklemesinin olumlu bir gelişme olduğu değerlendirilmektedir.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği; barınma ve yaşam koşullarının zorluğu, kayıt dışı çalışma, çevre ile ilişkiler, iş sağlığı ve güvenliği ve çocuk işçiliği sorunu açısından özel olarak çalışma yapılması gereken bir alandır. Bu kapsamda 27/4/2024 tarihli ve 2024/5 sayılı “Mevsimlik Tarım İşçileri” konulu Cumhurbaşkanlığı Genelgesi yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Genelge ile mevsimlik tarım işçisi vatandaşların ve ailelerinin yaşadıkları sorunların giderilmesi için ilgili kurumların görev ve sorumlulukları belirlenmiş, il düzeyinde alınacak tedbirlere yönelik çalışmaların ise valilerin gözetim ve denetiminde yürütüleceği öngörülmüştür. Bu kapsamda, her yıl Valilikler tarafından eylem planı hazırlamakta ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kaynak tahsisi yapılmaktadır.³⁸⁹

Çocuk işçiliğiyle mücadele alanında ASHB bünyesindeki “Çocuklar Güvende” ekipleri tarafından ülke genelinde sokakta çalıştırılan, dilendirilen, sokakta yaşayan çocuklar tespit edilmekte, tespit edilen çocuk ve ailelere yönelik yürütülen çalışmalar sonucunda çocuk ve ailenin uygun sosyal hizmet modeline veya destek ve yardımlara yönlendirilmesi sağlanmaktadır.³⁹⁰

Kamu düzeni ile huzur ve güven ortamının devamlılığı, dilencililiğin ortaya çıkaracağı doğrudan veya dolaylı olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak vatandaşlarımızın yardımlaşma, paylaşma ve merhamet gibi insani duygularını istismar ederek kazanç sağlamak amacıyla dilencilik yapan ve başta çocuklar olmak üzere beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseleri dilencilikte araç olarak kullanan şahıslara engel olunması amacıyla; İçişleri Bakanlığı tarafından vali/kaymakamlar koordinasyonunda kolluk güçleri, belediyeler ve ilgili kurumlar tarafından bilgilendirme faaliyetlerinin yapılması, sokakta çalıştığı/çalıştırıldığı ya da dilendiği/dilendirildiği tespit edilen çocukların belediye zabıta ekipleri, kolluk güçleri ve bu alanda faaliyet gösteren mobil ekipler tarafından tespit edilerek yetkileri dahilinde gerekli işlemlerin yapılması, mahallin şartları da göz önünde bulundurularak gerekli görülen ilave tedbirlerin alınması hususunda 81 il valiliği ve kolluk birimleri 13.11.2024 tarihli ve 87779 sayılı “Dilencilik İle Mücadele” konulu yazı ile talimatlandırılmıştır.³⁹¹

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 19’uncu maddesine göre Taraf Devletler evlerinde, okullarında, diğer kurumlarda veya kendi toplulukları içinde çocukları her tür şiddet ve istismara karşı korumakla yükümlüdür. Bu kapsamda 2024 yılında ASHB’ye bağlı kadın konukevlerinde 22.136, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezinde (ŞÖNİM) ise 10.902 çocuğa hizmet verilmiştir.³⁹²

389 ÇSGB’nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

390 ASHB’nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

391 İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E2265961765910581 sayılı cevabi yazısı.

392 ASHB’nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

2024 yıl sonu verilerine göre Çocuk Kabul ve İl Müdahale Birimleri (ÇOKİM) dahil koruma ve bakım altında bulunan tüm çocukların yaş cinsiyet dağılım tablosu ise aşağıdaki gibidir:

Yaş Grubu	Kız	Erkek	Toplam
0-6 yaş	905	1.352	2.257
7-12 yaş	3.281	3.205	6.486
13-15 yaş	2.331	2.001	4.332
16-18 yaş	2.289	1.899	4.188
19 ve üzeri yaş	76	46	122
Toplam	8.882	8.503	17.385

Tablo 19: Koruma ve Bakım Altında Bulunan Tüm Çocukların Yaş-Cinsiyet Dağılım Tablosu

İlgi tablo, yaş gruplarına ve cinsiyete göre toplam 17.385 kişilik bir nüfusun dağılımını ortaya koymaktadır. Cinsiyet temelinden bakıldığında, kız çocuklarının sayısı 8.882, erkek çocuklarının sayısı ise 8.503 olup neredeyse eşit bir dağılım mevcuttur. Yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde ise en kalabalık grubun 6.486 kişiyle 7-12 yaş arası çocuklar olduğu görülmektedir. Bu durum, örgün eğitimin temel kademelerini kapsayan yaş grubunun ihtiyaçlarının öncelikli olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

İnsancıl hukukun en temel ilkelerinden birisi olan ayrımcılık yapmama ilkesi kapsamında refakatsiz³⁹³ ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar da korunmaya muhtaç çocuk statüsünde olmalarından dolayı koruma ve bakıma yönelik çeşitli haklara sahiptir. İHEP'te de uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındaki kimsesiz çocukların bakım ve gözetiminin daha etkin sağlanabilmesi için tüzel kişi vesayet sisteminin hayata geçirilmesi öngörülmüştür.³⁹⁴ Bu kapsamda ASHB tarafından ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar için koruyucu ve önleyici mekanizmaları, politika ve stratejileri ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte oluşturmak; ebeveyn kaybı yaşamış çocukların haklarını koruyarak refah düzeylerini yükseltmek; ebeveyn kaybı yaşamış çocuklara yönelik toplumsal farkındalığı ve dayanışmayı artırmak amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının taşra teşkilatını oluşturan il müdürlüklerinde "Öksüz ve Yetim Hizmet Birimi" kurulmuştur.³⁹⁵ İl müdürlüğü ve sosyal hizmet merkezlerinde görevlendirilen personel tarafından ebeveyn kaybı yaşayan çocuklara yönelik psikolojik, sosyal, ekonomik ve hukuksal destek sağlanması ve çocuğun bakımını sağlayan bireylere ve aileye kapsamlı rehberlik hizmeti sunulabilmesi amacıyla hane ziyareti yapılarak çocuğun ve ailenin sosyal hizmet ihtiyaçları, mevcut durumda yararlanılan sosyal hizmet modelleri ile aileye sunulması planlanan hizmetler değerlendirilmektedir. Ziyaretler neticesinde ebeveyn kaybı yaşamış çocuklardan yardım ve destek ihtiyacı olduğu tespit edilenler uygun hizmetlere yönlendirilerek gerekli başvuru işlemlerinin yapılması sağlanmaktadır.³⁹⁶

³⁹³ 2828 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinin (b) bendinde "beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya kişisel güvenlikleri tehlike altında bulunan ve ebeveynleri tarafından terk edilmiş" çocuk olarak tanımlanan korunmaya muhtaç çocuk statüsünde yer almaktadır.

³⁹⁴ Adalet Bakanlığı, "İnsan Hakları Eylem Planı", Hedef 8.1, Faaliyet 8.1.c.

³⁹⁵ ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

³⁹⁶ ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

Eğitim hakkı, şüphesiz tüm çocuklar için en hayatî meselelerden birini teşkil etmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2'nci maddesi herhangi bir ayrımcılık söz konusu olmaksızın hakların bütün çocuklar için geçerli olduğunu belirtmektedir. Ancak küçük yaş grubundaki çocuklar görece güçsüz olduklarından ve haklarının yaşama geçirilmesi başkalarına bağlı olduğundan ayrımcılığa maruz kalma riskleri daha yüksektir.³⁹⁷ Bu nedenle erken çocukluk döneminde çocukların haklarının hayata geçirilmesi kritik önemi haizdir. Okul öncesi eğitime yönelik hedeflere yer verilmesi, yeni anaokulları yapımı, yeni ana sınıfları açılması, öğretmen atamaları ve farkındalık artırma çalışmaları neticesinde resmi veriler uyarınca 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı'nda okul öncesi net okullaşma oranı %84,26'ya ulaşmaktadır.³⁹⁸ Diğer eğitim kademelerinde ise; okullaşma oranının ilkokul için %95'e, ortaokul için %91'e ve ortaöğretim için %88'e ulaştığı bilinmektedir.³⁹⁹

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28'inci maddesinde eğitim hakkının fırsat eşitliği temelinde gerçekleştirilmesi vurgulanmıştır. Sözleşme'ye göre devletler, gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimin parasız kılınması gibi uygun önlemleri almakla yükümlüdürler. Bu kapsamda eğitime erişim imkânı zor olan veya öğrenci yetersizliği nedeniyle okulu kapatılan çocukların okula devamlarını sağlamak amacıyla hizmet veren yatılı bölge ortaokullarında öğrenim gören 23.830 öğrenciye öğretim yılı başında kırtasiye yardımı, özel okullarda öğrenim gören şehit ve gazi çocukları ile koruma altındaki 1.465 öğrenciye 16.253.023,15 TL burs ödemesi MEB tarafından yapılmıştır.⁴⁰⁰ Ayrıca 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 13'üncü maddesinde özel öğretim kurumları için kurumda öğrenim gören öğrenci sayısının yüzde üçünden az olmamak üzere ücretsiz öğrenci okutma yükümlülüğü getirilmiş olup bu yükümlülüğün yerine getirilmesinde harp veya vazife malulü sayılanların ilk ve orta öğretim çağındaki çocukları ile haklarında korunma, bakım veya barınma kararı verilen çocuklara öncelik tanınmıştır.⁴⁰¹

Özgürlüğünden yoksun bırakılanların tutulduğu ya da koruma altına alınanların tutulduğu merkezlerde barınan çocukların eğitim hakkından faydalanma bağlamında zorluklar yaşadığı bilinmektedir.⁴⁰² MEB ile Adalet Bakanlığı arasında imzalanan protokol çerçevesinde tutuklu, hükümlü, yükümlü ve eski hükümlülerin ve annesi yanında kalan çocukların iyileştirme çalışmaları kapsamında kişisel, sosyal ve mesleki gelişimlerinin sağlanması amacıyla; okuryazar olmayanların okuryazar hâle getirilmesi, örgün eğitim dışında kalanların eğitimlerine devam etmelerinin sağlanması, okul öncesi, lise, mesleki eğitim merkezi ya da şubelerinin açılması, mesleki eğitim merkezlerinde lise diplomasına erişim programlarına katılımın sağlanması amaçlanmaktadır.⁴⁰³

397 BM Çocuk Hakları Komitesi, Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanmasına İlişkin Genel Yorum No: 7, CRC/C/GC/7/REV.1 /2006, 2006, para.11.

398 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

399 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

400 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

401 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

402 BM Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin Kuralları), m. 13.5, m. 24.1, m. 26.1, m. 26.4, m. 26.6.

403 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

Çocukların insan haklarına, temel özgürlüklere saygılı, doğal çevreye duyarlı, ayrımcılık karşıtı bir bilinç ile yetişmelerinde ders kitaplarının, diğer öğretim materyallerinin, teknolojinin eğitimin temel amaçlarını içerecek şekilde düzenlenmesi ve ayrıca okul ortamının kendisinin de hoşgörü ve eşitlik ruhunu yansıtması gerekmektedir.⁴⁰⁴ Bu kapsamda MEB tarafından hazırlanan Okul Öncesi Eğitim Programında *Erdem-Değer-Eylem* çerçevesi altında; mahremiyet (kendisinin, ailesinin ve başkalarının kişisel alanını ve bilgilerini korumayı, başkalarının özgürlüklerini ihlal etmemeyi ve kişisel sınırlarına saygı duyma), mütevazılık (kendini bilmeyi, sabırlı, saygılı, duyarlı ve yapıcı olma), özgürlük (bağımsız, cesur, kararlı olmayı, özgürlüklerini kullanırken kişisel ve toplumsal haklara saygı göstermeyi, adaletli davranmayı ve sorumluluklarını yerine getirme) ve saygı gibi değerler yer almakta; bu değerler çerçevesinde etkinlikler yapılmaktadır.⁴⁰⁵ Ortaöğretim kurumlarında uygulanmakta olan öğretim programları ile programlara yönelik hazırlanan tüm materyaller ise, Anayasa ile korunan temel haklara uygun olarak hazırlanmaktadır. Ayrıca 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun genel amaçları ve temel ilkeleri arasında yer alan "Genellik ve eşitlik" ilkesi ile birlikte Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nde yer alan ilgili maddeler; öğretim programları, ders kitapları ve yardımcı materyallerin hazırlanmasında ve uygulanmasında temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşımı gerektirmektedir.⁴⁰⁶ Ayrımcılık, nefret söylemleri ve kadın erkek fırsat eşitsizliği gibi konular "Taslak Ders Kitabı ve Eğitim Araçları ile Bunlara Ait E-İçerik İncelemesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler"de yer alan yönlendirmeler doğrultusunda Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca ayrıca denetlenmektedir.⁴⁰⁷ Ortaöğretim kurumlarının tüm sınıflarında uygulanmakta olan öğretim programları ve ders kitaplarının; Millî Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri doğrultusunda insan haklarına aykırılık, cinsiyet, ırk, din, dil, renk, siyasi düşünce, felsefi görüş ve benzeri ayrımcılık içermemesine dikkat edilmiştir.⁴⁰⁸

Çocukların ve gençlerin kendilerini ilgilendiren hususlarda yaşlarının küçük olması nedeniyle yeterince bilgilendirilmemeleri⁴⁰⁹ ve kamu hizmetlerine yetişkinlerle eşit bir şekilde erişememeleri de ayrımcılığa neden olabilmektedir. Bu çerçevede adalet sistemine erişilebilirliğin sağlanabilmesi için hak arama mekanizmalarının güçlendirilmesi ve hak arama yolları hakkında mağdurların bilgilendirilmesine ilişkin önlemlerin alınması gerekmektedir. Adalet Bakanlığı tarafından 2024 yılı sonu itibarıyla toplam 171 adliyede Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri kurulmuş olup bu müdürlüklerde çocuklara haklarına ilişkin bilgilendirme, ihtiyaçları doğrultusunda ilgili birimlere yönlendirme ve daha önce çocuk ve aile mahkemelerinde görev yapan uzmanlar aracılığıyla psikososyal

404 BM Çocuk Hakları Komitesi, Eğitimin Genel Amaçları Hakkında Genel Yorum No:1, CRC/GC/2001/1, 2001, para.18-19.

405 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

406 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

407 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

408 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

409 TIHEK, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:9 Yaş Temelinde Ayrımcılık, s.15.

destek faaliyetleri sunulmaktadır.⁴¹⁰ Çocuklara yönelik tüm adli işlemlerin çocuk dostu usuller uygulanarak yerine getirilmesi için “Çocuk Adalet Merkezi” isimli yeni bir model oluşturulmuştur. Bir binada çocuk mahkemeleri, Cumhuriyet Başsavcılığı çocuk bürosu ile adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüğünü bir arada yapılandırarak çocuk adalet merkezleri oluşturulmuştur. Bu merkezlerde ayrıca baro, adli tıp uzmanı, sosyal hizmetler görevlisi, kolluk çocuk soruşturma bürosu, üniversiteler ve diğer ilgili birimlere de yer verilmesi suretiyle çocuğun üstün yararı uyarınca çocuk adaleti ve çocuk koruma alanında bütüncül hizmet sunumunun sağlanması amaçlanmıştır. 2024-2028 dönemine ilişkin Adalet Bakanlığının Stratejik Planının 3.4 ve 2025-2029 dönemine ilişkin Türkiye Yüzyılı Yargı Reformu Strateji Belgesinin 3.8 numaralı hedefleri kapsamında “Çocuk adalet merkezlerinin yaygınlaştırılması” stratejisi benimsenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak Erzurum’da faaliyete geçen Çocuk Adalet Merkezinin ülke geneline yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar kapsamında Bursa ilinde 19 Ocak 2024 tarihinde, Eskişehir ilinde ise 15 Kasım 2024 tarihinde söz konusu merkezlerin açılışları gerçekleştirilmiştir.⁴¹¹

Çocukların sağlıklı gelişimleri için sosyal ve kültürel faaliyetlere katılımlarının sağlanması önemli ve gereklidir.⁴¹² Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde bulunan Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü tarafından 2024 yılında 205 çocuk temsili yapılarak 79.379 seyirciye ulaşılmıştır. İlköğretim düzeyindeki okullarda gerçekleştirilen 105 eğitim etkinliğine ve 8.708 öğrenci katılmıştır. 2023-2024 Sanat Sezonunda açılan çocuk balesi ve korusu kurslarında 860 çocuğa eğitim verilmiştir.⁴¹³ Kültür ve Turizm Bakanlığının Müze ve Örenyerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge çerçevesinde 18 yaş ve altındaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı gençler, çocuklar ve 65 yaş ve üstü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile 8 yaş ve altındaki yabancı uyruklu çocuklar, müze ve ören yerlerine ücretsiz biletle girme hakkına sahiptir.⁴¹⁴ Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığınca sanat sezonu içerisinde opera ve bale sanatına erişim imkânı olmayan yaşlı ve çocuklar için sevgi ve bakım evlerinde, huzurevlerinde, cezaevlerinde, okullarda ve müzelerde çocuk oyunları, çocuk operası, eğitim konserleri ve yetişkin konserleri sahnelenmektedir.⁴¹⁵

Yine çocukların radyo, televizyon ve internet hizmetlerine güvenli bir şekilde erişimi sağlıklı bir gelişim göstermeleri açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda 2024 yılında RTÜK tarafından 6112 sayılı Kanun’un “Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanılsa

410 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

411 Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

412 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu, s.77; TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu, s.91.

413 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

414 Müze ve Ören Yerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge, https://muze.gov.tr/document/bakanlik_yonergesi_tr.pdf (E.T. 16/5/2025).

415 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

*dahi yayınlanamaz.” hükmüne muhalefetten idari para cezası müeyyidesi uygulanmıştır.*⁴¹⁶ Benzer bir şekilde ülkemizde ticari reklam ve haksız ticari uygulamalar konusunda yetkili tek otorite olan Reklam Kurulu, tanıtım faaliyetlerinde çocuklar ve gençlerin korunması hususunun üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Bu kapsamda, çocukların fiziksel, zihinsel, ahlaki, psikolojik veya toplumsal gelişim özelliklerini olumsuz etkileyebilecek nitelikte olan tanıtımlar hakkında muhtelif zamanlarda incelemeler yürüten Kurul, insan bedeninin herhangi bir koruma filtresi içermeyen, çocuklar dahil toplumun her kesiminin ulaşabileceği bir ortamda reklam aracı olarak kullanılması konusunda da hassas davranarak değerlendirmelerde bulunmaktadır.⁴¹⁷ Çocukların güvenilir platformlara erişerek gelişmesi amacı doğrultusunda TRT, “tabii” uygulamasına çocuk kategorisi eklemiş; TRT Çocuk mobil uygulamaları geliştirmiştir.⁴¹⁸

Siber saldırılar sonucunda bireyler, doğrudan ve dolaylı olarak ciddi zararlar görebilmektedir. Başta çocuklar, gençler ve yaşlılar olmak üzere tüm kesimler, siber saldırılardan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Bireylerin siber uzayın içerdiği risklerden uzak tutulması ve bilişim teknolojilerinin sunduğu imkanlardan en üst seviyede faydalanmaları maksadıyla “Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı 2024-2028” kapsamında toplumun tüm kesimlerini gözetecek çalışmalar Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Bu çerçevede; çocuklar, gençler ve yaşlılar gibi toplumun farklı kesimlerine yönelik internetin güvenli kullanımı konusunda bilgi ve bilinç düzeyini artırıcı etkinlikler (konferans, seminer, panel, söyleşi vb.) düzenlenmiş; Güvenli İnternet Tırı ile farklı illerdeki kullanıcılara ulaşılarak interaktif bir şekilde internetin bilinçli ve güvenli kullanımı konusunda farkındalığı artırılmasının sağlanması için çalışmalar yürütülmüştür.⁴¹⁹

Sosyal medyanın çocuklar üzerindeki etkileri günümüzde en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Özellikle erken yaşlarda sosyal medya kullanımı çocukların psikososyal gelişimini olumsuz etkileyebilmekte, dikkat dağınıklığına, akademik başarının düşmesine, gerçek hayattaki sosyal ilişkilerden uzaklaşmaya ve hatta siber zorbalığa maruz kalma riskinin artmasına yol açabilmektedir.⁴²⁰ Ayrıca, sosyal medya kullanımı olumsuz davranışsal değişikliklere yol açabilmekte; şiddet eğilimi, uyku bozuklukları ve obezite gibi fiziksel ve mental sağlık sorunları bu platformlarla ilişkilendirilmektedir. Çocukların ve ergenlerin gelişim dönemine özgü hassasiyetleri, onları sağlıksız sosyal karşılaştırmalara, yalnızlık ve içe kapanma duygularına karşı da savunmasız hale getirmektedir. Ek olarak, kişisel bilgilerin sürekli paylaşılması, mahremiyet kavramını tehdit ederek çocukların çevrimiçi güvenliğini tehlikeye atmaktadır.

Anılan sorunlara karşı BM Çocuk Hakları Komitesinin 25 No.lu Genel Yorumu’nda da, Taraf Devletlerin dijital ortamda çocukların zarar görmemesi ve dijital ortamdaki şiddetten

416 RTÜK’ün 18/4/2025 tarihli ve E-44096195-622.03-106554 sayılı cevabi yazısı.

417 Ticaret Bakanlığının 8/5/2025 tarihli ve E-16270172-900-00108992973 sayılı cevabi yazısı.

418 TRT’nin 28/4/2025 tarihli ve E-74960522-045.02-1822975 sayılı cevabi yazısı.

419 Ulaştırma Bakanlığının 15/5/2025 tarihli ve E-44697349-045.02-2726625 sayılı cevabi yazısı.

420 Ebrar Kevser Katırcı ve Sefa Bulut, “Sosyal Medyanın Çocuk ve Ergenler Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi”, İbn Haldun Çalışmaları Dergisi, Cilt:9, Sayı:2, <https://journal.ihu.edu.tr/index.php/ihu/article/view/192>, s.134, (E.T. 16/5/2025).

korunması için yasal düzenlemeler yapmak zorunda olduğunu, bu düzenlemeler için kurumların bir arada çalışması gerektiği vurgulanmıştır.⁴²¹ Bu çerçevede; kişilerin sosyal medya uygulamalarına gerçek kimlikleri ile giriş yapmasını zorunlu kılacak düzenlemelerin hayata geçirilmesinin, çocuklar için tehlike arz eden paylaşımların önüne geçeceği ve çocukların duygusal ve bilişsel sağlığı ile mahremiyetlerinin korunmasına katkı sağlayacağı, çocukları dijital dünyada bilinçli bir şekilde yer almaya teşvik edeceği değerlendirilmektedir.

Yaş ayrımcılığı istihdam alanındaki ayrımcı muamelelerin ve söylemlerin nedeni olarak da kendini gösterebilmektedir. 6701 sayılı Kanun kapsamında işe kabul ve istihdam sürecinde ancak zorunlu mesleki gereklilikler nedeniyle yaş sınırı belirlenmesi ve uygulanması, gerekli ve amaçla orantılı olduğu takdirde yaşa dayalı farklı muamele ayrımcılık yasağı ihlali sayılmayacaktır. Bunun dışında “*Yaş Ayrımcılığına İlişkin Küresel Rapor*”da gençlerin ve yaşlıların iş yaşamında olumlu ve/ya olumsuz çeşitli stereotipler veya damgalamalar nedeniyle ayrımcılığa uğrayabildiği belirtilmiştir.⁴²² Rapor’da yaşlılar iş yaşamında; muhtaç, hasta, engelli, bunamış, değişime kapalı, teknolojik olarak yetkin olmayan kişiler olarak görülürken gençlerin tecrübesiz, stres yönetimi yapamayan motivasyonsuz kişiler olarak görülebildiği ifade edilmektedir.⁴²³ İstihdamda ve iş yaşamında yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı; yaşları nedeniyle işe alınmama, terfi alamama, emekli olmaya zorlanma olarak kendini gösterebilmektedir.

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gençlerin çalışma hayatından kaynaklanan önemli sorunlarının başında genç istihdam oranlarının düşüklüğü ve genç işsizlik oranlarının yüksekliği gelmektedir. Türkiye’de 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı 2024 yılında bir önceki yıla göre 1,1 puan azalarak %16,3 olmuştur.⁴²⁴ Bu kapsamda gençler de istihdamda ayrımcılığa uğrayabilmektedir.

2025-2028 dönemine yönelik Ulusal İstihdam Stratejisi, işgücü piyasalarının güncel ihtiyaçları ve geleceğe ilişkin beklentiler dikkate alınarak ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü koordinasyonunda, ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları, sosyal taraflar, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversite temsilcilerinin katkılarıyla hazırlanmış olup 1/2/2025 tarihli ve 32800 sayılı Resmi Gazete’de Cumhurbaşkanı Kararı olarak yürürlüğe girmiştir. Stratejinin Kapsayıcı İstihdamın Geliştirilmesi politika alanı altında; ne eğitimde ne istihdamda olanlar da dâhil gençler, engelliler, yaşlılar ve uluslararası işgücü göçü kapsamında yer alanlar başta olmak üzere özel politika gerektiren tüm grupların işgücü piyasasına erişimlerinin ve insana yakışır iş koşullarında istihdamlarının desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bahse konu politika başlığı altında gençlere yönelik olarak “*Gençlerin ve NEET’lerin işgücü piyasası ile bağı güçlendirilerek işsizliğin azaltılması için faaliyetler yürütülecektir*” politikasına ver verilmiştir.⁴²⁵

421 BM Çocuk Hakları Komitesi, Dijital Ortamlarda Çocuk Hakları ile İlgili Genel Yorum No:25, CRC/C/GC/25, 2021.

422 DSÖ, Global Report on Ageism, 2021, Geneva, s. 4.

423 DSÖ, Global Report on Ageism, s. 4.

424 TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2024”.

425 ÇSGB’nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

Bahse konu politika doğrultusunda gençlerin istihdama katılım oranının artırılması amacıyla NEET gençlerin oranının düşürülmesine yönelik olarak 19/9/2024 tarihlerinde NEET ve Gençlere Yönelik Sanal İstihdam Fuarı düzenlenmiştir. İki gün boyunca “sanalistihdamfuari.iskur.gov.tr” adresi üzerinden giriş yapılabilen ve 30 ilden 203 firmanın katılımı ile düzenlenen sanal istihdam fuarına 21.166 ziyaret gerçekleşmiş, toplam 6.834 iş başvurusu yapılmıştır.⁴²⁶ Eylem Planı’nın etkin biçimde işletilmesi amacıyla 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 4/1(b) maddesi kapsamında vergi mükellefi olarak ilk defa sigortalı olan genç sigortalılara prim teşviki verilmeye devam edildiği, gençlerin istihdamının teşvik edilmesi için 31/12/2025 tarihine kadar özel sektör işyerlerince ilave istihdamı sağlanan sigortalıların, sosyal güvenlik sigorta primi işveren payının tamamı karşılanmaya devam edildiği, anlaşılmaktadır.⁴²⁷

Dünya genelinde BM tarafından 60 yaş üstü bireyler; DSÖ tarafından ise 65 yaş üstü bireyler yaşı olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde de farklı alanlar ve uygulamalar için belirlenen yaş sınırı değişiklik göstermekle birlikte; genel olarak 65 yaş üstü bireyler yaşı olarak nitelendirilmektedir.⁴²⁸

Türkiye’de yaşı nüfus olarak kabul edilen 65 yaş ve üzeri yaştaki nüfus, 2019 yılında 7 milyon 550 bin 727 kişi iken son beş yılda %20,7 artarak 2024 yılında 9 milyon 112 bin 298 kişi oldu. Yaşı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2019 yılında %9,1 iken, 2024 yılında %10,6’ya yükselmiştir. Yaşı nüfusun 2024 yılında %44,6’sını erkek nüfus, %55,4’ünü kadın nüfus oluşturmaktadır.⁴²⁹ TÜİK nüfus projeksiyonlarına göre yaşı nüfus oranının 2030 yılında %13,5, 2040 yılında %17,9, 2060 yılında %27,0, 2080 yılında %33,4 ve 2100 yılında %33,6 olacağı öngörülmektedir.⁴³⁰ Yaşı nüfusun iş gücüne katılımı, yaşlıların topluma ve ekonomik faaliyetlere aktif katılımını artırmakta; bu bağlamda ortaya çıkan ve gelişen “gümüş ekonomi” kavramı ile yaşı nüfusun istihdamının desteklenmesi, çalışma hayatında yaş ayrımcılığının önlenmesini ve aktif iş gücü programlarının geliştirilmesini kapsamaktadır.⁴³¹

Yaşlılar günümüzde, sosyoekonomik, kültürel, politik ve çevresel nedenlere bağlı olarak çeşitli düzeylerde eşitsizliklerle karşı karşıya kalmaktadır. Salgınlar, doğal afetler, iklim değişikliği, teknolojik gelişmeler, iş gücü piyasasının dönüşümü, savaş ve göç gibi faktörlerin yanı sıra yaşlıların maruz kaldıkları yaşa dayalı ayrımcılık; yaşanan eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir. Yaşı ayrımcılığı (*ageism*) belli bir yaş eşiğinin üstünde olması nedeniyle yaşı olarak kabul edilen ve/ya yaşı olarak algılanan bireylere yönelik olumlu ya da olumsuz ön yargı, kalıp yargı ve ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır.⁴³² Yaşı ayrımcılığı; kişilerin hayat

426 ÇSGB’nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

427 ÇSGB’nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

428 ASHB, Yaşlanma Vizyon Belgesi, https://www.aile.gov.tr/media/133623/yaşlanma_vizyon_belgesi.pdf, (E.T.15/5/2025).

429 TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslılar-2024-54079>, (E.T.16/6/2025).

430 TÜİK, Aktif Yaşlanma Endeksi, 2024, <https://data.tuik.gov.tr/> (E.T. 17/10/2025).

431 ASHB Engelli ve Yaşı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Engelli ve Yaşı İstatistik Bülteni, Şubat 2022”, s. 89, https://www.aile.gov.tr/media/102557/eyhgm_istatistik_bulteni_subat_2022.pdf, (E.T. 16/5/2025).

432 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu, s.71.

kalitelerinin düşmesine, yalnızlıklarının artmasına, fiziksel ve ruhsal sağlıklarının bozulmasına ve/ya kendilerine yönelik şiddet ve kötü muamelenin artmasına neden olabilmektedir.⁴³³

“Yaşlıların haklarını gerçekleştirebildikleri, kendi ihtiyaçlarına ve taleplerine uygun hizmetleri alabildikleri ve yaşam deneyimlerini gelecek nesillere aktarabildikleri her yaş için toplum inşa etmek” vizyonunu ortaya koyan Yaşlanma Vizyon Belgesi, sorumlu ve ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler iş birliği ile ASHB koordinasyonunda hazırlanarak 29 Nisan 2023 tarihinde kamuoyuyla paylaşılmıştır.⁴³⁴ Yaşlanma Vizyon Belgesi’nde; *“Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma”, “Toplumsal Hayata Katılım”, “Herkes İçin Yaş Dostu ve Erişilebilir Ortamlar”, “Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar”, “Yaşlı Hakları”* ve *“Uygulama ve İzleme”* başlıklarında 6 politika alanında 16 hedef ve 51 eylem alanı belirlenmiştir.

Yaşlanma Vizyon Belgesi’ndeki *“Yatılı Bakım Hizmetlerinin Kapasitesinin Güçlendirilmesi”* hedefi kapsamında 2024 yılı sonu itibarıyla ASHB’ye bağlı 169 huzurevi, bulunurken 272 adet özel huzurevi yaşlılara hizmet sunmaktadır.⁴³⁵ Bu kapsamda ASHB’ye bağlı huzurevlerinde hizmet alan yaşlıların yaklaşık 1/3’ü ücretsiz olarak hizmet aldığı, bu yaşlılara ihtiyaçları için kendilerine ayrıca harçlık verildiği, ayrıca geliri olduğu halde huzurevi ücretini ödemekte zorluk yaşayanlar için indirimler yapıldığı, bu doğrultuda 14.701 yaşlıya ilgili indirimlerin sağlandığı anlaşılmaktadır.⁴³⁶

TİHEK tarafından ulusal önleme mekanizması görevi kapsamında 2024 yılında huzurevlerine düzenlenen ziyaretlerde; kalan kişilerin profili dikkate alınarak söz konusu merkezlerde TSE Erişilebilirlik Belgesi’nin alınması için gerekli işlemlerin yapılması, odaların tamamına acil çağrı butonu eklenmesi için gerekli çalışmaların yapılması ve çalışan vaziyette olmayanların arızalarının giderilmesi⁴³⁷, zeminlerde sakinlerin kaymasını engelleyici önlemlerin alınması, Merkez bünyesinde farklı niteliklere sahip yaşlıların bulunduğu katlar arasında kontrolsüz geçişi önleyecek tarzda düzenlemelerin yapılması⁴³⁸ gibi tavsiyelerde bulunulmuştur. Bunlara ilaveten yaşlıların kaldığı merkezlerde sağlık hizmetleri standardının önemi vurgulanarak en az 6 ayda bir olmak üzere bir dış hekiminin Merkeze gelerek sakinlerin ağız ve diş sağlığı kontrollerini yapması⁴³⁹, sakinlerin ihtiyaç duyduklarında hizmet alabilecekleri bir fizik tedavi bölümünün kurulması ve göz sağlığının düzenli olarak takip edilmesi⁴⁴⁰ önerilerinde bulunulmuştur.

Yaşlanma Vizyon Belgesi’nde yaş ayrımcılığıyla mücadele edilmesi hedefiyle; yaşlılık konusunun tüm sektörlerde ana akımlaştırılması ve hak temelli yaklaşımın

⁴³³ Gerard Quinn, Israel Doron, a.g.e., s. 20-23.

⁴³⁴ <https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanimiz-derya-yanik-yaslanma-vizyon-belgesi-ve-yasli-haklari-ulusal-eylem-planini-acikladi/>, (E.T.15/5/2025).

⁴³⁵ ASHB’nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

⁴³⁶ ASHB’nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

⁴³⁷ TİHEK, Uşak Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğü Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/78, para. 93.

⁴³⁸ TİHEK, Darüşşafaka Cemiyeti Özel Urla Yaşam Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, para. 135-136.

⁴³⁹ TİHEK, Sivas Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğü Ziyareti Raporu, para. 95.

⁴⁴⁰ TİHEK, Darüşşafaka Cemiyeti Özel Urla Yaşam Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, para 142-143.

yaygınlaştırılması, yaşlı hakları konusunda bilgilendirme ve farkındalığın artırılması, yaşlıların karar mekanizmalarına katılımının güçlendirilmesi ve mevzuat çalışmalarının yapılması öngörülmüştür. Yaşlanmayla ilgili ihtiyaçların belirlenmesi ve bu ihtiyaçlara yönelik bütünsel ve kanıta dayalı politika ve uygulamaların geliştirilmesi amacıyla 2024 yılında yapılan araştırmalara göre Türkiye'nin demografik yapısında yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Araştırma, yalnız yaşayan yaşlıların dikkat çekici düzeyde olduğunu; toplamda 1.750.900 yaşlının tek başına yaşadığını göstermektedir. Yine araştırmaya göre görmede zorluk çeken yaşlıların oranının %10,1, duymada zorluk çekenlerin oranının %10,6, konuşmada zorluk çekenlerin oranının ise %2,2'dir. Yürüme, merdiven çıkma veya inmede zorluk çeken yaşlıların oranı %27,1, bir şeyler taşıma veya tutmada zorluk çekenlerin oranı %29,7, yaşlılarına göre öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama veya dikkatini toplamada zorluk çekenlerin oranı ise %13,8'dir. Evde bakım hizmetine ihtiyaç duyduğu bildirilen yaşlıların oranı %16,4 olup özellikle 75 yaş ve üzeri bireylerde bu oran daha yüksek düzeydedir.⁴⁴¹ Bu bulgular, Türkiye'de yaşlanan nüfusun sağlık, bakım, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının giderek arttığını ve çeşitlendiğini göstermektedir.

Yaşlıların sağlıklı ve aktif yaşlanmaları için sosyal ve kültürel faaliyetlere katılımlarının sağlanması önemli ve gereklidir. 10/7/1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamındaki vatandaşlara Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen temsilleri gişeden yer numarası almak kaydı ile ücretsiz izleme imkânı sağlanmaktadır. Bu kapsama giren vatandaşlara 2024 yılında 4.379 adet bilet verilerek sanatsal etkinliklerden faydalanmaları sağlanmıştır.⁴⁴² Yine 65 yaşını doldurmuş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Saraylar ve Çanakkale ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığına bağlı 350'den fazla müze ve ören yerinin tamamına bir yıl boyunca aynı müzeye iki kere olmak üzere "Müzekart İndirimli" ile ziyaretlerine olanak sağlanmasının yanı sıra "Müze ve Örenyerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge"nin "EK-4 Muafiyetler Listesi"ne göre de bu vatandaşlarımız Kimlik Kartı İbrazı ile de ziyaretlerini ücretsiz olarak gerçekleştirebilmektedir.

65 yaş ve üstü yaşlılar için kent içi trenlerde (Başkentray-Marmaray) %100 oranında ve yüksek hızlı tren (YHT)-ana hat-bölgesel trenlerinde ise %50 oranında indirimle seyahat etme imkânı sunulması, havalimanlarında yolcunun rezervasyon yaptırması ile başlayıp havaalanına ulaşım, uçağa binış ve varış yerine kadarki tüm süreçte yaşlı yolculara refakat edilmesi gibi hizmetler yaşlıların şehir içi ve şehirlerarası ulaşımına erişebilmelerini sağlamaktadır.⁴⁴³

Yaşlıların toplumsal hayata katılımı bağlamında kentlerin çevre düzenlemelerinin erişilebilir olması önem arz etmektedir. Nitekim ÇŞİDB tarafından yürütülen kent meydanı uygulamalarında meydanların, yaşam kalitesini artıran sosyal ve kültürel donatılarla desteklenmesine önem verilmiştir. Bu kapsamda, bazı dönüşüm alanlarında bu meydanlar

441 TÜİK, "İstatistiklerle Yaşlılar, 2024".

442 Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

443 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının 15/5/2025 tarihli ve E-44697349-045.02-2726625 sayılı cevabi yazısı.

ile doğrudan ilişkili halde planlanan kütüphane, tiyatro, kamu hizmet binaları gibi yapılar planlanmış ve bu yapılar engelliler, yaşlılar ve çocuklar gibi farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde erişilebilir kılınmış, girişler ve ortak kullanım alanları, evrensel tasarım ilkelerine uygun şekilde düzenlenmiştir.⁴⁴⁴

Nefret söylemi ve ayrımcılık konusunda eğitimler ve el kitapçıkları hazırlanması suretiyle, medya çalışanlarının farkındalığının artırılması çok önemlidir. Özellikle yaşlıların, görsel ve basılı medyada kamuoyuna güçsüz, korkutucu, kabiliyetsiz ve buna benzer başka biçimlerde tasvir edildikleri için ayrımcılık ve nefret söylemine maruz kalma olasılıkları artmaktadır.⁴⁴⁵ Bu kapsamda RTÜK tarafından yayın hizmeti sunan kuruluşlara yönelik olarak ayrımcılıkla mücadele konusunda rehberlik faaliyetleri yürütülmektedir.⁴⁴⁶

Yaş temelinde ayrımcılığa dair Kurumumuzun 2024 yılında verdiği bir adet ihlal kararı bulunmaktadır. 30/12/2024 tarihli ve 2024/1300 sayılı Karara konu başvuruda başvuran, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Kararı ile toplu taşımada 30 yaşından gün almış öğrencilerle 30 yaş altı öğrencilerin farklı ücretlendirmeye tabi tutulmasının yaş temelinde ayrımcılık oluşturduğu iddiasını öne sürmüştür. TİHEK, muhatap Belediye tarafından toplu taşımada 30 yaşından gün almış öğrencilerin farklı ücretlendirmeye tabi tutulması meşru bir amaç taşısa da uygulama sırasında yaş sınırının belirlenmesinde kişiler arasındaki bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulmadığı ve bu durumun hedeflenen amaç ile uygulanan araç arasında bir ölçülülük sağlamadığı, uygulamada makul bir dengenin gözetilmediği gerekçeleriyle yaş temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁴⁴⁷

Yaşlıların, çocukların ve gençlerin özel durumu TİHEK tarafından UÖM görevi kapsamında da incelenmekte; özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınmış bulunan yaşlıların, çocukların ve gençlerin tutuldukları yerler, ulusal ve uluslararası standartlar bağlamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda TİHEK tarafından 2024 yılı içinde; Sivas Dört Eylül Çocuk Evleri Sitesi Müdürlüğü, İzmir- Urla Çocuk Eğitimevi, İzmir Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Samsun-Kavak Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Afyonkarahisar Çocuk Evleri Sitesi Müdürlüğü, Tarsus Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Şanlıurfa Karaköprü Göztepe Semiha Şakir Çocuk Evleri Sitesi, İzmir-Urla Yaşam Özel Huzurevi ve Bakım Merkezi, Sivas Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi, Uşak Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi ve Özel Yaşam Yolu Bakım Merkez ziyaret edilmiştir.

Sosyal Güvenlik Kurumunun verilerine göre 0-14 yaş aralığında olup 4/1-a zorunlu sigortalı olarak tescil edilen kişi sayısı 2023 yılında 2.990'ken, 2024 yılı Aralık ayı itibarıyla 3.167'dir. TÜİK tarafından yapılan Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre Türkiye'de yaşayan 15-17 yaş grubundaki çocukların iş gücüne katılım oranı 2022 yılında %18,7, 2023 yılında %22,1, 2024 yılında ise %24,9'dur. Söz konusu veriler, çocukların işgücüne katılım oranlarının

444 ÇŞİDB'nin 28/4/2025 tarihli ve E-97206510-602.05-12369346 sayılı cevabi yazısı.

445 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s.81.

446 RTÜK'ün 18/4/2025 tarihli ve E-44096195-622.03-106554 sayılı cevabi yazısı.

447 TİHEK, B. No: 2024/1701, K. No: 2024/1300, 30/12/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/6k1tpv.pdf>, (E.T. 16/6/2025).

mesleki gelişim programlarının da etkisiyle arttığını, işgücüne katılan çocukların eğitim hayatlarına devam edebilmeleri hususuna dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çocukların adalet hizmetlerine erişiminin artırılması için adliyelerde “Çocuk Adalet Merkezi” isimli yeni bir model oluşturularak çocuk mahkemeleri, Cumhuriyet Başsavcılığı çocuk bürosu ile adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlükleri birlikte bir binada olacak şekilde yapılandırılmıştır. Adalet Bakanlığının 2024-2028 dönemine ilişkin Stratejik Planı’nın 3.4 No.lu hedefi ile 2025-2029 dönemini kapsayan Türkiye Yüzyılı Yargı Reformu Strateji Belgesinin 3.8 numaralı hedefi doğrultusunda söz konusu merkezlerin yaygınlaştırılması stratejisi benimsenmiştir. Bu bağlamda çalışmalar devam etmekte olup 2024 yılında çocukların adaletle erişimini artıracak hizmetlerde kapasite artışına gidildiği anlaşılmaktadır.

2024 yılında hedef kitlesi genç nüfusumuz olan faaliyetler incelendiğinde; Türkiye’de 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı 2024 yılında bir önceki yıla göre 1,1 puan azalarak %16,3 olduğu, Ulusal İstihdam Stratejisi kapsamında çeşitli bakanlık ve kamu kuruluşları işbirliği çerçevesinde gençlerin istihdama kazandırılmasına ilişkin kurumsal kapasitelerin artırıldığı, 2024 yılında gençlere yönelik yeni politikalar geliştirildiği ve mevcut hizmetlerin kapasitelerinin güçlendirildiği değerlendirilmektedir.

Ülkemizdeki yaşlı nüfusayönelik yürütülen faaliyetler incelendiğinde ise; 2024 yılında yaşlıların ekonomik katkılarından bağımsız olarak değer görmelerini, her türlü sömürü, şiddet ve istismardan masum olmalarını ifade eden “Yaşlanma Vizyon Belgesi” kapsamında çalışmalar yürütüldüğü, yaşlılara yönelik olumsuz algılarla mücadele edilmesi için yayıncı kuruluşlara eğitimler verildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, Türkiye’de yaşlıların toplam nüfusa oranı ve ihtiyaç duydukları hizmetlerin miktarı ve çeşitliliği her geçen gün artarken, ASHB’nin 2024 yılı sonu itibarıyla 169 kamu, 272 özel huzurevi ve yaşlı bakım merkezi ile yaşlılara hizmet verdiği, yıllar içerisinde huzurevi ve yaşlı bakım merkezi sayısında bir artış olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda yaşlı nüfus oranındaki artışın dikkate alınarak huzurevi ve yaşlı bakım merkezlerinin sayısının artırılması, merkezlerin erişilebilir ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması, yaşlıların çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamak üzere sunulan hizmetlerde de niteliksel ve niceliksel gelişimin sağlanması gerektiği değerlendirilmektedir.

2.6. Servet

Servet; varlık, zenginlik, mal mülk şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁴⁸ 6701 sayılı Kanun’da yer alan servet temeli kapsamında kişinin maddi olanaklarını ve varlıklarını içinde barındıran serveti sebebiyle meşru ve makul bir temele dayanmayan farklı muameleye maruz kalması, ayrımcılık yasağının ihlaline sebebiyet verebilmektedir.⁴⁴⁹ Servet temeli, bölgesel veya uluslararası düzenlemelerde çeşitli kavramlar dâhilinde ve diğer ayrımcılık temelleriyle bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 2’nci maddesinde ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin

448 Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Servet”, <https://sozluk.gov.tr/?ara=servet>, (E.T. 15/5/2025).

449 TİHEK, Servet Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:7, 2022, Ankara, s. 3.

2'nci maddesinde ayrımcılık temelleri sıralanmış olup toplumsal köken ve mülkiyet de bu temeller arasında yer almıştır.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin 20 No.lu Genel Yorumu'nda, *“Başka Statüler”* başlığı altında *“Ekonomik ve Sosyal Durum”* nedeniyle maruz kalınabilecek ayrımcılık durumları düzenlenmiştir. Bu maddede, *“Bireyler ve gruplar toplum içerisinde belirli bir ekonomik ya da sosyal gruba ya da tabakaya mensup olmaları nedeniyle keyfi muameleye maruz kalmamalıdır. Yoksulluk içerisinde yaşayan ya da evsiz bir kişi, sosyal ve ekonomik durumu nedeniyle yaygın şekilde ayrımcılığa, yaftalamaya ve olumsuz kalıp yargılara maruz kalabilir ve bu durum söz konusu kişinin diğer kişilerle eşit biçimde eğitim ve sağlık olanaklarından yararlanmasının ve yanı sıra kamusal mekânlara eşit bir biçimde erişiminin engellenmesine yol açabilir.”* denilmektedir. Komite, *“yoksulluğun ayrımcılığa yol açabileceği gibi, ayrımcılığın da yoksulluğa yol açabileceğini”* belirtmekte ve bu tür temellerin AİHS'ye taraf Devletler tarafından ayrımcılıkla mücadele çerçevesine dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁵⁰

BM Yoksullukla Mücadele Özel Raportörü, 13 Temmuz 2022 tarihli raporunda; sosyoekonomik dezavantaj kavramının asimetrik olmasından dolayı diğer kavramlar yerine kullanılmasının daha doğru olacağını ifade etmekte ve devletlere eşitlik hukuku bağlamında *“sosyoekonomik statü”* temelinde koruma getirilmesini tavsiye etmektedir.⁴⁵¹

Genel anlamıyla yoksulluk; insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için temel gereksinimlerini karşılayamama durumunu ifade etmektedir. Yoksulluk, insanların sadece gelir, tüketim gibi maddi nesnelerden (gıda, barınma, giyim, vb.) mahrum olmalarını değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, ulaştırma vb. hizmetlerden mahrum olmalarını da ifade etmektedir. 2015 yılında BM üyesi tüm ülkeler tarafından kabul edilen SKA'dan ilki yoksulluğun tüm biçimlerini sona erdirmektir.⁴⁵² Bu bağlamda yoksulluğun sona erdirilmesi insan hakları bağlamında uluslararası bir hedeftir. Kişilerin maddi olanakları sebebiyle birçok alanda ayrımcılığa uğrama ihtimali bulunmaktadır. Bu sebeple yoksulluğun servet temelinde ayrımcılık kapsamında incelenmesi gerekmektedir. 2024 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) raporuna göre 112 ülkede yaşayan 6.3 milyar insanın %18'i yani yaklaşık 1.1 milyar insan yoksulluk içinde yaşamaktadır.⁴⁵³ TÜİK'in 2024 yılı Yoksulluk ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre; eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre yoksulluk oranı, 2024 yılında 0,1 puan artarak %13,6 olmuştur. Bir okul bitirmeyenlerin %24,7'si, lise altı eğitimlilerin %13,6'sı, lise ve dengi okul mezunlarının ise %7,4'ü yoksul olarak hesaplanırken yükseköğretim mezunları ise %2,7 ile en düşük yoksulluk oranına sahip grup olmuştur. 2024 yılında yoksulluk veya

450 BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarda Ayrımcılık Yasağı Hakkında Genel Yorum No: 20, E/C.12/GC/20, 2019, para. 35.

451 TİHEK, Servet Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:7, s. 7.

452 <https://turkiye.un.org/tr/sdgs> (E.T. 16/6/2025)

453 BM, 2024 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) Raporu, <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2024-kuresel-cok-boyutlu-yoksulluk-endeksi-cbye> (E.T. 16/5/2025).

sosyal dışlanma riski altında olanların oranı ise %29,3 olarak tespit edilmiştir.⁴⁵⁴ Bu oranlar göz önünde bulundurulduğunda vatandaşlarımızın yoksulluk ve gelir durumlarından dolayı doğrudan veya dolaylı ayrımcılığa uğramalarının önlenmesi için yürütülen çalışmaların güçlendirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Servet temelinde ayrımcılıkla mücadele konusunda eğitime erişim ve eğitimde fırsat eşitliği de önemli başlıklar arasındadır. Bu kapsamda eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla kırsalda yaşayan ve durumu elverişsiz öğrencilere sunulan eğitim hizmetlerinin de ele alınması gerekmektedir. Eğitime erişim imkânı zor olan veya öğrenci yetersizliği nedeniyle okulu kapatılan çocukların okula devamlarını sağlamak amacıyla MEB bünyesinde yatılı okullar hizmet vermektedir. Yatılı okullarda öğrenim gören yatılı her öğrenciye öğretim yılı başında kırtasiye yardımı yapılmaktadır. 2024 yılı için öğrenci başına 1.997,15 TL kırtasiye yardımı gönderilmiştir.⁴⁵⁵ 2023 yılında kırtasiye yardımının 1.121,55 TL olduğu dikkate alındığında; bu yardım miktarının %78 arttığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra yatılı öğrencilerin tamamına belirli miktarlarda öğrenci harçlığı verilmektedir. Ayrıca eğitimde fırsat eşitliği ve okullar arası başarı farkının azaltılması, gelişen çağa ayak uydurmak ve teknolojinin imkânlarından yararlanmak için ortaöğretim seviyesinde öğrenim gören öğrencilere yönelik yardımcı kaynakların, öğretim materyalleri ve dijital içeriklerin yer aldığı “ogmmateryal.eba.gov.tr” internet sitesi ile ortaöğretim öğrencilerinin YKS hazırlık sürecine destek olmak ve okul derslerini pekiştirmek için yapay zekâ destekli MEBİ bireysel öğrenme platformu hazırlanarak öğrencilerimizin kullanımına sunulmuştur.⁴⁵⁶ Maddi yardımlar ve çevrim içi olarak sağlanan imkânlar olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir.

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için gelir seviyesi düşük öğrencilerin ve ailelerinin maddi olarak desteklenmesi de önemli hususlardandır. Bu doğrultuda MEB tarafından 31/12/2024 tarihi itibarıyla burs giderleri için toplam 6.758.461.871,67 TL, harçlıklar için 616.981.108,93 TL, giyim ve kırtasiye giderleri için 484.427.481,66 TL, pansiyon giderleri için 6.629.182.663,43 TL, 1416 sayılı Kanun kapsamında yurtdışına gönderilen bursiyerler için 2.086.615.615,61 TL harcama yapılmış olup toplam tutar 16.575.668.741,30 TL’dir.⁴⁵⁷

Servet temeline ilişkin GSB tarafından verilen burs ve kredi ile sunulan yurt hizmetlerinin de ele alınması gerekmektedir. GSB, Türkiye genelinde 627.015 kız ve 364.969 erkek olmak üzere toplam 991.984 kapasite ile yüksek öğrenim öğrencilerine barınma imkanı sağlanmaktadır.⁴⁵⁸ 2023 yılı verilerine göre barınma imkanı sağlanan kız öğrenci sayısının 517.279, erkek öğrenci sayısının 286.753 olduğu, toplamda 804.932 öğrencinin barındığı dikkate alındığında; barınan öğrenci sayısının 2023 yılına kıyasla kayda değer oranda arttığı anlaşılmıştır.⁴⁵⁹ %40 ve üzeri engelli olduğu sağlık kurulu raporu ile tespit edilen öğrenciler

454 TÜİK, “Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714>, (E.T.16/6/2025).

455 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı

456 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

457 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

458 GSB’in 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

459 GSB’in 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

yurtlara öncelikli olarak yerleştirilmekte olup 2024 yılında 1.215'i erkek ve 1.290'ı kız olmak üzere toplam 2.505'i engelli öğrenci yurtlarda barındırılmıştır.⁴⁶⁰ Ayrıca GSB tarafından ihtiyaç sahibi ve başarılı öğrencilere burs, durumu mevzuata uygun olup talepte bulunan tüm öğrencilere ise kredi tahsis yapılmaktadır.

Sosyal devlet anlayışı gereği anne ve babası vefat eden öğrenciler, Darüşşafaka Lisesi mezunu öğrenciler, şehit ve gazi çocuğu öğrenciler, gazinin kendisi veya şehit kardeşi öğrenciler, ASHB'e bağlı Sevgi Evlerinde barınan öğrenciler ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu gereği mahkeme kararı ile koruma altına alınan öğrenciler ile %40 ve üzerinde vücut fonksiyon kaybı olan öğrenciler ile başarıyı desteklemek amacı ile ÖSYM sınavlarında sözel, sayısal, eşit ağırlık ve dil puanlarından en az birinden ham puan bazında ilk yüze giren öğrenciler ve ülkemizi temsil eden amatör milli sporcu öğrencilere pozitif ayrımcılık tanınarak değerlendirme işlemi yapılmadan öncelikli olarak burs verilmektedir. 2024 yılında 829.425'i kadın, 636.401'i erkek olmak üzere 1.465.826 öğrenciye burs/kredi tahsis edilmiştir.⁴⁶¹ Bir önceki yıl burs/kredi tahsis edilen öğrenci sayısının 1.491.376 olduğu göz önüne alındığında burs/kredi tahsis edilen öğrenci sayısında yaklaşık 25.550 kişilik bir azalma olduğu görölmektedir.⁴⁶² 2024 yılında burs ve krediler; lisans öğrencilerine 2.000 TL, yüksek lisans öğrencilerine 4.000 TL ve doktora öğrencilerine 6.000 TL olacak şekilde ödenmiştir. Bir önceki yıl aynı ücretlerin sırasıyla 1.250 TL, 2.500 TL ve 3.750 TL olduğu göz önüne alındığında burs/kredi ücretlerinde artış olduğu görölmektedir.⁴⁶³ Burs ve kredi ücretlerinde yapılan artışlar eğitime eşit erişim açısından olumlu olarak değerlendirilmekle beraber burs ve kredi ücretlerinin enflasyon oranları dikkate alınarak düzenli şekilde artırılması büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca yurt hizmetinin sunulmasında ihtiyaç sahibi öğrencilerin yanı sıra engelli, akademik olarak başarılı veya sosyal açıdan korunmaya ihtiyaç duyan öğrencilerin durumlarının dikkate alınarak öncelikli olarak yerleştirilmeleri pozitif bir uygulama olarak değerlendirilmektedir.

Yoksulluk, yalnızca gelir veya kaynak eksikliğini değil; aynı zamanda sağlık hizmetleri gibi temel insani ihtiyaçlara erişimde yaşanan yoksunlukları da kapsayan, çok boyutlu ve karmaşık bir sorundur. Bu çerçevede servet temelinde ayrımcılık yasağı bağlamında Genel Sağlık Sigortası (GSS) primi ile kırsal bölgelerdeki sağlık hizmetleri ve gezici sağlık hizmeti başta olmak üzere sunulan sağlık hizmetlerinin de ele alınması gerekmektedir. 2002 yılından itibaren farklı kanunlar kapsamında farklı norm ve standartlarla sunulan sağlık hizmetleri Sosyal Güvenlik Reformu ile tek çatı altında birleştirilmiş ve 2006 yılında mevzuatta yerini alan Genel Sağlık Sigortası (GSS) 2012 yılında zorunlu olarak uygulanarak herkesi kapsamı altına almıştır.⁴⁶⁴ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca gelir testleri yapılan ve gelir testi sonucu G0 olan kişilerin GSS primleri ASHB tarafından Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) ödenmekte ve söz konusu kişiler ücretsiz sağlık hizmetlerinden faydalandırılmaktadır.⁴⁶⁵

460 GSB'in 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

461 GSB'in 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

462 GSB'in 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

463 GSB'in 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

464 ÇSGB'nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

465 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

2024 yılında GSS primi Devlet tarafından ödenen kişi sayısı 6.048.164 olup bu sayı 2023 yılına göre 800.040 kişi, yani %11,68 oranında azalmış durumdadır.⁴⁶⁶ Mevcut durumda nüfusun yaklaşık %99'u Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında GSS kapsamındayken, kalan %1'lik kesim ise sağlık hizmetlerinden kendi kurumları aracılığıyla, "kapsam dışı programlar" üzerinden yararlanarak sağlık güvencesine sahip bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Bu bağlamda ÇSGB tarafından sunulan verilere göre ülkemizde sağlık güvencesinden yoksun bulunan herhangi bir kesim bulunmadığı tespit edilmiştir.

Ek olarak, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca gelir testleri yapılan ve gelir testi sonucu "G0" olan vatandaşlardan tüberküloz ve subakut sklerozan panensefalit hastalığı nedeniyle psikososyal ve mali kayıp yaşayan hastalara ayrıca "*Kronik Hastalara Yönelik Yardım Programı*" kapsamında 2024 yılı itibarıyla aylık 9.077,96 TL nakdi yardımda bulunmaktadır.⁴⁶⁸

Vatandaşların sağlık hizmetine erişiminde servet temelinde ayrımcılığa maruz kalmaması bağlamında Aile Sağli Merkezleri önemli bir görev üstlenmektedir. Aile sağli merkezleri bölgedeki nüfusa göre planlanmakta olup, 1.881 Aile Sağli Merkezi belde ve köylerde hizmet vermektedir. Sağlık hizmetine ulaşımın zor olduğu; belde, köy, mezra, uzak mahalleler ve benzeri yerleşim yerleri için gezici sağli hizmeti planlaması yapılarak aile hekimi ve aile sağli çalışanlarınca bu kapsama alınan yerleşim yerlerine belirli aralıklar ile gidilerek sağli hizmeti sunulmaktadır. 2.763 Aile Hekimliği Birimi tarafından 5.595.724 kişiye bu kapsamda sağli hizmetler sunulmaktadır.⁴⁶⁹ Gezici sağli hizmeti uygulaması mobileczane uygulaması ile desteklenmiş, eczane bulunmayan yerleşim yerlerinde yaşayan kişilerin tedavisi için düzenlenen reçetelerin, eczacı odaları ve il sağli müdürlükleri tarafından kurulacak sistem dâhilinde reçete sahibine ulaştırılması sağlanmıştır. Ek olarak Sağlık Bakanlığı taşra teşkilatları tarafından mevsimlik gezici tarım işçilerine sağli hizmetleri verilmekte ve bu kapsamdaki iş ve işlemler valilikler koordinasyonunda gerçekleştirilmektedir. 2024 yılında 102.964 mevsimlik tarım işçisine ve ailelerine ulaşılmıştır. Mobil sağli hizmetleri kapsamında 2024 yılında 81 ilde 790 ekip ile hizmet sunulmuştur. Bugüne kadar 1.411.445 defa köy ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 14.248.547 kişi ziyaret edilmiş, bu kişilerden 2.546.947'si kanser taramaları için yönlendirilmiştir.⁴⁷⁰ Mobil sağli hizmetlerinin sağli hizmetlerine erişim açısından olumlu bir hizmet olduğu, mevsimlik tarım işçileri ve ailelerine bu kapsamda sağlanan sağli hizmetlerinin de büyük önem taşıdığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen sağli hizmetlerinin yaygınlaştırılarak devam etmesi, başta sağli hizmetine erişim konusunda sorun yaşayan kişiler olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin sağli hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması gerekmektedir.

Sosyal devlet; bireylere asgari gelir güvencesi veren, onları toplumsal risklere karşı koruyan, sosyal güvenlik olanağı sağlayan ve yurttaşların tümüne eğitim, sağli, barınma

466 ÇSGB'nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

467 ÇSGB'nin 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

468 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

469 Sağlık Bakanlığının 21/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

470 Sağlık Bakanlığının 21/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

gibi hizmetleri sunan bir anlayışı ifade etmektedir.⁴⁷¹ Sosyal devlet ilkesi çerçevesinde toplumun yoksul kesiminin belli standartlara erişimini sağlama ve insan onuruna yakışır bir hayat sürmesine olanak tanıma, devletin en önemli yükümlülüklerindendir. Devletin ekonomik gücünü kullanarak sunduğu sosyal hizmetlerdeki, sosyal yardımlardaki ve diğer kamu hizmetlerindeki nitelik ve nicelik artışı hiç kuşkusuz yoksul kesimin temel insani gereksinimlere ulaşımının da önünü açacaktır.⁴⁷² Bu kapsamda gelir adaletsizliğinin giderilmesi ve tüm vatandaşların insan onuruna yakışır bir hayat sürebilmesi için devlet tarafından yapılan sosyal yardım ve destekler servet temelinde ayrımcılık bağlamında incelenmelidir. ASHB tarafından ilgili mevzuat kapsamında sosyal yardım programları yürütülmektedir. Yürütülmekte olan sosyal yardım programları; düzenli ve süreli nitelikte olmak üzere aile yardımları, barınma ve gıda yardımları, engelli ve yaşlı yardımları, sağlık yardımları, eğitim yardımları ve proje destekleri olarak sınıflandırılmaktadır. Söz konusu mevzuatta yer alan şartları taşıyan vatandaşlar, sosyal yardım programlarından faydalanabilmektedir. Bakım ihtiyacı olan engellilerin kendi tercihleri doğrultusunda ailelerinin yanında yaşamlarını sürdürebilmeleri ve aile bütünlüğünün korunabilmesi amacıyla 2006 yılında evde bakım yardımı başlatılmıştır. Bu yardım kapsamında her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgarî ücretin aylık net tutarının 2/3'ünden daha az olan engellilere bakım veren aile üyeleri/yakınlarına aylık ödeme yapılmaktadır. Bakım veren kişiye, (10.000) gösterge rakamı ile memur aylık katsayısının çarpımının sonucu kadar ödeme gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda; 2024 yılı sonu itibarıyla 542.619 kişi evde bakım yardımından yararlanmıştır.⁴⁷³

Maddi durumu yetersiz olan mahpuslara sunulan hizmetlerin ve imkânların da servet temelinde ayrımcılık bağlamında ele alınması gerekmektedir. İHEP'te *"Kişinin Maddi ve Manevi Bütünlüğü ile Özel Hayatının Güvence Altına Alınması"* amacı kapsamında *"Cezaların İnfazında Bireylerin Onur ve Haysiyetleri ile Özel Hayatlarının Korunması"* hedefi altında *"Maddi durumunun yetersiz olduğunu belgelendiren hükümlülerin talebe bağlı nakillerine ilişkin ücret ve masrafların ödenmesi konusunda kolaylıklar sağlanacaktır."* faaliyeti yer almaktadır.⁴⁷⁴ 25/6/2021 tarihli ve 7328 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 29/12/2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 54'üncü maddesinin birinci fıkrasına eklenen düzenlemeye göre maddi durumunun yetersiz olduğunu belgelendiren hükümlülerin isteğe bağlı nakil giderlerinin genel bütçeden karşılanması hüküm altına alınmış olup, bu kapsamda Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne isteğe bağlı nakil talebi uygun görülen hükümlülerin beyanda bulunması halinde ücretsiz nakil talepleri kurum idareleri tarafından değerlendirmeye alınmaktadır. Ayrıca maddi durumunun yetersiz olduğu tespit edilen hükümlüler ve tutuklular ile yanlarında bulunan çocukların (0-6 yaş grubu) ihtiyaç duydukları giysi ile hijyen malzemesi (diş macunu, diş

471 Coşkun Karaca ve Yeşim Çam, "Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışının Değerlendirilmesi", Maliye Dergisi, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/176-04.pdf>, s.72, (E.T. 16/5/2025).

472 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, s. 80.

473 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

474 Adalet Bakanlığı, "İnsan Hakları Eylem Planı", Faaliyet 6.5.b, s. 77.

fırçası, deterjan vb.) genel bütçeden karşılanarak ücretsiz verilmektedir. Annelerinin yanında kalan çocukların mama, süt gibi gıdaları Adalet Bakanlığı tarafından karşılanmakta, bu kapsamda annesi ile kalan her çocuğa annesinin iâşesinden bağımsız olarak günlük 150,00 TL tutarında iâşe verilmektedir. Ceza infaz kurumu idaresi tarafından temin edilen mamanın yetersiz kalması halinde özel beslenme diyetine uygun mamalar tedavi ve bebeğe uygun besin kapsamında değerlendirilmekte ve bütçe ölçüsünde karşılanmaktadır. Bunun yanında ceza infaz kurumlarında annesinin yanında kalan çocukların ihtiyaç duydukları çocuk bezleri ödenek tahsis edilmesini beklemeden temin edilmekte ve temin edilen bu malzemeler ücretsiz olarak kendilerine tutanakla teslim edilmektedir.⁴⁷⁵

Maddi durumu yetersiz ve evsiz bireylere barınma hakkı çerçevesinde sunulan hizmetler, servet temelinde ayrımcılık konusunda üzerinde durulması gereken hususlar arasında yer almaktadır. Barınma hakkı dar anlamda yalnızca konut edinme ihtiyacını karşılamakla sınırlıysa da, geniş anlamda bu hakkın; zorla tahliyeye karşı koruma sağlama, sağlıklı içme suyuna erişim, aşırı kira artışlarına karşı güvence sunma ve hastane, okul gibi temel hizmetlere yakınlık gibi asgari unsurları da kapsadığı kabul edilmektedir. Uluslararası insan hakları hukuku, barınma hakkını temel bir insan hakkı olarak tanımaktadır. Bu bağlamda herkes, sürekli ve güven içerisinde hayatını devam ettirebileceği insan onuruna yakışır bir konutta yaşama hakkına sahiptir.⁴⁷⁶ Konut hakkı bağlamında ayrımcılığın önlenmesi de önem arz etmektedir. Dünyada ve ülkemizde yaşanan enflasyona bağlı olarak Tüketici Fiyat Endeksindeki (TÜFE) değişim 2024 yılı Aralık ayında bir önceki aya göre %1,03, bir önceki yılın Aralık ayına göre %44,48 ve on iki aylık ortalamalara göre ise %58,51 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁷⁷ TÜFE içerisinde yer alan ana harcama gruplarından birini de konut oluşturmaktadır. Enflasyon artışı nedeniyle konut fiyatlarında ve konut kira bedellerinde yaşanan artışlar konut hakkı bağlamında sorunlar gündeme getirmiştir. Konut kira bedellerinde yaşanan artışların bireyler açısından mağduriyetler doğurmaması için 11/6/2022 tarihli ve 31863 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 7409 sayılı Kanun ile 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’na geçici bir madde eklenmiş ve 6098 sayılı Kanun m.344/1’de belirlenen TÜFE endekli kira artış oranı sınırında değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu Geçici Madde’ye göre; 11/6/2022 ile 1/7/2023 tarihleri arasında yenilenen kira dönemlerinde kira bedeline ilişkin yapılacak artışın en fazla bir önceki kira yılına ait kira bedelinin %25’i oranında olabileceği hüküm altına alınmıştır. 15/7/2023 tarihli ve 32249 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 7456 sayılı Kanun ile bahsi geçen uygulamanın 1/7/2024 yılına kadar uzatılması karara bağlanmıştır. Ayrıca ASHB tarafından yürütülen “Evsizlerin konaklatılması projesi” evsiz, mekânsız ve kimsesiz vatandaşların tespit edilerek öncelikli olarak il sınırları içerisinde bulunan kamu kurumu misafirhanelerine yerleştirilmesi, kamu kurumu misafirhanelerine yerleştirilememeleri halinde pansiyon, otel vb. yerlerde konaklamalarının sağlanması veya bir mekânın bu kişiler

475 Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 2/5/2025 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02-2025]-4494/84442 sayılı cevabı yazısı.

476 TİHEK, Barınma Hakkı Bağlamında Deprem Sonrası Kira Artışlarının Değerlendirilmesi Raporu, s.9, para. 1.

477 TÜİK, “Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=T%C3%BCketici-Fiyat-Endeksi-Aral%C4%B1k-2024-53621&dil=1>, (E.T.16/6/2025)

için tahsis edilmesi, konaklayanların temizlik, sağlık, temel gıda, giyim ve benzeri diğer ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlamaktadır.⁴⁷⁸

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütülen Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP), toplumun özel politika gerektiren kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif şekilde katılmasının sağlanması, istihdam edilebilirliğin artırılması, sosyal içerme, sosyal girişimcilik ve yenilikçiliğin desteklenmesi ve sosyal sorumluluk uygulamalarının yaygınlaştırılması amacıyla uygulanmaktadır. 2024 yılında SOGEP uygulaması kapsamında özel politika gerektiren kesimlere dönük olarak 174 projeye 740 milyon TL destek verilmiştir. Yararlanıcıların eş-financemanı ile beraber toplam 1,05 milyar TL'lik yatırım hacmi oluşturulmuştur.⁴⁷⁹ Geçtiğimiz seneye kıyasla proje sayısı ve destek miktarının %100 oranında artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Servet temelinde ayrımcılığın önemli sebeplerinden biri olan yoksullukla mücadele kapsamında kişilerin girişimlerinin desteklenmesi ve istihdam edilmelerinin sağlanması önem arz etmektedir. Bu kapsamda yürütülen projelerin servet temelinde ayrımcılığı önlemeye yönelik iyi uygulama örneklerinden olduğu değerlendirilmektedir.

Servet temelinde ayrımcılık kapsamında işsizlik ödeneği, emekli maaşları ve bayram ikramiyeleri miktarlarında yapılan iyileştirmelerin de ele alınması gerekmektedir. 2023 yılında işsizlik ödeneği kapsamında 798.307 kişiye ödeme yapılmış olup önceki yıla göre ödeme yapılan kişi sayısı 63.000 kişi (%9) artmıştır.⁴⁸⁰ Sosyal Güvenlik Kurumundan gelir ve aylık alan kişilerin alım gücünü yükseltmek için en düşük emekli aylığı, 2024 yılı Ocak ayında 12.500 TL'den 14.469 TL'ye arttırılmıştır.⁴⁸¹

Kurumumuza servet temelinde ayrımcılık iddiasının ileri sürüldüğü başvurular yapılmakta olup Kurumumuzun 2024 yılında verdiği bir ihlal kararı bulunmaktadır. 6/11/2024 tarihli ve 2024/1147 sayılı Karara konu başvuruda başvuran, kiracı olması nedeniyle ikamet ettiği sitenin otoparkından faydalanamadığı ve bu sebeple servet temelinde ayrımcılığa maruz kaldığı iddiasını öne sürmüştür. TİHEK, muhatap site yönetiminin 6701 sayılı Kanun kapsamında doğrudan ayrımcılık niteliğinde yalnızca kiracılara yönelik bir uygulama yürüttüğünü uygulamanın meşru bir amaç taşımadığını, muhatap ev sahibinin Yönetim Kurulu kararın uyarınca hareket ettiğini, başvuranın, sunulan otopark hizmetinden diğer kişilere kıyasla eşit bir şekilde yararlanmasının muhataplar tarafından engellendiğini ifade ederek servet temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kanaatine varmış; muhataplar S.B.Y.Ö. ve Country Life Site Yönetimi hakkında 70.000,00'er TL idari para cezası uygulanmasına karar vermiştir.⁴⁸²

478 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

479 Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 30/4/2025 tarihli ve E-87532055-602.05-6845688 sayılı cevabi yazısı.

480 ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

481 <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/en-dusuk-emekli-ayligi-14-bin-469-liraya-yukseltildi/3443748>, 7/01/2025, Anadolu Ajansı, (E.T. 15/5/2025).

482 TİHEK, B. No: 2024/902, K. No: 2024/1147, 6/11/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/ofx1vc.pdf> (E.T. 15/5/2025).

2024/1147 sayılı ihlal kararının dışında 2024 yılı içerisinde Kurumumuz tarafından servet temelinde ayrımcılık iddiasının incelendiği 3 karar bulunmaktadır. 6/11/2024 tarihli ve 2024/127 sayılı Karara konu başvuruda başvuran, muhatap Şirket bünyesinde hizmet veren çocuk yuvasına kayıt yaptırmak isteyen kişilerden maaş bordrosunun talep edilmesinin ve çocuk yuvasının aylık ücretinin çalışanların gelirine göre belirlenmesinin servet temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiği iddia etmiştir. TİHEK, muhatap Şirket tarafından çocuklarının yuva ücretlerinin personelin maaşlarının %10'u olarak hesaplandığını, ücretlendirmede yapılan bu sistemin gerekçesinin Şirket'te beyaz yaka çalışanların yanı sıra mavi yaka pozisyonunda çalışanların da bulunması olduğunu, muhatap Şirketin her kadrodaki çalışanlarının çocuklarının Çocuk Yuvasından faydalanmasını hedeflendiğini, bu nedenle bu uygulamanın 6701 sayılı Kanun'un 7'nci maddesi kapsamında eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik, gerekli, amaca uygun ve orantılı farklı bir muamele niteliğini taşıdığını ifade ederek ayrımcılık yasağının ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁴⁸³

16/8/2024 tarihli ve 2024/752 sayılı Karara konu olan başvuruda ise başvuran, bir restoranın vale hizmetinden ekonomik/giriş segment bir araca sahip olması nedeniyle yararlanmadığını, dolayısıyla servet temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini öne sürmüştür. Muhatap Şirket ise restoranın yaklaşık 5 yıldır hizmet verdiğini, ilk kez ayrımcılığa ilişkin bir şikâyet aldıklarını, e-posta sonrası ilgili ekiplerle görüşüldüğünü, güvenlik kontrolünde misafirlere nereye geldiklerinin sorulduğunu, müze ziyaretçilerinin müze otoparkına, restoran misafirlerinin ise üst otoparka yönlendirildiğini, vale ekibine verilen beyan üzerine araçlardan ilkinin restoran için, diğerinin ise müze ziyareti için geldiğinin anlaşıldığını ve buna göre yönlendirme yapıldığını ifade etmiştir. TİHEK, başvuranın kendisiyle birlikte geldiği ve vale tarafından teslim alınan üst segment araçla, başvuranın aracının pazar fiyatlarının kontrol edildiğini, benzer fiyatlara farklı segmentlerdeki çeşitli modellerde araç alınabileceğinin anlaşıldığını, dolayısıyla tek başına araç segmentinin kişilerin servetine ilişkin doğru bir bilgi veremeyeceğinin değerlendirildiğini, ayrıca başvuranın ifadelerinden aracına müze otoparkında yer verildiğinin ve restoranda en iyi şekilde ağırlandığının anlaşıldığını, bu durumun vale hizmeti sunumunda ayrımcılık kastıyla hareket edilmediği argümanını güçlendirdiğini, başvuranın servet temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edilmediğine ilişkin kuvvetli emareleri ortaya koyamadığını belirterek ayrımcılık yasağının ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁴⁸⁴

18/7/2024 tarihli ve 2024/672 sayılı Karara konu olan başvuruda başvuran, bankaların sunduğu hizmet uygulamalarında müşteriler arasında ayırım yaparak yapılacak işlemlerde yüksek mevduat sahibi müşterilere öncelik tanınmasının eşitlik ilkesine aykırı olduğu, işlem/hizmet önceliğinin müşterinin mevduat hesabı yüksekliğine göre belirlenmesinin servet temelinde ayrımcılık oluşturduğunu iddia etmiştir. TİHEK, dosya içeriğinde başvurana servet temelinde ayrımcı muamele yapıldığına dair iddiayı ispata yarayan herhangi bir somut bulgu veya emareye rastlanmadığını, başvuranın servet temelinde ayrımcılık yasağının ihlal

483 TİHEK, B. No: 2022/1540, K. No: 2024/127, 14/2/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/el5mow.pdf> (E.T. 15/5/2025).

484 TİHEK, B. No: 2024/1505, K. No: 2024/752, 16/8/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/bq5913.pdf> (E.T. 15/5/2025).

edildiğine ilişkin kuvvetli emareleri ortaya koyamadığını belirterek ayrımcılık yasağının ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁴⁸⁵

Servet temelinde ayrımcılık, kişinin maddi olanaklarını ve varlıklarını içinde barındıran serveti sebebiyle meşru ve makul bir temele dayanmayan farklı muameleye maruz kalması halinde gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda TÜİK verilerindeki maddi durumu nedeniyle sosyal hayattan dışlanma riski altında olanların araştırıldığı parametre; 2023 yılında %30,7 iken 2024 yılında %1,4 puan düşüşle %29,3 olmuştur. Bu gelişme, bireylerin servetleri nedeniyle sosyal dışlanmaya karşı daha dirençli hale gelmeye başladığını göstermesi açısından önemli olmakla birlikte ülkemizde bulunan en az her dört kişiden birinin yoksulluk ve/ya sosyal dışlanma riski altında bulunduğu hususu dikkate alınarak servet temelinde ayrımcılığın ortaya çıkmaması için yürütülen çalışmaların güçlendirilmesi ihtiyacı geçerliliğini korumaktadır.

MEB tarafından maddi durumu yetersiz öğrencilere yapılan burs, harçlık, kırtasiye yardımı ve yatılı olarak eğitimini sürdüren öğrencilere sağlanan kalacak yer yardımı şeklindeki yardımların 2024 yılında artarak devam ettiği, bu kapsamda nakdi olarak yapılan yardımların tutarlarının da artırılarak öğrencilerin eğitim hayatına desteğin artırıldığı görülmüştür.

2.7. Sağlık Durumu

6701 sayılı Kanun'da ayrımcılığın yasaklandığı temeller arasında sağlık durumuna da yer verilmiştir. DSÖ Anayasası'na göre sağlık; sadece hastalık veya sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyi olma hâlidir.⁴⁸⁶ Sağlık durumu, belirli bir ciddiyet seviyesindeki sağlıkla ilgili özellikleri ve sağlıkla ilgili davranışları da içermektedir.⁴⁸⁷ Sağlık durumu temelinde ayrımcılık; kişilerin eğitim, ulaşım, sağlık kuruluşları, binalar, bilgi/iletişim, istihdam, özlük hakları, terfi, mal ve hizmetlere erişim gibi hakları bakımından ayrımcılığa uğradığı hâllerde söz konusu olmaktadır.⁴⁸⁸

Günümüze gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan en önemli sağlık sorunlarından biri de obezitedir. Obez bireylerin sıklıkla karşılaştığı ayrımcı muameleler sağlık durumu temelinde ayrımcılığın görünümlerinden biridir. Obez bireyler karşılaştıkları ön yargı, kalıp yargılar ve ayrımcı muameleler neticesinde damgalanmaya maruz kalmakta ve bu damgalama psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir.⁴⁸⁹ Bu ayrımcı muameleler; *"obez bireyler tembeldir ve yavaştır."* algısı; istihdamda, ulaşım ve sağlık hizmetlerine erişimde, aile ve eğitim yaşamında karşılaşılan damgalanma şeklinde tezahür edebilmektedir.

485 TİHEK, B. No: 2024/684, K. No: 2024/672, 18/7/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/sheyp3.pdf> (E.T.15/5/2025).

486 DSÖ, "Constitution", <https://www.who.int/about/governance/constitution>, (E.T.16/5/2024).

487 Roberts JL, Weeks E., In: Healthism: Health-Status Discrimination and the Law. Cambridge University Press; 2018, s. 15.

488 TİHEK, "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik", <https://www.tihek.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-ve-esitlik-3/>, (E.T. 21/5/2023).

489 S.M. Phelan, D.J. Burgess, M.W. Yeazel, W.L. Hellerstedt, J.M. Griffin and M. Van Ryn, "Impact of Weight Bias and Stigma on Quality of Care and Outcomes for Patients with Obesity", Obesity Reviews, 2015-16, s. 319.

Dünya Obezite Federasyonu tarafından açıklanan 2024 Dünya Obezite Atlası Raporu'na göre; her yıl gerçekleşen 41 milyon yetişkin insan ölümünün 5 milyonunun aşırı kilolu olma nedeniyle gerçekleştiği, bunların yaklaşık 4 milyonunun ise diyabet, felç, koroner kalp hastalığı ve kanser hastalıkları sebebiyle olduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁰ Mezkûr Rapor'a göre, 2035 yılına kadar 750 milyondan fazla çocuğun (5-19 yaş) aşırı kilo ve obeziteyle yaşaması beklenmektedir. Dolayısıyla her beş çocuktan ikisinin aşırı kilo ve obeziteyle yaşayacağı, bu çocukların çoğunun ise orta gelirli ülkelerde yaşayacağı belirtilmiştir. Aşırı kilo ve obezite nedeniyle, 750 milyon çocuğun henüz çocukluk çağındayken bulaşıcı olmayan hastalıkların erken belirtilerini yaşama riskinin normal kilodaki çocuklara göre daha yüksek olacağı; dolayısıyla 2035 yılında 68 milyon çocuğun yüksek tansiyondan, 27 milyon çocuğun hiperglisemiden, 76 milyon çocuğun ise düşük HDL kolesterolünden muzdarip olacağı belirtilmiştir.⁴⁹¹ Rapor'a göre, aşırı kilolu olma ve obezite durumu ile ülkelerin ekonomik gelişmesi arasında ilişki bulunmaktadır. Rapor'da ekonomileri hızla büyüyen ülkelerde aşırı kilolu olma hâlinde düşük seviyeden de olsa hızlı artışlar yaşandığı; sera gazı emisyonları, kentleşme, plastik atıklar, fiziksel aktivite eksikliği ve hayvanlar ürün tüketiminin hepsinin obeziteye katkıda bulunan sağlıksız ortamlar yaratmada rol oynadığı; küresel olarak ise çevresel sorunlarla bağlantılı olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹²

Sağlık Ölçümleri ve Değerlendirme Enstitüsünün (IHME) 2024 yılı çalışmasına göre; her yıl 56 milyondan fazla insan hayatını kaybetmekte olup yaklaşık 2,5 milyar insanın ise hastalık, yaralanma veya diğer nedenlerle ölümü gerçekleşmektedir. Söz konusu çalışmada ölümlerinin üçte ikisinin kanser, kalp hastalığı, felç ve diyabetten kaynaklandığı; ayrıca her bir hastalığın aşırı kilo alımı ve obezite ile ilişkili olduğu ve bunlar tarafından hızlandırıldığı saptanmıştır.⁴⁹³

Türkiye'nin de değerlendirildiği 2024 Dünya Obezite Atlası Raporu'nda aşırı kilo alımı ve obeziteye ilişkin olarak oransal artışın yıllık olarak yetişkinlerde %1.9, çocuklarda ise %2.7 olduğu; 2035 yılında çocukların %61'inin obez olabileceği değerlendirilmiştir.⁴⁹⁴ Ayrıca yapılan araştırmaya göre %76 oranla kadınlarda Türkiye'nin en yüksek kiloya sahip sekizinci ülke olduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁵

Sağlık otoriteleri tarafından paylaşılan verilerdeki yükseliş doğrultusunda obez bireylerin karşılaştığı ayrımcı muameleler dikkate alındığında obez bireylerin sağlık hakkına erişiminin iyileştirilmesi ve maruz kaldıkları ayrımcı muamelelerin önüne geçilmesi amacıyla farkındalık

490 Dünya Obezite Federasyonu, 2024 Dünya Obezite Atlası, <https://data.worldobesity.org/publications/WOF-Obesity-Atlas-v7.pdf>, s. 8, (E.T. 15/5/2025).

491 Dünya Obezite Federasyonu, 2024 Dünya Obezite Atlası, <https://data.worldobesity.org/publications/WOF-Obesity-Atlas-v7.pdf>, s. 8, (E.T. 15/5/2025).

492 Dünya Obezite Federasyonu, 2024 Dünya Obezite Atlası, <https://data.worldobesity.org/publications/WOF-Obesity-Atlas-v7.pdf>, s. 8, (E.T. 15/5/2025).

493 Dünya Obezite Federasyonu, 2024 Dünya Obezite Atlası, <https://data.worldobesity.org/publications/WOF-Obesity-Atlas-v7.pdf>, s. 8, (E.T. 15/5/2025).

494 Dünya Obezite Federasyonu, 2024 Dünya Obezite Atlası, <https://data.worldobesity.org/publications/WOF-Obesity-Atlas-v7.pdf>, s. 214, (E.T. 15/5/2025).

495 Dünya Obezite Federasyonu, 2024 Dünya Obezite Atlası, <https://data.worldobesity.org/publications/WOF-Obesity-Atlas-v7.pdf>, s. 10, (E.T. 15/5/2025).

artıran çalışmalar yapılması ve bu konuda eğitim verilmesi, sağlık durumu temelinde ayrımcılığın önlenmesine katkıda bulunacaktır.

Bireylerin ayrımcı muameleden korunması ve damgalamanın önüne geçmek amacıyla faaliyet gösterilmesi gereken bir diğer alan da ruhsal bozukluğu bulunan hastaların tedavi sürecidir. Sağlık Bakanlığı tarafından sağlık hizmetlerinin planlanmasında ve sunulmasında özel politika gerektiren grupların sağlık hizmetlerine erişimine engel teşkil eden düzenlemelerin giderilmesi ve hizmete erişimlerinin kolaylaştırılması çalışmaları yürütülmektedir. Birincil önleme olarak ruh sağlığını korumak, ruhsal hastalık oluşumunu önlemek ve bu çalışmaları halka götürmek; ikincil önleme olarak ise ruhsal hastalıkların erken tanısı, tedavisi ve bakımını sağlamak ve ruhsal hastalıkların rehabilitasyonu ile bakımının devamlılığını sağlamak; bunun için sistem oluşturmak ise üçüncül önleme olarak değerlendirilmektedir. Ruhsal bozukluklar, toplumda yaygın olarak görülmeleri, kronikleşme eğilimi göstermeleri, yeti kaybı ile sonuçlanabilmeleri, iş gücü kaybına neden olmaları ve tedavi zorlukları nedeniyle Sağlık Bakanlığının öncelikli çalışma alanlarından olup toplum temelli hizmetlerin yaygınlaştırılması, psikiyatrik hizmetlerin genel sağlık sistemine entegre edilmesi ve dolayısıyla genel hastane içinde özelleşmiş kliniklerde bu hizmetlerin verilmesinin sağlanması öncelikler arasındadır.⁴⁹⁶

Ruhsal bozukluğu bulunan bireylerin tedavi sürecinde ayrımcılığın önlenmesi amacıyla geliştirilen hizmetlerin etkili ve sürdürülebilir olabilmesi için, yalnızca sağlık politikalarıyla sınırlı kalmayan, çok yönlü ve hak temelli bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu kapsamda kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği artırılmalı, ruh sağlığı alanında çalışan bireylere yönelik ayrımcılık karşıtı eğitim programları düzenlenmeli ve toplumun farkındalık düzeyini yükseltecek bilinçlendirme kampanyalarına öncelik verilmelidir. Ayrıca, ruhsal hastalığı olan bireylerin istihdama katılımlarını destekleyici iş modelleri geliştirilerek sağlık temelinde ayrımcılıkla mücadelede kalıcı ve etkili çözümler üretilmelidir. Nitekim Kurumumuz tarafından verilen 18/7/2024 tarihli ve 2024/674 sayılı Kurul Kararıyla; psikiyatrik nedenlerden kaynaklanan %64 engel oranına sahip başvuranın engelliliği ve sağlık durumu nedeniyle iş yerinde yıldırıma maruz kaldığı iddialarına ilişkin olarak, mağdurun engeli ve sağlık durumu nedeniyle mesleki tecrübesine aykırı işyerinde yıldırma eylemlerine uzun bir süredir maruz kalması sebebiyle ihlal konusu eylemle ilgili muhatap Kuruluşlar olan Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü ile Çanakkale Havalimanı Müdürlüğüne idari para cezasının uygulanmasına karar verilmiştir.⁴⁹⁷ Bu karar ruh sağlığı konusunda güçlük yaşayan bireylerin çalışma hayatında karşılaştıkları ayrımcı uygulamalara karşı kurumların etkin müdahalesinin ve caydırıcı yaptırımların önemini vurgulamaktadır.

14/2/2019 tarihli ve 30686 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2019/2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığında oluşturulan Bağımlılık ile Mücadele Yüksek Kurulunun 10/2/2022 tarihinde gerçekleştirilen toplantısında, tedavi amacıyla özgürlüğün kısıtlanmasına dair sürecin daha hızlı ve etkin olmasını sağlamak amacıyla

⁴⁹⁶ TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2022 Yılı Raporu, Ankara, 2024, s. 109.

⁴⁹⁷ TİHEK, B. No: 2024/162, K. No: 2024/674, 18/7/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/cnwzgs.pdf> (E. T. 29/5/2025)

bir karar alınmış olup bu karar doğrultusunda 1/1/2002 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 409, 436 ve 437'nci maddeleri uyarınca zorunlu tedavi görenlerin mahkemeye erişimlerinin kolaylaştırılabilmesi ve sürecin hızlandırılabilmesi için hastalığı, engelliliği veya yaşlılığı bulunanların bulundukları hastaneden mahkemeye sevk edilmelerine gerek kalmadan ve tedavilerinin aksatılmadan yürütülmesini sağlamak amacıyla ihtiyaç duyulan hastanelere e-Duruşma sisteminin kurulmasına yönelik pilot uygulamaya ilk olarak Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesinde başlanmış olup 2024 yılı içerisinde uygulamanın takibi yapılmıştır.⁴⁹⁸ Pilot uygulama neticesine göre uygulamanın ülke çapındaki tüm Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanelerini kapsar şekilde yaygınlaştırılması düşünülmektedir.⁴⁹⁹

Sağlık temelinde ayrımcılıkla mücadelede en önemli alanlardan biri de istihdam alanıdır. Bu kapsamda 6701 sayılı Kanun'da sayılan zorunlu mesleki gerekliliklerden ve diğer durumlardan kaynaklı olmadıkça kişilerin sağlık durumlarından kaynaklı olarak işe alınmamaları ya da işten çıkarılmaları, niteliklerinden daha düşük işlerde çalıştırılmaları, sağlık durumlarına uygun olmayan şartlarda çalıştırılmaları gibi durumların tamamı ayrımcılık teşkil etmektedir.⁵⁰⁰ Bireylerin sağlık durumlarından dolayı farklı muameleye maruz kalması hâlihazırda bulunan sosyal eşitsizlikleri daha derin hâle getirebilme riskini beraberinde getirmektedir. Bu farklı muamelelerin kişiler üzerinde anksiyete, depresyon gibi psikososyal sonuçları da bulunmaktadır. Bunlara bireylerin sağlık durumu nedeniyle iş hayatında ayrımcılığa uğraması hususu da eklendiğinde sağlık temelinde ayrımcılık uygulamalarının olumsuz etkileri derinleşecektir. Ayrıca istihdam alanında yaşanan sağlık temelinde ayrımcılık vakalarına ilişkin olarak istatistiki veri bulunmadığı görülmüştür. Bu nedenle, sağlık temelli ayrımcılık vakalarının görünür kılınması ve politika geliştirme süreçlerine veri temelli katkı sağlanabilmesi için kamu kurumları ile bağımsız denetim mekanizmaları tarafından istihdam alanında düzenli olarak veri toplanmalı, ayrımcılık türlerine göre ayrıştırılmış istatistiksel analizler yapılmalı ve bu veriler kamuoyuyla şeffaf biçimde paylaşılmalıdır.

Bilindiği üzere, fiziksel aktivite ve spor, bireylerin beden, zihin ve sosyal açıdan iyi olma hâline katkı sağlamada önemli bir etkidir. Nitekim ülkemizde 2024 yılındaki faal sporcu sayısı kadınlarda 3.984.668, erkeklerde ise 4.959.029 olup toplam sayı olarak 8.943.697 kişidir.⁵⁰¹

498 Adalet Bakanlığı Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 24/4/2025 tarihli ve 11928435-DIS-2025/1-E.48227/48228 sayılı cevabi yazısı.

499 Adalet Bakanlığı Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 24/4/2025 tarihli ve 11928435-DIS-2025/1-E.48227/48228 sayılı cevabi yazısı.

İlave not: Ruhsal engeli olan kişilerin hastaneye zorla yatırılmadan önce kişinin bizzat kendisinin hakim karşısına çıkartılmasının sağlanması, hakkında istemsiz yatış kararı verilen hastalara, ilgili mahkeme kararının bir örneğinin verilmesi ve kişinin kararın nedeni ve temyiz için başvuru süresi ve temyiz makamı hakkında sözlü ve yazılı olarak bilgilendirilmesi gerektiği hususu Kurumumuzca Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesine gerçekleştirilen UÖM ziyareti kapsamında tespit edilmiş; bu doğrultuda Adalet Bakanlığına tavsiyede bulunulmuştur. Bkz: TİHEK, Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Ziyaret Raporu, Rapor No: 2019/25, para. 119; Buna müteakip hastanelerde SEGBİS odasının kurulmasının hastanın hâkim huzuruna çıkmadan doğrudan hastaya yatış kararı verilmesi halini ortadan kaldıracak değerlendirilmiş olup bu sebeple SEGBİS odasının tüm bölge ruh ve sinir hastalıkları hastanelerine kurulumlarının sağlanması gerektiği tavsiye edilmiştir. Bkz: TİHEK, Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/50, para. 144. Bu bağlamda Kurum tavsiyelerinin yerine getirilmesi sayesinde adalet hizmetlerinin sunumunda çok boyutlu ayrımcılığın önlenmesinde katkı sağlandığı ve politika geliştirme süreçlerinde kritik işlev üstlendiği görülmektedir.

500 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Yılı Raporu, Ankara, 2023, s. 87.

501 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından paylaşılan istatistiki verilere göre 1/1/2011-8/4/2025 tarihleri aralığındaki milli sporcu sayısı ise tablodaki gibidir:

Cinsiyet	Toplam Milli Sporcu Sayısı	Oran
Erkek	20552	61,6
Kadın	12813	38,4
TOPLAM	33365	%100

Tablo 20: 1/1/2011-8/4/2025 Tarihleri Arasındaki Milli Sporcu İstatistikleri⁵⁰²

Okullardaki spor faaliyetlerine ilişkin olarak 2010-2011 eğitim ve öğretim yılı itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü uhdesinde oluşturulan ve Okul Sporları Daire Başkanlığı tarafından koordine edilen Gençlik ve Spor İl Müdürlükleri ile ilgili Spor Federasyonları tarafından çeşitli faaliyetler düzenlenmektedir. Bu doğrultuda 2023-2024 yılları aralığında sporcu ve oyuncu sayıları kadınlarda 1.354.276, erkeklerde ise 1.584.097'dir.⁵⁰³

Gençlik ve Spor Bakanlığı ile MEB iş birliğiyle gerçekleştirilen Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Programı; toplumda spor yapma kültürünü geliştirmek, sporu geniş kitlelere yaygınlaştırmak, çocuk ve gençlere sporu sevdirek onları sporla tanıştırmak, spora başlama yaşında bulunan yetenekli çocukları tespit ederek spor dallarına yönlendirmek ve üst düzey sporcu olarak yetiştirilmelerini sağlamak amaçlarıyla oluşturulmuştur.⁵⁰⁴ Program kapsamında her yıl MEB'e bağlı okullarda eğitim gören yaklaşık 1.300.000 ilkokul 3'üncü sınıf öğrencisi cinsiyet, yaş, ırk ve etnik kökenine bakılmaksızın programın amaç ve hedefleri doğrultusunda test ve ölçümlere davet edilmektedir.⁵⁰⁵ Bununla birlikte Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından kurumsal kapasitelerinin nitelik ve niceliğini artırmak ile yetişmiş insan gücünü eğitim faaliyetlerinde görevlendirmek amaçlarıyla, 13/8/2021 tarihli ve 31567 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4371 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile oluşturulan Eğitim Yönetim Sistemi ile 2022 yılının Şubat ayından itibaren 9 adet pilot ilde belirlenen spor branşlarında eğitimler verilmeye başlanmıştır.⁵⁰⁶ 2022 yılının Haziran ayı itibarıyla, eğitimler 81 ili de içerir şekilde uygulanmaktadır. 492 adet farklı eğitim içeriği ile yüz yüze verilen eğitimler; Gençlik ve Spor Bakanlığının gençlik merkezleri, yurtları ve spor tesislerinde devam etmektedir.⁵⁰⁷

Bunlara ek olarak Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından; ülkemizde nitelikli sporcuların yetişmesine katkı sağlamak, spor dallarında üstün başarılı adaylara spor bilimleri dışında farklı kariyer imkânları sunmak ve sporculara yükseköğretime geçişlerinde destek olmak amacıyla "Vakıf Üniversitelerinden Türk Spora Yükseköğretimde Yüzde Yüz Destek"

502 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

503 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

504 <https://sportifyetenektaramasi.gsb.gov.tr/Sayfalar/4859/3429/amacimiz.aspx> (E. T. 27/5/2025).

505 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

506 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

507 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

projesi de hayata geçirilmiştir.⁵⁰⁸ Sunulan veriler ve uygulamalar, Türkiye’de sporun gelişimi için atılan önemli adımları ortaya koymaktadır. Ancak bu çabaların daha etkili ve sürdürülebilir olabilmesi için, sporun erken yaşta bireylerin yaşam tarzına dâhil edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda ailelerin ve eğitimcilerin bilinçlendirilmesi; sporun sadece fiziksel değil, ruhsal ve sosyal sağlık üzerindeki olumlu etkilerine dair farkındalığın artırılması gerekmektedir. Ayrıca, kadın ve erkek sporcu oranlarının dengelenmesi, kırsal kesimlerde spora erişimin artırılması ve yetenek tarama programlarının daha kapsayıcı hâle getirilmesi gibi alanlarda da çalışmaların güçlendirilmesi, toplumsal düzeyde daha yaygın bir spor kültürünün oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Sağlık hizmetlerine erişimdeki eşitsizlikler, sosyoekonomik durum, cinsiyet, yaş, engellilik ya da etnik köken gibi faktörlere dayalı ayrımcılığı derinleştirebilmektedir. Bu bağlamda, sağlık sisteminin herkese eşit, adil ve ulaşılabilir hizmet sunamaması sağlık temelli ayrımcılığın yapısal bir boyut kazanmasına neden olmaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen Aile Hekimliği uygulaması kapsamında kişiye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri ile birinci basamak teşhis, tedavi, rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetleri ücretsiz olarak sunulmaktadır.⁵⁰⁹ Bu doğrultuda sağlıkla ilgili olarak kayıtlı kişilere rehberlik yapılmakta olup sağlığı geliştirici ve koruyucu hizmetler ile ana çocuk sağlığı ve üreme sağlığı hizmetleri verilmektedir.⁵¹⁰ Aile Hekimliklerinde yaş, cinsiyet ve hastalık durumlarına göre kanser, kronik hastalıklar, gebe, lohusa, yenidoğan, bebek, çocuk sağlığı, adolesan (ergen), erişkin, yaşlı sağlığı ve benzeri şekilde özellikleri olan kişilere yönelik izlem ve taramalar yapılmaktadır.⁵¹¹ Aile Sağlığı Merkezi şartlarında teşhis veya tedavisi yapılabilen hastalara tetkik hizmetleri ile birinci basamak sağlık kuruluşları ve resmî tabiplerce kişiye yönelik düzenlenmesi öngörülen her türlü sağlık raporu, sevk evrakı, reçete ve sair belgelere yönelik gerekli hizmetler sunulmaktadır.⁵¹²

Toplum tabanlı kanser taramaları birinci basamak sağlık kuruluşları olan Toplum Sağlığı Merkezleri (TSM), Sağlıklı Hayat Merkezlerinde (SHM), Kanser Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezleri (KETEM), Aile Sağlığı Merkezleri (ASM) ve Mobil Tarama Araçları ile ücretsiz olarak yapılmaktadır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğüne koordine edilen mobil sağlık hizmetleri ve mevsimlik tarım işçilerine sunulan hizmetlerde de herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Yine Türkiye Hudut ve Sahiller Genel Müdürlüğüne acil sağlık hizmetleri ile halk sağlığı riskine ilişkin verilen sağlık hizmetleri de ücretsizdir.⁵¹³

ASHB tarafından yürütülen Şartlı Gebelik Yardım Programı, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sosyoekonomik eşitsizlikleri ve sağlıkta ayrımcılığı azaltmaya yönelik bir müdahale olarak değerlendirilebilmektedir. ASHB tarafından yürütülen Şartlı Gebelik Yardım Programı; erken çocuk ölümlerini ve gebelik sırasında karşılaşılan sağlık problemlerini en

508 GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

509 Sağlık Bakanlığının 21/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

510 Sağlık Bakanlığının 21/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

511 Sağlık Bakanlığının 21/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

512 Sağlık Bakanlığının 21/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

513 Sağlık Bakanlığının 21/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

aza indirmek ile ihtiyaç sahibi kesimdeki gebe kadınların gebelikleri, doğumları ve lohusalık dönemleri boyunca beslenme ihtiyaçlarını desteklemek amacı ile yürütülmektedir.⁵¹⁴ Bu kapsamda gebe kadınların gebelikleri boyunca doktor muayenelerine düzenli olarak gitmeleri, doğumlarını hastanede gerçekleştirmeleri ve iki aylık lohusalık döneminde de doktor muayenelerine gitmeleri şartıyla yardımlar yapılmaktadır. Bu minvalde ASHB tarafından; gebe kadınların gebeliklerinin sağlıklı bir şekilde sonuçlanması için gebelikleri boyunca sağlık kontrollerini yaptırmaları koşulu ile aylık 200 TL, doğumlarını hastanede gerçekleştirmeleri koşulu ile bir seferlik 500 TL, doğum sonrası iki aylık lohusalık takipleri için ise aylık 300 TL olmak üzere iki ayda bir şartlı sağlık yardımı ödemeleri yapılmaktadır.⁵¹⁵ Ancak, program kapsamında öngörülen yardım tutarlarının mevcut ekonomik koşullar dikkate alındığında sınırlı bir destek sağladığı değerlendirilmektedir.

Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişimin yaygınlaştırılması amacıyla yürütülen çok boyutlu sosyal politika ve sağlık uygulamaları ile önemli ölçüde kapsayıcılık sağlamış olup hizmet sunumundaki yapısal eşitsizliklerin giderilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Özellikle GSS uygulaması ile birlikte sağlık güvencesinin yaygınlaştırılması ve birinci basamak sağlık hizmetlerinin herkes için ulaşılabilir hâle getirilmesi, sağlıkta eşitlik ilkesinin güçlenmesine katkı sunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin eşitlikçi bir yaklaşımla sunulabilmesi için mevcut uygulamaların etki analizlerinin düzenli olarak yapılması gerekmektedir. Ayrıca sağlık okuryazarlığının artırılması ve koruyucu sağlık hizmetlerinin etkin kullanılması da teşvik edilmelidir. Zira sosyal yardımların sağlık hakkı ile ilişkilendirilerek devam ettirilmesinin ve bölgesel ihtiyaçlara duyarlı politikaların geliştirilmesinin sağlıkta yapısal eşitsizliklerin uzun vadede ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Sağlık durumu temelinde ayrımcılık ile mücadelenin etkin olması gereken bir başka alan ise eğitim hizmetleridir. Sağlık problemleri nedeniyle örgün eğitim kurumlarından doğrudan yararlanamayacak öğrencilere evde ve hastanede eğitim hizmeti sunulması önem arz etmektedir. 26/7/2014 tarihli ve 29072 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği’nin 24’üncü maddesine göre MEB tarafından, zorunlu öğrenim çağındaki bulunan fakat sağlık problemleri sebebiyle örgün eğitim kurumlarından faydalanamayan öğrencilere evde eğitim hizmeti veya hastane sınıflarından eğitim hizmeti verilmektedir.⁵¹⁶ En az dört ay süreyle örgün eğitim kurumundan faydalanamayacak durumda olduğunu sağlık kurulu raporu ile belgelendiren özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere evde eğitim hizmeti sunulmaktadır.⁵¹⁷ Sağlık problemleri nedeniyle sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi gören zorunlu öğrenim çağındaki öğrencilerin eğitimlerini sürdürmeleri için hastaneler bünyesinde tedavisi devam eden çocuk-hasta-veli dilekçesi ile İl Özel Eğitim Hizmetleri Kurulunun teklifi ve gerektiğinde Sağlık Bakanlığının

514 ASHB’nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

515 ASHB’nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

516 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (E. T. 27/5/2025)

517 MEB’in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

uygun görüşü üzerine Valilik Olur'u ile sınıflar açılmaktadır.⁵¹⁸ Bu doğrultuda 2024 yılında sağlık problemleri nedeniyle hastanede eğitim hizmeti alan öğrenci sayısı 572'dir.⁵¹⁹

Zorunlu öğrenim çağındaki özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerden sağlık problemi nedeniyle en az on iki hafta süreyle örgün eğitim kurumlarından yararlanamayacağı ya da yararlanması durumunda sağlığı açısından risk oluşturacağı Durum Bildirir Sağlık Kurulu Raporu'nda belirtilen öğrencilere velinin yazılı talebi ve Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu Raporu ile il veya ilçe özel eğitim hizmetleri kurulunun planlaması doğrultusunda ders yılı içinde evde eğitim hizmeti verilebilmektedir.⁵²⁰ Bu kapsamda 2024 yılında sağlık problemleri nedeniyle 11.217 öğrenci evde eğitim hizmetinden yararlanmıştır.⁵²¹

Sağlık sorunları nedeniyle eğitim hakkından etkin olarak yararlanamayan öğrencilere yönelik evde eğitim ve hastane sınıfı modelinin hayata geçirilmesinin iyi uygulama örneği olduğu değerlendirilmektedir. Bunlara ek olarak hastane sınıfı bulunmayan illerde ihtiyaçlar doğrultusunda hastane sınıfı açılması, hastane sınıfı bulunan illerde ise yaygınlaştırma çalışmaları yapılması gibi uygulamalar sağlık durumu sebebiyle eğitim hizmetlerine erişemeyen öğrencilerin ayrımcılığa maruz kalmasının önüne geçecektir.

Gıdaya erişim hakkı kişilerin sağlık durumlarının korunmasında önemli bir husus olarak görülmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından gıda işletmelerinde gıda güvenilirliğinin sağlanması amacıyla kontroller gerçekleştirilmiş ve resmî kontrollerde Türk Gıda Kodeksine uygun faaliyet gösterilip gösterilmediğinin tespitine yönelik numuneler alınmış olup söz konusu faaliyetlere ilişkin olarak 2024 yılı için 5.129.977.258,99 TL harcama yapılmıştır.⁵²² Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlükleri, Bursa Gıda ve Yem Kontrol Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü ile Ulusal Gıda Referans Laboratuvar Müdürlüğünde 221.943 adet numunede analizler gerçekleştirilmiştir.⁵²³ Ayrıca Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüklerine yeni teknolojik cihaz ve laboratuvar kimyasal alımları ile bakım ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen risk esaslı ve rutin şikâyet ile izlenebilirlik denetimlerine ilave olarak gıda işletmelerinin mevzuat tarafından belirlenen teknik ve hijyenik gerekliliklere ve mevzuat tarafından tanımlanan işletmeciler sorumluluklarına uygunluklarının doğrulanması amacıyla 81 ilde eş zamanlı sektörel gıda denetim programı uygulanmıştır.⁵²⁴ Yeni Gıda Kamuoyu Duyurusu sistemiyle 880 parti taklit

518 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

519 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

520 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

521 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

522 Tarım ve Orman Bakanlığı 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 16, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202024%20Y%C4%B1%C4%B1%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf (E. T. 24/5/2025)

523 Tarım ve Orman Bakanlığı 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 16, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202024%20Y%C4%B1%C4%B1%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf (E. T. 24/5/2025)

524 Tarım ve Orman Bakanlığı 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 16, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202024%20Y%C4%B1%C4%B1%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf (E. T. 24/5/2025)

veya tağış yapılmış, 180 parti ise sağığı tehlikeye düşürebilecek gıda maddesi olmak üzere toplam 1.060 parti ürün Tarım Bakanlığının internet sitesinden kamuoyu ile paylaşılmıştır.⁵²⁵ Bu kapsamda 2024 yılı için yurt içi gıda resmî kontrol sayısı 1.329.758, ALO 174 Gıda Hattı'na yapılan başvuru sayısı ise 108.484'tür.⁵²⁶

Gıdaya erişimin yalnızca miktar açısından değıl, aynı zamanda güvenilirlik ve sağık boyutlarıyla da ele alınması, toplum sağığının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütölen denetim ve analiz çalışmaları değıerli olmakla birlikte; bu faaliyetlerin etkinliğini artırmak amacıyla tüketici bilincinin geliştirilmesi, kamuoyu bilgilendirmelerinin daha görünür hâle getirilmesi ve özellikle risk taşıyan ürünlerin piyasadan etkin, şeffaf ve hızlı bir şekilde geri çekilmesi süreçlerinin güçlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, denetim faaliyetlerinin yalnızca cezai bir mekanizma olarak değıil, aynı zamanda işletmelere yönelik rehberlik ve eğitim desteğıyle birlikte yürütölmesi, gıda güvenliğı kölürünün kalıcı olarak yaygınlaşmasına katkı sağılayacaktır.

Gıdaya erişim hakkının bir diğıer boyutu da eğitim uygulamaları açısından karşımıza çıkmaktadır. 2024 yılında MEB tarafından 2023-2024 eğitim ve öğretim yılında 597.692 temel eğitim öğrencisine ücretsiz öğle yemeğı hizmeti verilmiş olup öğrencilere verilen ücretsiz öğle yemeğı hizmeti kapsamında 3.515.976.907,77 TL ödenek saymanlık hesaplarına aktarılmıştır.⁵²⁷ Bununla birlikte MEB tarafından yürütölen taşımali eğitim uygulaması kapsamında, okulların bulunduğu merkezlere taşınan öğrencilere öğle yemeğı verilmektedir.⁵²⁸ 2003–2004 eğitim ve öğretim yılı itibarıyla kaynağı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan karşılanmak üzere İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından öğle yemeğı yardımı yapılmaktadır. Bu kapsamda 2024 yılında 1.029.250 çocuk için 9,6 milyar TL kaynak aktarılmıştır.⁵²⁹

MEB'in taşımali eğitim sistemi dışında kalan ve 14/6/1986 tarihli ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında bulunan ilk ve ortaöğretim öğrencileri açısından Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından taşıma, yemek, iaşe ve barınma ihtiyaçlarına yönelik yardımlar da yapılmaktadır. Nitekim 2024 yılında 1.597 çocuk için 5.940.000 TL yardım teslim edilmiştir.⁵³⁰ MEB tarafından öğrencilere öğle yemeğı sunulmasını eğitim hakkına erişim bağlamında iyi uygulama örneklerinden biri olarak değıerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte özellikle çocuklara yönelik ücretsiz öğün programlarının ölke genelinde yaygınlaştırılması ve bu hizmetlerin sürekliliğinin

525 Tarım ve Orman Bakanlığı 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 16, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202024%20Y%C4%B1%C4%B1%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf (E. T. 24/5/2025)

526 Tarım ve Orman Bakanlığı 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 62, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202024%20Y%C4%B1%C4%B1%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf (E. T. 24/5/2025)

527 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

528 MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

529 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

530 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

kurumsal düzeyde güvence altına alınması önem arz etmektedir. Bu çerçevede; denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, gıda okuryazarlığına yönelik eğitim faaliyetlerinin artırılması ve kamu kaynaklı gıda desteklerinin bütüncül bir gıda politikası çerçevesinde planlanması, bireylerin gıdaya erişim haklarının korunmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Sağlık durumu temelinde ayrımcılığın görünümülerinden biri de buğday, arpa ve çavdar gibi besinlerde bulunan glüten adlı proteine karşı hassasiyet ile ortaya çıkan çölyak; insülin hormonunun etkili bir şekilde kullanılamaması durumunda gelişen diyabet ve proteinli gıdalarda bulunan maddeyi metabolize edememekten kaynaklanan ve proteini düşük özel bir beslenme gerektiren fenilketonüri gibi hastalıkları bulunan bireylerin gıdaya erişim konusunda yaşayabileceği ayrımcı uygulamalardır.⁵³¹ Söz konusu hastalıkları olan bireylerin karşılaştığı problemlerden biri de diyetle uygun gıdaya erişememektir. Bu doğrultuda Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından geliştirilen Glütensiz Ürünler Ar-Ge Merkezi Projesi, 2024 yılında Malatya Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğünde başlatılmıştır.⁵³² Proje kapsamında değirmen tesisi kurulmuş ve un üretimine başlanmış olup ambalajlama denemeleri ile mevcut binanın, yeni üretim tesisine dönüştürülmesine ilişkin tadilat işlemleri ise devam etmektedir.⁵³³ Glütensiz Ürünler Ar-Ge Merkezi Projesi kapsamında 10.600.000 TL olarak sağlanan ödenekten 10.508.151 TL tutarında harcama gerçekleştirilmiş olup ödeneğin %99'u bu kapsamda kullanılmıştır.⁵³⁴ Çölyak hastaları; glütensiz ürünlerin miktarının azlığı, fiyatlarının pahalı olması gibi sebeplerle glütensiz gıdalara erişimde güçlük yaşamaktadır.⁵³⁵ Çölyak hastalarının uygun gıdaya erişimini kolaylaştırmak amacıyla; ürünlerin vergilendirme politikalarının gözden geçirilmesi, nakdi desteklerin sürdürülmesi ve bu ürünlerin okul, işyeri gibi günlük yaşam alanlarında temin edilebilirliğinin artırılması problemlerin çözülmesine katkı sağlayacaktır.

ASHB ve Sağlık Bakanlığı arasında 2017 yılında imzalanan *"Psiko-Sosyal ve Mali Kayıp Yaşayan Hastalara Yönelik Şartlı, Düzenli Nakdi Sosyal Yardım Yapılması ile Sosyal Destek Hizmetleri Verilmesi Projesi İş ve İşlemlerine İlişkin İş Birliği Protokolü"* kapsamında tüberküloz ve Subakut Sklerozan Panensefalit (SSPE) hastalarına yönelik *"Kronik Hastalık Yardım Programı"* başlatılmıştır.⁵³⁶ Bu kapsamda söz konusu hastalıklar nedeniyle

531 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2022 Yılı Raporu, s. 107.

532 Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 55, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202024%20Y%C4%B1%C4%B1%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf (E. T. 24/5/2025)

533 Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 55, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202024%20Y%C4%B1%C4%B1%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf (E. T. 24/5/2025)

534 Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 20, https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202024%20Y%C4%B1%C4%B1%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf (E. T. 24/5/2025)

535 TBMM, "Çölyak Hastalığının Teşhis Aşamasının, Sebeplerinin, Sonuçlarının ve Bu Hastalığa Maruz Kalanlara Sağlanabilecek Yardımların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesine İlişkin Meclis Araştırması Komisyonu Raporu", Nisan 2018, s. 50-59.

536 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

psikososyal problemler ve mali kayıplar yaşayan hastalara düzenli olarak nakdi yardım sağlanmakta olup çölyak hastalarına yönelik planlanan yardım da bu protokol kapsamında değerlendirilmektedir. Program kapsamında ödemeler aylık olarak yapılmakta olup 2024 yılı itibarıyla ödeme tutarı 9.077,96 TL'dir.⁵³⁷ Bu çalışmalar kapsamında tanı ve izlem kriterlerinin bilimsel dayanaklar zemininde oluşturulması amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından Çölyak Nakdi Yardım Talep Edenlerde Tanı ve İzlem Kriterleri Danışma Kurulu oluşturulmuştur.⁵³⁸ Bu kapsamda verilerin elde edilmesi hususunda Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü ile çalışmalara devam edilmektedir.⁵³⁹

Kurumumuz tarafından 3/12/2024 tarihli ve 2024/1213 sayılı Karar ile AJET Hava Taşımacılığı A.Ş. tarafından sunulan yemek hizmetinde glütensiz yiyecek alternatifi bulunmaması nedeniyle bu hizmetten yararlanamamasının sağlık durumu temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiaları incelenmiştir. Başvuranın iddiaları, muhatapın konu ile ilgili açıklamaları ve dosya kapsamında ele alınan tüm deliller birlikte değerlendirildiğinde glütensiz sandviç sunulmamasına dair yeterli bir gerekçenin muhatap Şirket tarafından ortaya konulmadığı, başvuranın sağlık durumuna uygun bir şekilde beslenme talebinin karşılanmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, başvuranın sağlık durumu temelinde ayrımcılığa maruz kaldığı kanaatine varılmış ve muhatap AJET havayolu şirketi hakkında 141.934 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.⁵⁴⁰ Söz konusu karar, sağlık durumu temelinde ayrımcılığın önlenmesi açısından önemli bir emsal teşkil etmektedir. Uygulanan idari para cezası, benzer durumda olan hizmet sunucularının bireylerin sağlık ihtiyaçlarına duyarlı davranma yükümlülüğünü hatırlatmakta ve ayrımcılıkla mücadelede caydırıcı bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Yukarıda aktarılanlardan hareketle, söz konusu hastalıklar sonucunda bireylerin karşılaştığı problemler farklı kurumların iş birliğini gerektirmektedir. Sağlık Bakanlığı, ASHB, Tarım ve Orman Bakanlığı, MEB ve Yükseköğretim Kurulu iş birliğiyle diyeteye uygun gıdaya erişimin ve ulaşılabilirliğin sağlanması ve söz konusu hastalıkların tedavisi ve erken teşhisi ile hasta ve ailesinin bilgilendirilmesi, okul ve iş yerlerinde uygun menülerin çıkarılmasının teşviki yönünde faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ile sağlık durumu temelinde ayrımcılığın önüne geçebilecektir.

Sağlık durumu temelinde ayrımcı muameleye maruz kalma riski ile karşı karşıya kalan bir diğer grup da albinizmlilerdir. Dünyada ortalama 17.000'de bir görüldüğü tahmin edilen, bulaşıcı olmayan ve doğuştan gelen kalıtsal bir farklılık olmakla birlikte etnik köken ve cinsiyet fark etmeksizin tüm dünyada rastlanabilen albinizm; saç, cilt ve gözlerde pigmentasyon (melanin) eksikliğine neden olarak güneş ve parlak ışığa karşı savunmasızlığa yol açmaktadır. Albinizmliler pigmentasyon eksikliği sebebi ile güneşe karşı yüksek hassasiyetle mücadele etmektedir. 24/3/2013 tarihli ve 28597 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Sosyal

537 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

538 Sağlık Bakanlığının 4/4/2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

539 Sağlık Bakanlığının 4/4/2024 tarihli ve E. 11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

540 TİHEK, B. No: 2024/1621, K. No: 2024/1213, 3/12/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/vre4rx.pdf> (E.T. 19/5/2025).

Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği'nde albinizm tedavisinde kullanılan güneşten koruyucu kremlerin bedelleri aylık 226,80 TL'yi geçmemek kaydıyla sağlık kurulu raporu, reçete ve faturaya dayanılarak Sağlık Sosyal Güvenlik Merkezleri tarafından şahıs bazında ödeneceği düzenlenmiştir.⁵⁴¹ Ayrıca albinizm hastalığı olan kişiler görme engelleri sebebi ile eğitim hayatına erişimde gerekli materyallerin temininde de sorunlar yaşamaktadır. MEB tarafından az gören öğrencilerin performansları farklılaştığından (punto büyüklükleri 16,18,20,22,24 punto gibi) merkez teşkilatı yerine mahallî teşkilat tarafından büyük puntolu ders kitapları taleplerinin daha hızlı karşılanacağı değerlendirilerek İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine gelen taleplerin istenilen punto ve karakterleri düzenlenerek inisiyatifte bırakılmaksızın öğrencilere ulaştırılması hususunda 81 İl Valiliği bilgilendirilmiştir.⁵⁴²

Albinizimli bireyler rahatsızlıkları sebebi ile yaşadıkları zorlukların yanı sıra fiziksel görünüşleri sebebiyle, eğitim hayatında akran zorbalığı gibi iş hayatında daha düşük profile çalıştırılma veya iş başvurusunun kabul edilmemesi gibi ayrımcı muamelelere maruz kalabilmektedir. Bu sebeple albinizimli bireylere yönelik farklı muamelelerin önüne geçmek amacıyla öğretmenler ve öğrencilere albinizm hakkında bilinçlendirme eğitimlerinin verilmesi ve istihdam alanında toplumsal bilincin artırılması önem arz etmektedir. Öte yandan albinizimli bireylere ilişkin istatistiki verilere 2023 yılında olduğu gibi 2024 yılında da ulaşamamıştır. Söz konusu hastalığa sahip bireylere ilişkin ayrıştırılmış verilerin toplanması, bireylerin karşılaştıkları zorlukların ortaya konulmasına ve sunulacak hizmetlerin planlanmasına katkı sunacaktır.

Sağlık temelinde ayrımcılığının görünüşlerinden biri de sağlık verilerinin paylaşılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sağlık bilgisi ile ilgili çoğu husus genetik bilginin de kapsamına girebilmektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte teşhis ve tedavi sürecinde kullanılan genetik verilere işverenlerin ve sigorta şirketlerinin ulaşması genetik ayrımcılık endişesi doğurmaktadır.⁵⁴³ Genetik bilgilerin kötüye kullanılması ihtimali bireylerin tıbbi bakımlarını geliştirecek genetik testlerden vazgeçmesine sebep olabilmektedir. Sağlık verilerinin paylaşılması, muhtemel ayrımcı muamelelere sebep olmasının yanı sıra kişisel verilerin hukuka aykırı bir biçimde işlenmesi sonucunu da doğurmaktadır. Genetik ayrımcılık, bireylerin hâlihazırda sahip olduğu kabiliyetlerinden ziyade genetik koşulların veya tıknaklıkların gelecekteki görünüşlerini dayandığından tehlikeli sonuçları olabilmektedir.⁵⁴⁴ Bu çerçevede genetik bilgilerin korunmasına yönelik mevzuat ve uygulama gittikçe önem kazanmaktadır. Bu sebeple BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde açıkça genetik ayrımcılığının yasaklanması ve Türkiye tarafından imzalanan 1997 tarihli İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi'nde münhasıran genetik ayrımcılığın

541 Sosyal Güvenlik Kurumu, Sağlık Uygulama Tebliği, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=17229&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5>, (E.T. 19/5/2025).

542 Büyük Puntolu Talepler İçin Örnek Talep Dilekçesi, <https://www.albinizm.org.tr/duyuru/buyuk-puntolu-kitaplar-icin-ornek-talep-dilekcesi> (E.T. 19/5/2025).

543 ILO, Equality at work: Tackling The Challenges, Global Report Under the Follow-Up To The ILO Declaration On Fundamental Principles And Rights At Work, International Labour Conference 96th Session 2007 Report I (B), s. 48.

544 Gardner Hopkins, James Desmond K., "Unemployable Genes: Genetic Discrimination in the Workplace", Auckland University Law Review, Cilt:9, Sayı:2, 2001, s. 435.

düzenlenmesi göz önünde bulundurularak genetik ayrımcılığa özgü yasal düzenleme yapılması ve toplumda bilincin artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmesi hususu önem arz etmektedir.

Sağlık hizmetinin gereği olarak ilgili sağlık kurum ve kuruluşuna kişilerin vermek zorunda oldukları bilgilerin toplanması, işlenmesi ve paylaşılması yetkisi verilmektedir. Dolayısıyla bu sınırlamanın özel hayatın ve kişisel verilerin korunması haklarını bütünüyle ortadan kaldırmadığı veya ciddi surette güçleştirip amacına ulaşmasına engel olmadığı da açıktır. Ancak kuralda söz konusu kişisel bilgilerin *“her türlü vasıta ile”* toplanmasına, işlenmesine ve paylaşılmasına izin verilmesi, sınırlamayı, öngörülme amacının ötesinde kişisel bilgilerin gizliliğinin keyfi şekilde ihlal edilmesi sonucunu doğurabilecek bir araca dönüştürmektedir. Bu ise sınırlama aracıyla sınırlama amacı arasında bulunması gereken makul dengeyi bozmakta, özel hayatın ve kişisel verilerin korunmasını isteme haklarına kuralda belirtilen sınırlama amacı dışında ölçüsüz bir şekilde müdahale edilebilmesine imkân tanımaktadır.⁵⁴⁵ AYM'nin 26/10/2023 tarihli ve 2018/118 esas ve 2023/180 karar numaralı iptal kararı ile diğer yargı kararlarına da yer verilerek, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin *“Bilgi toplama, işleme ve paylaşma yetkisi”* başlıklı 378'inci maddesinde; *“(1)Sağlık hizmeti almak üzere, kamu veya özel sağlık kuruluşları ile sağlık mesleği mensuplarına müracaat edenlerin, sağlık hizmetinin gereği olarak vermek zorunda oldukları veya kendilerine verilen hizmete ilişkin kişisel verileri işlenebilir.(...)”* şeklinde yer alan hüküm iptal edilmiş ve Kararın Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak dokuz ay sonra 27/11/2024 tarihinde yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla 378'inci maddenin konu bakımından ve yetki yönünden Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline karar verilmiştir.

Sağlık Bakanlığının bilgi toplama, işleme ve paylaşma yetkisi; 9/1/2025 tarihli ve 32783 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7538 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'na eklenen 19'uncu madde ile sağlık hizmeti almak üzere, kamu veya özel sağlık kuruluşları ile sağlık mesleği mensuplarına müracaat edenlerin, sağlık hizmetinin gereği olarak vermek zorunda oldukları veya kendilerine verilen hizmete ilişkin kişisel verilerin işlenebileceği düzenlenmiştir. Mezkûr Kanun ile Yönetmelik ve diğer mevzuatta belirtilen bilgi toplama, işleme ve paylaşma yetkisine uygun olarak kullanılabilmesine yardımcı olmak amacı ile yasal dayanağa kavuşturulmuştur. Neticede sağlık hizmetinin verilmesi, kamu sağlığının korunması, koruyucu hekimlik, tıbbi teşhis, tedavi ve bakım hizmetlerinin yürütülmesi ile sağlık hizmetlerinin planlanması ve maliyetlerin hesaplanması amacıyla Sağlık Bakanlığı, birinci fıkra kapsamında elde edilen verileri alarak işleyebilir. Ancak işlenen veriler, 24/3/2016 tarihli ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda öngörülen şartlar dışında aktarılamaz. Madde metninde kişisel sağlık verilerinin işlenmesi, güvenliği ve bu maddenin uygulanması ile ilgili diğer hususların Bakanlıkça yürürlüğe konulan yönetmelikle düzenleneceği belirtilmiştir. Dolayısıyla sağlık hizmeti sunumunda 24/3/2016

545 AYM, E. No:2013/114, K. No: 2014/184, 4/12/2014, para. 98-99.

tarihli ve 6698 sayılı Kanun hükümleri kapsamında, Sağlık Bakanlığının merkez ve taşra teşkilat birimleri ile bunlara bağlı olarak faaliyet göstermekte olan sağlık hizmet sunucuları ile bağlı ve ilgili kuruluşları tarafından yürütülen süreç ve uygulamalarda uyulacak usul ve esasları belirlemek amacıyla yayımlanan 21/6/2019 tarihli ve 30808 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Kişisel Sağlık Verileri Hakkında Yönetmelik ile 1/8/1998 tarihli ve 23420 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Hasta Hakları Yönetmeliği çerçevesinde sağlık verileri paylaşılmaktadır.⁵⁴⁶

Genetik bilgilerin kötüye kullanım riskinin artmasıyla birlikte, sağlık verilerinin korunması ve bu alanda oluşabilecek ayrımcılıkların önlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, AYM’nin sağlık verilerinin işlenmesine ilişkin hükümleri iptal etmesi ve ardından çıkarılan 7538 sayılı Kanun ile 6698 sayılı Kanun’a uygun şekilde yeni yasal düzenlemelere gidilmesi hakların korunması için olumlu bir gelişmedir. Ancak sağlık verilerinin toplanması, işlenmesi ve paylaşılması süreçlerinde ölçülülük, şeffaflık ve hukuki güvenlik ilkelerinin de gözetilmesi gerekmektedir. Özellikle genetik veriler gibi son derece hassas bilgilerin ayrımcılığa yol açmayacak şekilde ele alınması, hem bireylerin sağlık hizmetlerine güvenle erişimini hem de kişisel verilerin mahremiyetini güvence altına alacaktır. Bu nedenle genetik ayrımcılığı açıkça yasaklayan özel yasal düzenlemelerin yapılması, toplumsal farkındalığı artırmaya yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının yaygınlaştırılması ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak 2024 yılında; özellikle çocuklar ve kadınlar arasında obezite oranlarında gözlemlenen artışın, toplum sağlığı açısından ciddi bir risk oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması ve fiziksel aktivitenin teşvik edilmesi amacıyla okul temelli programların yaygınlaştırılması, toplumsal farkındalığın artırılması ve risk gruplarına yönelik hedefli sağlık politikalarının geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Gençlik ve Spor Bakanlığının çocuk ve gençleri spora yönlendirme konusundaki kapsamlı ve yapısal çalışmalarını takdirle karşılamakla birlikte; bu çabaların daha etkili sonuçlar verebilmesi için ailelerin ve eğitimcilerin sporun fiziksel, ruhsal ve sosyal faydaları konusunda bilinçlendirilmesi, kırsal bölgelerde spor olanaklarına erişimin artırılması ve Türkiye Sportif Yetenek Taraması gibi programların kapsayıcılığının güçlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

Ruhsal bozukluğu olan bireylerin ayrımcılığa maruz kalmaması hususunda ise çok yönlü ve hak temelli bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu bağlamda kurumlar arası iş birliği artırılmalı, ayrımcılık karşıtı eğitimler yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca, bu bireylerin istihdama katılımını destekleyecek projeler geliştirilmelidir. İstihdamda sağlık temelli ayrımcılığın önlenmesi hususunda ise düzenli olarak veri toplanmalı, ayrımcılık türlerine göre analizler yapılmalı ve bu veriler kamuoyuyla şeffaf bir şekilde paylaşarak politika geliştirme süreçlerine katkı sağlanmalıdır.

ASHB tarafından yürütülen Şartlı Gebelik Yardım Programı sağlık hizmetlerine erişimi teşvik etmesi, gebelik sürecinde düzenli muayeneleri desteklemesi ve doğumun hastane

⁵⁴⁶ Sağlık Bakanlığının 21/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

ortamında gerçekleşmesini özendirmesi bakımından önemli bir iyi uygulama örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle program; sağıkta eşitsizliklerin azaltılmasına, anne ve çocuk sağlığının korunmasına katkı sunmaktadır. Ancak yardım miktarlarının sınırlı kalması nedeniyle programın etkinliğinin artırılması için, ekonomik koşullara paralel biçimde destek tutarlarının güncellenmesi ve programın kapsayıcılığının genişletilmesi tavsiye edilmektedir.

2023 yılında olduğu gibi 2024 yılında da sağık durumu nedeniyle örgün eğitime erişimde güçlük yaşayan öğrencilere yönelik olarak evde eğitim ve hastane sınıfı modellerinin uygulanması, kapsayıcı ve örnek bir yaklaşım niteliğindedir. Bu uygulamaların hastane sınıfı bulunmayan illerde yaygınlaştırılmasının ve mevcut sınıfların nitelik ve kapasite açısından güçlendirilmesinin, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi açısından önemli katkılar sunacağı değerlendirilmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2024 yılında yürütölen kapsamlı gıda denetimleri ve analiz çalışmaları, toplum sağlığının korunması bakımından önemli bir adım teşkil etmektedir. Bu olumlu çabaların etkinliğinin artırılması için tüketici bilinçlendirme faaliyetlerinin güçlendirilmesi, riskli ürünlerin piyasadan hızlı ve şeffaf şekilde çekilmesi ile denetimlerin rehberlik ve eğitim odaklı yürütölmesi gerekmektedir.

MEB tarafından 2024 yılında öğrencilere ücretsiz öğle yemeği sunulması, iyi uygulama örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak, bu hizmetin ölkede genelinde yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması özellikle çocukların gıdaya düzenli ve yeterli biçimde erişimini desteklemek açısından katkı sağlayacaktır.

Glütensiz Ürünler Ar-Ge Merkezi Projesi ve çölyak hastalarına yönelik nakdi yardım programları da sağık temelinde ayrımcılığın önlenmesi konusunda önemli adımlardır. Ancak, glütensiz ürünlerin erişilebilirliğinin artırılması için vergilendirme politikalarının gözden geçirilmesi, fiyatların düşürölmesi ve bu ürünlerin okul ve iş yerlerinde daha yaygın sunulması gerekmektedir. Ayrıca, tanı ve takipsüreçlerinin bilimsel ölçütlerle güçlendirilmesi ve veri altyapısının geliştirilmesi tavsiye edilmektedir.

2024 yılında, albinizmlili bireylere yönelik sağık durumunda ayrımcılığın önlenmesi çalışmalarına ek olarak Sosyal Güvenlik Kurumu Sağık Uygulama Tebliği doğrultusunda albinizm tedavisinde kullanılan güneşten koruyucu kremlerin, bedelleri aylık 226,80 TL'yi geçmemek kaydıyla sağık kurulu raporu, reçete ve faturaya dayanılarak sağık sosyal güvenlik merkezleri tarafından şahıs bazında ödenmesi imkânı getirilmiştir. Ayrıca Albinizmlili bireylere yönelik farklı muamelelerin önüne geçmek amacıyla albinizmlili bireylere ilişkin ayrıştırmış verilerin toplanması, albinizmlili bireylerin karşılaştıkları zorlukların ortaya konulmasına ve sunulacak hizmetlerin planlanmasının tavsiye edilmişse de konu hakkında herhangi bir ilerleme kaydedilmediği gözlemlendiğinden 2023 yılında olduğu gibi 2024 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu'nda da söz konusu tavsiye tekrarlanmaktadır.

Sağık verilerinin korunması ve genetik ayrımcılığın önlenmesi için yeni yasal düzenlemelerin titizlikle uygulanması ve kişisel verilerin işlenmesinde şeffaflık, ölçölölük ile hukuki

güvenlik ilkelerinin gözetilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca genetik verilerin kötüye kullanılmasını engelleyecek özelyasaların çıkarılması, toplumsal farkındalık artırıcı eğitimlerin yaygınlaştırılması ve etkili denetim mekanizmalarının kurulması önerilmektedir. Böylece bireylerin sağlık hizmetlerine güvenle erişimi ve kişisel mahremiyetleri korunabilecektir.

2.8. Medeni Hâl

Bir kişinin hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit şekilde yararlanmasını medeni hâli nedeniyle engelleyen veya zorlaştıran her türlü farklı muamele, medeni hâl temelinde ayrımcılık teşkil etmektedir. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin 20 No'lu Genel Yorumu'nda medeni halin; kişinin evli olup olmaması, belirli bir yasal rejimde evlenmiş olup olmaması, boşanmış, fiili ya da yasalarca tanınmayan bir ilişki içinde olması veya dul olması gibi durumlarda ele alınabileceği ifade edilmektedir.⁵⁴⁷ Bunlarla beraber kişinin ebeveynlik durumu, hamilelik veya cinsiyete dayalı ayrımcılık gibi diğer ayrımcılık biçimleri de medeni hâl temelinde ayrımcılığa eşlik edebilmektedir.⁵⁴⁸

Medeni hal temelinde ayrımcılığın ülkemizde çeşitli görünüşleri bulunmaktadır. Bunlara; bir kişinin bekâr veya dul olması nedeniyle iş başvurularının kabul edilmemesi ve/ya daha dezavantajlı pozisyonlarda istihdam edilmesi ve/ya terfi ettirilmemesi, evli olan kişilerin medeni hali nedeniyle makul ve objektif bir neden olmaksızın bir hizmete veya fırsata erişiminin engellenmesi veya zorlaştırılması, bir mülk sahibi olarak ev sahibinin taşınmazında evli olmayan birinin oturmasını istememesi ve bu doğrultuda taşınmazını kiralamaması gibi örnekler vermek mümkündür.⁵⁴⁹

Ülkemizde evlenen çiftlerin sayısı 2023 yılında 565 bin 435 iken 2024 yılında 568 bin 395 olmuştur. Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı 2024 yılında binde 6,65 olarak gerçekleşmiştir. Boşanan çiftlerin sayısı 2023 yılında 173 bin 342 iken 2024 yılında 187 bin 343 olmuştur. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2024 yılında binde 2,19 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁵⁰

Medeni hal temelinde ayrımcılığın görünür olduğu alanlardan biri istihdam olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜİK tarafından 2023 yılında yayınlanan verilere göre istihdam oranı evli kadınlarda %31,7 iken hiç evlenmemiş kadınlarda %34,8, boşanmış kadınlarda ise %43,8 olarak bildirilmiştir. Evli erkeklerde ise istihdam oranı %71,0 iken, hiç evlenmemiş erkeklerde %65,0; boşanmış erkeklerde %61,7'dir.⁵⁵¹ TÜİK tarafından "Hanehalkı İşgücü Araştırması" sonuçlarına göre hanesinde 3 yaşın altında çocuğu olan 25-49 yaş grubundaki bireylerin istihdam oranının, 2014 yılında %59,8 iken 2023 yılında %60,1 olduğu, bu oran cinsiyete göre

547 BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarda Ayrımcılık Yasağı Hakkında Genel Yorum No: 20, E/C.12/GC/20, 2019.

548 TİHEK, Medeni Hâl Temelinde Ayrımcılık Rehberi, 2022, s. 1.

549 TİHEK, Medeni Hâl Temelinde Ayrımcılık Rehberi, 2022, s. 7.

550 TÜİK, "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-İstatistikleri-2024-54194>, (E.T. 20/5/2025).

551 TÜİK, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2023, s. 111.

incelendiğinde, 2023 yılında hanesinde 3 yaşın altında çocuğu olan 25-49 yaş grubundaki kadınların istihdam oranının %27,1, erkeklerin istihdam oranının ise %90,6 olduğu bildirilmiştir.⁵⁵² TÜİK 2024 yılına ait cinsiyet ve medeni hale dayalı ayrıştırılmış istatistiklere yer vermemiştir.⁵⁵³ Medeni halin istihdam üzerindeki etkilerinin yıllara göre takip edilmesi önem arz ettiğinden bu alanda ayrıştırılmış istatistiki verilerin paylaşılmaya devam edilmesi tavsiye edilmektedir.

TÜİK verileri incelendiğinde medeni halin çalışma hayatına etkisinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. bekâr kadınların istihdam oranı evli kadınların istihdam oranından fazladır. Bu durum, kadınların evlendikten sonra çalışma hayatından uzaklaştıkları ya da işverenler tarafından tercih edilmedikleri şeklinde değerlendirilebilir. Medeni hâlin kadınların iş gücüne katılımını engellemesinin sebeplerinden biri ev işi, çocuk, yaşlı ve engelli bakımı gibi işleri kadının görevi olarak kabul eden toplumsal algıdır.⁵⁵⁴ Aynı veriler erkekler açısından incelendiğinde ise, evli erkeklerin istihdam oranının evlenmemiş erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu tablo, evliliğin erkeklerin iş hayatı üzerinde olumsuz bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla işe alım ve çalışma süreçlerinde evlilik ve çocuk sahibi olma gibi durumlar, kadınlar ve erkekler için farklı etkiler yaratabilmektedir.

Kadınlar, evlilik durumları nedeniyle istihdam süreçlerinde ön yargılı ve ayrımcı tutumlara maruz kalabilmektedir. Evli kadınlar söz konusu olduğunda, cinsiyet temelli ayrımcılık medeni hâl ile birleşerek çok boyutlu bir ayrımcılık ortaya çıkarabilmektedir. Kadınların iş gücüne katılımı ve istihdamda yer almaları, maddi eşitliğin hayata geçirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği, sosyal gelişme ve adaletin tam anlamıyla sağlanabilmesi, kadınlar ve erkeklerin toplumsal yaşamın her alanına eşit ve aktif biçimde katılımıyla mümkün olabilir.⁵⁵⁵

TÜİK İşgücü İstatistikleri 2024 yılı verilerine göre; işgücüne dâhil olmayan kadınların %35,1'i ev işleriyle meşgul olduğu gerekçesiyle işgücüne dâhil olamadığını belirtmiştir.⁵⁵⁶ Bu kapsamda iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması konusundaki mevzuat düzenlemelerinin kadın erkek eşitliği perspektifiyle yeniden gözden geçirilerek ve gerekli düzenlemelerin yapılması, kadın istihdamını artırmak üzere kaliteli, ekonomik ve erişilebilir bakım hizmetlerine ilişkin alternatif modeller geliştirilmesi, kadınların işgücüne katılımlarını artıracak girişimcilik, finansal ve dijital okuryazarlık, kooperatifçilik gibi alanlardaki programların kapsamlarının genişletilerek yaygınlaştırılması gerekmektedir.⁵⁵⁷ Bu hedeflere ulaşmak amacıyla Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü koordinasyonunda 2024-2028 yıllarını kapsayan ikinci "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı" ilgili tüm kurum ve kuruluşların görüş ve

552 TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2024-54076>, (E.T. 20/5/2025).

553 TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2024-54076>, (E.T. 20/5/2025).

554 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2022 Yılı Raporu, 2023, s. 113.

555 TİHEK, Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Yılı Raporu, 2024, s. 110.

556 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve 37533 sayılı resmi yazısı.

557 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve 37533 sayılı resmi yazısı.

önerileri çerçevesinde kapsayıcı bir yaklaşımla hazırlanarak 8 Mart 2024 Dünya Kadınlar Gününde kamuoyuna duyurulmuştur.⁵⁵⁸

Medeni hal temelinde ayrımcılığa uğrayan bireyler, hem adli hem de idari yollarla hak arama mekanizmalarına başvurabilmektedir. Bu çerçevede, Kurumumuza da özellikle emlak sektöründe medeni hal nedeniyle ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine dair başvurular ulaşmaktadır. Bu başvurular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, ayrımcı uygulamalara en çok bekârlar (özellikle bekâr erkeklerin) ile boşanmış ya da eşi vefat etmiş kadınların maruz kaldığı gözlemlenmektedir. Bekârlara yönelik ayrımcılığın arkasındaki tutumlara bakıldığında ise, genellikle bekâr erkeklerin konuta zarar vereceği, hijyen kurallarına dikkat etmeyeceği veya kira ödemelerinde güven vermeyeceği gibi ön yargıların etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵⁹ Kurumumuza 2024 yılı içerisinde yapılan toplam 2.837 başvuru içerisinde 206'sı esas incelemesi gerçekleştirilmek üzere Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Birimine havale edilmiş olup söz konusu başvuruların 5'inin medeni hal temelinde ayrımcılık iddiası içermekte olduğu tespit edilmiştir. 2024 yılı içerisinde yapılan başvuru konuları arasında gayrimenkul kiralınması, otel konaklaması, istihdam, depremde konut desteği, yüzme havuzundan yararlanma gibi hizmet sunumu esnasında gerçekleştiği iddia olunan farklı muamele teşkil eden uygulamalar bulunmaktadır.

29/02/2024 tarihli ve 2024/261 sayılı Karar'a konu başvuruda; başvuran kiralamak istediği dairenin emlak şirketi tarafından kendisine bekâr olması gerekçe gösterilerek kiraya verilmemesinin medeni hal temelinde ayrımcılık teşkil ettiği iddiasında bulunmuştur. TİHEK tarafından bekâr bir insana kıyasla aralarında evlilik bağı bulunan bir ailenin kiracı olarak yaşadıkları süre zarfında daha özenli bir tutum sergileyeceklerine dair bir varsayımla hareket edilmesinin objektif ve makul bir temelden yoksun olduğu, söz konusu varsayımdan yola çıkarak ailesi olmayan ve bekâr olan kişilere ev verilmemesiyle elde edilmek istenen amacın meşruluğundan söz edilemeyeceği değerlendirilmiştir. Somut olayda, ayrıca emlak şirketi açısından başvuranın iddiasının gerçekliğine ilişkin kuvvetli emarelerin ve karine oluşturan olguların varlığının ortaya koyulduğu ancak emlak şirketinin ispat yükü üzerine düşmesine rağmen iddiaların aksini ispatlayamadığı; taşınmaz maliki açısından ise sözleşme metninde taşınmaz malikinin ayrımcılık yaptığına ilişkin bir maddeye rastlanılmaması, nitekim bahse konu taşınmazını ve bir diğer taşınmazını bekâr kişilere kiraladığı göz önünde bulundurularak ev sahibi tarafından ayrımcılık yapıldığını gösteren kuvvetli emare ve karine oluşturan olguların varlığının ortaya konulamadığı değerlendirilmiş, bu nedenle muhatap emlak şirketinin ekonomik durumu ve hukuki konumu göz önünde bulundurularak ihlal konusu eylemle ilgili olarak hakkında 20.000 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.⁵⁶⁰

558 ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve 37533 sayılı resmi yazısı.

559 TİHEK, B. No: 2022/1739, K. No: 2023/857, 23/11/2023; TİHEK, B. No: 2023/665, K. No: 2024/261, 29/2/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/6p6j3k.pdf>, (E.T.18/06/2025).

560 TİHEK, B. No: 2023/665, K. No: 2024/261, 29.2.2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/6p6j3k.pdf>, (E.T. 18/6/2025).

Hizmet sunumunda, kişilerin medeni hâlleriyle birlikte cinsiyetlerinin de ayrımcı muameleye maruz kalmalarına neden olduğu; bu iki unsurun çoğu zaman birbiriyle örtüşerek ayrımcılığın temelini oluşturduğu görülmektedir. Örneğin 18/07/2024 tarihli ve 2024/668 sayılı Karar'a konu başvuruda medeni hâl temeli ile cinsiyet temeli birlikte incelenmiştir. İlgili Karar'a konu başvuruda başvuran; muhatap şirket tarafından işletilen otele ilişkin rezervasyon talebinin erkek müşterilerin tek başlarına konaklatılmaması gerekçesi ile reddedilmesinin cinsiyet ve medeni hâl temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiğini iddia etmiştir. Muhatap, başvuranın rezervasyon talebinin reddedilmesinin, işletmenin yaz sezonu yoğunluğu ve tek kişiye hizmet verilebilecek fiziki imkân bulunmaması şeklinde nesnel ve haklı nedenlere dayandığını iddia etmiştir. Somut olayda yapılan inceleme neticesinde, başvurana gönderilen cevabi e-postada başvuranın rezervasyon talebinin tek erkek müşteri kabul edilmediği gerekçesi ile reddedildiği ve başvurana başka bir gerekçe sunulmadığı değerlendirilmiştir. Ayrıca, otelin sadece belli müşteri profiline hizmet veren konsept bir otel olduğuna dair herhangi bir bilgi ya da belge de bulunmamaktadır. Bu nedenle, başvuranın rezervasyon talebinin yalnızca erkek olması nedeniyle reddedilmesinin, farklı muameleyi haklı kılacak nesnel bir gerekçeye dayanmadığı ve cinsiyet temelinde ayrımcılık yasağını ihlal ettiği değerlendirilmiştir; muhatap şirket hakkında 141.934 TL idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.⁵⁶¹

Netice itibarıyla medeni hal temelinde ayrımcılık, bireylerin evli, bekâr ya da boşanmış olmalarına bağlı olarak maruz kaldıkları adaletsiz ve eşitlik ilkesine aykırı muamelelere işaret etmektedir. Bu tür ayrımcılık, çalışma yaşamından barınmaya, sosyal güvenlik kamuya hizmetlerine kadar pek çok alanda bireylerin hak ve fırsat eşitliğini zedeleyici sonuçlar doğurabilmektedir. İlgili kurum kararları ve yargı içtihatları, medeni hâlin bir ayrımcılık temeli olarak kabul edilmesi gerektiğini ortaya koymakta, bu doğrultuda önleyici ve koruyucu politikaların hayata geçirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Medeni hâl temelinde ayrımcılığın ortadan kaldırılması, herkesin eşit haklardan yararlandığı kapsayıcı bir toplum inşasının temel taşlarından biridir.

2.9. Felsefi ve Siyasi Görüş

Felsefi ve siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağı; mevcut siyasi ilkelere, sisteme veya kurallara karşı görüşleri ifade etme, gösterilerde bulunma ya da en yalın haliyle farklı bir görüşe ya da ideolojiye sahip olma nedeniyle ayrımcılıktan korunmayı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca uluslararası insan hakları enstrümanları, siyasi görüşle doğrudan ilişkili olan düşünce ve ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri hakkı, dernek kurma yoluyla siyasi görüş temelinde ayrımcılığı yasaklamaktadır.⁵⁶² Bununla birlikte siyasi görüşlerin şiddet içeren yöntemlerle ifade edilmesi veya gösteri yapılması ise siyasi görüşlerin korunması kapsamına girmemektedir.⁵⁶³

⁵⁶¹ TİHEK, B. No: 2023/2431, K. No: 2024/668, 18/7/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/opemkg.pdf>, (E.T. 18/6/2025).

⁵⁶² Kevin Kitching, Non-Discrimination in International Law: A Handbook for Practitioners, Interights Press, London, 2005, s. 229-230.

⁵⁶³ ILO, Equality in Employment and Occupation General Survey, Geneva, 1996, para. 45.

Uluslararası Çalışma Örgütüne göre siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağı, *“Kişilerin siyasi parti üyeliği ve siyasi, sosyo-politik ve ahlaki tutumları da dâhil, düşüncelerine karşı yapılan ayrımcılıktır.”* Felsefi görüş temelinde ayrımcılık ise kişilerin sahip olduğu dini nitelikte olmayan ancak güçlü bir şekilde ve gerçekten benimsenen, insan yaşamının ve davranışının önemli bir yönü ile ilgili olan görüşlerindeki farklılıklar dolayısıyla yapılan ayrımcılık şeklinde ifade edilebilmektedir.⁵⁶⁴

Felsefi ve siyasi görüş temelinde ayrımcılık genellikle kamu hizmetlerinin sunumu ve istihdam alanında görülmektedir. Kamu hizmetlerinin sunumunda belirli temel ilkelere bağlı kalınması elzemdir. Kamu hizmetine hâkim olan ilkeler; süreklilik ve düzenlilik, değişkenlik, tarafsızlık, eşitlik ve bedelsizlik ilkeleridir. Bu ilkeler tüm kamu hizmetleri için asgari müşterek ilkeler olmanın yanı sıra kamu hizmetinin özüne sıkı sıkıya bağlıdır. Eşitlik ilkesi; idarenin kamu hizmetini yürütürken nesnel davranmak zorunda olmasını, bireylerin kamu hizmetinden yararlanma ve katılma yönünden eşit durumda olmasını ifade eder.⁵⁶⁵ Değişkenlik ilkesi; idarelerin, düzenleme yetkisine sahip oldukları alanlarda uygulamaları çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına uygun biçimde değiştirip yeniden düzenleyebilmesi anlamına gelmektedir.⁵⁶⁶ Anayasa Mahkemesi, kamu hizmetini tanımladığı kararlarında süreklilik ve düzenlilik ilkelerini; *“En geniş tanıma göre kamu hizmeti, devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimleri altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı ya da çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinliklerdir... Düzenlilik ve süreklilik, kamu hizmetinin önemli öğelerinden birini oluşturmıştır. Çünkü bunun yokluğu, toplum yaşamını altüst eder.”* şeklinde ifade etmiştir.⁵⁶⁷ Bedelsizlik (meccanilik) ilkesi ise, kamu hizmetinden yararlananlardan doğrudan yararlanma karşılığında herhangi bir mali karşılık alınmaması esasını ifade etmektedir.⁵⁶⁸

Siyasi görüş temelinde ayrımcılık, kişinin siyasi görüşü sebebiyle bir kamu hizmetinin sunulmaması veya eksik sunulması çerçevesinde yaşanabileceği gibi,⁵⁶⁹ iş ilişkisi içinde sürekli görev yeri değişikliği yapılması veya kişinin yetkinliği ile ilgili olmayan tutarsız görevlendirmelerin yapılması gibi iş yerinde yıldırıma vücut verebilecek fiiller şeklinde de tezahür edebilmektedir.

6701 sayılı Kanun'un *“Tanımlar”* başlıklı 2'nci maddesinde *“(1) Bu Kanunun uygulanmasında; (...) g) İşyerinde yıldırma: Bu Kanunda sayılan ayrımcılık temellerine dayanılarak kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıktırmak amacıyla kasıtlı olarak yapılan eylemleri, ifade eder. (...)”* şeklinde tanımlanan iş yerinde yıldırma, mezkûr Kanun'un 4'üncü maddesinde sayılan ayrımcılık türlerinden birini oluşturmaktadır. Kurumumuza yapılan başvurulara

⁵⁶⁴ TİHEK, Felsefi ve Siyasi Görüş Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi No:11, 2022, s. 3.

⁵⁶⁵ TİHEK, B. No: 2021/1017, K. No: 2022/139, 1/3/2022, para. 24, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/rf4a3e.pdf>, (E.T.18/6/2025).

⁵⁶⁶ Danıştay 8. Dairesi, E. 2009/6617, 25.12.2009.

⁵⁶⁷ AYM, E.1994/43, K.1994/42, 09.12.1994.

⁵⁶⁸ Jean-François Lachaux, Hélène Pauliat, Clotilde Deffigier, Droits des Services Publics, 3. Edition, Paris, LexisNexis, 2018, s.647.

⁵⁶⁹ TİHEK, K. No: 2022/139, para. 27.

ilişkin istatistiklere göre; felsefi ve siyasi görüş temelinde 2020 yılında 9 başvuru yapılmış iken⁵⁷⁰ 2021 yılında 19,⁵⁷¹ 2022 yılında 36,⁵⁷² 2023 yılında 25, 2024 yılında ise 36 başvuru yapıldığı görülmektedir.

Kurumumuz tarafından 2024 yılında incelenen ve İsrail'in Gazze'ye yönelik yürüttüğü soykırım süreciyle bağlantılı bir başvuruda felsefi ve siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği yönünde karar verilmiştir. Başvurunun konusu, başvuranın muhatap DSM Grup Danışmanlık İletişim ve Satış Tic. A.Ş.(Trendyol) tarafından sunulan elektronik ticaret platformu üzerinden, başvuranın satışını yaptığı Filistin temalı ürünlerin satışının durdurulmasının ayrımcılık yasağı ihlali teşkil ettiği iddiasına ilişkindir. İhlal iddiasına muhatap Şirket tarafından, Filistin ibareli ürünlerin satışının kasıtlı olarak durdurulmadığı, Filistin kelimesinin arama motoruna çok fazla yazılmasının yapay zekâya dayalı sistemsel inceleme mekanizmasının devreye girmesine neden olduğu yönünde savunma yapılmıştır. Somut olayda muhatap Şirket tarafından Filistin temalı ürünlerin satışının durdurulmasına rağmen İsrail temalı ürünlerin satışına devam edilmiş ve bu ürünler açısından bir kısıtlama getirilmemiştir. Dolayısıyla Filistin temalı ürünler için getirilen bu tek taraflı kısıtlamanın muhatap Şirketin başvurana belirttiği gibi ürünlerin altına propagandaya neden olacak olumsuz yorumlar yazılmasının önlenmesi amacı taşıdığı söylenemeyecektir. Dolayısıyla İsrail temalı ürünlerin satışı yapılabilirken Filistin temalı ürünlerin satışının durdurulması makul ve nesnel bir gerekçeden yoksun bir farklı muamele teşkil etmektedir. Sonuç olarak muhatap Şirketin; başvuranın Filistin temalı ürünlerinin satışının durdurulduğu yönündeki iddiasını çürütemediği, ayrımcılık yasağını ihlal etmediğini kanıtlayamadığı, başvurana yönelik felsefi ve siyasi görüş temelinde ayrımcı muamelede bulunduğu, dolayısıyla da eşit muamele ilkesi ile ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kanaatine varılmış ve muhatap Şirket hakkında üst sınırdan idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.⁵⁷³

Yazılı ve görsel medyada İstanbul Büyükşehir Belediyesinde çalışan çok sayıda personelin haksız nedenlerle işten çıkarıldığına ve bu bağlamda Anayasa'nın 49'uncu maddesinde güvence altına alınan çalışma hakkı ve ödevinin ihlal edildiğine ilişkin iddialar yer almıştır. Söz konusu iddiaların kamuoyunda tepkilere yol açtığı gözlemlenmiştir. Bunun üzerine 4/7/2023 tarihli ve 2023/529 sayılı Karar ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve iştiraklerinde toplu işten çıkarılmaların olduğu iddiası hakkında resen inceleme başlatılmış; iş sözleşmelerinin feshinin geçerli bir nedene dayanıp dayanmadığına ilişkin iş güvencesinin sağlanması bağlamında çalışma hakkının muhatap Belediye tarafından ihlal edilip edilmediği ve farklı felsefi ve siyasi görüşe sahip olan veya olduğu düşünülen kişilerin topluca işten çıkarıldığı iddiaları varsayılan temelde ayrımcılık teşkil edip etmediği bağlamında incelenmiştir. Konuya ilişkin başlatılan resen inceleme neticesinde 8/5/2024 tarihli ve 2024/482 sayılı Kurul Kararı ile personel değerlendirmesinde liyakat ilkesi gözetilerek birtakım objektif ve nesnel kriterlerin

570 TİHEK, 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2021, s. 68.

571 TİHEK, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, 2022, s. 79.

572 TİHEK, 2022 Yılı Faaliyet Raporu, 2023, s. 82.

573 TİHEK, B. No: 2023/2355, K. No: 2024/314, 14/3/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/em1o5l.pdf>, (E.T.18/6/2025).

tereddüde mahal bırakmayacak şekilde belirlenmediği, iki yerel seçim arasında işe alınan kişilerin belirli bir siyasi gruba ait olduğunun varsayıldığı, bu varsayım üzerinden yapılan işe alımların adil olarak değerlendirilmediği iddialarıyla işçilerin iş sözleşmesinin sona erdirildiği, Kurumumuzca muhatap Belediyeden bilgi ve belge sunulması ısrarla talep edilmesine rağmen muhatap tarafından herhangi bir somut bilgi ve belge sunulmadığı ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddialarının çürütülemediği, dolayısıyla 6701 sayılı Kanun'da sayılan ayrımcılık türlerinden biri olan varsayılan temele dayalı ayrımcılığın unsurlarının gerçekleştiği ve muhatap tarafından ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kanaatine varılmıştır.⁵⁷⁴

6/2/2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi tarafından 16/5/2023 tarihinde *"Saygıdeğer misafirler, Büyükşehir Belediyemiz tarafından depremzede vatandaşlarımıza verilen geçici konaklama hizmeti 21 Mayıs 2023 Pazar günü sonlandırılacak olup bu tarihten sonra geçici konaklama hizmeti verilmeyecektir. Bilgilerinize sunulur."* şeklinde bir açıklama yapılarak Tekirdağ'daki otellere yerleştirilen depremzedelerin, 14/5/2023 tarihinde gerçekleşen Genel Seçimlerden hemen sonra yerleştirildikleri otellerden çıkarılmak istenildiğine ilişkin iddialar yazılı ve görsel basına yansımıştır. Bunun üzerine yürütülen resen inceleme kapsamında; seçim sonuçlarına ilişkin Yüksek Seçim Kurulu (YSK) verilerine göre depremde etkilenen illerin ekseriyetinde oyların çoğunluğunu alan siyasi parti ile muhatap Belediye'de görevde olan siyasi partinin farklılık arz ettiği, Genel Seçim tarihi ve konaklama hizmetinin sonlandırılacağına belirtildiği tarih göz önüne alındığında muhatap Belediyenin, konaklama hizmetinden yararlanan depremzede vatandaşların farklı siyasi görüşe sahip oldukları varsayımı nedeniyle hizmeti sonlandırdığı varsayımına yol açtığı, bu durumun zaten maddi ve manevi olarak zarara uğramış olan depremzede vatandaşları olumsuz yönde etkilediği, kişilerin belirli bir siyasi görüşe sahip olduğu varsayımına dayanılarak yapılan konaklama hizmetinin sonlandırılması işleminin barınma hakkına müdahale niteliğinde olduğu ve eşitlik ilkesi ile siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağını güvence altına alan ulusal ve uluslararası düzenlemelere aykırılık teşkil ettiği değerlendirilmiştir. Sonuç olarak varsayılan temele dayalı ayrımcılık kapsamında ve felsefi ve siyasi görüş temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiği kanaatine varılmıştır.⁵⁷⁵

2.10. Doğum

6701 sayılı Kanun'un *"Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı"* başlıklı 3'üncü maddesinde yer alan ayrımcılık temellerinden biri de doğum temelidir. Kişinin evlilik dışı doğumu, evlat edinilmesi veya ebeveynlerinin hukuki statüsüne bağlı olarak ya da doğum yeri ve içinde bulunulan sosyal çevre gibi bireylerin kontrolü dışındaki faktörler sebebiyle ayrımcılığa uğramasını ifade etmekte olan doğum temelinde ayrımcılık⁵⁷⁶, bireylerde sosyal adaletsizlik ve eşitsizlik duygularına neden olabilmekte, daha geniş ölçekte ise toplumda yaşanan sistemik sorunlara işaret edebilmektedir.

⁵⁷⁴ TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2024/482, 8/5/2024.

⁵⁷⁵ TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2024/762, 17/5/2024.

⁵⁷⁶ TİHEK, Doğum Temelinde Ayrımcılık, Ayrımcılık Temelleri Serisi, s.6.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2'nci maddesinin ikinci fıkrası, Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 24'üncü maddesi, AİHS'nin 14'üncü maddesi, AİHS'nin 12 No.lu Protokolü'nün 1'inci maddesi, AB Temel Haklar Şartı'nın 21'inci maddesi ile doğum temelinde ayrımcılık açıkça yasaklanmıştır. Doğum temelinde ayrımcılık yasağı, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de düzenleme alanı bulmuştur. Sözleşmenin 2'nci maddesi, *"1)Taraflar Devletler, bu Sözleşmede yer alan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler. 2)Taraflar Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayrımcılığa veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar."* hükmünü içermektedir.

1975 tarihli Evlilik Dışı Doğan Çocukların Hukuki Statüsüne Dair Avrupa Sözleşmesi ise üye devletlere, evlilik dışında doğan çocuklar ile evlilik içinde doğan çocuklar arasındaki yasal ve sosyal dezavantajların ortadan kaldırılması yükümlülüğünü getirmektedir. Nitekim Sözleşme'nin 6'ncı maddesi: *"Evlilik dışı doğan bir çocuğun babasının ve annesinin bu çocuğun bakımını sağlama açısından üstlerine düşen yükümlülük, evlilik içi doğan çocuk karşısındaki yükümlülükleriyle aynı olacaktır. Evlilik içi doğan bir çocuğun bakımını sağlamaya dair yasal bir yükümlülüğün babanın veya annesinin ailesinin belli üyelerine düştüğü hallerde, bu yükümlülük, evlilik dışı doğan bir çocuğun menfaati bakımından da keza uygulanacaktır."* hükmünü içermektedir.

Kurumumuza yapılan başvurulara bakıldığında, doğum temelinde 2020 yılında 2⁵⁷⁷ başvuru yapılmış iken 2021 yılında 1⁵⁷⁸, 2022 yılında 7⁵⁷⁹, 2023 yılında 8⁵⁸⁰, 2024 yılında ise 2 başvuru yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda Kurumumuz tarafından doğum temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğinin tespit edildiğine dair verilmiş bir karar bulunmamakla birlikte ihlalin olmadığına tespit edildiği kararların da konuya ilişkin literatürü oluşturması açısından önemli olabileceği değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, 16/8/2024 tarihli ve 2024/757 sayılı Kurul kararına konu olan başvuruda başvuran, Türk vatandaşı olmasına rağmen İran doğumlu olması nedeniyle muhatap Banka tarafından hesap açma talebinin olumsuz sonuçlandırılmasının doğum temelinde ayrımcılık yasağının ihlali niteliğinde olduğunu iddia etmektedir. 6701 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinin ikinci fıkrasında Kanun kapsamında yasaklanan ayrımcılık temelleri sıralanmıştır. Anılan temeller, sayma suretiyle (*numerus clausus*) belirlenmiş olup bunların dışında bir temele dayanılarak veya herhangi bir temele dayanılmaksızın ayrımcılık iddiasında bulunulan haller Kanun kapsamı dışında kalmaktadır. Ayrımcılık temellerinin sınırlı olarak sayıldığı 6701 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinde doğum temeli yer almakla birlikte doğum yeri şeklinde

577 TİHEK, 2020 Yılı Faaliyet Raporu, s. 68.

578 TİHEK, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s. 79.

579 TİHEK, 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s. 82.

580 TİHEK, 2023 Yılı Faaliyet Raporu, s. 70.

ayrıca bir temele yer verilmemiştir. Bu nedenle TİHEK öncelikli olarak doğum temelinin kapsamını yorumlamıştır. TİHEK, 6701 sayılı Kanun'un ayrımcılık temellerini düzenleyen 3'üncü maddesi ve gerekçesi incelendiğinde, doğum temelinin kapsamını sınırlayıcı bir ibarenin bulunmadığını, bu bağlamda doğum temelinde ayrımcılığın; kişinin evlilik dışı doğma, evlat edinilme gibi bir duruma bağlı olarak, kişinin doğduğu mahalle, bölge, yer gibi olgular çerçevesinde sosyal statü veya durumundan kaynaklanan nedenlerle veya doğumla bağlantılı başkaca hususlara dayalı olarak ayrımcı muameleye maruz kalmasını ifade edebileceği, bu doğrultuda kişinin doğduğu mahalle, bölge ve yer gibi kayıtları içeren nüfus kayıtlarının doğum temelinde ayrımcılık kapsamında değerlendirilebileceğine karar vermiştir. Başvurunun 6701 sayılı Kanun'da sayılan temele dayandığının tespitinin ardından TİHEK, bankanın yasal yükümlülüklerini yerine getirdiği, istenen belgelerin ayrımcılık değil, risk yönetimi amacına yönelik olduğu, uygulamanın meşru, orantılı ve hukuki olduğu kanaatine vararak ayrımcılık yasağının ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁵⁸¹

Raporun hazırlık sürecinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından, STK'lardan ve merkezlerden sunulan katkılar arasında konuya ilişkin sayısal veriye ya da bilgiye rastlanılmamıştır. Bu kapsamda, doğum temelinde ayrımcılığın kavramsal çerçevesinin ve bu alandaki ayrımcı uygulamaların belirlenmesine yönelik girişimlerde bulunulması ve kayda alınması için gerekli izleme ve belgeleme faaliyetlerinin iş birliği içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

581 TİHEK, B. No: 2024/656; K. No: 2024/757, 16/8/2024, <https://www.tihek.gov.tr/public/images/kararlar/fqifgi.pdf> (E.T. 16/6/2025)

GENEL DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, ulusal ve uluslararası düzeyde güvence altına alınan normatif bir çerçeveye sahiptir. Ulusal hukuk sistemimizde 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemelere yer verilmiş ve 5237 sayılı TCK'da nefret ve ayrımcılık suçu düzenlenmiştir. 6701 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte ise ayrımcılık türlerini, ayrımcılık temellerini ve ayrımcılık yasağını içeren kapsamlı bir yasal çerçeve ihdas edilmiştir.

2024 yılı, ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin güçlendirilmesi amacıyla uygulamaya konulan çeşitli strateji belgeleri ve eylem planlarının yürütülmesine devam edildiği bir yıl olmuştur. Bu kapsamda; *'Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024–2028)'*, *'2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'*, *'Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı'*, *'Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı (2023–2030)'*, *'Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023–2030)'* ile *'I. Aşama Eylem Planı (2023–2025)'*, *'Yaşlanma Vizyon Belgesi'* ve *'Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023–2025)'* gibi politika belgeleri yürürlüğe girmiş; ilgili kurum ve kuruluşlarca bu belgelerde yer alan görevlerin yerine getirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüştür.

2024 yılında kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve cinsiyet temelinde ayrımcılıkla mücadele edilmesi amacıyla bu alanda sorumluluğu bulunan çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile paydaşlar tarafından İş Pozitif Programı, İş Kulüpleri, kadın girişimciliğinin desteklenmesi Teknoparkları ile Ar-Ge ve Tasarım Merkezlerinde kadın istihdamının artırılması konularında özenli çalışmalar yürütüldüğü gözlemlenmiş olup anılan başlık altında bu çalışmaların ayrıntılarına yer verilmiştir. Önceki yıllarda Kurumumuz tarafından hazırlanmış olan yıllık raporlarda verilen tavsiyeler dikkate alındığında; cinsiyet temelinde ayrımcılıkla mücadele hususunda 2022 ve 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporlarında yer alan 657 sayılı Kanun'a eklenen Ek 43'üncü madde kapsamında ebeveyn tanınan kısmı çalışmaya geçiş sürecine ilişkin uygulama yönetmeliğinin çıkarılması tavsiyesinin henüz hayata geçirilmemiş olduğu anlaşılmıştır. Anılan yönetmeliğin çıkarılması, özellikle bakım sorumluluğunun büyük bir kısmını üstlenen kadın çalışanların iş ve aile yaşamını dengeleyebilmesine katkı sağlayacak olup benzer yasal düzenlemelerin özel sektörde de yaygınlaştırılmasının önünü açacaktır. Bu nedenle, söz konusu tavsiyenin 2024 yılı raporunda da yinelenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Önceki yıl hazırlanan yıllık raporumuzda yer alan *"Kadınların istihdama katılım oranının artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi ve istihdama katılımının sürdürülmesi için kadınların ve kız çocuklarının eğitim hayatına katılımının ve mesleki gerekliliklere uygun eğitim almasının sağlanması, kadın girişimciliğinin ve kooperatifçiliğinin artırılması, kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almasının temini, kreş yardımı, esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması ve iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasını sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi"* şeklinde ifade edilen tavsiye ile uyumluluk arz edecek şekilde; kadın erkek fırsat eşitliğinin hayata geçirilebilmesi için istihdam alanında dönüştürücü eşitliğin sağlanmasına 2024 yılı itibarıyla da ihtiyaç duyulduğu

değerlendirilmektedir. Bu nedenle, söz konusu tavsiyelerin 2024 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Yıllık Raporu'nda da tekrarına gerek olduğu kanaatine varılmıştır.

2024 yılı itibarıyla engellilik temelinde ayrımcılıkla mücadele konusunda ülke çapında çok sayıda çalışmalar yapılmış olmakla birlikte mevcut durum değerlendirildiğinde, politika, program ve hizmetlerin etkinliğinin ölçülebilmesi için ayrıştırılmış istatistiki veri tutulmasının temel bir gereklilik olduğu tespitinin geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Engellilerin yaş, cinsiyet, coğrafi konum ve benzeri kriterlere göre sınıflandırılmış güncel ve doğru verilere dayalı ihtiyaç analizinin, ayrımcılıkla mücadelenin etkin yürütülmesi açısından hayati önemde olduğu açıktır. Nitekim 2022 Yılı ve 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporlarında da ülkemizdeki mevcut engelli sayısı, bu kişilerin engel türleri, cinsiyetleri ve yaşadıkları bölgelere göre dağılımlarını içeren verilerin EHİS'de belirtildiği şekilde güncellenmesi ihtiyacına vurgu yapılmış olup 2024 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda da aynı tavsiyeye yer verilmektedir.

Engellilik temelinde ayrımcılıkla mücadele kapsamında; 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nin 2023-2025 yıllarına yönelik uygulama aracı olan "Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı"nın yürürlüğe girmesi ve "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı (2023-2030)"nın kamuoyuna açıklanması önemli birer gelişme olarak değerlendirilmektedir. 2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporumuzda da vurgulandığı üzere, Otizm Eylem Planı'nda belirlenen amaç ve hedefler ile bu hedeflere ilişkin takvime uygun olarak; otizm spektrum bozukluğu olan bireylere hizmet sunan ihtisaslaşmış otizm gündüz bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin çalışma usul ve esaslarını düzenleyecek yönetmelik hazırlıklarının tamamlanması gerekmektedir. Bu çerçevede, 2025 yılına kadar tamamlanması öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların ivedilikle sonuçlandırılması önem arz etmektedir.

Engelli istihdamı açısından bakıldığında; engellilerin diğer kişilerle eşit bir şekilde istihdama erişmesine yönelik yıllar içerisinde 5378, 657 ve 4853 sayılı Kanunlar'da yapılan düzenlemeler sonucunda işçi kadrosunda istihdam edilen engellilerin sayısının kayda değer biçimde arttığı, 2024 yılı sonu itibarıyla kamuda çalışan engelli memur sayısının 70.878'e çıktığı, bu bağlamda söz konusu düzenlemelerin amacına uygun olarak faydalı olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca engellilerin iş hayatına kazandırılması ve iş bulmalarına yardımcı olunması amacıyla başlatılan iş koçluğu modelinin de önemli bir uygulama olduğu ve engellilerin istihdamını artıracak düşünülmemektedir. Yine bu bağlamda engelli çalıştırmayan işveren ve işveren vekiline çalıştırmadığı engelli için çalıştırmadığı her aybaşına idari para cezası verilmesi, tahsil edilen idari para cezalarının 4857 sayılı Kanun'un 101'inci maddesi kapsamında engellilerin kendi işini kurma hibe desteğine yönelik projelerde, korumalı işyeri desteğine yönelik projelerde, engellinin istihdamını sağlayacak destek teknolojileri projelerinde, engellilere yönelik mesleki eğitim ve rehabilitasyon projelerinde, engellinin işe yerleştirilmesi, işe ve işyerine uyumunun sağlanması ve bu gibi projelerde kullanılması iyi uygulama örneği olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra mezkûr kanunlarda engelli istihdamını desteklemeye yönelik mesai saatlerinin engellinin ihtiyaçlarına göre düzenlenebilmesine

ve izin hakkı tanınmasına, engelli memura isteği dışında gece nöbeti ve gece vardiyası verilmemesine ve yer değişikliği talebi hakkı tanınmasına ilişkin hükümlerin de iyi uygulama örneği olduğu değerlendirilmiştir. Öte yandan, engellilerin hâkimlik ve savcılık mesleklerine kabulünün yasal mevzuat değişikliği gerektirdiği, bu çerçevede mevzuatın engelliliğe dayalı ayrımcılık ve eşitlik temelinde gözden geçirilerek engellilerin önündeki normatif kısıtlamaların kaldırılabilmesi değerlendirilmektedir.

2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda yer alan *“istihdamda engellilere yönelik ayrımcı muamelelerin önlenmesi için kota sistemine uyulmayan durumlarda yeterli yaptırımın etkili bir şekilde uygulanması”* şeklinde ifade edilen tavsiyelere 2024 yılı içerisinde de ihtiyaç olduğu kanaatine varıldığından; aynı husustaki tavsiyelere yer verilerek ihtiyacın devamlılığına vurgu yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

2024 yılında ASHB'ye bağlı rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin sayısının ve bu merkezlerden yararlanan engelli sayısının 2022 yılına kıyasla azaldığı göz önünde bulundurularak bu konuda iyileştirmeye gidilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Engellilere ilişkin kapsamlı veri haritasının yokluğu, ülke düzeyinde engellilere sunulan yatılı ve gündüzlü engelli bakım ve rehabilitasyon merkezlerine yönelik ihtiyacın düzeyinin ve coğrafi dağılımının tespit edilerek karşılanmasına imkân vermemektedir. Bu açıdan engellilerin ihtiyaçlarına en uygun şekilde hizmet sağlanabilmesi amacıyla ülkemizde yaşayan engellilerin toplam nüfus içindeki oranları, engel türleri, engellilerin yaşadıkları bölgelere göre dağılımı gibi verilerin varlığı; özellikle ASHB'ye bağlı yatılı ve gündüzlü engelli bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin ülke düzeyindeki dağılımının belirlenebilmesinde büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bir an evvel engellilere yönelik kapsamlı veri haritasının oluşturulması ve bu doğrultuda merkezlerin hizmete uygun şekilde yaygınlaştırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Ulusal Engelli Veri Sistemi'nde kayıtlı ve hayatta olan engellilerin sayısı ile gündüzlü hizmetlerin önemi birlikte değerlendirildiğinde, bu hizmetlerden yararlanan kişi sayısının oldukça sınırlı olduğu ve gündüzlü bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerektiği görülmektedir. Ayrıca bireylerin ihtiyaçlarına uygun olarak, engelli, yaşlı ve hasta bireylere yönelik hafta sonu, akşam veya gece bakım hizmeti sunacak tesislerin kurulması ve bu hizmetlerin ülke genelinde yaygınlaştırılması tavsiye edilmektedir.

Benzer şekilde Türkiye'de yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ile bu gruba yönelik hizmetlerin miktarı ve çeşitliliğinin her geçen gün artmasına karşın, ASHB'nin 2024 yılı sonu itibarıyla 169 kamu ve 272 özel huzurevi ve yaşlı bakım merkezi ile hizmet sunduğu, ancak son yıllarda bu tesislerin sayısında kayda değer bir artış olmadığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda, yaşlı nüfus oranındaki artışın dikkate alınarak huzurevi ve yaşlı bakım merkezlerinin sayısının artırılması, bu merkezlerin erişilebilir, sürdürülebilir ve nitelikli hizmet sunan yapılara dönüştürülmesi, ayrıca yaşlı bireylerin çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmet çeşitliliğinin artırılması tavsiye edilmektedir.

Öte yandan, Kurumumuz tarafından verilen Kurul kararlarında sıkça karşılaşılan engellilerin eğitim hayatında maruz kaldığı ayrımcılık, bu alanda halen çözüm bekleyen yapısal sorunlara işaret etmektedir. Bireysel farklılıklar, gelişim düzeyleri ve özel eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanacak bireysel eğitim programlarına; özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçlarına uygun materyal, yöntem ve teknikler konusunda yetkin öğretmenlere duyulan ihtiyaç devam etmektedir. Ayrıca, bu bireylerin eğitim süreçlerinde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için okul altyapılarının güçlendirilmesi, öğretim süreçlerinin geliştirilmesi ve alanında uzman insan kaynağı yetiştirilmesine yönelik yatırımların artırılması önem arz etmektedir. Bu çerçevede, söz konusu tavsiyelerin 2024 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele Yıllık Raporu'nda vurgulanması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Kurumumuzca 2024 yılı içerisinde başlatılan resen incelemeler çerçevesinde, yerel yönetimlerin hizmet sunumunda ve personel istihdam süreçlerinde, varsayılan temelde ayrımcılık kapsamında farklı siyasi görüşe sahip olduğu varsayılan kişi ya da kişilere yönelik olarak hizmet sunumunun sonlandırıldığı, haksız gerekçelerle toplu işten çıkarmaların gerçekleştirildiği ve bu kişilere farklı muamelede bulunduğu tespit edilmiş; bu uygulamaların eşitlik ilkesine, ayrımcılık yasağına ve kamu hizmetlerinin tarafsızlık ilkesine aykırılık teşkil ettiği değerlendirilmiştir.

2024 yılında yaşanan olumlu gelişmelerin yanı sıra Rapor'da yer alan değerlendirmeler uyarınca yerel yönetimler tarafından icra edilen hizmetler bağlamında ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yer alan ayrımcılık yasağına uygun hareket edilmesi ve nefret söylemi içeren ifade biçimlerinden kaçınılması hususunun altı çizilmiştir. Bilindiği üzere ırk, renk, din ve etnik köken temeli bağlamında ortaya çıkan farklı muameleler, bireylerin temel hak ve özgürlükleri ile sosyal adalet, toplumsal uyum ve maddi eşitlik açısından ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, geçici koruma statüsündeki yabancılar, dini azınlıklar ve farklı etnik kimliğe sahip bireyler açısından kamu hizmetlerine erişimde karşılaşılan ayrımcı uygulamalar, yalnızca hizmet sunumundaki eşitsizlikleri değil; aynı zamanda aidiyet duygusu, toplumsal algı ve birlikte yaşama kültürünü de olumsuz etkilemektedir. Yabancılar yönelik olumsuz söylemler, önyargılar ve kalıplaşmış yargılar, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirme riski taşımaktadır. Bu doğrultuda, yalnızca hukuki düzenlemelerin varlığıyla sınırlı kalınmaması; ayrımcılıkla mücadelenin çok boyutlu ve yapısal bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. 2024 yılı içerisinde Kurumumuza ulaşan bazı başvurular ve verilen ihlal kararları da bu ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, yerel yönetimlerin daha kapsayıcı bir hizmet anlayışı benimsemesi, medyanın ise toplumsal duyarlılığı gözetken sorumlu bir yaklaşım sergilemesi önem arz etmektedir. ırk, etnik köken, renk veya dil temelli nefret söylemine dönüşebilecek tutumlara karşı etkili ve önleyici mekanizmaların geliştirilmesi, toplumsal birlikteliği güçlendirecek; çoğulculuk ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda hareket eden yerel yönetimlerin katkısı ise özellikle yabancı uyruklular hakkında oluşan önyargıların azaltılmasına ve toplumsal uyumun sağlanmasına önemli bir destek sunacaktır.

2024 yılı içerisinde, Türkiye’de yerel yönetimler ve mahalli idareler tarafından sunulan bazı kamu hizmetlerine erişimde, özellikle etnik köken ve ırka dayalı eşitsizliklerin belirginleştiği bazı vaka örnekleri yaşanmıştır. Geçici koruma statüsüne sahip Suriyeliler başta olmak üzere, sosyoekonomik açıdan kırılgan ve toplumsal dışlanma riski taşıyan grupların; barınma, altyapı hizmetleri, temizlik, sosyal yardım ve kültürel etkinliklere erişimlerinde çeşitli engellerle karşılaştıkları gözlemlenmiş olup insan haklarının korunması ve geliştirilmesi misyonu kapsamında basın açıklamaları ile konunun önemine dikkat çekilmiştir. Belediyelerce sunulan sosyal desteklerin dağıtımı sürecinde, söz konusu grupların hizmetlerden tamamen dışlandığı ya da sınırlı şekilde yararlandığı yönündeki başvurular ve şikâyetler, bu alandaki ayrımcılık iddialarını gündeme taşımıştır.

Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2023-2030) ve I. Aşama Eylem Planı (2023-2025) 2024 yılı itibarıyla uygulanmakta olup; Stratejinin STK temsilcilerinin katılımıyla kapsamlı biçimde izlenmesi ve analizine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çerçevede, Roman Vatandaşlara Yönelik Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planları’nın izleme ve değerlendirme süreçlerini düzenlemek amacıyla hazırlanan “Roman Vatandaşlara Yönelik Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planları İçin İzleme, Değerlendirme ve Koordinasyon Usul ve Esasları Hakkında Yönerge” kapsamında, ASHB Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü iş birliğinde “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi ve I. Aşama Eylem Planı İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı” 30 Eylül 2024 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilmiş olup Kurumumuz bahsi geçen toplantıya gözlemci statüsüyle dahil edilmiştir.

Uluslararası öğrenci sayısının artış gösterdiği ve dünyanın 182 farklı ülke ve bölgesinden gelen öğrencilerle uluslararası öğrenci sayısına sahip olma açısından ülkemizin dünyadaki ilk 10 ülke arasına girdiği; uluslararası öğrenci kabulünde sınav sisteminin 2023’te ÖSYM tarafından yapılmaya başlanan Türkiye Yurt Dışından Öğrenci Kabul Sınavı (TR-YÖS) ile dönüştürüldüğü ve bunun yabancı uyruklu adayların Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarına başvurularında kolaylık sağlamak amacıyla getirildiği de göz önünde bulundurulduğunda olumlu bir adım olduğu, Türkiye’de öğrenci olduktan sonra ciddi zorluklar barındıran öğrenci ikamet izni belge işlemlerinin de Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) ile YÖK arasında 15/11/2023’te gerçekleştirilen “*Uluslararası Öğrencilerin İkamet İzni Başvurularına İlişkin İşbirliği Protokolü*” ile kolaylaştırıldığı; Filistinli öğrencilere devlet tarafından sağlanan maddi sosyal yardım ile eğitim hizmetinden yararlanmada kolaylık sağlanmaya 2024 yılı içerisinde de devam edildiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, uluslararası öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları bürokratik ve sosyal zorlukların azaltılmasına, destek ve uyum mekanizmalarının güçlendirilmesine yönelik çalışmaların sürdürülmesi önerilmektedir.

2023 Yılı Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Raporu’nda din, inanç ve mezhep temelinde ayrımcılık yasağı ile mücadele konusunda “*İslamofobi ile mücadelede devletler tarafından eylem planlarının hazırlanarak bu planların uygulamaya geçirilmesi için uluslararası girişimlerde bulunulması ve Avrupa’daki hukukçuların, kolluk güçlerinin ve yasal otoritelerin İslamofobi ile mücadele kapsamında insan haklarına duyarlı ve yetişmiş personel*

tarafından eğitime tâbi tutulması konusunda girişimlerde bulunulması, sosyal medyada yer alan İslamofobi ile İslam karşıtlığı konusunda denetimlerin artırılması” tavsiyelerine yer verilmiştir. Bir önceki yıla ait yıllık raporumuzda yer verilen tavsiyelere ilaveten yapay zekâ ve büyük veri analitiğinin İslamofobik içerikleri tespit etmek için kullanılması hususunun bir çözüm önerisi olarak gündeme gelebileceği değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra; Kurumumuzca verilen ihlal kararları da göz önüne alındığında; din ve inanç özgürlüğünün yalnızca ibadetle sınırlı olmadığı, bireylerin inançları doğrultusunda yaşam tarzlarını sürdürebilme hakkının da bu özgürlüğün bir parçası olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, dinî inancın dışı vurumu olarak kabul edilen belirli kıyafetlerin giyilmesinin ya da dini inanca uygun kıyafetler ile ortak kullanım alanlarından yararlanılmasının engellenmesi gibi sistematik ayrımcılık içeren uygulamalara karşı toplumsal farkındalığın, hukuki ve idari yaptırımların artırılması önem arz etmektedir.

“Yaşlanma Vizyon Belgesi” ile bu belge kapsamında kamu kurum ve kuruluşları, STK temsilcileri ile akademisyenlerin katkılarıyla hazırlanan ve 183 faaliyetin yer aldığı ilk “Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)” yaş temelinde ayrımcılık yasağı bağlamında kamu politikalarında öncelikli enstrümanlar arasında yer almaktadır.

Yaş temelinde ayrımcılıkla mücadele kapsamında 2024 yılında yürütülen faaliyetlerin 2023 yılıyla kıyaslandığında; çocuk işçiliğiyle mücadele alanında yeni uluslararası paydaşlarla proje yürütüldüğü, çocukları her türlü şiddet ve istismara karşı koruma kapsamında ASHB’ye bağlı çocuk kuruluşlarının sayısının artırıldığı, çocukların adalete erişimi kapsamında adliyelerde hizmet veren Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinin yurt genelinde yayıldığı, 2023 yılı içerisinde çocuklara yönelik tüm adli işlemlerin çocuk dostu usuller uygulanarak yerine getirilmesi için “Çocuk Adalet Merkezi” isimli yeni bir model oluşturulduğu, 2023 yılında ilk olarak Erzurum’da faaliyete geçen Çocuk Adalet Merkezinin ülke geneline yaygınlaştırılmasına yönelik yapılan çalışmalar çerçevesinde 2024 yılında da Bursa ve Eskişehir ilinde söz konusu merkezlerin açıldığı, çocukların güvenilir platformlara erişerek gelişmesi amacı doğrultusunda TRT, “tabii” uygulamasına çocuk kategorisi eklendiği, 2024 yılı içerisinde TRT Çocuk mobil uygulamalarının geliştirildiği, “Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı 2024-2028” kapsamında çocuklar, gençler ve yaşlılar gibi toplumun farklı kesimlerine yönelik internetin güvenli kullanımı konusunda bilgi ve bilinç düzeyini artırıcı etkinliklerin düzenlendiği, 2023 senesinde olduğu gibi 2024’te de kamu kurum ve kuruluşlarının yeni projeler ve iyileştirme çabaları sonucunda çocukların eğitim ve adalete erişiminin güçlendirildiği, çocuk işçiliği ve istismarı konusunda kurumların faaliyet kapasitesinin artırıldığı değerlendirilmektedir.

Sosyal medyanın çocukların psikososyal gelişimi, akademik başarısı ve çevrimiçi güvenliği üzerinde olumsuz etkiler yaratabildiği dikkate alındığında, çocukların dijital ortamlarda zarar görmesinin önlenmesi amacıyla gerekli yasal ve idari düzenlemelerin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda erken yaşlardaki dijital medya kullanımına yönelik rehberlik ve farkındalık programlarının yaygınlaştırılması, sosyal medya platformlarına gerçek kimlikle giriş zorunluluğu getirilmesi, siber zorbalık, mahremiyet ihlali ve dijital

şiddetle mücadeleyle yönelik ulusal ölçekte kurumlar arası koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi, çocuklar için tehlike arz eden içeriklerin yayılmasının önüne geçilmesi ve çocukların duygusal, bilişsel ve mahremiyet gelişimlerinin korunmasına yönelik tedbirlerin artırılması önerilmektedir.

Servet temelinde ayrımcılık yasağı kapsamında, 2024 yılında MEB tarafından maddi durumu yetersiz öğrencilere yapılan burs, harçlık, kırtasiye yardımı ve yatılı olarak eğitimini sürdüren öğrencilere sağlanan kalacak yer yardımı şeklindeki yardımların 2024 yılında artarak devam ettiği, bu kapsamda nakdi olarak yapılan yardımların tutarlarının da artırılarak öğrencilerin eğitim hayatına desteğin artırıldığı görülmüştür.

ASHB tarafından yürütülen Şartlı Gebelik Yardım Programı, sağlık hizmetlerine erişimi teşvik etmesi, gebelik sürecinde düzenli muayeneleri desteklemesi ve doğumların hastane ortamında gerçekleşmesini özendirilmesi bakımından önemli bir iyi uygulama örneğidir. Ancak yardım miktarlarının mevcut ekonomik koşullar karşısında sınırlı kalması nedeniyle, programın etkinliğinin artırılması amacıyla destek tutarlarının güncellenmesi ve programın kapsayıcılığının genişletilmesi önerilmektedir.

Servet düzeyine bağlı farklılıklar, sağlık hizmetlerine erişimde belirgin bir eşitsizlik alanı yaratmaktadır. Bu kapsamda GSS primleri devlet tarafından ödenen kişilerin sayısı ve sağlık sigortası dışında kalan kişilerin sayısı önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2023 yılına göre GSS primi devlet tarafından karşılanan kişi sayısı, 2024 yılı aralık ayında 800.040 kişi azalmış olup, azalış oranı %11,68 olmuştur. Türkiye’de ikamet eden tüm Türk vatandaşları 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında 1/1/2012 tarihi itibarıyla zorunlu genel sağlık sigortası kapsamına alınmıştır. Bu doğrultuda vatandaşların %99’u SGK bünyesinde Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınmış olup %1 oranında vatandaş ise sağlık giderleri kendi kurumlarınca karşılanmak üzere “Kapsam Dışı” programları aracılığıyla sağlık güvencesine sahip bulunmaktadır. Sağlık güvencesi kapsamında olmayan kişi sayısının yaklaşık %1’lik bir dilime karşılık gelmesi, olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 409, 436 ve 437. maddeleri uyarınca zorunlu tedavi altına alınan bireylerin mahkemeye erişimlerinin kolaylaştırılması ve yargı sürecinin daha etkin şekilde yürütülmesi amacıyla, hastalığı, engelliliği veya yaşlılığı bulunan kişilerin hastaneden mahkemeye sevk edilmelerine gerek kalmaksızın, tedavilerinin aksatılmadan sürdürülmesini teminen belirli hastanelerde e-Duruşma sisteminin kurulmasına yönelik pilot bir uygulama başlatılmıştır. Bu kapsamda ilk pilot uygulama, Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesinde hayata geçirilmiş; 2024 yılı boyunca uygulamanın işleyişi takip edilmiştir. Kurumumuzca gerçekleştirilen UÖM ziyaretleri neticesinde tavsiye edilen hususlar da dikkate alınarak, e-Duruşma sisteminin ülke genelindeki tüm Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanelerinde yaygınlaştırılması yönünde çalışmalar yapılması planlanmaktadır.

Ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kapsamında 2024 yılı Kurum tarihinde en çok ihlal kararı verilen yıl olmuştur. Kurumumuzca tespit edilen ihlal kararlarının yalnızca incelemeye taraf olan kişileri değil benzer durumda olan diğer bireyler için de önleyici ve düzenleyici etki doğurabilme kapasitesini içeren objektif etkisi çerçevesinde; yukarıda ifade edilen tüm

hususlar göz önüne alındığında “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2024 Raporu” kapsamında aşağıdaki tavsiyeler geliştirilmiştir:

Cinsiyet

- Kadın erkek fırsat eşitliğinin hayata geçirilebilmesi için istihdam alanında dönüştürücü eşitliğinin sağlanması, işgücü piyasasındaki konumlarının iyileştirilmesi, çalışma hayatındaki iş ve aile yaşamını uyumlaştırmaya yönelik düzenlemelerin ve ayrımcılık karşıtı uygulamaların hayata geçirilmesini sağlamaya yönelik tedbirlerin alınması,
- İstihdam sayılarındaki ve oranlarındaki farkın kapatılabilmesi için ücret eşitsizliğinin engellenmesi, kadınların ve kız çocuklarının eğitim hayatına katılımının ve mesleki gerekliliklere uygun eğitim almasının sağlanması, kadın girişimciliğinin ve kooperatifçiliğinin artırılması, karar alma mekanizmalarında daha fazla kadının yer almasının temini, kreş yardımı, esnek çalışma şartlarının yaygınlaştırılması,
- Kadın istihdamını artıran ve kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı politika ve uygulamalara sahip firmalara “kadın istihdamına duyarlı kurum sertifikası vb.” isimlerde işyeri belgesinin düzenlenmesi, bu firmalara vergi indirimleri ve istisnalarının uygulanması yönünde çalışmaların başlatılması, kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı etki analizlerinin yapılmasının zorunlu hale getirilmesi, özel sektörde uygulanan iş güvenceli esnek çalışma modellerinin geliştirilmesi ve bu modellerin kamu sektöründe de yaygınlaştırılması, ihtiyaç temelli kırsal veriler üretilerek ekonomik programların ve sosyal alanlar ve istihdama yönelik programların yaygınlaştırılması,
- Kadınlar üzerindeki bakım yükümlülüklerinin dengelenmesi ve kadınların istihdamda kalmasının sağlanması için farkındalık artırıcı faaliyetlerin yaygınlaştırılması,
- Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) lisans mezunu olanlar arasında bilim ve teknoloji alanlarında çalışan kadınlar açısından kariyer gelişiminde ek destekler sağlanması, işe alımlardaki kontenjanlarda kadınlara yönelik belirli asgari bir ölçüt getirilmesi, iş ve yaşam arasındaki dengenin sağlanması, ücretsiz bakım ve evde bakım hizmetleri sunulması, kamu spotlarında belirli bir meslek grubu ile sınırlandırılmadan, özellikle kız çocuklarına rol model olabilecek, mühendis, bilim insanı gibi kadınlara yer verilmesi, kadın girişimcilerin görünürlüğünün artırılması,
- Kadınların karar alma pozisyonlarındaki temsiline artırılması,
- 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’na eklenen Ek 43. madde kapsamında ebeveynlere tanınan çocukları mecburi ilköğretim çağına gelene kadar kısmi zamanlı çalışma imkânının uygulamaya geçirilebilmesi için uygulama yönetmeliğinin hazırlanarak kamu sektöründe istihdam edilen kadınların iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilen alt mevzuat düzenlemesinin hayata geçirilmesi, söz konusu hususa benzer yasal düzenlemelerin özel sektörde de yaygınlaştırılması,

Engellilik

- Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının politika, program ve hizmetlerine ilişkin tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerinde engellilik konusunu hak temelli bir yaklaşımla ele alması; engelliler açısından bu politikaların etkinliğini ve verimliliğini ölçen değerlendirmeler yapması; yeterli bütçe tahsisinde bulunması,
- Engelliliğe ilişkin ayrıştırılmış veri sağlaması, öngörülecek politikalar ve uygulanacak faaliyetler için engelli istatistiklerinin düzenli olarak güncellenmesi,
- Kamu hizmetlerinin erişilebilirliğine ilişkin bilinirliğin genişletilmesi ve engellileri kapsayıcı altyapıya, hizmetlere, programlara ve koordinasyon platformlarına daha fazla yatırım yapılması,
- Engellilerin istihdama erişimde ayrımcılığa uğramamaları amacıyla engelli kota sistemine uyulmayan durumlarda kamu ve özel sektör işverenlerine yaptırım seçeneklerinin etkili bir şekilde uygulanması,
- Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı kapsamında otizm spektrum bozukluğu olan bireylere hizmet veren ihtisaslaşmış otizm gündüz bakım, rehabilitasyon ve aile danışma merkezlerinin çalışma usul ve esaslarının belirlenmesi için öngörülen yönetmeliğe ilişkin çalışmaların tamamlanması,
- Engellilerin belirli meslek gruplarında istihdam edilmesinin önündeki mevzuat engellerinin kaldırılması, 2802 sayılı Kanun'un engellilerin hâkim ve savcı yardımcısı olarak istihdam edilmesini engelleyen 8'inci maddesinin (g) bendinde yer alan hükmün EHİS ile uyumlu hale getirilmesi,
- Gündüzlü bakım merkezleri ile engelli, yaşlı ve hasta bakımını kapsayan hafta sonu, akşam ya da gece bakım hizmeti sunacak tesislerin kurulması ve yaygınlaştırılması,
- Engellilerin eğitim ve öğretim hayatındaki ayrımcılıkla mücadele konusunda bireysel farklılıklar, gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanmış bireysel eğitim programları, özel gereksinimli öğrencinin engel ihtiyacına uygun öğretim materyalleri ile metodoloji ve teknikler konusunda eğitilmiş uzman öğretmenlerin sağlanması konusundaki devam eden ihtiyaca binaen özel gereksinimli ve diğer özel politika gerektiren durumdaki kişiler için okulların altyapısına yapılan yatırımların artırılması, öğretim süreçleri ve eleman yetiştirme konularına da yatırım yapılması, engelliler açısından eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması,
- Tüm kamu binalarının evrensel tasarım ilkesine uygun ve erişilebilir biçimde tasarlanması, inşası ve tadilatı için çalışmalar yürütülmesi, erişilebilirlik standartlarının hayata geçirilebilmesi için bütçe kalemlerinde ödenek tahsislerinin yapılması,
- Kamu kurumlarının web sayfalarının yanında sosyal medya hesapları üzerinden yapılan bilgilendirmelerin de erişilebilir formatlarda sunulması, engelli kullanıcıların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişilebilirliklerine ilişkin kapasitelerinin artırılması,

- Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarının etkinliklerinin artırılması ve idari para cezalarının etkili bir şekilde uygulanması,
- Engellilerin toplumsal yaşama bağımsız dahil olabilmesi için toplu taşıma araçlarında farklı engel gruplarının ihtiyaçları dikkate alınarak erişilebilir formatta hizmet sunumunun yaygınlaştırılması, ulaşım hizmeti sunan özel hukuk tüzel kişilerinin farklı engelli gruplarının ihtiyaçlarını dikkate alarak bilet satışlarında engelli indirim taleplerini uygulaması,
- Görme engellilerin bilgiye erişim hakkı bağlamında fiziksel/basılı eserlere erişebilmesi için erişilebilirlik standartlarına uygun düzenlemelerin hayata geçirilmesi,
- Kurumumuzun “Bağımsız İzleme Mekanizması” görevini etkin bir şekilde icra edebilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin oluşturulması, 6701 sayılı Kanun’da ilgili değişikliklerin yapılarak kurum kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmaların başlatılması, yeterli bütçe ve nitelikli insan kaynağı ihtiyacının giderilmesi,

Irk, Etnik Köken, Renk ve Dil

- Toplumsal barışın sürdürülmesinde, yerel yönetimler tarafından icra edilen hizmetler açısından ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yer alan ayrımcılık yasağına uygun hareket edilmesi ve nefret söylemi içeren ifade biçimlerinden kaçınılması,
- Belediyeler tarafından yürütülen bir hizmetin sunumunda toplumun farklı kesimlerine hizmetsunulmamasıveya hizmetsunumunda hukuka aykırı farklı esaslar uygulanmaması, ayrımcılıkla mücadelede yerel yönetimlerin daha aktif bir rol üstlenmesi, bu amaca yönelik hem merkezi idare hem de denetim mekanizmalarının daha etkin işletilmesi,
- Nefret ve ayrımcılık suçuna dair sorunlu alanların tespit edilmesi ve etkili önlemlerin geliştirilebilmesi için nefret ve ayrımcılık suçuna ilişkin verilerin düzenli ve ayrıntılı bir şekilde tek ve merkezi bir veri ağı üzerinden tutulmasının sağlanması,
- Uluslararası öğrenci hareketliliğinin göç kavramı dışında kendine özgü bir statüde ele alınması ve uluslararası öğrencilere yönelik toplumsal algının değiştirilmesine yönelik bilgilendirme çalışmaları yapılması,
- Ülkemizde eğitim gören uluslararası öğrenci sayısının gösterdiği artış dikkate alınarak yabancı öğrencilerin barınma hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılmasına ilişkin girişimlerde bulunulması,
- Sosyal medyada ırk temelli nefret söylemi ve yabancı düşmanlığı ile mücadeleye ilişkin faaliyetlerin gerçekleştirilmesi,

Din, İnanç ve Mezhep

- Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere farklı coğrafyalarda Müslümanlara yönelik olarak nefret suçları ve ayrımcı uygulamaların, İslam karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı içeren saldırıların bildirilme oranlarının artırılması için Dış Temsilciliklerde sunulan hukuki destek

hizmetlerinin daha görünür hâle getirilmesi, bilgilendirici kampanyalarla farkındalıklarının artırılması ve mağdurların ve tanıkların şikâyet ve ihbar mekanizmalarına erişiminin kolaylaştırılması,

- Avrupa’da ve dünyada artış gösteren İslamofobi eylemleri karşısında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde düzenli ve kapsamlı bir veri toplama sisteminin oluşturulması, ilgili kurumların raporlarında İslamofobiye özel bölümler açılması, İslamofobinin istatistiksel açıdan ayrı bir kategori olarak ele alınması için bu alanda somut çalışmaların başlatılması amacıyla girişimlerde bulunulması,
- İslam dinine ve Müslümanlara yönelik uluslararası medyada yaratılan olumsuz imaja ve algı operasyonlarına karşı sosyal medya platformlarının önleyici ve uyarıcı çalışmalar yapmasına yönelik girişimler yapılması,
- Sosyal medyada organize bir şekilde arttırılmaya çalışılan İslamofobi ve İslam karşıtlığı konusunda denetim ve tedbirlerin arttırılması, yapay zekâ ve büyük veri analitiğinin İslamofobik içerikleri tespit etmek için kullanılması,
- Kurumumuzca her yıl verilen ihlal kararları da dikkate alındığında; din ve inanç özgürlüğünün yalnızca ibadetle sınırlı olmadığı hususundan hareketle, bireylerin inançlarına uygun yaşam tarzlarını sürdürme hakkı bağlamında din ve inanç hürriyetinin bir dışa vurum şekli olarak kabul edilen belirli kıyafetlerin giyilmesinin engellenmesi, dini inanca uygun kıyafet ile ortak kullanım alanlarından yararlanmasının engellenmesi gibi sistematik bir şekilde ayrımcılık teşkil eden uygulamalara ilişkin farkındalığın yaygınlaştırılması,

Yaş

- Türkiye’de yaşlı nüfus oranındaki artış dikkate alınarak huzurevi ve yaşlı bakım merkezlerinin sayısının artırılması, bu merkezlerin erişilebilir, sürdürülebilir ve nitelikli hizmet sunan yapılara dönüştürülmesi, yaşlıların çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmet çeşitliliğinin artırılması,
- Çocukların dijital ortamlarda maruz kalabileceği risklerin azaltılması amacıyla, sosyal medya platformlarına gerçek kimlikle giriş zorunluluğu getirilmesi, siber zorbalık, mahremiyet ihlali ve dijital şiddetle mücadeleyle yönelik ulusal ölçekte kurumlar arası koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi, çocuklar için tehlike arz eden içeriklerin yayılmasının önüne geçilmesi ve çocukların duygusal, bilişsel ve mahremiyet gelişimlerinin korunmasına yönelik tedbirlerin artırılması,

Servet

- TÜİK tarafından ilan edilen “Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri 2024” verileri dikkate alınarak ülkemizde yoksulluk ve/ya sosyal dışlanma riski altında olanların oranının %29,3 olarak tespit edildiği göz önünde bulundurularak ülkemizde yoksulluk ve gelir

durumlarından dolayı servet temelinde ayrımcılığın ortaya çıkmaması için yürütülen çalışmaların güçlendirilmesi,

Sağlık Durumu

- Obezite oranlarında gözlemlenen artış doğrultusunda, sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması ve fiziksel aktivitenin teşvik edilmesi amacıyla okul temelli programların yaygınlaştırılması, toplumsal farkındalığın artırılması ve risk gruplarına yönelik hedefli sağlık politikalarının geliştirilmesi,
- Sağlık otoriteleri tarafından paylaşılan verilerdeki yükseliş doğrultusunda obez bireylerin karşılaştığı ayrımcı muameleler dikkate alındığında obez bireylerin sağlık hakkına erişiminin iyileştirilmesi ve maruz kaldıkları ayrımcı muamelelerin önüne geçilmesi amacıyla farkındalık artıran çalışmalar yapılması,
- Ruh sağlığı konusunda güçlük yaşayan bireylerin çalışma hayatında karşılaştıkları ayrımcı uygulamalara karşı kamu kurumları ile STK'lar arasında iş birliğinin artırılması, ruh sağlığı alanında çalışan bireylere yönelik ayrımcılık karşıtı eğitim programları düzenlenmesi ve toplumun farkındalık düzeyini yükseltecek bilinçlendirme kampanyalarına öncelik verilmesi,
- Hastanesınıfı bulunmayan illerde ihtiyaçlar doğrultusunda hastanesınıfı açılması, hastane sınıfı bulunan illerde ise yaygınlaştırma çalışmaları yapılması ve "Çocuk Hastalarla Evde/ Hastanede Eğitim" Kursu'nun görevlendirilen tüm öğretmenlere verilmesi,
- Özellikle çocuklara yönelik ücretsiz öğün programlarının ülke genelinde yaygınlaştırılması ve bu hizmetlerin sürekliliğinin kurumsal düzeyde güvence altına alınması, kamu kaynaklı gıda desteklerinin bütüncül bir gıda politikası çerçevesinde planlanması, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, gıda okuryazarlığına yönelik eğitim faaliyetlerinin artırılması,
- Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, ASHB, Tarım ve Orman Bakanlığı, MEB, YÖK işbirliğiyle çölyak ve fenilketonüri gibi hastalıkları olan bireylerin diyetlerine uygun gıdaya erişimlerinin ve ulaşılabilirliğin sağlanması, okul ve iş yerlerinde uygun menülerin çıkarılmasının teşviki yönünde faaliyetlerin gerçekleştirilmesi,
- Çölyak hastalarının uygun gıdaya erişimini kolaylaştırmak amacıyla; ürünlerin vergilendirme politikalarının gözden geçirilmesi, nakdi desteklerin sürdürülmesi ve bu ürünlerin okul, iş yeri gibi günlük yaşam alanlarında temin edilebilirliğinin artırılması,
- Albinizmlili bireylere yönelik farklı muamelelerin önüne geçmek amacıyla öğretmenler ve öğrencilere albinizm hakkında bilinçlendirme eğitimlerinin verilmesi ve istihdam alanında toplumsal bilincin artırılması ile bu hastalığa sahip kişilere ilişkin ayrıştırılmış verilerin toplanması,
- Genetik bilgilerin kötüye kullanım riskinin artmasıyla birlikte, sağlık verilerinin korunması ve bu alanda oluşabilecek ayrımcılıkların önlenmesi, sağlık verilerinin toplanması,

işlenmesi ve paylaşılması süreçlerinde ölçülülük, şeffaflık ve hukuki güvenlik ilkelerinin de gözetilmesi,

- ASHB tarafından yürütülen Şartlı Gebelik Yardım Programının etkinliğinin artırılması amacıyla destek tutarlarının güncellenmesi ve programın kapsayıcılığının genişletilmesi

hususları tavsiye olunmaktadır.

T.C. Cumhurbaşkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisine saygıyla arz olunur.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURULU

KAYNAKÇA

Kurum Yazıları

Adalet Bakanlığı Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığının 7/5/2025 tarihli ve E-37527827-730.08-58/939 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünün 28/4/2025 tarihli ve E-15705087-252.02-217319 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Müdürlüğünün 2/5/2025 tarihli ve E-81509476-209.03.02[209.03.02-2025]-4494/84442 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğünün 24/4/2025 tarihli ve E-73640249-045.02[01]-32-2024-324/9532 sayılı cevabi yazısı.

Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığının 29/4/2025 tarihli ve 62461015-3.10.48.2017 sayılı cevabi yazısı.

ASHB'nin 15/5/2025 tarihli ve E-72079556-000-16011846 sayılı cevabi yazısı.

ASHB'nin 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-622.02-16010736 sayılı cevabi yazısı.

ASHB Strateji Geliştirme Başkanlığının 13/5/2025 tarihli ve E-72079556-661.01-11110185 sayılı cevabi yazısı.

BTK Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Daire Başkanlığının 24/4/2025 tarihli ve E-96454180-045.99-21277 sayılı cevabi yazısı.

ÇSGB Strateji Geliştirme Başkanlığının 8/5/2025 tarihli ve E-54723196-000-485466 sayılı cevabi yazısı.

ÇSGB'nin 28/3/2024 tarihli ve E-54723196-000-355523 sayılı cevabi yazısı.

ÇŞİDB'nin 28/4/2025 tarihli ve E-97206510-602.05-12369346 sayılı cevabi yazısı.

DİB Strateji Geliştirme Daire Başkanlığının 30/4/2025 tarihli ve E-30339839-402.03-6277388 sayılı cevabi yazısı.

Dışişleri Bakanlığının 23/5/2025 tarihli ve E-23008822-150.11-40049493 sayılı cevabi yazısı.

GSB'nin 28/2/2024 tarihli ve E-21481263-604.01.03-7061580 sayılı cevabi yazısı.

GSB'nin 25/4/2025 tarihli ve E-24277485-604.03-10723250 sayılı cevabi yazısı.

İçişleri Bakanlığının 28/4/2025 tarihli ve E-22659617-659-10581 sayılı cevabi yazısı.

İçişleri Bakanlığının 18/4/2024 tarihli ve E-22659617-659-7936 sayılı resmi yazısı.

İstanbul Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezinin 7/5/2024 tarihli ve 2550168 sayılı cevabi yazısı.

KDK'nın 24/4/2025 tarihli ve E-43788562-652-20091 sayılı cevabi yazısı.

Kültür ve Turizm Bakanlığının 2/5/2025 tarihli ve E-40070960-168.01.02-6676415 sayılı cevabi yazısı.

MEB'in 29/4/2025 tarihli ve E-66968699-804.01-131403815 sayılı cevabi yazısı.

RTÜK'ün 18/4/2025 tarihli ve E-44096195-622.03-106554 sayılı cevabi yazısı.

Sağlık Bakanlığının 22/5/2025 tarihli ve E-11045126-641.99-47 sayılı cevabi yazısı.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 30/4/2025 tarihli ve E-87532055-602.05-6845688 sayılı cevabi yazısı.

TBB İnsan Hakları Merkezinin 05/05/2025 tarihli ve E-52482138-051.08-62187 37084 sayılı cevabi yazısı.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun 16/4/2025 tarihli ve Z-59244875-130.04-[284]/1613303 sayılı cevabi yazısı.

TBMM KEFEK'in, 28/4/2025 tarihli ve Z.90603329-103.07-1621613 sayılı cevabi yazısı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının 29/4/2025 tarihli ve E-65171089-605.02-480088 sayılı cevabi yazısı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının 25/4/2025 tarihli ve E-12398592-622.01-37019 sayılı cevabi yazısı.

Ticaret Bakanlığının 8/5/2025 tarihli ve E-16270172-900-00108992973 sayılı cevabi yazısı.

TİHEK UÖM Biriminin 22/05/2025 tarihli ve E-16949670-045-51281 sayılı iç yazısı.

TRT'nin 28/4/2025 tarihli ve E-74960522-045.02-1822975 sayılı cevabi yazısı.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 15/5/2025 tarihli ve E-44697349-045.02-2726625 sayılı cevabi yazısı.

YTB'nin 30/4/2025 tarihli ve E-16667306-804.01-319478 sayılı cevabi yazısı.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının 07/05/2025 tarihli ve E-57802651-869-28214 sayılı cevabi yazısı.

Kararlar

- ÂİHM, *Kokkinakis/Yunanistan*, B. No: 14307/88, 25/5/1993.
- ÂİHM, *Otto-Preminger Enstitüsü/Avusturya*, B. No: 13470/87, 20/9/1994.
- ÂİHM, *Willis/Birleşik Krallık*, B. No: 36042/97, 11/6/2002.
- ÂİHM, *Norwood/Birleşik Krallık*, B. No: 23131/03, 16/11/2004.
- ÂİHM, *Timishev/Rusya*, B. No: 55762/00 ve 55974/00, 13/12/2005.
- ÂİHM, *Okpisz/Almanya*, B. No: 59140/00, 15/2/2006.
- ÂİHM, *Hasan-Eylem Zengin/Türkiye*, B. No: 1448/04, 9/10/2007.
- ÂİHM, *Mansur Yalçın ve Diğerleri/Türkiye*, B. No: 21163/11, 16/9/2014.
- AYM, E. 2010/119, K. 2011/165, 8/12/2011.
- AYM, E. No: 2013/114, K. No: 2014/184, 4/12/2014.
- AYM, *Tuğba Arslan*, B. No: 2014/256, 25/6/2014.
- AYM, *Reis Otomotiv Ticaret ve Sanayi A.Ş. [GK]*, B. No: 2015/6728, 1/2/2018.
- AYM, *Nuriye Arpa*, B. No: 2018/18505, 16/6/2021.
- TİHEK, B. No: 2021/1017, K. No: 2022/139, 1/3/2022.
- TİHEK, B. No: 2021/997, K. No: 2022/385, 14/6/2022.
- TİHEK, B. No: 2022/392, K. No: 2022/487, 19/7/2022.
- TİHEK, B. No: 2022/1920, K. No: 2023/586, 31/7/2023.
- TİHEK, B. No: 2022/1739, K. No: 2023/857, 23/11/2023.
- TİHEK, B. No: 2023/1138, K. No: 2024/114, 8/2/2024.
- TİHEK, B. No: 2022/1766, K. No: 2024/118, 8/2/2024.
- TİHEK, B.No:2022/1540, K.No:2024/127, 14/2/2024.
- TİHEK, B. No: 2023/665, K. No: 2024/261, 29/2/2024.
- TİHEK, B. No: 2022/1841, K. No: 2024/310, 14/3/2024.
- TİHEK, B. No: 2023/2355, K. No: 2024/314, 14/3/2024.

TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2024/315, 14/3/2024.

TİHEK, B. No: 2023/1082, K. No: 2024/308, 14/3/2024.

TİHEK, B. No: 2023/565, 2023/692, K. No: 2024/312, 14/3/2024.

TİHEK, B. No: 2022/2040, K. No: 2024/403, 19/4/2024.

TİHEK, B. No: 2023/1049, K. No: 2024/404, 19/4/2024.

TİHEK, B. No: 2023/1546, K. No: 2024/480, 8/5/2024.

TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2024/482, 8/5/2024.

TİHEK, B. No: 2023/2531, K. No: 2024/664, 18/7/2024.

TİHEK, B. No: 2023/2431, K. No: 2024/668, 18/7/2024.

TİHEK, B. No: 2023/1077, K. No: 2024/669, 18/7/2024.

TİHEK, B.No:2024/684, K.No:2024/672, 18/7/2024.

TİHEK, B. No: 2024/162, K. No: 2024/674, 18/7/2024.

TİHEK, B. No: 2023/1837, K. No: 2024/751, 16/8/2024.

TİHEK, B.No:2024/1505, K.No:2024/752, 16/8/2024.

TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2024/762, 16/8/2024.

TİHEK, B. No: 2024/656; K. No: 2024/757, 16/8/2024.

TİHEK, B. No: 2023/257, K. No: 2024/931, 5/9/2024

TİHEK, B. No: 2024/828, K. No: 2024/999, 25/9/2024.

TİHEK, B. No: 2023/591, K. No: 2024/1000, 25/9/2024.

TİHEK, B. No: 2023/276, K. No: 2024/1001, 25/9/2024.

TİHEK, B. No: 2023/2763, K. No: 2024/1009, 25/9/2024.

TİHEK, B. No: 2024/306, K. No: 2024/1010, 25/9/2024.

TİHEK, B. No: 2024/430, K. No: 2024/1122, 16/10/2024.

TİHEK, B. No: 2024/1299, K. No: 2024/1121, 16/10/2024.

TİHEK, Resen İnceleme, K. No: 2024/1127, 16/10/2024.

TİHEK, B. No: 2024/1242, K. No: 2024/1138, 6/11/2024.

TİHEK, B. No: 2024/1101, K. No: 2024/1140, 6/11/2024.

TİHEK, B. No: 2024/453, K. No: 2024/1141, 6/11/2024.

TİHEK, B. No:2023/2139, K. No: 2024/1142, 6/11/2024.

TİHEK, B.No:2024/902, K.No:2024/1147, 6/11/2024.

TİHEK, B. No: 2024/1621, K. No: 2024/1213, 3/12/2024.

TİHEK, B. No: 2024/1061, K. No: 2024/1214, 3/12/2024.

TİHEK, B.No:2022/1701, K.No:2024/1300, 30/12/2024.

TİHEK, B. No: 2024/1023, K. No: 2024/1301, 30/12/2024.

TİHEK, B. No: 2024/1408, K. No: 2024/1303, 30/12/2024.

TİHEK, B. No: 2024/1411, K. No: 2024/1305, 30/12/2024.

TİHEK, B. No: 2023/2799, K. No: 2024/1315, 30/12/2024.

Kaynaklar

ASHB (2025) Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2024 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

AYM (2025), Yıllık Rapor 2024, Ankara.

ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "ASHB İstatistik Bülteni Aralık 2024"

BM Çocuk Hakları Komitesi (2001), Eğitimin Genel Amaçları Hakkında Genel Yorum No:1, CRC/GC/2001/1.

BM Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin Kuralları).

BM Çocuk Hakları Komitesi (2006), Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanmasına İlişkin Genel Yorum No: 7, CRC/C/GC/7/REV.1 /2006.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarda Ayrımcılık Yasağı Hakkında Genel Yorum No: 20, E/C.12/GC/20, 2019.

BM Engelli Hakları Komitesi (2014), Erişilebilirlik Üzerine Genel Yorum No: 2, CRPD/C/GC/2.

BM Engelli Hakları Komitesi (2016), Engelli Kadınlar ve Kız Çocukları Üzerine Genel Yorum No: 3, CRPD/C/GC/3.

BM Engelli Hakları Komitesi (2019), Türkiye'ye İlişkin Nihai Gözlem Raporu.

BM Engelli Hakları Komitesi (2022), Engellilerin Çalışma ve İstihdam Haklarına İlişkin Genel Yorum No: 8, CRPD/C/GC/8.

ÇSGB, 30 Soruda Çocuk ve Genç İşçilere Özel Çalışma Koşulları, 05 Numaralı El Kitabı Serisi.

ÇSGB (2024), 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara.

ÇSGB (2025), 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara.

Doğru O. ve Nalbant, A. (2013). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, Yüksek Yargı Kurumlarının Avrupa Standartları Bakımından Rollerinin Güçlendirilmesi Ortak Projesi, 2. Cilt, Ankara.

DSÖ (2021), Global Report on Ageism, Geneva.

Hopkins, G. ve Desmond K. J. (2001). "Unemployable Genes: Genetic Discrimination in the Workplace", Auckland University Law Review, Cilt: 9, Sayı: 2.

ILO (1996). Equality in Employment and Occupation General Survey, Geneva.

ILO (2007). Equality at Work: Tackling The Challenges, Global Report Under the Follow-Up To The ILO Declaration On Fundamental Principles And Rights At Work, International Labour Conference 96th Session 2007 Report I (B).

İçişleri Bakanlığı (2020), 2019 Türkiye İnsan Ticareti ile Mücadele 2019 Yıllık Raporu, Ankara.

İŞKUR (2025), 2024 Faaliyet Raporu, Ankara.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2025), Faaliyet Raporu 2024, Ankara.

Kitching, K. (2005). Non-Discrimination in International Law: A Handbook for Practitioners, Interights Press, London.

Lachaume J.F. ve diğerleri, (2018). Droits des Services Publics, 3. Basım, Paris, LexisNexis.

MEB (2024), 2003'ten 2023'e Millî Eğitim Raporu, Ankara.

OSCE (2013). Guide on Discrimination Grounds, Polyesteday, Skopje.

OSCE ODIHR (2006). "Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses", Annual Report for 2006, Warsaw Poland.

Phelan, S.M. ve diğerleri, (2015). "Impact of Weight Bias and Stigma on Quality of Care and Outcomes for Patients with Obesity", Obesity Reviews, 2015 Apr;16(4), ss.26-319.

Roberts JL, Weeks E. (2018)., In: Healthism: Health-Status Discrimination and the Law. Cambridge University Press.

Sağlık Bakanlığı (2025), 2024 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Tarım ve Orman Bakanlığı (2025), 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara.

TBMM (2018), Çölyak Hastalığına İlişkin Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.

TİHEK (2022). Ayrımcılık Temelleri Serisi No:1 Medeni Hal Temelinde Ayrımcılık, Ankara.

TİHEK (2022). Ayrımcılık Temelleri Serisi No:3 Irk, Renk ve Etnik Köken Temellerinde Ayrımcılık, Ankara.

TİHEK (2022), Ayrımcılık Temelleri Serisi No:4 Engellilik Temelinde Ayrımcılık, Ankara.

TİHEK (2022), Ayrımcılık Temelleri Serisi No:7 Servet Temelinde Ayrımcılık, Ankara.

TİHEK(2022). Ayrımcılık Temelleri Serisi No:8 Dil Temelinde Ayrımcılık, Ankara.

TİHEK (2022), Ayrımcılık Temelleri Serisi No:9 Yaş Temelinde Ayrımcılık, Ankara.

TİHEK (2022), Ayrımcılık Temelleri Serisi No:11 Felsefi ve Siyasi Görüş Temelinde Ayrımcılık, Ankara.

TİHEK (2022), “Nefret Söylemi ve Nefret Suçları Sempozyumu Tebliğler Kitabı”, Ankara.

TİHEK (2023), Nefret Söylemi ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Bağlamında Ayrımcılık Yasağı İlkesi ve Eşitlik Kurumlarının Rolü, Ankara.

TİHEK (2023), Ulusal Hak Arama Mekanizmaları Rehberi, Ankara.

TİHEK (2023), Barınma Hakkı Bağlamında Deprem Sonrası Kira Artışlarının Değerlendirilmesi Raporu, Ankara.

TİHEK (2023), Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2021 Raporu, Ankara.

TİHEK (2023), Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2022 Raporu, Ankara.

TİHEK (2024), Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik 2023 Raporu, Ankara.

TİHEK (2024), Ağrı Geri Gönderme Merkezi Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/64.

TİHEK (2024), Amasya Merkez İlçe Jandarma Komutanlığı Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/32.

TİHEK (2024), Ankara Anafartalar Şehit Kâmil Arslan Polis Merkezi Amirliği Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/53.

TİHEK (2024), Aydın Kuşadası Sahil Güvenlik Karakol Komutanlığı Göçmen Bekleme Alanı Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/56.

TİHEK (2024), Darüşşafaka Cemiyeti Özel Urla Yaşam Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/46.

TİHEK (2024), Filistin’de İnsan Hakları İhlalleri ve Gazze Soykırımı Raporu, Ankara.

TİHEK (2024), İstanbul Beşiktaş İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/59.

TİHEK (2024), İstanbul Binkılıç Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/48.

TİHEK (2024), Edirne İl Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/39.

TİHEK (2024), Elmadağ Kadın Açık Ceza İnfaz Kurumu Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/47.

TİHEK (2024), Erzurum Açık Ceza İnfaz Kurumu Ziyaret Raporu, Rapor No: 2024/58.

TİHEK (2024), Erzurum İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/40.

TİHEK (2024), İstanbul Otizm Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi Müdürlüğü Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/38.

TİHEK (2024), İstanbul Sarıyer İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/60.

TİHEK (2025), İzmir Karaburun İlçe Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2025/9.

TİHEK (2024), İstanbul Marmara 8 No.lu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/73.

TİHEK (2024), İzmir 1 No.lu F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/26.

TİHEK (2024), Kocaeli İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2025/12.

TİHEK (2024), Mardin Kızıltepe İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/41.

TİHEK (2024), Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Takip Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/74.

TİHEK (2024), Of İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/3.

TİHEK (2024), İstanbul Sarıyer İlçe Jandarma Komutanlığı Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/60.

TİHEK (2024), Sinop Engelsiz Bakım, Yaşam ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğü Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/64.

TİHEK (2024), Sinop İl Emniyet Müdürlüğü Nezarethaneleri Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/55.

TİHEK (2024), Sivas Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğü Ziyareti Raporu, Rapor No:2024/62.

TİHEK (2024), Şanlıurfa Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/68.

TİHEK (2024), Şanlıurfa Özel Yaşam Yolu Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/52.

TİHEK (2024), Uşak Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğü Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/78.

TİHEK (2024), Ünye M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/9.

TİHEK (2024), Yozgat Özel Çamlık Bakım Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/83.

Quinn, G. ve Doron, I. (2021). Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons The Current Use and Future Potential of the European Social Charter, Council of Europe, Strasbourg, France.

UNESCO (2015), The Right to Education for Persons with Disabilities: Overview of the Measures Supporting the Right to Education for Persons with Disabilities Reported on by Member States;Monitoring of the Implementation of the Convention and Recommendation against Discrimination in Education (8th Consultation).

İnternet Kaynakları

Albinizm Derneği, Büyük Puntolu Talepler İçin Örnek Talep Dilekçesi, <https://www.albinizm.org.tr/duyuru/buyuk-puntolu-kitaplar-icin-ornek-talep-dilekcesi> (E.T. 19/5/2025).

AIHM, "Violations by Article and by State", <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2024-eng>, (E.T. 01/06/2025).

ASHB, "Bakan Göktaş Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi ve 1. Aşama Eylem Planı İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı'na Katıldı", 30/9/2024, <https://www.aile.gov.tr/>

haberler/bakan-goktas-roman-vatandaslara-yonelik-strateji-belgesi-ve-1-asama-eylem-plani-izleme-ve-degerlendirme-kurulu-toplantisi-na-katildi/, (E.T.18/06/2025)

ASHB, 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi, https://aile.gov.tr/media/135666/2030_engelsiz_vizyon_belgesi_.pdf, (E.T.15/5/2024).

ASHB, Yaşlanma Vizyon Belgesi, https://www.aile.gov.tr/media/133623/yaslanma_vizyon_belgesi.pdf, (E.T.15/5/2025).

ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni”. https://www.aile.gov.tr/media/102557/eyhgm_istatistik_bulteni_subat_2022.pdf, (E.T. 16/5/2025).

ASHB, Engellilerin Haklarına İlişkin Ulusal Eylem Planı 2023-2025, https://aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf, (E.T. 15/5/2024).

ASHB, Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi, https://www.aile.tr/media/131394/engelli_bireyler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf, s.11., E.T. 16/10/2025

ASHB, Herkes İçin Engelsiz İşyerleri Rehberi, E.T. 16/10/2025, https://www.aile.tr/media/235459/herkes_icin_engelsiz_isyerleri_rehber.pdf

ASHB, Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik II. Ulusal Eylem Planı 2023-2030, https://aile.gov.tr/media/134582/otizm_eylem_plani.pdf, (E.T. 15/5/2025).

ASHB Ailem Engelsiz İletişim Merkezi, <https://ailemtid.aile.gov.tr/auth>, (E.T. 27/5/2025).

ASHB, İstatistik Bülteni, Engelli Bakılan Kişi Sayıları, Aralık 2024, <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/istatistikler/> (E. T. 14/5/2025).

ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Korumalı İşyerleri, <https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/korumali-isyerleri/>, (E.T. 16/5/2025).

ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “Korumalı İşyerleri”, <https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/korumali-isyerleri/>, (E.T. 16/5/2025).

ASHB, <https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanimiz-derya-yanik-yaslanma-vizyon-belgesi-ve-yasli-haklari-ulusal-eylem-planini-acikladi/>, (E.T.15/5/2025).

AYM Başkanlığı, Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012-31/12/2024), <https://www.anayasa.gov.tr/media/9630/bbistatistikler.pdf> (E.T. 2/5/2025).

BM İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/53/L.23, 7/7/2023, <https://documents.un.org/doc/undoc/ldt/g23/136/45/pdf/g2313645.pdf> (E.T. 28/5/2023).

BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, <https://sdgs.un.org/goals>, (E.T. 2/5/2025).

BM, 2024 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) Raporu, <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2024-kuresel-cok-boyutlu-yoksulluk-endeksi-cbye> (E.T. 16/5/2025).

BM, Strategy and Plan of Action on Hate Speech, bkz. <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>, (E.T.25.5.2025).

DSÖ, “Constitution”, <https://www.who.int/about/governance/constitution> (E.T. 16/5/2024).

DSÖ, “Disability”, https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1 (E.T. 2/5/2025).

Dünya Obezite Federasyonu, 2024 Dünya Obezite Atlası, <https://data.worldobesity.org/publications/WOF-Obesity-Atlas-v7.pdf> (E.T. 15/5/2025).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Düzensiz Göç, <https://goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, (E.T. 20/5/2025).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, Uluslararası Koruma, <https://goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>, (E.T. 20/5/2025).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “İnsan Ticareti ile Mücadele”, <https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-ile-mucadele-istatistik>, (E.T. 22/5/2025).

“En düşük emekli aylığı 14 bin 469 liraya yükseltildi”, Anadolu Ajansı, 7/1/2025, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/en-dusuk-emekli-ayligi-14-bin-469-liraya-yukseltildi/3443748>, (E.T. 16/6/2025).

“Türkiye’nin ilk görme engelli hâkimi görevine başladı”, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-ilk-gorme-engelli-hakimi-gorevine-basladi/3324531>, (E.T.3/11/2025).

GSB, Türkiye Sportif Yetenek Taraması, <https://sportifyetenektaramasi.gsb.gov.tr/Sayfalar/4859/3429/amacimiz.aspx> (E.T. 27/5/2025).

Karaca, C. ve Çam. Y. (2019), “Türkiye’de Sosyal Devlet Anlayışının Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/176-04.pdf>, (E.T. 16/5/2025).

Katırcı, E.K. ve Bulut, S. (2024), “Sosyal Medyanın Çocuk ve Ergenler Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi”, *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, <https://journal.ihu.edu.tr/index.php/ihu1/article/view/192>, s.134, (E.T. 16/5/2025).

MEB, Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Kararı, <https://dogm.meb.gov.tr/www/egitim-ve-ogretim-yuksek-kurulu-karari/icerik/13> (E.T. 12/5/2025).

MEB, Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2023-2024, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_10/11230736_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2023_2024.pdf, (E.T. 21/5/2025).

NESAM Nefret Suçları Haritası, “Yurt Dışındaki Türk Vatandaşlarını Hedef Alan Saldırıları (2018-2023)”, <https://nesam.ytb.gov.tr/map/12>, (E.T.18/6/2025).

ÖSYM, 2024 EKPSS Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin Sayısal Veriler, https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2024/EKPSS/TERCIH/sayisalbilgiler_ekpd19022024.pdf (E.T. 28/5/2025).

SGK, Sağlık Uygulama Tebliği, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=17229&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5> (E.T. 19/5/2025).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Cumhurbaşkanlığı Kabinesi”, <https://www.tccb.gov.tr/kabine/>, (E.T. 22/5/2025).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji Bütçe Başkanlığı, Kamu Sektörü İstihdam Sayıları 2024, 4. Çeyrek, <https://www.sbb.gov.tr/kamu-sektoru-istihdam-sayilari-2024-4-ceyrek/> (E.T.21/5/2025).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji Bütçe Başkanlığı, Ulusal İstihdam Stratejisi, <https://www.csgb.gov.tr/cgm/dokumanlar/ulusal-istihdam-stratejisi/> (E. T. 16/6/2025).

TİHEK, Afyonkarahisar Belediyesi Tarafından Sığınmacılar İçin Uygulanan Nikâh Ücreti Bedelinin Artırılmasına İlişkin Basın Açıklaması, <https://www.tihek.gov.tr/afyonkarahisar-belediyesi-tarafindan-siginmacilar-icin-uygulanan-nikh-ucreti-bedelinin-artirilmesine-iliskin-basin-aciklamasi>, (E.T. 18/6/2025).

TİHEK, Arapça Tabelaların Kaldırılmasına İlişkin Basın Açıklaması, <https://www.tihek.gov.tr/arapca-tabelalarin-kaldirilmasina-iliskin-basin-aciklamasi>, (E.T. 18/6/2025).

TİHEK, <https://www.tihek.gov.tr/engelli-haklari-ulusal-eylem-plan-2023-2025-kapsaminda-kamu-denetciligi-kurumu-ile-kurumumuz-arasinda-odak-toplantisi-duzenlendi/>, (E.T.25/5/2025).

TİHEK, <https://www.tihek.gov.tr/kurul-uyemiz-dilek-erturk-engelli-haklari-izleme-ve-degerlendirme-kurulu-2024-yili-ii-toplantisine-katilim-sagladi/>, (E.T.16/6/2025)

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Servet”, <https://sozluk.gov.tr/?ara=servet>, (E.T. 15/5/2025).

TÜİK, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783>, (E.T.16/6/2025).

TÜİK (2024), Aktif Yaşlanma Endeksi, <https://data.tuik.gov.tr/> (E.T. 17/10/2025).

TÜİK, “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>, (E.T. 20/5/2025).

TÜİK, “Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2024”, 19/1/2025, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Aralik-2024-54146> (E.T. 20/5/2025).

TÜİK, “İstatistiklerle Çocuk, 2024”, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istcocuk_2024.pdf, (E.T.16/6/2025)

TÜİK, “İstatistiklerde Kadın, 2024”. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2024-54076>, (E.T. 22/5/2025).

TÜİK, “İstatistiklerle Kadın, 2023”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675>, (E.T. 22/5/2025).

TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2020”, <https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=isgucu-istatistikleri-2020-37484>, (E.T. 22/5/2025).

TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2021”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2021-45645>, (E.T. 22/5/2025).

TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2022”, <https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=isgucu-istatistikleri-2022-49390>, (E.T. 22/5/2025).

TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2023”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521>, (E.T. 22/5/2025).

TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2024-54059>, (E.T. 22/5/2025).

TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2024-54079>, (E.T.16/6/2025).

TÜİK, “Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2022”, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf, (E.T. 22/5/2025)

TÜİK, “Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=T%C3%BCketici-Fiyat-Endeksi-Aral%C4%B1k-2024-53621&dil=1>, (E.T.16/6/2025).

TÜİK, “Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2024-53937>, (E.T. 12/6/2025).

TÜİK, “Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714>, (E.T.16/6/2025).

Türkiye İş Kurumu, İstihdamı Zorunlu İstatistikleri, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> (E.T. 21/5/2025).

Türkiye İş Kurumu, Engelli İstihdamı, <https://www.iskur.gov.tr/isveren/engelli-istihdami/> (E.T. 21/5/2025).

Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, <https://turkiye.un.org/tr/sdgs>, (E.T.16/6/2025).

UNHCR BM Mülteci Örgütü, Türkiye, UNHCR: Dünya çapında 122,6 milyondan fazla insan zorla yerinden ediliyor, 25/1/2023, <https://www.unhcr.org/mid-year-trends>, (E.T. 25/5/2025).

YTB, NESAM Projesi, <https://nesam.ytb.gov.tr/> (E.T. 28/5/2023).

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

Mithatpaşa Cad. No: 52 Çankaya/ANKARA
Tel: +90 312 422 78 00 / +90 312 422 78 99

